

Doktori (PhD) értekezés

**A rendszerváltás évtizedében katonai
nevelésben szerzett kompetenciák
konvertálhatóságának dinamikája a szakmai
életutak tükrében**

Madarász Tibor

Témavezető: Prof. Dr. Pusztai Gabriella

DEBRECENI EGYETEM

BDT

2024

A rendszerváltás évtizedében katonai nevelésben szerzett kompetenciák konvertálhatóságának dinamikája a szakmai életutak tükrében

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében a NEVELÉSTUDOMÁNY tudományágban

Írta: Madarász Tibor okleveles pedagógia szakos bölcész

Készült a Debreceni Egyetem HUMÁN TUDOMÁNYOK doktori iskolája (NEVELÉS-ÉS MŰVELŐDÉSTUDOMÁNYI doktori programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Pusztai Gabriella

.....

(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 202... ..

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 202... ..

„Én Madarász Tibor teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaitélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Debrecen, 2024. március 24.

.....

Madarász Tibor

TARTALOM

1. Bevezetés.....	8
1.1. A vizsgált téma aktualitása	8
1.2. Az értekezés felépítése	10
2. A pályorientáció, pályaválasztás és életpálya építés kérdései.....	14
2. 1. A pályaválasztási döntést meghatározó tényezők	22
2. 2. A katonai pályaszocializáció megvalósulásának lehetőségei.....	28
3. Katonaság és társadalom	34
3. 1. Katonai lét a társadalomban	35
3. 2. Honvédség, tanulás, munkaerőpiac	39
3. 3. Katonai képességek és megtartó erő.....	42
3. 4. Civil és katonai kapcsolat	50
4. Katonai oktatás és nevelés.....	58
4. 1. A katonai nevelés nemzetközi példái	58
4. 2. Honvédelmi nevelés Magyarországon a XIX. és XX. században	65
4. 2. 1. Katonai képzőintézetek az Osztrák-Magyar Monarchiában.....	66
4. 2. 2. A rejtés időszaka	72
4. 2. 3. A katonai oktatás újraszervezése	74
4. 2. 4. A Magyar Királyi Hadapródiskolák 1941-1945 között	77
4. 2. 5. A honvédelmi nevelés a II. világháború után	79
4. 2. 6. Honvédelmi nevelés a rendszerváltás után	81
5. Katonatiszti életutak elemzése	94
5. 1. A katonai pályaválasztás és pályaelhagyás az egyéni életutak szerint.....	94
5. 2. A feldolgozás módja.....	96
5. 3. A feldolgozás kihívása, az objektivitás kérdése	99
5. 4. A kutatás előfeltevései.....	101
5. 5. A katonai pályára lépők klaszterei.....	103
5. 5. 1. A felemelkedők.....	106
5. 5. 2. A kényszerpálya választók.....	107
5. 5. 3. A szabad pályaválasztók	108

5. 5. 4. Az öntörvényű pályaválasztók	109
5. 5. 5. A hátránykompenzálók	110
5. 6. Pályaválasztás és iskolai karrier	111
5. 6. 1. A felemelkedők a pályaválasztáson és az iskolai karrieren keresztül.....	111
5. 6. 2. A kitartóan haladó.....	111
5. 6. 3. A racionálisan alkalmazkodó	117
5. 6. 4. A helyén lévő	121
5. 7. Kényszerpálya választók pályaválasztása és iskolai karrierje	124
5. 7. 1. A megfelelni képes.....	124
5. 7. 2. A kiemelt.....	127
5. 8. Szabad pályaválasztók iskolai karrierje.....	130
5. 8. 1. A reményteljesen ambicionált.....	130
5. 8. 2. A sodródó.....	132
5. 9. Az öntörvényű pályaválasztók iskolai karrierje	135
5. 9. 1. Dacoló döntéshozó	135
5. 9. 2. Az együttműködésre képes	137
5. 10. A hátránykompenzálók pályaválasztása és iskolai karrierje	139
5. 10. 1. Idegen közegben is helytálló.....	139
6. Pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete	142
6. 1. A felemelkedők pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzetében	142
6. 1. 1. Az igazáért kiálló	142
6. 1. 2. A döntésre képes	144
6. 1. 3. A kompromisszumkész	145
6. 2. Kényszerpálya választók pályaelhagyása vagy pályán maradása	147
6. 2. 1. A türelemmel küzdő.....	147
6. 2. 2. A megbecsült	149
6. 3. Szabad pályaválasztók a pályaelhagyás - pályán maradás döntéshelyzetben	150
6. 3. 1. A csalódott	150
6. 3. 2. A nem elkötelezett	152
6. 4. Az öntörvényű pályaválasztók pályaelhagyás - pályán maradás döntéshelyzetben...	153

6. 4. 1. Szabályokból építkező	153
6. 4. 2. A kiábrándult	155
6. 5. A hátránykompenzálók pályaelhagyás - pályán maradás döntéshelyzetben	156
6. 5. 1. A lemondó.....	157
7. Civil pályafutás a leszerelés után	159
7. 1. A felemelkedők civil pályafutás és leszerelés után	159
7. 1. 1. Az alkalmas.....	159
7. 1. 2. A plasztikus.....	160
7. 1. 3. A nehézségekből kilábaló	162
7. 2. Kényszerpálya választók civil pályafutása leszerelés után.....	163
7. 2. 1. A belenyugvó	163
7. 2. 2 A sikerorientált.....	165
7. 3. Szabad pályaválasztók civil pályafutása leszerelés után	166
7. 3. 1. Az önmagára találó	166
7. 3. 2 A megerősödött.....	167
7. 4. Az öntörvényű pályaválasztók civil pályafutása leszerelés után	170
7. 4. 1. Szabályokat adaptáló	170
7. 4. 2. A szabad.....	172
7.5. A hátránykompenzálók civil pályafutása leszerelés után	173
7. 5. 1. A megmenekült	173
8. Értelmezés és összegzés	175
8. 1. Előfeltevések mérlegen.....	178
I. A családi háttér, gyermekkori beállítódás, egyéni tulajdonságok mint befolyásoló tényezők	178
II. A kollégium mint a közösségtudat megerősítője	181
III. Középszintű képzésből katonai főiskolára.....	182
IV. A honvédelmi nevelés és a katonai pálya hatásai	184
V. A leszerelés körülményei	189
VI. A rendszerváltás hatása az egyén életútjára, a leszerelésre	191
VII. Tanulmányok a katonai hivatás alatt, illetve azt követően.....	192
VIII. Munkaváltás	193

8. 2. Konklúzió	196
Irodalom	201
Törvények, szabályozások, rendeletek	216
Melléklet.....	228
Tartalmi kivonat	228
Abstract	230

1. BEVEZETÉS

1.1. A vizsgált téma aktualitása

Az oktatási rendszerek különböznek abból a szempontból, hogy milyen intézményi keretek között és milyen életkorban adnak teret az általános képességfejlesztés mellett a szakmai ismeretek átadásának, a konkrét pályákra való gyakorlati felkészülésnek. A középiskolai szakképzés jelentősége az oktatási rendszerben az, hogy a munkaerőpiacra való kilépést, a pályára állást az érettségit követően nagyon hamar lehetővé teszi. A nemzetközi és hazai szabályozás változásának hatására a szakmai tartalmak megjelenése ugyan változott, azonban a középfokú szakképzésbe való belépés már az általános iskola végén pályaválasztási döntést igényel, vagyis relatíve korai elköteleződést. A szakmák között jelentős különbség mutatkozik abban a tekintetben, hogy ezt a döntést később mennyire lehet korrigálni, pontosítani. Vannak olyan hivatások, amelyek esetén a szakválasztás súlya nagyobb. Ezek közé tartozik a katonai képzés.

Egy korábbi pályaválasztási döntés korrigálására általában egyéni és munkaerőpiaci okokból kerül sor. A munkaerőpiaci változások gyakran gazdasági változások miatt következnek be, technológiai váltás, gazdasági szerkezetváltás miatt, azonban előfordul, hogy politikai változások állnak a megváltozó elhelyezkedési lehetőségek háttérében. A középiskolai szakképzés jelentősége az oktatási rendszerben az, hogy a munkaerőpiacra kilépést, a pályára állást az érettségit követően nagyon hamar lehetővé teszi. Ez a korai döntés bizonyos területeknél később feszültséget keltett, amely a munkavállalás, vagy még inkább bizonyos hivatások vállalása esetében vált meghatározóvá. Hivatás alatt, ebben a dolgozatban a katonai hivatást értjük, és azt vizsgáltuk, hogy bizonyos, maguknak a katonatiszti hivatást életformaként választó személyek hogyan reagáltak a megváltozott politikai állapotokra. Egyik oldalról a politikai hatalom, másik oldalról pedig a haza, a nemzet érdekei kerültek terítékre, amelyek között a határvonal sokszor nem volt élesen elkülöníthető. Ugyanakkor mégis mást jelentett a politikai, és megint mást a társadalmi elvárásoknak történő megfelelés. A diktatórikus hatalom fennállása ugyanis több szempontból is hatást és ellenhatást fejtett ki a társadalom szereplőire. Amikor társadalmi hatásokról beszélünk, akkor a társadalom tagjainak a viselkedésében megnyilvánuló reakcióira vagyunk kíváncsiak.

Kutatásunk célja a katonai oktatás-nevelés hosszútávú hatásainak, különösképpen a képzés során szerzett kompetenciák konvertálhatóságának vizsgálatához való hozzájárulás. Nemzetközi és hazai viszonylatban is ritkaság a katonai középiskolákban végzett tanulók

longitudinális vizsgálata, noha ezt a katonai iskolákkal foglalkozó kutatók kifejezetten fontosnak tartják (Moon et al., 2010; Bertram et al., 2018). Hazánkban a hadsereg az államszervezet fontos részét, hagyományosan a társadalom fontos szegmensét képezte. Az 1989-90-es rendszerváltást megelőzően a katonaság két fő komponense a reguláris – sorozott – és az oktatási rendszer különböző szintjein képzett, hivatásos állományból tevődött össze. Az oktatási rendszer segítségével pallérozódtak fiatalok a középiskolai képzés során, vagy éppen amellet, majd pedig a katonatiszti főiskolák valamelyikén juthattak hozzá a katonai hivatáshoz szükséges kompetenciákhoz. A képzések a katonaság égisze alatt valósultak meg, ami garanciát biztosított a végzősök elhelyezkedésére nézve is. A demokratikus fordulat hatására azonban ez a pályabiztonság megbomlott. A korábbi diktatórikus rendszerből fennmaradt állami szervezetek sorra veszítették el a korábbi társadalmi támogatottságukat. Hatványozottan igaz volt ez a katonaság szervezetére, amely a diktatúra idején a hatalom fenntartásában is komoly szerepet játszott, s ennek következményeként, a politikai fordulatot követően jelentős struktúraváltásra számíthatott. Egyfelől jelen volt a társadalom részéről a rendszert kiszolgáló személyzettel szemben megjelenő ellenérzés, másfelől viszont megjelent egy politikai elvárás is, amely az előző rendszert kiszolgáló személyzet megrostálását célozta. A hadsereget érintő változtatási szándékok jelentős feszültségeket okoztak nemcsak a szervezet egészében, hanem a szervezet személyi állományában, az egyes személyek életén belül is. Kevésbé kutatott kérdés, hogy vajon milyen módon, és milyen mértékben érintette a személyi állomány egyes tagjait ez a drasztikus változás? Sokuk számára karriertörést okozott. De vajon mit is jelentett ez a karriertörés azok számára, akik középiskolai katonai szakképzésük révén korai pályaválasztásuk miatt kevés pályakorrekciós lehetőséggel bírtak, és a kihívásokra milyen választ tudtak adni? A katonai tanulmányok során megszerzett és fejlesztett kompetenciáikat tudták-e hasznosítani a pályájuk során? Annak ellenére, hogy a neveléstudomány eleddig viszonylag kevés figyelmet szentelt a témának, koránt sem mindegy, hogy milyen ma a közbizalom, a honvédelem társadalmi megítélése, és ezért is fontos, hogy beszéljünk róla (Jobbágy, & Stummer, 2016). A téma időszerűségét fokozza, hogy hazánk szomszédságában napjainkban is háború dúl. Értekezésünkben a rendszerváltás előtt katonai tanulmányokat folytató egyének szakmai életútját vizsgáljuk meg kvalitatív adatgyűjtési és adatelemzési módszerek segítségével. A vizsgálat célcsoportjának tagjai különböző helyszíneken, változó élethelyzetekben és többnyire egymástól eltérő beosztásban teljesítettek katonai szolgálatot. Kíváncsiak voltunk arra, hogy vajon megfigyelhetők-e speciális mintázatok a különféle, hivatásukat nagyban befolyásoló változásokra adott

válaszreakciók között. Elhagyták-e a hivatásukat, vagy megmaradtak a katonai pályán? Ha elhagyták, akkor mihez tudtak kezdeni az addigi pályájuk során szerzett tudásukkal, tapasztalatukkal?¹ Értekezésünk témája: a katonai oktatás-nevelés során elsajátított kompetenciák pályán kívül történő hasznosíthatósága.

1.2. Az értekezés felépítése

A téma expozícióját követően az értekezés szerkezeti felépítését mutatjuk be. Az értekezés strukturálisan két fő egységből tevődik össze. Az első fő fejezetben a témához kapcsolódó szakirodalom feldolgozását végeztük el. A három alfejezetre tagolt elméleti rész felépítésének logikája azon alapul, hogy egyre mélyebbre hatol a katonai pálya választásának és jellemzőinek témájába, s előkészíti empirikus kutatásunk fő kérdéseit, melynek megfelelően a következőképpen épül fel. Az első alfejezetben a pályaválasztás és a pályaorientáció kérdéskörével foglalkozunk. A pályaválasztás tartalmi összetevőin túl szó esik más, külső tényezők befolyásoló erejéről is. A pályaszocializáció esetében már sokkal közelebb kerülünk a pályán való bevalás, az egyéni és az adott szakterülethez kapcsolódó igények viszonyához.

Az általános iskolai tanulmányokat követően a fiataloknak és családjuknak dönteniük kell, hogy milyen pályát képzelnek el maguknak, illetve a gyermeküknek. Ennek a döntésnek a meghozatalában számos tényezőt szükséges mérlegelni. Ahhoz, hogy a pályaválasztással kapcsolatban megfelelően megalapozott megoldás szülessen, figyelembe kell venni az egyén igényeit és képességeit, valamint számolni kell a társadalmi környezet igényeivel is (Szilágyi, 1993; Borbély-Pecze, 2016). Az egyén önismerete nélkül nem képzelhető el tudatosan előkészített pályaválasztás, de emellett szükség van még a választott pálya ismeretére és az ehhez illő képességek meglétére is (R. Bögös- V. Dávid, 2003).

A pályát választó fiatalok egy része már általános iskolás korában a katonai hivatáshoz vonzódik. Számukra ez a vonzódás fakadhat egyfajta minta követéséből, de adódhat valamilyen vélt vagy valós ismeretükkel, képességükkel kapcsolatos azonosulásból. Például a katonai hivatással kapcsolatos előnyök, az ott elvárt kompetenciák, vagy más szimbolikus jelentéstartalommal rendelkező tényezők – fegyverek, egyenruha, stb. – keltik fel az érdeklődésüket. Bárhogyan is van, ez a változatosságot biztosító pálya szigorú fegyelmet és kellő rátermettséget igényel a képviselőitől, ennél fogva a katonai pályaszocializáció esetében

¹ A Magyar Honvédséget elhagyó katonák száma 2016-ban 1367 fő volt. A fő okok között találjuk a nehézségeket a családi élet és a szolgálat összehangolásában; a kiszámíthatatlan munkaidőt; a nagy munkaterhelést és az alacsony fizetést (Infotablo_2018).

különösen nagy hangsúlyt kap a pálya iránti elhivatottság és az elköteleződés (Kanyóné, 2002; Papuláné, 2013). Ez az elméleti fejezet azokat a konkrét kutatási kérdéseket készíti elő, hogy a pályaorientáció, a pályaválasztás és a pályaépítés szakirodalmában leírt törvényszerűségek maradéktalanul érvényesülnek-e az általunk vizsgált, kiemelkedően komoly elköteleződést kívánó pályán.

Az elméleti fejezet második alfejezete a katonaság társadalmi beágyazottságának dilemmáival foglalkozik. Olyan kérdéseket boncolgat, amelyben a katonaság munkaerőpiaci szerepe jelenik meg, a civil társadalommal kialakult kapcsolatrendszere, valamint a szervezet megtartó ereje is. Az áttekintett források alapján megállapítható, hogy a katonaságot érintő kérdések jó része össztársadalmi relevanciát hordoz. Különösen igaz volt ez a sorkötelesség időszakában, amikor a magyar családok mindegyike kapcsolatba került a hadsereggel. A hivatásos katonaság korszakában már a haderőfejlesztés új dimenziói váltak hangsúlyossá, amelyek között megjelenik az egyén és a szervezet megújulási, fejlődési képessége mellett a használható szaktudás léte és a szervezet megtartó ereje is (Benkő, 2010; Szenes, 2015; Varga, 2019). A katonaság és a társadalom viszonyát áttekintő fejezet az empirikus kutatás azon kérdését alapozza meg, hogy a katonai és civil területen hasznosítható kompetenciák között mennyire éles a határvonal.

A harmadik elméleti alfejezetben a katonai pályára felkészítő oktatási intézmények kerülnek a középpontba. A hazánk történelmében működött katonai oktatási-nevelési intézmények mellett a nemzetközi gyakorlatban megjelenő példákkal is foglalkozunk. Az 1980-as években hazánk területén, az arra motivációt és elhivatottságot érző fiatalok katonai kollégiumokban találkozhattak az erre a pályára orientáló nevelési programmal. A katonai szervezethez ilyen módon csatlakozók egy része katonai főiskolai képzés során tanulhatta ki a katonaiszti hivatás fortélyait. A tiszti képzésnek azonban nem volt előfeltétele a középiskolai katonai nevelés, ezért bármilyen érettségi bizonyítványt biztosító középfokú képesítéssel be lehetett kerülni oda. Bármelyik szintről legyen is szó, sajátosság volt a képzés katonaság által támogatott mivolta, ami sokak számára jelentett motivációt. Ingyenes képzés, szociális juttatások, biztos munkahely. Bizonyos társadalmi rétegek számára ezek a tényezők nyújtották az egyetlen lehetőséget arra, hogy felsőfokú képesítést szerezzenek (Martinkó, 1996; Kanyóné, 2002; Papuláné, 2013; Hajdicsné, 2015). A második elméleti alfejezetben a katonai képzések nemzetközi és hazai történeti áttekintése azt a célt szolgálja, hogy megvizsgáljuk, kimutathatók-e olyan kompetenciák, amelyeket a katonai nevelés során, tértől és időtől függetlenül konstans módon fejlesztendőnek tekintettek.

Az értekezés második, empirikus részében tíz életútinterjú elemző, értelmező feldolgozását találjuk. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy milyen tényezők befolyása mutatható ki a katonai pálya melletti döntésre, valamint hogy az erre a pályára a való intézményes felkészítés során kialakult kompetenciák hogyan hasznosulnak az egyén életpályáján. Itt mutatjuk be részletesen a kutatás módszertani háttérét. Ez a fejezet is három alfejezetre tagolódik. Az empirikus kutatáshoz kapcsolódó első alfejezetben két lényeges egységet jelöltünk ki. Elsőként a korábbi kutatásokból levont következtetések és általánosítások, valamint személyes kutatói attitűdünk segítségével kutatási kérdések és – mivel kvalitatív kutatásban nem beszélhetünk klasszikus hipotézisállításról – előfeltevések megfogalmazásával kezdtük, amelyek segítségével számos, a katonai pálya választásával, a pálya elhagyásával, valamint a pályán szerzett kompetenciák konvertálhatóságával kapcsolatos problémák kerültek fókuszba. Az első alfejezet második egységében a vizsgált interjúalanyokat súlyponti kérdésekben mutatott hasonlóságaik és különbségeik mentén osztályoztuk. Ennek segítségével, a katonai hivatást választókat bizonyos dimenziók szerint klaszterekbe rendeztük, melyeknek nevet is adtunk.

A klaszterek felállítását, illetve bemutatását követően, a második alfejezetben bemutatjuk a megkérdezett tíz interjúalany szakmai életútját. A disszertáció ezen részében a különböző klaszterek segítségével exponált életutak alapján, az interjúalanyok jellemző legkarakteresebb vonásait emeljük ki. Eszerint az interjúalanyok által képviselt karriermodellek az pályafutás különböző fordulópontjain tanúsított típusos viselkedési mintázata szerint külön jelzót kaptak. Fordulópontnak pedig azt az életeseményt tekintettük, ami a szakmai pályafutás szempontjából meghatározó jelentőségű volt. Az empirikus fejezet is e fordulópontok mentén épül fel, így az alfejezetek témája rendre a következő: pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után.

A vizsgált személyek mindegyike katonai főiskolán végzett, és ezen a pályán indult el. A tisztképzést megelőzően egy részük katonai kollégiumba járt, viszont olyan is akadt közöttük, akinek a korábbi tanulmányai során semmiféle kapcsolata nem volt a katonai szervezettel. Interjúalanyaink kiválasztásánál igyekeztünk egyensúlyban tartani a katonai kollégiumba járó és a civil középiskolai képzésből katonai főiskolai képzésben továbbtanulók arányát. Ennek megfelelően az interjúalanyok közül öten jártak, öten pedig nem jártak katonai kollégiumba. Egyesek tudatosan kijelölt úton, előre kitűzött cél felé, meghatározó mintát követve haladtak, míg mások az önmaguk megismerésén keresztül, vagy éppen egy

problémás helyzetből való kilábalás egyetlen lehetőségét látva, olykor kényszerűségből választották ezt a hivatást. Azonban bármelyik típusról legyen is szó, minden esetben sikeres katonatiszti szolgálatteljesítésről beszélhetünk. Másik közös pont a vizsgált szakmai életutak között, hogy vagy a képzésük, vagy pedig később, a szolgálatteljesítés korai éveiben érte utol őket a rendszerváltás. A vizsgált életutak során a rendszerváltás különböző módon fejtette ki hatását. Az érintettek egy részének karriertörést okozott ez a társadalmi-politikai fordulat, míg mások számára inkább újfajta lehetőséget teremtett a szakmai továbblépéshez.

Az életútinterjú lehetőséget biztosított számunkra ahhoz, hogy a kutatási problémánkat – mely a katonai képzés során szerzett kompetenciák konvertálhatóságára fókuszált – operacionalizáljuk. Az interjúk elemzéséhez neveléstudományi, elsősorban nevelésszociológiai szakirodalmat használtunk fel, melyek között megjelent a pályaválasztás és a pályorientáció, a honvédelmi nevelés, a katonai pálya megtartó erejével, vagy éppen a hivatás képességigényeivel foglalkozó szakmai mű is. A katonai oktatási rendszerrel kapcsolatos történelmi visszatekintés szintén hozzájárult az interjúk során feltárt adatok és összefüggések értelmezéséhez, rendszerezéséhez. A feldolgozott hazai és nemzetközi kutatások eredményeivel összevetve tárgyaltuk a katonai lét társadalmi vonatkozásait, valamint munkánk során élettörténeti írásokat is segítségül hívtunk.

A második fejezet utolsó, harmadik alfejezetében az elemző, feldolgozó részek eredményeinek az összefoglalásával foglalkozunk. Ebben az egységben fogalmazzuk meg a kutatási kérdéseinkre talált válaszokat, és igyekeztünk belőlük megfelelő következtetéseket levonni.

A kutatás és az eredmények feldolgozása 2019 és 2022 között zajlott. Kutatásunk korlátai között említendő, hogy bár a nehezen elérhető vizsgálati célcsoport megkérdezett tagjai rendkívül gazdag és önreflektív szöveges adatbázishoz segítettek a kutatót, mégis kislétszámú mintáról van szó, azaz az eredmények általánosításával kifejezetten óvatosnak kellett lennünk. További korlátot jelentett mint minden életútinterjúra alapozott vizsgálat esetén, hogy az interjúalanyok jelen élethelyzetükből visszatekintve értékelték egész pályafutásukat, s emiatt a korábbi életesemények és benyomások sajátos szelekciója érvényesült, mely egyes jelenségeknek nagyobb, másoknak kisebb hangsúlyt adott. Ugyanakkor mindezen korlátok ellenére fontos eredménynek tartjuk, hogy egy nehezen megközelíthető célcsoport vizsgálatát végeztük el, s olyan összefüggésekre mutathattunk rá, melyeket további kutatások elvégzése után a katonapedagógia gyakorlatában is hasznosítani lehet.

2. A PÁLYAORIENTÁCIÓ, PÁLYAVÁLASZTÁS ÉS ÉLETPÁLYA ÉPÍTÉS KÉRDÉSEI

A kompetenciák hasznosítása az iskolában és azon kívül

Általános elvárás, hogy az iskolák a tanulói képességek fejlődését érijék el, a nemzetközi és hazai mérések ennek alapján tekintik eredményesnek vagy kevésbé eredményesnek az oktatási rendszereket és intézményeket. A képességek fejlődése az iskolarendszerben való előrehaladáshoz elengedhetetlen, hiszen jobb tanulmányi eredményesség, magasabb iskolai szintek elérését teszi lehetővé. A kompetencia sokrétű fogalom. Nagy József funkcionális modelljében megkülönböztette a kognitív, a szociális, a személyes és a speciális kompetenciarendszereket (Nagy, 2010). Az iskolarendszer társadalmi szerepének alakulása során felértékelődtek az iskolán kívül, a mindennapi életben közvetlenül hasznosítható kompetenciák fejlesztésére vonatkozó törekvések. Tehát az iskolai életút során jól kamatoztatható tudás felhalmozása és a készségek begyakorlása mellett nagyobb hangsúlyt kapott az, hogy az iskola világa hogyan készíti fel a különböző élethelyzeteknek és kontextusoknak megfelelő tudás és a képességek gyors és releváns előhívására, a helyzetfelismerésre, az adekvát döntések meghozatalára, a krízisekkel való megküzdésre és a változások menedzselésére, sőt az erre vonatkozó pozitív attitűdök kialakítására (Knausz, 2022). Ez a tágabb értelemben vett kompetencia fogalom áll a legközelebb az értekezésben használt értelmezéshez. Ugyanakkor nem a kompetenciakészlet feltárása vagy szintjének mérése áll az érdeklődésünk homlokterében, hanem a szakképzés során szerzett kompetenciák konvertálhatóságának kérdése, vagyis az a kérdés, hogy a katonai pályára való felkészülés során szerzett szakismereteknek, attitűdöknek, értékpreferenciáknak, magatartásmintáknak milyen a hasznosíthatósága az egyén perspektívájából szemlélve abban az esetben, ha az egyén karrierútja nem az eredetileg tervezett, ideális útvonalon halad (Vámos, 1989, Vámos, 2000).

A pályaválasztás és pályaaorientáció különbségei

A pályaválasztást és a pályaaorientációt gyakran használják egymás szinonimájaként a köztudatban. A fogalmak értelmezésében közös, hogy mindig ismeretszerzést jelölnek, amelynek célja, hogy a fiatalok képesek legyenek pályájukat tudatosan megtervezni. A két fogalom azonban korántsem ugyanazt jelenti a nemzetközi és hazai szakirodalomban.

A két összetett szóban a pálya előtag a közös, amely az életút eseményeinek sorozatát jelenti. Ez jelölheti a már megtett életutat, valamint az egyén előtt álló életpályát is (Szilágyi, 2004). Az életutat befolyásoló tényezők közül az egyik legfontosabb a munkavégzés alapját biztosító foglalkozással kapcsolatos döntés, illetőleg döntések meghozatala. A munkavégzés ugyanis azon túl, hogy biztosítja a szükséges anyagi forrásokat a létfenntartáshoz, hozzájárul az egyén önértékeléséhez és társadalmi identitásához, az egyén társas kapcsolatainak színterét képezi, valamint a mindennapok időbeli keretét adja. A munka örömforrás lehet, hozzájárulhat az egyén elégedettség-érzéséhez, illetőleg képességeinek kibontakoztatásához (Szilágyi, 2003). Mivel a munka, a munkavégzés ilyen fontos szerepet tölt be az ember életében, kiemelt fontosságú, hogy az egyén ezzel kapcsolatosan a megfelelő ismeretekkel rendelkezzen és optimális döntéseket hozzon. Mindemellett a napjainkra jellemző gyorsan változó, bizonytalan gazdasági-társadalmi környezet, a változékony munkaerő-piaci helyzet miatt is fontos az egyén felkészítése a körülményekhez való alkalmazkodásra, saját életpályájának irányítására és menedzselésére (Hegyi, & Halmos, 2016).

A leendő munkavégzéssel kapcsolatos döntéseket, az erre irányuló tanácsadó és ismeretterjesztő tevékenységet hosszú ideig pályaválasztásnak nevezte a szakirodalom (Szilágyi, 1993). A pályaválasztás azt az egyszeri döntést helyezi az előtérbe, amellyel a tanuló a lehetőségek alapján céljainak megfelelően választ egy olyan foglalkozást, amely lehetővé teszi számára, hogy a társadalom és önmaga számára értékes munkát végezhesen a későbbiekben, illetőleg, hogy sikeresen beilleszkedhessen a társadalomba (Szilágyi, 1993; Fehérvári, 2016). A pályaválasztási döntés egy alkalomra korlátozódó, kampányszerű támogatása azonban nem elégséges, sokkal inkább a fiatalok életkori sajátosságaihoz igazított, folyamatos tevékenységre van szükség annak érdekében, hogy a pályaválasztási döntés megfelelően megalapozott és az egyén érdekeihez igazodó legyen (Borbély-Pecze, & Suhajda, 2015; Fehérvári, 2016).

Borbély-Pecze szerint a pályaorientáció *„azoknak a személyes kompetenciáknak, készségeknek a megszerzését jelenti, amely előkészíti az ember – pálya – környezet megfeleltetését. Ebből következik, hogy nem csupán a különböző szakmákról, de önmagunkról, és a minket körülvevő társadalmi környezetről szerzett ismereteket is magába foglalja. Így a pályaorientáció segít összhangba hozni az egyéni készségeket, a társadalmi igényekkel és a választott szakmával”* (Borbély-Pecze, 2016, p. 63).

V. Dávid és R. Bögös közös munkájukban kifejtik, hogy a pályaorientáció folyamata három szakaszra osztható. Az első szakaszban az egyén önismeretre tesz szert, megismeri

olyan személyes jellemzőit, amelyek a munkavégzés során lényegesek. Ilyenek az érdeklődés, a képességek, az értékek. A második szakaszban a szakmai célok elérését segítő tulajdonságok, képességek fejlesztése zajlik. Ez olyan tevékenységeken keresztül történik, amelyek hasznosak lehetnek a célok elérésében. Ilyen lehet például a nyelvtanulás. Ebben a szakaszban az egyén számára a leendő pálya az élet perspektívájaként szerepel. A harmadik, szintetizáló szakaszban az egyén olyan képet alakít ki önmagáról, amelynek középpontjában az elképzelt pályakép áll az egyén pályaaorientáció során tudatosított tulajdonságaival összekapcsolva (R. Bögös, & V. Dávid, 2003).

A pályaaorientációs folyamat végeredménye a pályaválasztási érettség, amely azt a szintet jelöli, hogy az egyén képessé vált személyiségjellemzőinek és elhelyezkedési lehetőségeinek megfelelő pálya választására. Olyan döntést képes hozni, amely alkalmasá teszi a sikeres részvételre a szakmai képzésben, a későbbiekben pedig a sikeres szakmai beilleszkedésre (R. Bögös, & V. Dávid, 2003).

A pályaaorientáció tartalmi összetevői

Kenderfi szerint a pályaaorientáció tartalmilag olyan folyamatot jelöl, amely először az egyes pályák, később pedig a munka világában való eligazodásra készít fel oly módon, hogy közben a tanulót megismerteti saját értékeivel, képességeivel, érdeklődésével, munkamódjával. A pályaaorientáció során szerzett készségek és képességek nemcsak az iskolaválasztásban és a szakmatanulásban segítik a tanulót, hanem a későbbiekben az életpálya-építésben is (Kenderfi, 2012; E. Vámos et al., 2006). A folyamatot egyesek formális, tudatos tevékenységnek tekintik, mások az informális nevelés és a társadalmi kontextus hatását tartják meghatározónak (Kocsis, 2020). A hatékony pályaaorientációs tevékenység a következő tartalmi összetevőkből épül fel: pályaismeret, érdeklődés, képességek, a munkához kapcsolódó érték, és munkamód. Megfelelő ismeretekkel rendelkezve önmagukról és a választható pályákról a fiatalok megtanulnak pályát tervezni, eligazodni a foglalkozások világában. Képessé válnak saját életpályájuk irányítására nemcsak fiatal korban, hanem akár az életen át tartó tanulás folyamata során is (Kenderfi, 2011; Suhajda, 2017).

Pályaismeret

Egy ember nem csupán egyetlen pályára alkalmas. A sikeres munkavégzést és a pályával való elégedettséget a munkatevékenység során az elvégzendő feladatok és a személyiségjellemzők közötti összhang eredményezi. Ezért nagyon fontos, hogy az egyén saját személyiségének

megismerése mellett kellő mennyiségű és minőségű ismerettel rendelkezzen a különböző pályák, foglalkozások tartalmáról (Kenderfi, 2011).

A pályaorientáció folyamatában a pályaismeret objektív információkat nyújt a különböző pályák lényeges tulajdonságairól, feladatairól és követelményeiről, személyi és tárgyi tényezőiről. A pályaismeret az információnyújtással tehát egyrészt bővíti az egyén által választható pályák körét azáltal, hogy foglalkozások széles körével ismerteti meg előadások, pályaleírások, munkahely-, intézmény- és üzemlátogatások, csoportbeszélgetések és foglalkozások, illetőleg filmvetítések formájában. Ugyanakkor szűkíti is a pályaválasztási döntés előtt állók számára a választható pályák körét azáltal, hogy az érdeklődés és egyéb személyiségjellemzők, valamint a megismert pályák megfeleltetésével segíti az optimális döntés meghozatalában: a személyi adottságainak leginkább megfelelő pálya kiválasztásában (Kenderfi, 2011).

Érdeklődés

Az érdeklődés a személyiségnek az a jellemzője, amellyel az egyén az őt körülvevő világból kiemeli azokat a számára fontos tárgyakat, személyeket és tevékenységeket, amelyekkel szívesen foglalkozik, amelyeket igyekszik még jobban megismerni. Az érdeklődés érzelmekkel átítatott személyiségjellemző, ám ez nem feltétlenül pozitív odafordulást jelent, az érdeklődés tárgyát képezheti olyan dolog is, amely félelmet, szorongást vált ki az egyénből (Szilágyi, 2007). A legáltalánosabb érdeklődési körök a létfenntartás, a család, a munka, a szórakozás, a művészetek és a társas kapcsolatok. Az érdeklődés intenzitása a ráfordított idő mennyiségétől függően az igen erőstől a gyenge intenzitásig terjedhet (Kenderfi, 2011).

Az érdeklődés az életkortól függően is változhat. Nagy László (1908) fejlődés-lélektani beosztása szerint az egyes életszakaszokban más típusú érdeklődés jellemző. A kisiskolás kort (6-10 éves korig) az objektív érdeklődés jellemzi. Ebben az életszakaszban a gyermeket a társak, az iskola, a nemzet múltja és jelene mellett a mozgás, a technika és a gyűjtés érdekli. A prepubertáskorra (10-12 éves kor között) az objektív érdeklődés differenciálódása jelenik meg. Ekkor jelentkezik a pályaérdeklődés is. Ebben a szakaszban Super szerint a gyermek cselekedeteit és tevékenységeit a fokozott kíváncsiság irányítja. A serdülőkorban (13-15 év) Nagy László szerint az érdeklődés beszűkülése figyelhető meg: a biológiai, pszichológiai és szociális változások eredményeképpen a serdülő érdeklődése a másik nem tagjai felé fordul. Super szerint a serdülő ebben az időszakban saját képességeit és pályaelképzeléseit egyezteti. Az utóserdülés időszakában, 15-17 éves kor között logikai és

morális érdeklődés dominanciája figyelhető meg. A fiatalokat ekkor széles körű és sokirányú érdeklődés jellemzi, ám mindegyikük rendelkezik egy vagy több olyan érdeklődési területtel, amely fontosabb számára a többinél. Ezek képezik majd az érdeklődésük centrumát. Az ifjúkorra (18-25 éves kor között) a fiatalok érdeklődési körének a képességeiktől független irányulása figyelhető meg. Ez több szabadidős tevékenységben is megnyilvánulhat. Ennek a szakasznak a végére az érdeklődés és a képességek összeegyeztetése zajlik le, a korábbi érdeklődési centrumok közül csak egy-kettő marad meg, gyakran hobbi formájában. Super az ifjúkort átállási vagy átmeneti, illetőleg kipróbálási fázisokra osztja. Az átmeneti fázisban (18 és 21 év között) ideiglenes szakmai döntések születnek, míg a kipróbálási fázisban (22-24 éves kor között) megjelenik az önelképzelés szakmai realizálásában az önismeret. Az érdeklődés típusa felnőttkorra válik kialakulttá. A felnőttkori érdeklődés iránya lehet humán vagy reál irányú, jellemezheti technikai, gyakorlati vagy általános irányultság (Kenderfi, 2011).

Fentiek tükrében megállapítható, hogy a pályaorientációnak helye van az oktatásban, mivel az egyszeri, iskolaválasztási döntést kampányszerűen támogató tevékenységek ideje éppen a serdülőkorra esik, amikor az érdeklődés beszűkülése jellemzi a fiatalt, így döntése kevésbé lehet megalapozott. A pályaorientációs folyamat ezzel szemben az érdeklődés életkoronkénti változásait figyelembe véve a fiatalok önismeretének, öndefiníciójának kialakítására törekszik ezáltal előkészítve az optimális pályaválasztási döntést.

Képességek

Suhajda szerint a sikeres munkavégzés előfeltételeit a képességek és készségek adják (Suhajda, 2004: 32). Ezek a készségek és a képességek a személyiségnek olyan állandó tulajdonságai, amelyek veleszületett adottságokból a környezettel történő kölcsönhatások során fejlődnek egyénileg eltérő ütemben, és mindig tevékenységben nyilvánulnak meg. Az egyénre jellemző fejlettségi szintet adott életkorra érik el. A képességek gyakorlással fejleszthetőek, ám ez nem korlátok nélküli. Egy kevésbé fejlett képesség vagy képességcsoport a fejlesztésnek köszönhetően kedvezőbb szintre juthat, ám sosem fog az egyén legjobb képességei közé fejlődni (Kenderfi, 2011).

A képességek egymással szoros kapcsolatban és hierarchikus viszonyban álló struktúrákba szerveződnek. Ez azt jelenti, hogy az egyes képességek egymással együttműködve és összekapcsolódva teszik lehetővé a sikeres tevékenységet, illetőleg a személyiség kompenzációs folyamatai képesek a viszonylagos képességhiányok pótlására is.

Egyes képességek több tevékenységben is sikerrel hasznosíthatók. A kézügyesség például számos foglalkozáshoz nélkülözhetetlen. Az azonban, hogy a kiváló kézügyességgel rendelkező egyénből sikeres tetőfedő vagy sebész válik-e, az egyén egyéb képességeitől (például: tanulási képesség), személyiségjellemzőitől, valamint az egyes foglalkozások követelményeitől függ. Az egyes munkatevékenységekhez speciális képességek szükségesek, különböző képességszinteket és képességstruktúrákat követelnek meg (Kenderfi, 2011).

A képességek meghatározása az egyén önismeretét, öndefinícióját gazdagítja. Az egyénnek saját képességeinek megismerése abban segíthet, hogy realisabb kép kialakítására legyen képes a számára alkalmas foglalkozás, életpálya megtalálásának érdekében.

Értékorientáció

A pályaorientáció részét képezi az értékfeltárás is. Budavári-Takács leszögezi, hogy az önismeret, a reális öndefiníció kialakításának fontos tényezője, hogy az egyén tisztában legyen azokkal az értékekkel, amelyekhez cselekvéseit és döntéseit igazítja. Brown szerint (idézi Budavári, & Takács, 2011) az érték, az értékrend központi tényező, amely az egyén gondolkodásmódját, viselkedését alakítja (Budavári, & Takács, 2011; Bocsi, 2013).

Csepeli szerint az érték a személyiségbe ágyazottan az egyén biztonságérzetét és eligazodását szolgálja a közösségben és a társadalomban. Az érték tehát pszichés képződmény, amely motívumképző funkcióval bír a viselkedésben (Csepeli, 2001).

Az értékek egyrészt belsőleg meghatározottak, szubjektívek, az egyén választásai által meghatározottak. Másrészt pedig objektívek, mivel a környezet, azaz a család, a média, az adott kultúra, a társadalom, illetőleg az egyén közösségei közvetítik azokat. A szocializáció során az egyén a megismert értékeket, amelyek elvont követelményekként léteznek, saját értékelő mechanizmusában, értékképzési folyamatában elveti, vagy elfogadja (Csepeli, 1997). Az egyén értékrendjében bizonyos értékek prioritást nyernek, és az egyén magatartásának magyarázó elvévé válnak (Budavári, & Takács, 2011). A szubjektív elemek, amelyek az egyén választásait tükrözik, hangsúlyosabban jelennek meg a cselekvésben, illetőleg a döntésekben (Szilágyi, 1993).

Az egyén életútja során számos célt tűzhet ki maga elé, cselekvései közben pedig többféle értéket követhet. Ilyen értékek lehetnek a boldogság, a morális tisztaság, a gazdagság vagy a hatalomszerzés. Ezek az értékek meghatározzák a célok eléréséhez kapcsolódó eszközöket, az egyén magatartásának alakulását. Mivel az értékek a foglalkozás gyakorlása

során hangsúlyosan jelennek meg, ezért fontos, hogy az egyén tisztában legyen saját értékrendjével (Szilágyi, 2003).

A munkamód

Minden ember eltérő képességekkel, értékorientációval és érdeklődéssel rendelkezik, ahogyan az egyes pályák és foglalkozások is eltérő munkavégzési jellegzetességekkel bírnak. A munkamód a munkavégzés módját jelenti, és számos összetevőből áll. Ezek az összetevők egyrészt a munka sajátosságaiból, másrészt pedig az egyén személyes jellemzőiből tevődnek össze. Mindezek együttesen az adott személyre jellemző, egyéni megoldások összességét eredményezik (Szilágyi, 2003).

A munkamód a munkavégzés során alakul ki, a személyiség stabil jellemzője. A munkamód összetevői a munkatempó, az önállóság, a célszerűség (az a képesség, amellyel az egyén a legmegfelelőbb megoldási utat választja ki a lehetséges alternatívák közül), a pontosság, a gondosság, a monotóniatűrés és a fáradékonyság. A munkamódot jelentősen befolyásolja az egyén érzelmi viszonyulása az adott munkához. Az érzelmi viszonyulást meghatározza az érdeklődés és a hangulat. Az érdeklődéssel végzett munka örömet okoz, az egyén kevésbé fárad el, odafordulása és munkavégzése hatékonyabb és eredményesebb. A munkaörömet erősítheti az érdeklődés mellett a munka hasznosságának tudata, valamint az elkészített produktum okozta alkotásöröm is az egyéni értékorientációtól függően. A hangulat a munkakezdést, valamint az alkalmazkodást és beilleszkedést befolyásolja, teszi könnyebbé vagy nehezebbé (Szilágyi, 2003).

Összefoglalva tehát a „*munkamód egy olyan összetett pszichológiai tulajdonságunk, amely a munka sajátosságaiból fakadó, a munka tárgyi és személyi követelményeiből következő egyéni megoldások összességén alapul. A munkamódot nagymértékben meghatározza az egyén érzelmi viszonya a munka tárgyához, és a munkamozzanatok gyakorlása során bekövetkező öröm és elégedettség élménye*” (Szilágyi, 2003, p. 65).

A pályaaorientáció folyamatában tehát az egyén személyiségjellemzői között a munkamódra vonatkozóakat is meg kell határozni, és összevetni a választható pályák, foglalkozások sajátosságaival annak érdekében, hogy a majdani munkavégzés az egyén számára örömet, sikerélményt hozzon, mivel egy eredményes életpályának mindez alapfeltételét jelenti (Szilágyi, 2003).

Életpálya-építés

A XXI. századra a pályaválasztás és a pályorientáció fogalma és tevékenységi köre mellett, amelyek elsősorban a pályaválasztási döntésre készülő fiatalokhoz kapcsolódnak megjelent az életpálya-építés is. Az életpálya-építés tulajdonképpen az egész szakmai életutat támogató pályorientációt foglalja magában. Az egyénnek azokat a képességeit mozgatja, amelyekkel reagálni tud a munka világának jelenkori jellemzőire, képes az azokhoz való alkalmazkodásra. Az elmúlt ötven év gazdasági-társadalmi változásai ugyanis alkalmazkodásra készítetik a jelenkor munkavállalóit (Kenderfi, 2011; Borbély-Pecze, 2010; Páskuné, 2015).

Az életpálya fogalmának előképe Erikson elméletében jelent meg elsőként, ily módon megalapozva az életpálya-építés tevékenységi körét is. Pszichoszociális fejlődéselméletében az ember életét nyolc szakaszra osztotta fel. Az egyén minden életszakaszban újabb konfliktusokkal és problémákkal szembesül, amelyeket meg kell oldania. Erikson mindegyik szakaszt egy-egy pszichoszociális válságnak tekintette, amelyek sikeres megoldása a körülmények uralásával, az alkalmazkodással az egyén énjét, kompetenciaérzését növeli, míg a sikertelenség az alkalmatlanságérzetet erősíti az egyénben. Elméletének alapja tehát az, hogy a személyiségfejlődés nem zárul le a serdülőkorral, átível a felnőttkoron egészen a halálig. Az egyénnek minden életszakaszban feladata van, ezáltal pedig lehetősége a fejlődésre. Erikson szerint tehát a fejlődés egész életen át tart (József, 2009). Ez a gondolat képezi az életpálya-építés alapját.

Az életpálya-építés másik előzményének az UNESCO által megfogalmazott élethosszig tartó tanulás (life long learning), LLL fogalma tekinthető. Az élethosszig tartó tanulás magában foglalja mind az egyéni, mind a szociális fejlődés formáit és színtereit. Tartalmát pedig az a tudás és azok a készségek képezik, amelyekkel az egyén életkorától függetlenül képes megfelelni a vele szemben támasztott elvárásoknak. A fogalom megjelenésének hátterében a gyors társadalmi-gazdasági és technikai fejlődés következtében a munkavállalókkal szemben megváltozott elvárások állnak (ELPGN, 2013; Stöckert, & Kozák, 2014). Az elmúlt ötven év gazdasági-társadalmi változásai ugyanis alkalmazkodásra készítetik a jelenkor munkavállalóit. Az átlagéletkor növekedésével a munkával, munkában töltött évek száma is megnőtt. Korunkban átlagosan az emberek 40-50 évet töltenek aktív munkával. A szakmastruktúra is folyamatos változást mutat, munkakörök avulnak el, újak jelennek meg helyettük. A folyamatos változásokhoz ily módon a munkavállalóknak aktív munkával töltött évtizedeik alatt folyamatosan alkalmazkodniuk kell, tudatosítaniuk kell, hogy életpályájuk alatt esetleg többször is szükségük lesz arra, hogy pályát módosítsanak (Kenderfi, 2011). A XX. század végére a munkaerő-piaci helytálláshoz a munkavállalóknak

meg kell őrizniük nyitottságukat a tanulásra, olyan készségekre és képességekre van szükségük, amelyek képessé teszik őket a megváltozott körülményekhez való alkalmazkodásra (Stöckert, & Kozák, 2014).

Tekintve tehát, hogy a személyiség fejlődése nem zárul le a serdülőkorral, hanem az egész életen át tart, amelynek során az egyén problémákat old meg, valamint azt, hogy ezeknek a problémáknak a többségét képezhetik a pályával, a munka világával kapcsolatos kihívások, így a pályorientáció sem zárulhat le a serdülőkori pályaválasztási döntés támogatásával.

Super (1984) hivatásfejlődés elmélete szerint a pályaválasztás és pályára történő beilleszkedés nem egyszeri döntés, sokkal inkább folyamat, amely az egész életen át tart. E folyamat magában foglalja a pályán történő viselkedést, fejlődést és tanulást egyaránt (Super, 1984; Budavári, & Takács, 2011).

Az életpálya-építés tulajdonképpen az egész szakmai életutat támogató pályorientációt foglalja magában. Az egyénnek azokat a képességeit mozgatja, amelyekkel reagálni tud a munka világának jelenkori jellemzőire, képes az azokhoz való alkalmazkodásra, egész életében képessé teszi az életpályája alatt bekövetkező változásokhoz való alkalmazkodásra, életpályája tudatos irányítására (Kenderfi, 2011). Az életpálya-építés tevékenysége során az egyén kialakítja saját életpályájára vonatkozó céljait, a célok eléréséhez stratégiákat alakít ki, majd a stratégiák mentén megvalósítja azokat. A sikeres életpálya-építés során reális célkitűzésekre, megvalósítható stratégiákra, mindezek módosításának képességére, valamint folyamatos tanulásra, fejlődésre is szükség van. Az egyén életpálya-építése ugyanis csak abban az esetben lehet sikeres, ha tudatában van annak, hogy a pályaválasztás egész életen át tartó folyamat, hiszen különböző okokból szükség lehet pályájának módosítására. Ehhez rendelkeznie kell a megújulás, valamint a döntések meghozatalának képességével egyaránt (Berde et al., 2005).

2. 1. A pályaválasztási döntést meghatározó tényezők

A pályaválasztás meghatározása

A pályaválasztás a társadalomba történő beilleszkedés egyik legjelentősebb összetevője. A pályaválasztás döntés, amelynek során az egyén a fennálló alternatívák közül céljainak megfelelően választ egy olyan foglalkozást, munkatevékenységet, amely lehetővé teszi számára, hogy társadalmilag értékes munkát végezhesen. Olyan munkát, amely

mindamelllett, hogy megélhetését biztosítja, saját magát is elégedettséggel tölti el, és amelyben kibontakoztathatja képességeit (Szilágyi, 1993).

A pályaválasztási döntés Ginzberg (1951), az egyik legjelentősebb kognitív-szociális növekedés elmélet kidolgozója szerint irreverzibilis, szinte teljes mértékben visszafordíthatatlan, ugyanis az egyén a döntéssel kapcsolatos energiaráfordítások és befektetések miatt később nem, vagy csak korlátozott mértékben korigálhatja meghozott pályaválasztási döntését (Ginzberg et al., 1951; Budavári-Takács, 2011). Mindezeket figyelembe véve a pályaválasztási döntés kiemelkedő fontosságú az egyén életében, amelyhez megfelelő érettséggel kell rendelkeznie. A szakirodalom az optimális döntésre való felkészültséget pályaválasztási érettségnek nevezi (Völgyesy, 1976). Rókusfalvy szerint *„pályaválasztási érettségnek nevezzük a tanuló egész személyiségének olyan fejlettségi állapotát, amely egyrészt lehetővé teszi – az elhelyezkedési lehetőségeknek és a személyiségnek megfelelő – pálya adekvát választását, másrészt biztosítja a szakmai képzésnek legalább minimális sikerét, és felébreszti a tanulóban a szakmai beilleszkedésre való tartós törekvést.”* (Rókusfalvy, 1969, p. 49).

Völgyesy szerint a pályaválasztási érettség közvetlen összefüggésben áll a személyiségfejlődéssel. A pályaválasztási érettség szintje függ a magatartás általános összetevőinek minőségétől: a fiatal aktivitásának, szabályozottságának, extrovertáltságának szintjétől. Az általános magatartási jellemzők mellett a társadalmi magatartás összetevői is lényegesek: a tanulói szocialitásának és igény szintjének jellegzetességei. Mindezek mellett a pályaválasztási érettséget befolyásolják az énkifejtés realitásszintjét meghatározó tényezők is: az önismeret, a társas hatékonyság, valamint az intellektualitás színvonala (Völgyesy, 1976). A pályaválasztás mellett, hogy döntés, szakmai beilleszkedési folyamat is, amelynek során megvalósul az egyén és foglalkozás megfelelése: a pályaérettség. A pályaérettség a személyiségnek az a fejlettségi állapota, amely az adott pályán való sikeres boldogulás alapját jelenti. A pályaérettség elérése azt jelenti, hogy az egyén rendelkezik az adott foglalkozáshoz, pályához szükséges személyiségjellemzőkkel és tulajdonságokkal, egyén és pálya megfelelése kialakult. A pályaérettség szakaszát Rókusfalvy a felnőtt szakmai tevékenység időszakára teszi, ám azt is kifejti, hogy a pályaválasztási érettség jellemzői alapozzák meg a későbbi pályaérettséget. A pályaválasztási érettség jellemzőinek kialakítása hozzájárul a pályaérettség eléréséhez (Rókusfalvy, 1969).

A pályaválasztás kapcsán nagyon nagy jelentőséggel bír az érdeklődés. Zakar szerint a pályaválasztási döntés kialakításának fázisában kiemelt jelentőségű az érdeklődés. Az

előzetes pályaképpel rendelkező tanulók érdeklődése folyamatosan kapcsolódik az adott pályához, míg az előzetes pályaképpel nem rendelkezők befolyásolhatóbbak, érdeklődésük jóval csapongóbb (Zakar, 1988). Az érdeklődés a pályaválasztás szakmai beilleszkedési folyamatában is kiemelt fontosságú, mivel az egyén leginkább akkor elégedett a munkavégzés során, ha olyan tevékenységeket végezhet, amelyek örömmel töltik el. Korábbi nézetek szerint az egyénnek a munkavégzésbeli sikerességét a képességek határozzák meg leginkább. Jelenleg azonban egyre inkább bizonyítva látszik, hogy a teljesítményt sokkal inkább befolyásolja az érdeklődés (Kenderfi, 2011).

Összegezve tehát a pályaválasztás egyrészt megfelelő érettséget feltételező döntés, másrészt pedig szakmai beilleszkedési folyamat, amelynek során az egyén optimális esetben eljut a pályarétség szintjére. Akár döntésként, akár beilleszkedési folyamatként tekintünk a pályaválasztásra, megállapítható, hogy a pályaválasztást egyén és pálya, valamint a kettő közötti viszony határozza meg. Ezért a pályaválasztást egyrészt az önismeret határozza meg, beleértve az érdeklődést is. Másrészt fontos eleme a pályaválasztásnak a megfelelő mennyiségű és minőségű információk birtoklása, azaz a pályaismeret, annak érdekében, hogy az egyén képes legyen személyes jellemzőit, képességeit, értékorientációját és munkamódját összhangba hozni a választott pályával.

A korai pályaválasztás

A hazai oktatási rendszerben a fiatalok 18 éves korukig két alkalommal hoznak életpályájukat befolyásoló döntést. Az általános iskola elvégzése után, 14-15 éves korukban középiskolát, majd 18 évesen felsőoktatási intézményt választanak. Az első komoly pályaválasztási döntés tehát 14-15 éves korra tehető. Lengyel és Török középiskolások körében végzett kutatásai alapján megállapítható, hogy az általános iskolás korban hozott pályaválasztási döntés az esetek többségében nagy terheket ró mind a fiatalra, mind pedig a családra, mivel meghatározó jelentőségű a fiatalok további életútjának tekintetében (Lengyel, & Török, 2012). Annál is inkább így van ez, mivel 14 éves korra a pályaválasztással kapcsolatos érdeklődés még nem alakul ki (Völgyesy, 1976). A fiatalokra ebben az életszakaszban életkori sajátosságaik miatt az érdeklődés beszűkülése jellemző, a serdülő ekkor még csupán egyeztetni próbálja elképzeléseit saját képességeivel (Kenderfi, 2011).

Pályaválasztáskor éppen ezért döntő fontosságú, hogy a döntésre készülő fiatal megfelelő ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezzen leendő szakmájáról, foglalkozásáról, valamint önmagáról is. Az iskolarendszer igyekszik segíteni a pályaválasztási döntést, ám

leginkább kampányjelleggel a jelentkezési határidőt megelőző időszakban, úgynevezett pályaválasztási napok és kiállítások formájában (Völgyesy, 1976). A pályaválasztást segítő tevékenység elsősorban az osztályfőnökökre hárul, akik osztályfőnöki órák és szülői értekezletek keretében igyekeznek információt nyújtani sok esetben szakmódszertani felkészítés nélkül az aktuális információkra támaszkodva (Borbély-Pecze, & Suhajda, 2015).

A megfelelő pálya- és önismeret nélkül, a szükséges információk megléte nélkül a pályaválasztási érettség sem alakulhat ki. Empirikus kutatások sora igazolta, hogy a pályaválasztási döntéshez szükséges pályaválasztási érettség az egyén tanulási folyamatainak eredménye, és tizennégy éves kor előtt nem alakul ki. Ennek az érettségnek a hiányában meghozott pályaválasztási döntés korai pályaválasztásnak nevezhető, amely *„normál krízis nélküli elköteleződést jelent egy pálya iránt”*, amelyet a pszichológia *„ki nem küzdött énonozosság”* problémakörével azonosít. Ebben az életkorban, pályaválasztási döntést, a serdülő kevés információ birtokában, szülői behatásra hoz meg (Borbély-Pecze, 2016; Fehérvári, 2016).

A pályamotiváció, pályaválasztási döntés

A pályamotiváció azokat a konkrét indítékokat foglalja magába, amelyek egy adott pálya, szakma, munkakör választására ösztönöznek valakit. A pályamotiváció több tényező együtthatásaként alakul ki. Befolyásolja az egyén érdeklődése, képessége, valamint személyiségének jellemzői. Mindemellett a pályamotiváció fontos eleme az érzelmi intelligencia, amelyet Fekete szerint interperszonális és intrapszichés képességek alkotnak. Az interperszonális képességek által képes az egyén az érzelmi kötődést, mások iránti empátiát kialakítani társas kapcsolataiban. Az intrapszichés képességek pedig az egyén önismeretét alkotják, amellyel képes saját érzelmeit kifejezni és felismerni. A pályaválasztási döntés meghozatalakor nélkülözhetetlen az egyén öndefiníciója, önismeretének megfelelő színvonala, mivel a pályakeresésben az érzések is motiváló tényezők, mivel a sikeres pályaválasztás, a jól megválasztott szakma az egyén érzelmi igényeit is képes kielégíteni (Fekete, 1991). A pályamotiváció feltétele a pályaismeret is. A választott szakma jellemzőinek megismerésével megfelelő önismeret birtokában az egyénnek módja nyílik személyes jellemzőit összevetni a pálya jellegzetességeivel, ily módon olyan pályát választania, amely leginkább megfelelő számára.

Mindezek mellett azonban a legfontosabb pályamotivációs tényező az egyén szocioökonómiai státusza, a család anyagi és társadalmi helyzete, a szülők iskolai

végzettsége. A családi háttér befolyásolja a fiatalok jövőképét, motiválhatja pályaválasztását (Bagdy, 1997).

Az általános iskolai tanulmányok végén, 14 éves korban pályaválasztási döntésre kényszerített serdülők - mint a fenti fejezetekből kitűnik - még nem rendelkeznek megfelelő pályaválasztási érettséggel. Önismeretük még nem kialakult, érdeklődésük beszűkült, nem rendelkeznek kiforrott elképzelésekkel a jövőjükkel illetően. Ennek megfelelően pályaelképzelési bizonytalanság jellemzi őket, amely összefüggést mutat a család szociökönómiai státuszával. Liskó szerint minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek a szülők, annál kevésbé tartják megfelelőnek az első pályaválasztási döntés meghozatalára a 14 éves kort, annál későbbre halasztanák gyermekük középiskola-választását. Ezzel függ össze az is, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők erőteljesebben befolyásolják gyermekük pályaválasztási döntését, az alacsonyabb végzettségű szülők körében gyakoribb, hogy nem segítik gyermekeiket a döntésben, mivel kevésbé tájékozottak, kevésbé ismerik fel a döntés fontosságát (Liskó, 1998).

Az általános iskolai tanulók pályaválasztási döntése legtöbbször nem önálló döntés, azt a szülőkkkel, a családdal közösen hozzák meg. Optimális esetben a döntés figyelembe veszi a gyermek érdeklődését és adottságait, ám többségében a középiskola kiválasztásában az iskola által nyújtott előnyök és perspektívák (egyetemi, főiskolai továbbtanulás, szakmatanulási lehetőség) a döntőek (Liskó, 1998).

Az iskolatípus kiválasztásában szintén szerepet játszik a szülők végzettsége, illetőleg a család társadalmi státusza. A magasabb iskolai végzettségű és társadalmi státuszú szülők jellemzően a gimnáziumi továbbtanulást látják 14 éves gyermekük számára a legmegfelelőbbnek (Szabó, 2003). Ily módon az a sajátos helyzet áll elő, hogy minél alacsonyabb a gyermek családjának társadalmi státusza, annál hamarabb rákényszerül a korai pályaválasztási döntés meghozatalára (Liskó, 1998).

A középfokú továbbtanulással kapcsolatos pályaválasztási döntést döntően három tényező befolyásolja: az iskolakínálat, a gyermek (és a szülők) pályaválasztási aspirációja, valamint a felvételi szelekció. Az iskolakínálat azt jelenti, hogy a középiskolák minőségi és tartalmi szempontból is differenciáltabbá váltak, amely nagyobb választási lehetőséget nyújt a gyermek képességeihez, valamint a pályaválasztási aspirációkhoz leginkább illeszkedő középfokú képzési forma kiválasztásában. A magasabb társadalmi státuszú családok elsődleges szempontja, hogy az iskolakínálatból melyik középiskola mennyiben segíti hozzá a gyermeket a felsőfokú továbbtanuláshoz. Az alacsonyabb társadalmi státuszú családok

gyermeküknek korai szakmaválasztása esetében pedig elsődlegesen a majdani munkaerő-piaci boldogulás a legfontosabb. A pályaválasztási aspirációk azt fejezik ki, hogy a szülők milyen végzettséget képzelnek el a gyermeküknek, valamint ezért mekkora erőfeszítésre hajlandók. Az iskolázottság munkaerő-piaci értékét mára a szülők többsége felismerte iskolai végzettségtől függetlenül, így az iskoláztatás jelentősége megnőtt. A harmadik tényező, amely a középfokú pályaválasztást meghatározza a felvételi szelekció, amely a gyermek képességeitől függ és az általános iskolai tanulmányi eredményei tükrözik. A középfokú felvételi eljárásban ezek alapján dől el, hogy melyik gyermeket melyik intézmény melyik szakára vesznek fel. A három tényező összefügg egymással. Az iskolakínálat befolyásolja a pályaválasztási döntést, a szelekció mértéke pedig egyenesen arányos a kereslettel, tehát a gyerekek és a szülők aspirációival. A három tényező közül leghangsúlyosabb a szülői aspiráció ebben az életkorban, amelynek azonban a gyermek képességei korlátot szabhatnak (Liskó, 1998).

Az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet hetedik osztályos tanulók körében végzett kutatása szerint a tanulók továbbtanulási és szakmaválasztási terveire családi háttérük és életkörülményeik nagy hatást gyakorolnak. A tanulók pályaeorientációját a szülők iskolai végzettsége, munkaerőpiaci státusza és pályaválasztási tanácsai jelentős mértékben befolyásolják. A kutatásból az is kiderült, hogy a szülő és a gyermek továbbtanulási céljai általában megegyeznek: a szülők leginkább gyermekük érdeklődésének és képességeinek megfelelően alakítják ki véleményüket a pályaválasztással kapcsolatban, ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy gyakran saját szakmájuk folytatását is elvárják a gyermektől. A kutatás alapján az is megállapítható, hogy a szülői befolyás akkor is jellemző, ha a szülők nem szólnak bele, teljes mértékben rábízják gyermekükre a pályaválasztási döntést (MKIK GVI, 2019).

A végzős középiskolai tanulók felsőfokú intézménybe történő továbbtanulását hasonló okok motiválják. Kutatási eredmények szerint a szülő iskolai végzettségének emelkedésével nő a gyermek felsőfokú továbbtanulásának esélye. A szellemi foglalkozású apák gyermekei közel háromszoros eséllyel folytatják tanulmányaikat a felsőoktatásban az alacsonyabb végzettségű apák gyermekeihez képest (Liskó, 1998; MKIK GVI, 2014).

A felsőfokú tanulmányok szándéka az iskolai tanulmányi eredménnyel is összefüggést mutat. Nagyobb eséllyel folytatják tanulmányaikat a felsőoktatásban azok, akik jobb tanulmányi eredménnyel rendelkeznek. Azt azonban meg kell említeni, hogy a tanulmányi eredményekre is befolyással van a szülők iskolai végzettsége: a magasabb végzettségű,

magasabb státuszú szülők gyermekei nagyobb eséllyel szereznek jó jegyeket a középiskolában (Dimaggio, & Mohr, 1998; Andorka, 1998; MKIK GVI, 2014).

Jancsák és Polgár kutatásai szerint a középiskolások intézmény- és szakválasztását bonyolultabb motivációs rendszer vezérli. Fontosnak tartják majdani végzettségük munkaerőpiaci értékét. Mindemellett az is fontos számukra a továbbtanulási motivációjukban, hogy a főiskolai, egyetemi évek lehetőséget nyújtanak számukra az ifjúkori gondtalan időszak meghosszabbítására is (Jancsák, & Polgár, 2010). Egy másik kutatás szerint a felsőoktatásba jelentkezők preferenciái között a felsőoktatási intézménnyel és szakkal szemben a minőségi oktatás iránti igény, a használható tudás és a végzettség munkaerőpiaci értékessége, a biztos elhelyezkedés esélye szerepelt leghangsúlyosabban (Csuka, & Banász, 2014).

2. 2. A katonai pályaszocializáció megvalósulásának lehetőségei

Kutatási eredmények szerint (Kanyóné, 2002) a katonai pálya vonzerejét képező tényezők öt motivációs terület köré szerveződnek. Ezek pedig az azonosulás és mintakövetés, a pálya sajátosságai, az erőbizonyítás és kompetenciapróba, a pálya objektív és szubjektív előnyei, valamint a kényszerből történő választás (Kanyóné, 2002).

Kanyóné kutatási eredményei szerint (N=157 fő) a katonai pályát választók többsége már általános iskolás korában is vonzódott ehhez a hivatáshoz. Papuláné 2013-as kutatásának eredményei szerint egyötöd részük már általános iskolában eldöntötte, hogy a katonai pályára jelentkezik, a fiatalok 50%-a pedig a középiskola utolsó éveiben választotta ezt a hivatást (Papuláné, 2013).

A korai pályaválasztási döntést meghozók azonosulásának és mintakövetésének motivációs forrásai a katonai pályával kapcsolatos gyermekkori élmények, amelyek film- és könyvélményekből, katonás játékokból, illetve számítógépes játékokból táplálkoznak. Ezek az elképzelések magukban foglalják a külső identitásjegyekhez (egyenruha, fegyverek) való vonzódást is (Kanyóné, 2002; Varga 2011; 2012). Papula Lászlóné, a doktori disszertációjában kifejtette, hogy a virtuális eszközök által generált elképzelt kép azonban, amelyben a katona szuperhősként jelenik meg, semmiképp sem lehet alapja az optimális pályaválasztási döntésnek, mivel sem a pályáról nem nyújt reális ismereteket, és nem segíti az önismeret kialakulását sem (Papuláné, 2013). A film- és olvasmányélményekből felépített gyermekkori romantikus tisztkép, a heroikus hős képe ugyanis a megkérdozettek egyötödét a realitásokkal való szembesülés csalódásként érte, az idealizált kép nem felelt meg a valóságnak. Pályaválasztási döntésük a virtuális tapasztalaton alapuló példaképpel való

azonosuláson alapult, a fiatalok kevésbé ismerték a tiszti pályát, a képzés sajátosságait (Kanyóné, 2002). Csalódottságuk okát negatív vélemény formájában fogalmazták meg. A katonatiszti hivatásban általuk leginkább kifogásolt három jellemző az esetenkénti értelmetlen, tartalmatlan feladatvégzés, a szabadság korlátozottsága, valamint a szigorú munkarend volt. Nyilvánvaló, hogy amikor a katonai pályát választották nem rendelkeztek kellő pályaismerettel. Nem voltak tisztában azzal, hogy egy szigorú szabályokon alapuló, hierarchikus rendszerben kell dolgozniuk, és le kell mondaniuk a civil életben természetes szabad mozgásról, valamint időbeosztásról (Papuláné, 2013).

Az azonosulás film-és könyvélmények mellett eredhet a rokonsági, ismerősi körben lévő hivatásos katona személyes példájából is. A tiszti családok önreprodukciójának tendenciája azonban egyre kevésbé jellemző, kevesebb fiatal választja a tiszti pályát azok közül, akiknek édesapja a katonatiszti hivatást gyakorolta (Kanyóné, 2002).

A pálya érdekességeit és sajátosságait olyan tényezők képezik mint a pálya változatossága, a katonai technika működtetése, a szervezettség és a fegyelem. A kutatási eredmények szerint jellemző a katonai pályát választó fiatalokra az erős teljesítménymotiváció, amely abban nyilvánul meg, hogy számukra a katonai pálya vonzerejét képező tényezők közé tartozik a rend és fegyelem, a világos és egyértelmű feladatok (Kanyóné, 2002; Papuláné, 2013). A katonai pálya iránti vonzódásban nagy jelentőségű a fizikai erő érvényesítése, valamint a katonai technika iránti érdeklődés is. E szerint a katonai pályához az aktív, realista irányultságú, „férfias” érdeklődésű személyiség típusba tartozó fiatalok vonzódnak leginkább. Ezt támasztja alá az is, hogy a katonai pályát választó fiatalok között az erőbizonyítás lehetősége is motivációt jelent. A férfias kihívásoknak való megfelelés, a rátermettség bizonyítása, az irányító-vezető szerep megvalósítása szerepel motivációik között (Kanyóné, 2002).

A pályához fűződő szubjektív előnyöket leginkább a mások elismerését kiváltó, önmegvalósítást szolgáló tényezők jelentik. A katonai felsőoktatásban résztvevő, a hivatásos katonai pályára készülő hallgatók között első helyeken szerepelnek a pálya vonzerejét képező tényezők között „a haza iránti kötelesség”, „az emberek vezetése”, „a tiszti karrier”, valamint a hivatástudat is (Kanyóné, 2002; Papuláné, 2013). Pályamotivációjukban tehát fontos szerepet játszanak az egyén önértékelését, önbecsülését megszilárdító tényezők. A katonai pálya iránti vonzódásukat a hasznosság, a fontosság, a tisztelet iránti szükséglet vezérli. A haza iránti kötelesség teljesítése, az áldozatvállalás adja pályamotivációjuk morális

dimenzióját, amelyben szintén megjelenik a fontosság, hasznosság és tisztelet iránti igény (Kanyóné, 2002).

A személyiség egyéni jellemzői, az értékek és az érdeklődés mellett a társadalmi hatások is hatással vannak a katonai pálya vonzerejét befolyásoló tényezőkre. A katonai pályát választók között fontos értéket képvisel, hogy a katonai pálya választása biztos állást és jövedelmet jelent. A munkanélküliséget megélt családok gyermekeinek többségét döntően ez vonzotta a pályára. A család jövedelmi viszonyai más szempontból is befolyással bírtak. Az alacsony jövedelmű családok gyermekei számára a katonai pálya vonzerejét képező tényezők között szerepel a család mindennemű anyagi támogatása nélkül megvalósítható, katonai felsőoktatásban történő továbbtanulás, amely számukra egyedüli lehetőséget jelent a felsőfokú tanulmányok folytatására, illetőleg a társadalmi felemelkedésre. Ugyanezt Papuláné 2013-as kutatása is alátámasztja, a tiszti pályára készülők mintegy 30%-a a diplomaszerezést jelölte meg pályaválasztási motivációi között (Papuláné, 2013). Ezek képezik a pályához fűződő objektív előnyökre utaló motivációkat (Kanyóné, 2002).

Kanyóné (2002) kutatási eredményei arra is rávilágítanak, hogy a pályamotivációs tényezők fontosságában módosulás történt az elmúlt évtizedben. Míg korábban a vonzó jövedelem, a lakáshoz jutás lehetősége, valamint az egyéb szociális juttatások jelentették a fő motivációt, a kutatás időpontjában ezek a hátrányos helyzetű, alacsony jövedelmű családok gyermekei számára jelentették a legfontosabb motivációt. Az átlagos vagy átlag feletti jövedelemmel rendelkező családok gyermekei számára sokkal fontosabbak az önmegvalósítást szolgáló tényezők. A biztos munkahely, valamint a diplomaszerezés, a társadalmi felemelkedés számukra is fontos szerepet játszik. Mindez azt jelenti, hogy a katonatiszti pályát a fiatalok jelentős része nem elsősorban a pályához való vonzódás, illetőleg a hivatással való azonosulás miatt választja. Döntésükben szerepet játszanak a külső társadalmi okok, amelyek a pálya objektív előnyeit helyezik előtérbe (Hammil et al., 1995; Kanyóné, 2002). A 2013-ban végzett kutatás (N=334 fő) szintén alátámasztja ezt, a katonai pályát választók között fontos motivációt jelentett a pályával járó anyagi biztonság és a biztos állás, amelyet az első helyen jelölt meg a válaszadók többsége (Papuláné, 2013).

A pályaválasztás során előfordulhat a kényszerből történő választás is. Ez eredhet a pályaválasztási döntés idején jellemző tanácsalanságból, az érdeklődés kialakulatlanságából is, illetőleg, ha az eredeti választás a tanulmányi eredmény, a tanulás-tanítgatás költségei miatt megghiúsul. A fiatalok életpályáját ugyanis nagymértékben befolyásoló tényező a család társadalmi státusza. Az alacsony jövedelmű családok gyermekei sok esetben azért választják a

katonai pályát, mert biztos pályakezdést, munkanélküliség veszélyétől mentes elhelyezkedést ígér, illetőleg mivel a továbbtanulás a családra kevesebb anyagi terhet ró (Kanyóné, 2002).

Fentieket összegezve megállapítható, hogy a katonai pályát választók többségét a pálya iránti érdeklődés, a hivatástudat, valamint az önmegvalósítás iránti igény motiválta. Esetükben fontos tényezőt képvisel a haza iránti elköteleződés és a hivatástudat. Mindezek mellett a pálya vonzását képviseli a diplomaszerzés lehetősége, illetőleg a katonai technika is. Emellett azonban évtizedekkel ezelőtt, illetőleg napjainkban is létezik a katonai pályamotivációnak egy társadalmi vetülete is. Fontos motivációt jelent ugyanis a katonai pályával járó biztos elhelyezkedési lehetőség, biztonságos jövedelem is.

Katonai pályaszocializáció

Egy adott szakma vagy hivatás képviselője felé bizonyos társadalmi elvárások, követelmények irányulnak, amelyek körülírják az ún. foglalkozási, másnéven pályaszerepét, azaz azokat a viselkedési normákat és szokásokat, amelyek az adott szakmához kapcsolódnak. A pályaszocializáció során az egyén az adott pálya, szakma vagy hivatás betöltéséhez szükséges viselkedési módokat, szerepeket és értékeket sajátítja el utánzás és tapasztalati tanulás útján (Móré, é. n.). A pályaszocializáció a társadalmi integrációs folyamat részét képezi, amelynek során az egyén a munkavégzéséhez szükséges általános kompetenciái, illetőleg funkcionális munkakompetenciái fejlődnek, a munkához szükséges ismeretei gyarapodnak, értékorientációja tisztázódik (Lengyel, 2008).

A katonai pályaszocializáció középpontjában a személyiség fejlődése áll, amely a katonai hivatás jellemzői által meghatározott. Leginkább az a sajátos jellemző befolyásolja, hogy a hivatás gyakorlása fegyveres testületben történik. A katonai pályaszocializáció folyamata a hadseregben töltött teljes életpályát átfogja a katonai oktatási intézményben töltött tanulmányi időszakától kezdődően a munkaszervezetben, illetőleg a külföldi szolgálatban végzett tevékenységeket is beleértve. Szakaszait a szakmai és kompetenciaképzés, a pályakezdés, a beválás és a hivatás gyakorlásának időszakai képezik (Lengyel, 2008).

A szakmai és kompetenciaképzés a sikeres pályabeválás előfeltétele. A képzés során az egyén a kívánt katonai viselkedésformákat, a hierarchikus szerveződésből eredő formális szabályokat sajátítja el, mindemellett pedig érdeklődése, értékorientációja szilárd meggyőződéssé alakul. A pályakezdés fontos periódus a tapasztalatszerzés szempontjából. Az egyén, a pályakezdő egy új szakmai, szociális közegbe kerül, bizonyítási vággal, motiváltan.

Ebben az időszakban a szervezet belső értékrendjének, céljainak megismerésével és elfogadásával, az azokkal történő azonosulással hosszú távra elköteleződhet a szervezet, a hivatás mellett. A pályakezdő komfortérzete szakmai eredményességének függvényében alakul. A kudarcélmények és konfliktusok közömbösséget, majd a pálya elhagyását eredményezhetik, míg a sikeres pályakezdés a pálya megtartásához, valamint a hivatástudat kialakulásához jelent optimális alapot. A beválás, a pályaérettség szakasza akkor következik be, amikor az egyént már kialakult katonai hivatástudat jellemzi (Lengyel, 2008).

A katonai pályaszocializációt a hadsereg rendeltetéséből adódó feladatokra történő felkészítés határozza meg. Ezek a feladatok a haza fegyveres védelme, békefenntartó és humanitárius feladatok teljesítése, valamint a terrorizmus elleni harcban való katonai részvétel. A feladatok ellátásához az ismeretek sokrétűségére, az alkalmazásukhoz szükséges jártasság kialakítására, illetőleg a megfelelő kompetenciák fejlettségére van szükség. A képzés ennek megfelelően a katonai elkötelezettség és a célrendszerrel való azonosulás kialakítására, a szakmai tudás gyarapítására, valamint a különleges helyzetek kezeléséhez szükséges személyes és társas kompetenciák kibontakoztatására irányul. Tehát a katonai képzésnek a szakmai tudástartalom elsajátítása mellett mentális elemeket is meg kell céloznia: a katonának képessé kell válnia a parancs végrehajtására, a személyiség alávetésére, felelősségvállalásra a feladat végrehajtásért, valamint önmagáért és társaiért (Lengyel, 2008).

A katonai pályaszocializáció megvalósulása az oktatásban

A katonai pályával kapcsolatos ismeretek bővítése, valamint a katonai pályaszocializáció megalapozása érdekében, csakúgy mint más országokban a honvédelmi tárca hazánkban is számos eszközzel próbálja megszólítani a fiatal generációt, és népszerűsíteni a katonai hivatás és szolgálat értékrendszerét (Urych, 2016; 2018). Ennek legfőbb tevékenységei a következők: a Katonai alapismeretek tantárgy (későbbiekben Honvédelmi alapismeretek) bevezetése a középfokú oktatási intézményekben, a KatonaSuli és a Honvéd Kadét Program, majd a Honvéd Kadét ágazati szakképzés beindítása, Honvédelmi Kötelék program életre hívása, Országos Haditorna Verseny, valamint az MH Ösztöndíjas Rendszer. Mindezek mellett a Magyar Honvédség alakulatai is számos állandó, illetőleg időszakos jellegű rendezvénnyel támogatják a fiatalok katonai pályaorientációját. Ilyenek például a Célra tarts! országos honvédelmi verseny vagy a Toborzó Országfutás (Stummer, 2019).

A katonai előképzést folytató középfokú intézmények fokozatos megszűnése új helyzetet teremtett a honvédelmi nevelésben. A katonai előképzés hiányának pótlására a

Katonai alapismeretek tantárgy civil középiskolákba történő bevezetése történt meg első lépésként. A tantárgy célja nem a toborzás vagy a kiképzés volt, hanem sokkal inkább a katonai értékrendszer megalapozása, a hazaszeretet, a hazafiság, a honvédelem fogalmainak kialakítása a középiskolás generációban (Czank et al., 2011). A tantárgy a 2018/2019-es tanévtől Honvédelmi alapismeretek néven gyakorlatcentrikusabbá vált.

A KatonaSuli Program az alapfokú intézmények tanulói számára teremtett lehetőséget a katonai hivatással kapcsolatos élményanyag gyűjtésére nyílt napokkal és laktanyalátogatásokkal tanórán kívüli foglalkozások formájában. A program 2017-ig működött, majd a Honvéd Kadét Programban folytatódott tovább (Stummer, 2019).

A Honvéd Kadét Program az általános és középiskolás diákok körében kívánja megvalósítani a honvédelmi nevelést. Ennél a programnál sem a kiképzés vagy a toborzás a cél, hanem az ismeretbővítés, a katonai értékrendszer megalapozása (Stummer, 2019).

A 2017/2018-as tanévtől kezdődően a Honvédelmi Minisztérium Honvéd kadét ágazati szakképzést indított a tiszti és altiszti utánpótlás megoldásának céljából. A képzést 2017-ben két, majd a következő évben pedig még három középiskola kezdte meg. A képzés 4+1 éves szagimnáziumi képzésből áll érettségi vizsgával valamint OKJ-s szakképesítéssel zárul. A képzés során a diákok többek között elsajátíthatják a honvédségi normákat².

A Honvédelmi Kötelék, valamint az Országos Haditorna Verseny a honvédelmi szempontból hasznos tevékenységet végző közösségek számára kínált anyagi támogatást és együttműködést. Mindkét program célja, hogy támogassa azokat a tevékenységeket, amelyek a fiatalok szabadidejének hasznos eltöltésére, az egészséges életmód kialakítására, az önfegyelemre és kitartásra nevelő programok megvalósítására irányulnak³.

A honvédelmi tárca több ösztöndíjat is létesített a honvédelmi nevelés érdekében. Ezeket az ösztöndíjakat Katonai alapismeretek tantárgyat tanuló, Kadét ágazati szakképzésben részt vevő, hátrányos helyzetű, illetőleg roma származású fiatalok kaphatják meg. Ilyen ösztöndíjak a Béri Balogh Ádám középiskolai ösztöndíj, a Lippai Balázs ösztöndíj, valamint a Mészáros Lázár ösztöndíj⁴.

² Irány a sereg! <https://www.iranyasereg.hu/page/kadet> (Letöltés ideje 2022.09.30.)

³ Honvédelmi Kötelék versenykiírás [Microsoft Word - Honvédelmi Kötelék országos döntő - versenykiírás.docx \(honvedelem.hu\)](#) (Letöltés ideje 2023.06.21.)

⁴ 23/2018. (VII. 19.) HM utasítás a honvédelmi miniszter által alapított Béri Balogh Ádám középiskolai ösztöndíj, a Lippai Balázs esélyegyenlőségi ösztöndíj és a honvédelmi tárca gondoskodási körébe tartozó árvák tanulmányi ösztöndíja pályázatának és odaítélésének rendjéről

3. KATONASÁG ÉS TÁRSADALOM

Társadalmanként mutatkoznak bizonyos mértékű eltérések a katonaság intézményének a társadalom működésében betöltött szerepében, de legtöbb esetben elmondható, hogy a hadsereg az államszervezet szerves részét képezi, és létezik egyfajta társadalmi integritást elősegítő, erősítő funkciója is.

Annak ellenére, hogy a szakma már jóval korábban felismerte a különböző társadalmi alrendszereknek, szervezeteknek globális értelemben vett társadalmi változások szempontjából meghatározó jelentőségét, a társadalomtudományok viszonylag későn, a második világháború utáni időszakban kezdtek el a katonaság intézményével foglalkozni (Burk, 1993). A fegyveres erők és a társadalom kapcsolatát elsőként Morris Janowitz vette górcső alá, és a témát eszközként hívta segítségül egy nemzetközi szintű interdiszciplináris, tudományos gondolkodás kialakítása és művelése számára. A vélemények egy markáns része szerint a katonai kultúra kulcsfontosságú tényezőként jelenik meg a polgári-katonai kapcsolatok megértésében (Janowitz 1974, Madarász, 2012b, 2013b, 2014a).⁵

Az európai és az angolszász katonai paradigma alapjaiban különbözik egymástól. A történelmi különbségeken alapuló két felfogás eltérései a célok, a módszerek és a rendszer egészének szintjén is megmutatkoznak. Európában a késői középkorban katonai zsoldosrendszer fejlődött ki. A közigazgatásilag és az állami akarat által irányított hadsereget az államapparátus részeként értelmező rendszer a nemzetállamiság felfogásán alapszik. Az angolszász paradigma sokkal inkább gazdasági szempontból értelmezi a katonaságot. E szerint a felfogás szerint a néphadsereg típusú katonaság egészen mást jelent mint a professzionális hadsereg, a benne lévő emberek nem voltak katonának nevelve, képzésükre (kiképzésükre a szakképzési struktúra egy részeként tekinthetünk. Ez a fajta dichotómia a hadsereg és a társadalom viszonyának a kettősségét hordozza magában. Az európai felfogás abból indul ki, hogy a hadsereg a társadalom integráns részét képezi, szemben az amerikai felfogással, amely a kettő különállóságát tekinti elfogadottnak (Gál, 1999). Mindkét területen (Európa és USA) számos írás született a témában, melyek teljes mértékű feldolgozását nem tűzzük ki célként, ám a kérdéskör érintése megjelenik a dolgozatban (Friedhelm, 1972; Krebs, 2004; Madarász, 2012a, 2012b, 2013a, 2013b, 2014a, 2015b).⁶

⁵ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

⁶ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

A négy alfejezetre felosztott fejezet első részében a hadsereg társadalmon belüli szerepről ejtünk szót nemzetközi problémaorientált aspektusból. A második alfejezet a katonai pályához szükséges tanulási lehetőségeket érinti, és a katonai hivatás munkaerőpiaci helyzetét is tárgyalja. A katonai pályához nélkülözhetetlen elhivatottság, és a szükséges képességek megléte szintén lényeges pont a téma szempontjából. Erről a harmadik alfejezetben lesz szó, melyet a katonai pálya megtartó erejének boncolgatásával egészítettünk ki. Végül pedig a negyedik és egyben záró alfejezetben a hadsereg és a társadalom közötti kapcsolatrendszeréről írunk, érintve e kapcsolatok fejlesztésének a lehetőségeit is.

3. 1. Katonai lét a társadalomban

A témával kapcsolatos diskurzusok között találjuk az Amerikai Egyesült Államok példáját, melynek kapcsán a polgári-katonai hagyomány kérdésköre kerül elő. Egyesek azt mondják (még mások vitatják), hogy az Egyesült Államokban elterjedt polgári-katonai hagyomány végleg kihalt. Ezek a felerősödő hangok úgy vélik, hogy a katonai szolgálati kötelezettség megszüntetésével és az önkéntes erők (all-volunteer force: AVF) 1973-as megalakításával elvált egymástól a katonai szolgálat és a polgárság közötti kapcsolatot. Krebs (2009) azonban fenntartja, hogy ez a fajta megközelítés nem minden szempontból állja meg a helyét. Bár az önkéntes erők kritikusai folyamatosan bírálatokkal éltek a működéssel szemben és elfogultan eszményítették az önkéntes erők előtt Amerikában működő sorkatonaság intézményét, nem minden szempontot mértek fel. Elmulasztották ugyanis annak a felismerését, hogy az önkéntesség intézménye leginkább az amerikai polgári eszményképek egyike volt, ideálok folyamatos változásának az egyik terméke, és nem érdemes úgy tekinteni rá mint a változás okára. Bizonyos mértékű történelmi hagyományra támaszkodva azt jelentették ki, hogy azonosság van a katonai toborzási rendszer intézményes arculata és a polgári katonai hagyomány mint kulturális jelenség között. Ezzel szemben Krebs (2009) lényegében újradefiniálja a polgári katonai hagyományt, és azt kívánja demonstrálni, hogy ezt politikai formálja az Egyesült Államokban. Ebből a nézőpontból az önkéntes erők nemhogy nem ítélték halálra az Amerikai Egyesült Államok polgári katonai hagyományát, hanem éppen hogy új életet adtak neki. A svájci haderőhöz hasonló milícia típusú sorozott hadsereg önkéntessé válásával ugyanis új távlatok nyílhatnak meg a közjogilag ki nem kényszerített

önkéntes hadsereg irányába, amely a társadalom fokozottabb azonosulását is élvezheti (Sombart, 1942; Krebs, 2009; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2015b).⁷

Szvircsev (2011) éppen a svájci polgárőrség fegyveres erőinek a szerkezetével, és annak működési előfeltételeivel foglalkozik. Azt tárgyalja, hogy milyen módon működik a svájci polgárőrség, amelyet a „Polgárok egyenruhában” alapelv céljából hoztak létre. Működésére hatással voltak a nyugati társadalmakban végbement értékrendbeli változások, amelyek többnyire az 1960-as, 1970-es évektől kezdve zajlottak le, továbbá a hidegháború következményeképpen keletkező új biztonságpolitikai helyzet is. Svzircsev (2011) szerint bizonyíthatóan erős a gyanú arra nézve, hogy a „Polgárok egyenruhában” alapelv napjainkra nyilvánvalóan elveszítette korábbi relevanciáját. A társadalom iránti önkéntes elkötelezettség és a polgári kötelességtudat érzése többé már nem fő okai a katonai szolgálatba állásnak. Ez manapság inkább egy egyéni költség-haszonelemzés alapon nyugvó döntésnek tekinthető. Így a „Polgárok egyenruhában” alapelv koncepciója nem csak átalakul egyfajta öncélú katonáskodási inger kielégítésére szolgáló szintérré, hanem a korábbiakhoz képest a társadalom is másként érzékeli ennek a katonai célzattal létrejött szervezetnek a szerepét. Így például, akárcsak a hazánk területén feléledő professzionális hadseregben, a svájci önkéntes szervezetben is talán éppen a megélhetés egyik lehetséges formájaként tekinthetünk a militáns paradigma életben tartására (Szvircsev, 2011; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2015b).⁸

A hadsereg által önazonosságot és identitást kereső csoportok (egyének), valamint az elmúlt három évtizedben az Egyesült Államok nemzeti védelmével szemben kialakított fenyegetések változásokat kényszerítettek ki a tartalékerők szerkezetében és szervezetében. Ezek a változások, miközben arra irányultak, hogy újra meghatározzák az Egyesült Államok védelmi erőinek céljait és funkcióit, időnként váratlan hatásokat eredményeztek az egyéni tartalékosok tapasztalataiban, és a tartalékos szolgálattal kapcsolatos azonosulásukban. A létrejövő identitások magukban foglalják a sorkatonai szolgálatot teljesítő polgári katonát, a hétvégi harcost, a közreműködő önkéntest, az identitáskereső kalandort, a harcoló katonát és a konzervatív ideológust is. Mint minden irányításnak, az amerikai nemzeti védelmi stratégiának is számolnia kell az ilyen identitások hadseregben történő megjelenésének a következményeivel, és reagálnia kell az ilyen tipizálható megnyilvánulásokra, valamint tudni kell azokat megfelelően alkalmazni. Lényeges, hogy egy nemzeti hadsereg fel legyen

⁷ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

⁸ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

készülve a védelmi erőben szolgálni vágyó belépők különböző típusú generációinak fogadása és megfelelő alkalmazása érdekében (Griffith, 2011; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2015b).⁹

A terrorfenyegetettség Magyarországon ugyan nem közelíti meg az Amerikai Egyesült Államokét, mégis valós veszélyként kell számolni vele (Mezei, 2010). A Magyar Honvédség tartalékos állományának átalakulásával a különböző katonai szolgálatra jelentkező típusok hazánkban is jellemző formát öltenek, így lényeges, hogy a védelmi erők tudatában legyenek a leendő állományukat képező fiatalok társadalommal és hadsereggel kapcsolatos beállítódásaival (Madarász, 2012b).¹⁰

A haderőátalakítás során hazánkban jelenleg a tartalékos állomány bővítésének szándéka figyelhető meg, melynek okát kereshetjük a katonai pálya népszerűségének csökkenésében, vagy a sorkötelezettség több mint egy évtizede történő felfüggesztésében (2004. évi CV. törvény). A látszólag folyamatosnak tűnő toborzás intézménye azért is érződik meglepőnek, mert a laikus számára sem a külső terrorfenyegetettség, sem pedig a missziós feladatok nem tűnnek a jelenlegi állomány által meg nem oldható feladatoknak. A honvédelmi szervek társadalmi megbecsültsége növekvő tendenciát mutat, viszont nő a társadalmi távolság is, és olybá tűnik, mintha szükség lenne a folyamatos bővítésre (Jobbágy–Stummer, 2010). A rendszerváltást követő átalakulási időszak bizonyos periódusaiban a haderő egyszerű csökkentése zajlott (Horváth, 1999). Napjaink átalakulása viszont nem egyszerűen csak bővítési, hanem racionális szerkezetváltási folyamatként is értelmezhető, melyben a szervezetet alkotó bizonyos szegmensek kaphatnak a korábbihoz képest jelentősebb szerepet (pl.: önkéntes tartalékos állomány, középiskolás fiatalság). Ebben az esetben viszont nem egyszerűen bővítésről, hanem sokkal inkább utánpótlásról lehet beszélni. (Madarász, 2012b).¹¹

Azzal, hogy a Magyar Honvédség áttért az önkéntes haderő-szervezetre, egyben kilépett a munkaerőpiacra is. Munkaerőpiaci szereplőként versenyhelyezetbe került a többi munkáltatóval szemben, ami a toborzás megvalósításában is stratégiaváltást kényszerít ki. Manapság a személyi állományának biztosítása érdekében a honvédség rákényszerül arra, hogy a korábbi, toborzóirodán keresztül megvalósított utánpótlásból továbblépve hatékonyabb módszerekhez folyamodjon. Az utánpótlás biztosításának új technikái között jelenik meg a

⁹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

¹⁰ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

¹¹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

középfokú oktatás színterén megjelenő fiatalság célba vétele, mivel ez a korosztály több szempontból is optimálisnak tekinthető. A középiskolás korosztály életkori jellegzetességei – lendület, érdeklődés, mobilizálhatóság, vállalkozó szellem – miatt kap kiemelkedő figyelmet a haderő utánpótlás szempontjából, melyhez a mindenkori kormány támogatása is szükséges. A pillanatnyi társadalmi állapotok mellett a honvédség munkaerőigénye akár kormányzati eszközként is felfogható mint munkahelyteremtési alternatíva. Tény, hogy az ország egyre több közoktatási intézménye vesz részt a Magyar Honvédség által koordinált, „Katonasuli” program névre keresztelt kezdeményezésben, valamint (mint fentebb említettük) megjelent egy „Katonai alapismeretek” című tantárgy is a közoktatási palettán, melynek oktatása szintén több középiskolában zajlik¹² (Stummer, 2011; Varga, 2010; 2011b; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2014a, 2015b).¹³

Óhatatlanul is felvetődik a kérdés, hogy milyen mértékben és kinek van szüksége a katonai ismeretek elsajátítására? A közelmúltban többféle elképzelés is megjelent, melyek között a sorkötelezettség életre keltése, az önkéntes haderő ösztönzése, illetve a katonai ismeretek középiskolákban történő oktatása is felmerül. Ezek a kérdések a kötelezettség és az önkéntesség dichotómiáját több szempontból is magukban hordozzák, mivel a katonai alapismeretek tantárggyal kapcsolatosan is felmerül a kérdés, hogy kiknek kell tanulni. A társadalmi, politikai és gazdasági változások természetesen a védelmi szektortól is megkövetelik az adaptációt. Mivel a sorkötelezettség intézményével szemben korábban kifejtett társadalmi ellenállás miatt a hadsereg sajátos érték- és normarendszerének szélesebb körű elterjesztése ilyen formában egyre kevésbé volt eredményes, más megoldási alternatívákhoz kellett nyúlni. Bizonyos informális mikroközösségeken belül az elképzelések között a teljes középiskolás korosztály kötelező oktatásától, a minden középfokú oktatási intézményben fakultatív módon felvehető képzésen át, a programba történő teljesen önkéntes bekapcsolódásig minden verzióról hallhatunk. Feltehetjük azt a kérdést is, hogy ki léphet katonai pályára? A külföldről érkező bevándorlók is vállalhatnak katonai szolgálatot a Magyar Honvédség kötelékein belül? Ők is jelentkezhetnek az oktatási rendszer különböző szintjein megjelenő katonai képzésekbe? Mivel a hadsereg esetében a létszám fontos tényező lehet, feltehetőleg minden magyar állampolgársággal rendelkező, büntetlen előéletű felnőtt férfi lehet katona, ha teljesíti a bekerüléshez szükséges további kritériumokat. Vajon

¹² Napjainkban Honvéd Kadét Program, valamint Hazafias- honvédelmi nevelés elnevezéssel működik ([A hazafias- és honvédelmi nevelés - Honvéd Kadét Program \(kadetprogram.hu\)](http://kadetprogram.hu))

¹³ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

napjainkban a sorköteles katonaság, vagy az önkéntesség intézménye váltja ki inkább a szélesebb értelemben vett társadalmi támogatottságot? Elképzelhető lehet, hogy egy szűk évtized is elegendő lett volna a közvélemény megváltozásához? Mindenesetre a NATO hazánkkal szemben támasztott ez irányú elvárásai gyakorlatilag szavatolják a professzionális hadsereg létét, és ezzel az önkéntességet is (Krebs, 2009; Varga, 2011; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2015b).¹⁴

A huszadik század első felében Theodore Roosevelt és a hazájában akkoriban haladó gondolkodásúnak tekintett társai egyaránt hittek abban, hogy egy általános, az országhatáron belül elhelyezkedő, minden nációra nézve egyaránt kiterjedő katonai kiképzés amerikanizálja az újonnan az országba érkezők tömegét. Leonyid Brezsnyev hasonlóképpen hitt abban, hogy a széles körben elterjedt katonai szolgálat a Vörös hadseregben egységes szovjet államot fog kovácsolni a szocialista anyaország, az internacionalizmus és az emberek barátsága iránt elkötelezett civil társadalomból. Mint sok vezető előttük és utánuk Roosevelt és Brezsnyev is a katonai erők, valamint egy olyan általánosan kiterjesztett katonai szolgálat felé fordult, amely legalább részben segít összetartozó nemzeti egységet kovácsolni az országhatárokon belüli multinacionális egyvelegekből. Mindkét világhatalom vezetője a katonaságot lényegében kulcsintézménynek tekintette a szociális és társadalmi értékek közvetítésében. A huszadik századi történelem során a katonai szolgálat által a társadalmon belül megjelenő etnikai, illetve vallási közösségek közötti szakadékok áthidalására, és a nemzeti integráció bizonyos ideológiák mentén történő megteremtésére is találunk példát (Krebs, 2004). Izraelben például egy olyan katonai szellemű társadalommal találkozunk, amely a háború elnyújtott állapotában van. Az izraeli viszonyok a katonai szellem és a zsoldoshadsereg közötti ellentétes kapcsolat fennállásának a példáját mutatják. A nemzeti hadsereg alapját képezi a társadalom egésze (férfiak és nők is), ami a nemzeti összetartozást erősítő hatással rendelkezik (Eliezer, 1997; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2015b).¹⁵

3. 2. Honvédség, tanulás, munkaerőpiac

A mai kor nyugati társadalmi már a globalizált világ részeként értelmezhetők. A nemzeti haderő számára lényeges kérdés, hogy a Magyar Honvédség szervezeti kultúrája hogyan illeszkedjen napjaink multikulturális rendszerébe, s mindebben a szakmai és a szabadidős

¹⁴ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

¹⁵ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

művelődésnek milyen szerepe van, melyek a feladatai, eszközei és módszerei. A civil társadalom fejlődésétől nem szakítható el a hadsereg fejlődése, hiszen abba beágyazódva zajlik tevékenysége. A hazai védelmi szektor mélyreható átalakulása (professzionizálódása) és NATO tagságunk okán, a társadalom és maga a védelmi szektor tagjai is fokozottabb figyelemmel fordulnak a nemzeti katonai szervezetek belső működése felé (Mucsi, 2008). Ennek megfelelően a civil társadalomban megjelenő képzési, továbbképzési lehetőségek a védelmi szektoron belül foglalkoztatottak számára is adottá válnak. A felnőttképzés távoktatási formában történő megjelenése már a katonai képzés rendszerén belül is egyre inkább felülmúlja a jelenléti oktatási formákra épülő képzéseket. Az e-learning, b-learning módszerek megjelenése is ezt a tendenciát látszik erősíteni (Dézsi, 2009; 2010; Gerő, 2011; Négyesi, 2001; Madarász, 2012a, 2012b, 2013b, 2015b; Hajdicsné, 2015).¹⁶

A hagyományos oktatási módszerek mellett a honvédség is igényli a modernebb ismeretszerzési formák szervezeten belüli alkalmazását. A távoktatás és a tantermi képzési formák, valamint az e-learning oktatás között a megfelelő arány és kapcsolat kialakítása a cél (Négyesi, 2001; Hajdicsné, 2015). Bár első olvasatra furcsának tűnhet, a kötetlen és önálló tanulási formák, így az e-learning is nagyobb relevanciát hordoz a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen (ma: Nemzeti Közszerületi Egyetem) mint más képzési rendszerekben. Az okok egyszerűek. A katonai képzés kompetenciaorientáltsága megköveteli, hogy az eredményességet az elsajátítás helyszínétől függetlenül bizonyítani lehessen. A kompetencia megszerzésének igazolását egyedül bizonyítással lehet megvalósítani. A másik ok pedig a külszerület és az ügynevezett előmeneteli tanfolyamok kapcsolatában keresendő. Előmeneteli tanfolyamra a résztvevő csak bizonyos várakozási időt követően jelentkezhet, amely akadályoztatás esetén az előlépésbe is kerülhet, márpedig a külszerületet teljesítő katonák között is lehet olyan, aki érintett ez ügyben. A katonáknak sok esetben a tanulási folyamat közben is folyamatosan készen kell állniuk a körülmények változásaira. Számukra lényeges a rugalmasabb tanulási formák használhatóságának a lehetősége. Bár az e-learning már a tisztképzés területén is megjelenő oktatásszerzési mód, és kiváló kompetenciafejlesztésre is, eszközigenye és módszertani sajátosságainak következtében nem minden élethelyzetben alkalmazható (Gerő, 2011). Az e-learning hiányosságai is kompenzálhatók az ügynevezett b-learning bevezetésével. Az elektronikus és a hagyományos, személyes találkozó alapuló oktatási módszereknek az együttes alkalmazását „blended”

¹⁶ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

(azaz „kevert”) learningnek, vagy b-learningnek nevezik, Ez a webes szolgáltatásokon alapuló oktatási stratégiaként is aposztrofálható módszer tanulóközpontúsága, költségtakarékossága, rugalmassága, könnyű hozzáférhetősége és az akadályokat áthidaló tulajdonságai miatt sikeres a katonák oktatásának gyakorlatában is (Dézsi, 2009; 2010; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2015b).¹⁷

NATO tagságunk magával vonzotta annak a problémakörnek a felerősödését is, hogy a Magyar Honvédség kötelékeiben szolgálatot teljesítő katonáknak külföldi szerepvállalást is szükséges teljesíteniük. Ahhoz, hogy a magyar katonák megfelelő színvonalon legyenek képesek teljesíteni a külföldi, missziós szerepvállalásukat, megfelelő szaktudással és nyelvismerettel is rendelkezniük kell. Az 1999-es teljes jogú NATO¹⁸tagságunkat megelőző években a magyar katonák külföldi képzésének rendszere segélyprogramokon alapult, melyben az Amerikai Egyesült Államok és Kanada nyújtották hazánknak a legtöbb anyagi segítséget. A kezdetben nehezen induló külföldi képzéseken történő részvétel (kevés és alacsony szintű nyelvtudás, a tiszthelyettesek alacsony képzettségi színvonala stb.) a segélyezést fokozatosan elhagyva alakult át magas szintű akkreditált képesítések megszerzését célzó tanulmányokká. A mindennapi élet részévé váló külföldi képzések és továbbképzések rendszerében a Magyar Honvédség mindig igyekezett döntő szempontként kezelni a humán erőforrás tervezésének, a rendszerszintű szervezésnek az igényét (Horváth, 1999; Száraz, 1999; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2015b, Siposné, 2021).¹⁹

A posztmodern világban a katonai és civil tevékenységek közötti elválasztó vonal egyre inkább elmosódik. Foot (2001) a katonai oktatásban és képzésben történt változásokat vizsgálta a „Partnerség a Békéért” (Partnership for Peace) nevű szövetség országaiban és a NATO európai tagországaiban. A változás folyamata azokkal a különféle katonai akadémiákkal jellemezhető, amelyeket Európa létrehozott az idők során. A következtetések között a tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy érdemes megvizsgálni azt, hogy a nyugat-európai integráció felé történő általános eltolódásra hogyan reflektál maga a katonai oktatás és képzés. Bár 2001-ben ez a folyamat még lassan indult meg, az oktatási és képzési fokozatok emelkedése és az euró-atlanti közösség tagjai közötti színvonal hasonló szintje felé haladva,

¹⁷ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

¹⁸ NATO – North Atlantic Treaty Organization, Észak-atlanti Szerződés Szervezete

¹⁹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

napjainkra egyre több tagország – köztük hazánk is – ér el sikereket a katonai oktatásban és képzésben (Foot, 2001; Madarász 2012b).²⁰

Ma már hazánk területén is folyamatosan zajlik a katonák nyelvi és szakmai felkészítése. A magyar hadsereggel szemben a NATO által támasztott képességbeli követelmények, egymást kiegészítő rendszerként épülnek fel. Ilyen képességként jelenik meg a civil-katonai együttműködés is, amely magában foglalja a missziós feladatokat teljesítő alakulatok és az adott ország területén élő polgári lakosság közötti együttműködését, de lényeges képesség a szervezeten belüli viszonyok szabályozottsága is. A hierarchikusan felépülő katonai szervezeten belül hangsúlyos a vezetők és a beosztottak közötti kommunikáció és a tervszerű konfliktuskezelés, amelynek preventív jellege jut főszerephez (Mező, 2007).

A 2004-től létező Magyar Honvédség Civil-katonai Együttműködési és Lélektani Művelési Központ²¹ keretein belül ezek a képességek hazánkban is meghonosodtak, külön szakmává váltak. Felmerült azonban, hogy e két NATO képesség magyar honvédségen belüli teljesítéséhez a technikai felszereltség igényének javításán túl olyan speciális szakterületek ismeretére van szükség, melyeknek megszerzésére a katonai képzési rendszeren belül nincs lehetőség. Ilyen szakterületek például a pszichológia, szociológia, kulturális antropológia, vagy a marketing, mely területeken külső szakemberek bevonása, valamint az állomány továbbképzése szükséges. A katonák továbbképzésének megszervezésére különböző szervezeten belüli és külső civil programok is rendelkezésre állnak (Hetzmann, 2009; Varga Cs, 2011; Madarász 2012b).

3. 3. Katonai képességek és megtartó erő

A hivatás egy komplex fogalom, amely olyan pszichikus tényezőket foglal magába mint az értelmi, érzelmi, vagy akarati tényezők. Feltételezi a magas színvonalú szaktudást, és magában foglalja az egyén szeretetét a munkája iránt. Olyan érzelmi és értelmi viszonyulást hordoz, amely szerint a hivatást gyakorló személy boldogulása a társadalom felemelkedését is szolgálja (Krizbai, 2018).

A katonai pálya sajátossága, hogy a hivatásukat teljesítő katonák komoly fizikális igénybevételnek vannak kitéve, ezért megfelelő kondicionális állapottal kell rendelkezniük. A

²⁰ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

²¹ Mint költségvetési szerv 2021. december 31-ei hatállyal megszüntetésre került.

változatos kihívásokat rejtő feladatok teljesítéséhez azonban igen komoly felkészültséggel kell rendelkezni. A fizikai paraméterek fejlesztésének tekintetében különböző edzésmódszerek alkalmazására van szükség, amelyek kiválasztásában specifikus egyéni és terhelésbeli eltérések mutatkoznak. A katonai pályához szükséges fizikai alkalmassághoz nélkülözhetetlen kondíció eléréséhez és megtartásához alkalmas edzésmódszerek tehát igen széles spektrumon mozognak (Juhász, 2009; 2011b).

A katonák kondíciójának folyamatosan magas szinten tartásához nem elegendő a rekreációs, szabadidőben, kikapcsolódás formájában, kedvtelésből végzett edzés, hanem az állóképességet fokozó, állandó teljesítményjavulást eredményező edzések szükségesek (Fritz, 2006; Dubecz, 2009). A folyamatosság és az állandóság magában foglalja a tudatos fejlődés igényét, valamint a kényszerpihenőtől mentes teljesítést. A kényszerpihenők oka leginkább a sérülés, melyek hatására izomerővesztés következik be. Az izomerővesztés jelentős mértékben visszaveti a fizikai teljesítés képességét, mivel a teljes felépüléshez az inaktív időszak többszörösére lehet szükség (Vigelsøe – Gram – Wiuff – Andersen – Helge – Dela, 2015).

A jó fizikai kondíció fejlesztése és a fizikai alkalmasság vizsgálata a Magyar Honvédségnél nagyon fontos kérdés, mert a katonák szolgálatteljesítés során komoly igénybevételnek vannak kitéve, hiszen a végzett munkatevékenységek speciálisan összetett terhelések. (Hosszabb menetek, futások, védekezés támadás ellen, málházási feladatok, sebesültszállítás, nehéz tárgyak cipelése, katonai közelharc, természetes és mesterséges akadályok leküzdése során alkalmazott mászások, kúszások, le- és felugrások, a vízi átkelések vagy akár menekülés és túlélés az ellenség területén). Ráadásul olykor mindezt szélsőséges időjárási körülmények (nagy meleg vagy hideg, szárazság, magaslati levegő), és embert próbáló terepviszonyok között kell megvalósítani. Ennek megfelelően a tiszt- és altisztjelölt hallgatók fizikai felkészítése tanulmányi idejük alatt is folyamatos és sokrétű. A tornateremben, sportpályán, akadálypályán, sportuszodában és a különböző közelharc technikák alkalmazása során, a katona számára nélkülözhetetlen fizikai komponensek – erő, gyorsaság, állóképesség, ízületi mozgékonyaság, hajlékonyaság – fejlesztése zajlik (Detre–Tibenszky, 2011, Tóth, 2011).

A crossfit nevű funkcionális edzésmódszer például, állandóan változó mozdulatok segítségével, eltérő módszerű, intenzitású és edzéshosszú terhelések által fejleszti a kondíciót (Leyland, 2007). A stressz- és téthelyzetek során történő sikeres helytállást biztosító céltudatos gondolkodási, stressztűrő és megfelelő döntéshozó képesség kifejlesztésében nyújt

segítségét, az eszmeiséget és az erkölcsi normákat is formáló budó-elmélet, amelynek jellemformáló, személyiségfejlesztő hatása is van. Gyakorlása többek között erősíti az alkalmazkodási képességet, a kiegyensúlyozottságot, a konfliktustűrést, a fegyelmezettséget, a percepciót és a stressztűrő képességet (Füleky, 2011).

Napjainkban azonban a speciális képességekre igényt tartó katonai szolgálat során kiemelt erényként jelenik meg a sokoldalúság, mellyel kapcsolatban a képességek összekapcsolhatósága kap hangsúlyt. A fizikai képességek mellett más típusú elvárások is megfogalmazódnak korunk katonájával szemben (Kolossa, 2009a; Madarász, 2012b).

Az erények emberi személyiségjegyek. Általuk az ember morális szempontból ideális módon viselkedve képes valamilyen erkölcsi értelemben fontos cél elérésére. Az erények elsajátíttatása a közösség feladata. A katonai erények a katonai tevékenység ellátására, a katonai gyakorlatra jellemzőek. *„A katonai hivatás kapcsán bizonyos erények, mint például a bátorság, a becsület és a hűség a háborúk vívása során és a győzelem kiharcolásában, a múltban és a jelenben is egyaránt fontos szerepet játszó, alapvető, katonai erények”* (Boda, 2018a, p. 44).

A katonai hivatáson belül különösen nagy hangsúlyt kap a morális dimenzió. A katonaélet kialakításának első lépései között jelenik meg a katonaerkölcsi értékrend megismertetése. Bán (2020) a katonaerkölcsi értékek érvényesülését vizsgálta a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium intézményében 2015-2017-ben érettségizett növendékek körében. Azt feltételezte, hogy az intézményben zajló katonai szocializációs nevelés sikerességét a növendékek mindennapi életében is tetten érhetjük. Vizsgálata során azt találta, hogy az intézményben folytatott honvédelmi nevelés a katonai szocializáció előszobájának tekinthető, függetlenül attól, hogy a végzett növendékek a katonai vagy pedig civil területen folytatták tevékenységüket (Bán, 2020).

Boda (2018b) a katonai hivatás elemei kapcsán szól az erkölcsi, morális értékekről, melyekkel kapcsolatban kiemeli, hogy a hivatást gyakorlók nem kényszer hatására szolgálják a közjót. Ez a fajta kényszermentesség egyaránt megnyilvánul a pálya szabad választásában és a hivatás gyakorlásában. Az összetett feladatok megoldását megkívánó hivatás gyakorlása igénybe veszi a hivatásgyakorló egész személyiségét, és megkívánja tőle a professzionális autonómia mint morális érték belsővé tételét. *„A professzionális felelősség, a hivatásnak a társadalmi szerephez kötöttségéből származik. E szerint, mivel a hivatásgyakorló a közjót monopolizált társadalmi szerep ellátásával szolgálja, ezért a hivatásgyakorlón kívül más azt a szerepet nem képes ellátni. Ennek következtében neki speciális felelőssége van e társadalmi*

szerep ellátása tekintetében.” (Boda, 2018b, p. 151) A hivatás hatékony gyakorlását elősegítő erények biztosítják a közösségen belüli integritást, és a hiányuk komoly hátrányokat eredményez. Ugyanakkor nem szabad, hogy annak a fajta belső integritásnak hatására, hogy egy hivatásközösség tagjainak tekintik magukat, a hivatásrendi közösség túlságosan eltávolodjon a civil társadalomtól (Boda, 2018b).

A fizikális és morális dimenziókon túl azonban egyre inkább előtérbe kerülnek az értelmi képességekre igényt tartó szakmai és mentális személyiségjegyek is. Varga (2019) arra hívja fel a figyelmet, hogy hazánkban egyre nehezebb olyan munkaerőt találni, aki a törvényi feltételeknek megfelel, és azon túl rendelkezik olyan emberi értékekkel, amelyekre építve a katonai képességek kialakíthatók. Ilyen értékek például az alkalmazkodás, a bátorság, hűség, kitartás, tisztelet, találékonyság, vagy az összpontosítás. Ezek megléte a katonai életben fokozott mértékben szükséges, hiszen a hierarchikus viszonyok között végzett műveleti tevékenység sikere múlhat rajtuk, amely közvetett módon a társadalom védelmét szolgálja. A hadviselés fokozatos átalakulásával a katonai értékrend, és annak elsajátítása is hangsúlytölődésen ment keresztül. A feltétlen engedelmesség, pontosság és fegyelem, a vezényszavak hibát és gondatlanságot el nem tűrő szabályszerű végrehajtása mellett olyan emberi katonai értékek meglétének az igénye jelent meg mint az együttműködési képesség, az alkalmazkodóképesség, a fantázia és a találékonyság. A kiképzés terén alkalmazott sulykolás és ismétlés módszerét más taktikai eljárások váltották fel, melyek során nemcsak a fegyverek mesterfokú kezelése, hanem más fontos haditechnikai eszközök – infokommunikációs eszközök, drónok, globális helymeghatározó készülékek stb. – használata is elsajátításra kerül (Varga, 2019). Tehát egy katona ma már nem csupán egy néhány hetes kiképzést teljesítő harctéri harcos, hanem magasan kvalifikált, sokoldalúan képzett szakember, aki a foglalkozását életformának tekinti (Himmer, 2016).

Napjaink modern haderejének kompetenciaalapú humánpolitikája a szervezetbe belépő személyeket, illetve hivatali ranglétrán felfelé történő haladásukat a meglévő és célként kitűzött kompetenciáik mentén határozza meg. A valamely cél érdekében elsajátítandó kompetenciának kognitív, pszichomotoros és affektív dimenziói vannak. Ennek értelmében, a releváns információ felidézésére, egy adott eljárás helyes művelésére, valamint a pozitív hozzáállásra való képesség egyaránt részei a katonai kompetenciának. A pedagógia lehetőségek tárházát biztosíthatja ahhoz, hogy kiképzésük során a katonák a legkülönbözőbb módszerek segítségével a lehető leghatékonyabb úton sajátíthassák el a szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket. Azonban a rendelkezésre álló, főleg a humán vonatkozású erőforrások,

nem minden helyzetben teszik lehetővé bizonyos képzési formák, módszerek alkalmazását. Ennek orvoslására szolgál az olyan atipikus oktatási, képzési eljárások használata, amelyek képesek az idő és a tér korlátait áthidalni. Bár ezek a módszerek nem alkalmasak a komplex tanári tevékenység maradéktalan átvételére, sok esetben tapasztalható hatékonyságuk, mert képesek minőségi változást felmutatni az évezredek tradíciókhoz kötött oktatási módszerek mellett (Négyesi, 2001; Dézsi, 2009; 2010; Gerő, 2011; Hajdicsné, 2015; Varga, 2019).

Az új haditechnikai eszközök bevezetésével módosult a hadsereg szervezeti felépítése, a vezetési filozófiája, valamint a kiképzés módja is. A háborúk szempontjából meghatározó tényező a technika fejlettsége, és az azt alkalmazni képes személyzet aránya. A haditechnikai eszközöket alkalmazni, vezetni képes katona napjainkban már nélkülözhetetlen alapkritériumként jelentkezik a haderő működésében. A társadalmi és technológiai fejlődés szempontjából kiemelten fontos lépcsőfokként tekinthetünk a tudományos technikai és informatikai fejlődésre, és ezen belül is a számítástechnika, a szoftverfejlesztés és a hálózat-, vezérlés- és irányítástechnológia, illetve a precíziós fegyverek kifejlesztésére. Korunk modern katonája ilyen magas szintű technológia alkalmazására képes, és rendelkezik az eszközök használata során felmerülő mentális és etikai alapú döntések állandó jellegű, korlátozott mérlegelési lehetőséget lehetővé tevő meghozatalára is. A hálózatalapú robotikai fegyverrendszerek a precíziós digitális hadviselés eszközei, és kezelésük során a nem összefüggő harctéren folytatott harctevékenység koordinálása valósítható meg. Ez, a korábbinál sokkal fejlettebb, komplexebb és kontrollálhatóbb tevékenységet igényel a katonai állománytól, ezért a kiképzésük is egyre inkább a specifikus részterületekre koncentrálódik (Szenes, 2015).

A katonai hivatás esetében a munkához való viszonyulás kérdésköre is sajátos mintázatot mutat. Ebben az esetben a tevékenység fontossága és funkciója is kiemelt jelentőséggel bír. Erre szolgál egyfajta tartalmi értelemben vett megkülönböztetésként, a munka, karrier és elhívás fogalmakat használó kategorizálás (Wrzesniewski, A. et al., 1997). A katonai pálya esetében, az emberi léttől elválaszthatatlan, az önmegvalósítás terepét képező munkáról beszélhetünk, amely az említett kategóriák közül a legmagasabb. Bár az elhívás szintje minden foglalkozás esetében előfordulhat, bizonyos területek esetében gyakoribb a megjelenése. Ilyen foglalkozásként tekinthetünk a katonai pályára is. Az elhívás valószínűsége megnövekszik az iskolai végzettség, illetve a foglalkozási státus emelkedésével. A katonai hivatásban benne rejlő elhívás jelensége magasabb általános, illetve munkára irányuló elégedettségérzést eredményez, éppen ezért a pályaelhagyásnál

értelmezendő ennek az ereje. A pályaelhagyás során ugyanis szembe kell menni ezzel a közösségi értéket és érdeket képviselő, önmegvalósító elhívással (Bunderson – Thompson, 2009).

Az elhívás ellenére megvalósuló pályaelhagyás kérdésköre generálja a katonai pálya megtartó erejének témafelvetését. Miért adja fel a pályáját a katonai hivatásra tudatosan felkészített, lojális, jó szervezőkészséggel rendelkező, kiképzett, szervezett munkavégzéshez (utasításkövetéshez) szokott munkaerő (Benkő, 2010)? A Magyar Honvédség esetében jellemző, egységes testületi szellemre épülő, tudatosan kialakított és formált szervezeti kultúra a katonák erőteljesebb azonosulását is szolgálja (Jobbágy, 2010). Egy török kutatás szerint pedig a rendvédelmi karrier során mutatott hozzáállás olyan meghatározó erősségű munkaközpontúságot mutat, amely még a családdal szemben is előtérbe helyezkedik (Berk, 2018). Mindezek ellenére a hadseregen belül létezik fluktuáció, melynek mértéke összefüggésbe hozható az illetmény nagyságával, a haderőben meglévő szociális és ellátó rendszer színvonalával, valamint a különböző humán szolgáltatások jellegével. Azonban a katona motivációjának, és a szervezethez való kötődésnek a fenntartását számos egyéb tényező szolgálhatja. Ilyen lehet az összetartozás érzését erősítő katonai tradíciók tudatos ápolása, melynek segítségével a katonai szellemiség céltudatos formálása érhető el. A különböző generációk egyazon alakulatnál teljesített katonai szolgálata jelentette családi hagyományok és a katonai hagyományápolás szerves egységet képeznek (Jobbágy, 2010).

Egy Egyesült Királyságban végzett kutatás szerint a család és a katonai szervezet versengő igényei konfliktushoz vezethetnek a katonák életében, ez pedig negatív hatást fejt ki a lelki egészségre, a jóllétre. A katonai munka során nem ritkák a bevetések és az áthelyezések, melyek próbára teszik a családok tűrőképességét, hiszen ezáltal éppen a családi élet tervezhetősége szenved csorbát. Ráadásul a személyzetre támaszkodó katonai eljárások és katonapolitikák, amelyek a katonaság és a családok közötti közvetítő közeget is jelentik, megakadályozzák a háztartásokat abban, hogy teljes mértékben részei legyenek a katonai közösségnek. Bár a katonaság intézménye a kapcsolattartás látszatát nyújtja, ügynökségén keresztül egyben ellenőrzi is a katonacsaládok mindennapi életét. A katonák házastársi és szervezeti kapcsolatát nagyban befolyásolja a szolgálati lakhatás intézménye, amelynek egyfajta szervezeti közösségteremtő ereje mellett, a külvilág szempontjából egyfajta elzártság érzetét keltő hatása is van. A személyzet családi életét, annak mindennapjait is befolyásoló tényezők potenciális hatással lehetnek arra, hogy a

katonacsatládok hogyan tekintenek a katonai élet előnyeire és veszteségeire (Gribble, R. et al., 2019).

A főiskolán tanuló katonák társadalmi és tudományos integrációját vizsgálva, Wilson és társai (2013) azt találták, hogy a főiskolára járó katonák mint nem hagyományos hallgatói közösség, elsősorban a katonaság iránt kötelezik el magukat, és csak másodsorban a főiskola iránt. Az amerikai társadalomban a katonák bizonyos törvények, és más, az iskoláztatást elősegítő kedvezmények (pl.: tandíjsegély, támogatások) segítségével felsőfokú képzéshez juthattak. Ezek a formális és informális támogatások és szolgáltatások azonban nem ritka esetben bizonyos elvárásokat is fektettek az ezeket igénybe vevő katonákkal szemben. A kutatás során a durkheimi alapokon nyugvó, Tinto-féle integrációelméletet használták, melynek lényege, hogy az egyetemi közösség és a tanuló között egy kölcsönös kapcsolat jön létre, kialakítva ezzel egy olyan közösségi hovatartozás érzést, amely végül segít elvégezni a főiskolát. A kvalitatív módszerekkel (strukturált interjú) operáló kutatás sajátossága, hogy az integrációs modellt ezúttal katonák esetében használták (Wilson et. al, 2013).

A kutatók arra a megállapításra jutottak, hogy a megkérdezett katonák számára a katonai közösség mintha felváltotta volna a Tinto-elméletben szereplő főiskolai közösséget. A megkérdezett katonák magukévá tették a katonai közösség normáit és értékeit, beleértve azt az elvárást is, hogy főiskolai tanfolyamokon vesznek részt. A katonák nem a saját maguk tanulmányi fejlesztése kedvéért tanultak, hanem inkább a katonai pályán használható ösztönzők miatt (mint például az előléptetési pontok) kezdték meg az egyetemi tanulmányokat. Ugyanakkor az akadémiai integráció nem kapcsolódott annyira az egyetemi célokhoz mint a katonaságéhoz, a foglalkoztatáshoz vagy a családi célokhoz és vállalásokhoz. Ez azt jelenti, hogy kutatás nem találta úgy, hogy a katonák társadalmilag integrálódtak volna az egyetemi campusok életébe, hiszen a főiskolai élet hagyományos aspektusai (pl.: atlétika, társadalmi csoportok, egyetemi tevékenységek) felől nemigen érdeklődtek. Mindezek mellett – bár a kutatás nem tér ki rá részletesen – a veterán tisztek kivételével minden rétegben magas volt a lemorzsolódási arány (Wilson et. al, 2013).

A felsőoktatásban való részvétel motivációi között háromféle tényezőt találtak meghatározónak: a főiskola katonai volt; az egyetemi képzésbe való bekapcsolódás oka a katonai előléptetés volt; a felsőfokú képzés motivációja az áttérés a katonából a polgári életbe. Bármelyik motivációs tényezőről volt is szó, az egység parancsnokának támogatása elengedhetetlen volt a részvétel szempontjából, mert egyes megkérdezettek véleménye szerint, inkább csak beszélnek róla, de valójában a katonaság nem igazán támogatja az

iskolába járást. Mindezek mellett nagy különbségeket találtak a képzések között, mivel a katonai képzések nem igazán iskolai képzések, ugyanis a hadi kiképzés egészen mást jelent (Wilson et. al, 2013).

A 90-es évek amerikai hadseregének a retenciós tendenciáit vizsgálta a RAND kutatói csapata, és azt találták, hogy a bevetéseknek is hatása lehet a hadsereg megtartó erejére. A 90-es években jelentős mértékben megnőtt a hadseregből történő kiáramlás, amely a bevetések növekvő hányadával volt összefüggésbe hozható. A hadsereg létszáma egyharmadával csökkent az előző évtizedhez képest. A következő években még nagyobb arányban folytak bevetések, és bizonyos hadműveletek tovább súlyosbították a helyzetet, sőt, egyenesen romboló hatással voltak a kiáramlásra, és ezáltal a fegyveres testületek megtartó erejére. A megtartó erő csökkenése magával hozza a hadsereg létszámhiányos állapotát, melynek hatása van a készség fenntarthatóságára. E tényezők negatív irányú változása pedig komolyabb toborzási erőforrásokat követel meg, ami a katonai pályával kapcsolatos elégedettségi mutatókra hathat hátrányosan (Ronald D. et al., 2003).

A bevetések megtartó erőre gyakorolt negatív hatásainak komplexitását segít megérteni a RAND kutatói által felfedezett teoretikus modell, amely megmutatja, hogy a bevetés hogyan tud hatni az újra sorozásra. A modell számol a várható gyakorisággal, a bevetések időtartamával, fajtájával, az áldozatokkal, ami a bevetéssel jár, a sorozott sajátos helyzetével, és a tagok bevetéssel kapcsolatos elégedettségével. Feltételezi, hogy a tagoknak van egy kezdeti elképzelésük ezekkel az aspektusokkal kapcsolatban, és a bevetés tapasztalatai képessé teszik a további bevetésekhez szükséges tanulásra. Ennek a tudásnak a segítségével korrigálhatják a korábbi elvárásait, és ennek megfelelően képessé válnak a hiányosságok pótlására. Ezek a korrigált elvárások segítenek meghozni a döntést az újra sorozásról. A modell szerint ezek a tapasztalatok és újraértékelések gondoskodnak az aktuális bevetés és az újra sorozás közötti kapcsolat kialakításáról. A modell egy konceptuális alapot biztosít a kutatók számára az empirikus munkához (Ronald D. et al., 2003).

Teoretikus modelljük segítségével, a RAND kutatói azt vizsgálták meg a 90-es években felszerelő katonák esetében, hogy a bevetéseknek milyen hatása volt a besorozottak újra sorozására és a tisztek retenciójára. Azt feltételezték, hogy a bevetéseknek pozitív hatása is van, azaz, bizonyos esetekben növeli a hadsereg megtartó erejét. A feltételezésük alapjául szolgáló tényezők között találjuk a bevetés időtartamát, a bevetés előléptetésre gyakorolt hatását, a bevetés veszélyességi faktorát, a katonai szolgálatban szerzett tapasztalatokat, a vezetői beosztás tényét vagy a szolgálatteljesítéshez szükséges szaktudás civil szertorra

történő konvertálhatóságát. Azt találták, hogy a hosszabb bevetések hatására nő a kiáramlás veszélye, viszont nagyobb az esély az előléptetés kivívására, aminek viszont pozitív hatása van a megtartó erőre. Az ellenséggel szemben megvalósuló bevetések esetében döntő hatása volt az ellenséges erők mértékének. Bár ezekben az esetekben már önmagában is jellemző volt a leszerelők számának növekedése, az ellenséges erők tűzerejének növekedésével további emelkedés volt megfigyelhető. A szolgálat időtartamában és a bevetések számában nagyobb tapasztalattal rendelkező katonák esetében alacsonyabb volt a kiáramlás, és ez a megállapítás igaz volt a beosztottakkal rendelkező katonák esetében is. A különböző típusú szolgálatok más és más típusú szaktudást igényelnek a művelőiktől, amelyek közül a civil szférában is versenyképes szaktudással rendelkező katonák kiáramlása mutatott magasabb arányt. Bár az eredmények azt mutatták, hogy a bevetés képes növelni a megtartó erőt, a kutatók hangsúlyozzák, hogy még maradtak kérdések a bevetések megtartó erőre gyakorolt hatásaival kapcsolatban. Például, a kutatók nem rendelkeztek kellő információval a bevetések típusairól, feltételeiről, a forrásairól és a céljairól. A kutatás nem fedi fel, hogy a tagok milyen módon voltak többszörös bevetésre válogatva. Mennyire volt meghatározó tényező a minőség, a képzettség a kiválasztás során, vagy hogy milyen hatása van a nem tervezett bevetéseknek a megtartó erőre (Ronald D. et al., 2003).

3. 4. Civil és katonai kapcsolat

A katonák és polgárok együttműködése nem csak a külföldi missziók teljesítése közben, hanem békeidőben és hazai környezetben is lényeges feladat. Ez a fajta együttműködés a társadalom biztonságának a zálogát is magán viseli, és rendkívül sokoldalú, számos területre kiterjed. Korunk fenyegetései közül például kiemelt területként említhetnénk a kibernetikus fenyegetést, amely társadalmi és gazdasági fenyegetést egyaránt hordozhat (Cser, 2013; Madarász, 2012b).²² A katonapedagógia szempontjából is kiemelt területként tekinthetünk a katonai és civil kapcsolatrendszer tanulmányozására, melynek számos részproblematikáját találhatjuk. Mi ezen a helyen főként a témánk szempontjából is hangsúlyt érdemlő társadalmi kontroll és együttműködés részkomponensét emeljük ki. A hadsereg és a társadalom kapcsolatrendszerére különböző időszakokban, élethelyzetekben más és más forma lehet jellemző, melyeknek részleteibe nem kívánunk mélyebben belemenni, inkább csak érzékeltetjük azok eltérő mivoltát (Madarász, 2012b).

²² Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

Háborús időszakban a hadsereg és a polgári társadalom kapcsolata mindig sajátos formát ölt. Attól függően, hogy milyen a fennálló hadszíntéri szituáció, – bujdokló csapatok, megszállók jelenléte, partizáncsoportok akciói stb. – a polgári lakosság szerepe többféle szempontból nyerhet jelentőséget. Történelmünk során az információk szállítása, az ellátás segítése, felderítő tevékenységek, a bujkálás biztosítása, fedezése, védőállások létrehozása, útkarbantartási munkálatok, túsok őrzése és az ingatlan szükséges célokra történő biztosítása, mind-mind a polgári társadalomra hárult. Az ilyen jellegű segítségeket, az együttműködést, a második világháború idején az úgynevezett „hadijog” meg is követelte a civil lakosságtól. Abban a helyzetben a hadijog által rendszeresített kényszerrendszabályok elrendeléséről és betartatásáról nem az egyes seregtestek bíróságainak, hanem maguknak a sereg- és csapattesteknek kellett gondoskodnia. A háborús helyzet a civil lakosság számára is katonai irányítást követel meg, melyben a termelő, mezőgazdasági munka folytonosságának biztosítása és a mozgás szabadságának korlátozása mellett a fegyverek és kémtevékenységek ellenőrzése is kiemelt szerepet kap. Háborús helyzetben nem ritka taktikai eljárás az sem, hogy a katonaság a polgári lakosság köreibe bizalmi embereket szervez be (Dr. Szabó, 2012).

A sorköteleesség időszakának katonasága a mainál sokkal intenzívebb, mondhatni napi kapcsolatot tartott fenn a magyar családok mindegyikével. Abban a korszakban ugyanis nem volt olyan család, amelyik többé-kevésbé ne lett volna érintett a sorozás által. A társadalmi részvétellel szerveződő nemzeti hadsereg tehát folyamatosan szoros kapcsolatban volt az őt körülvevő és kontroll alatt tartó társadalommal, így az aktuális társadalmi változások is állandóan beszűrődtek a szervezetbe. A sorállomány állandó mozgása biztosította a hadsereg számára azt, hogy változó állományával soha ne idegenedjen el a társadalomtól, ne szakadjon ki annak mindennapjaiból. A szervezet belső életét jellemző alá-fölérendeltségi viszonyokra különösen jellemző volt a sorozás időszakában, hogy nem mélyültek el olyan mértékig, hogy a hétköznapi informális viszonyait és a társadalmi struktúrában elfoglalt helyet érdemben befolyásolták volna. A sorozott nemzeti hadsereg célkitűzéseiben sem rugaszkodott el az általánosan elfogadott nemzeti céloktól, biztosítva ezzel a társadalmi kontroll állandó jelenlétét. A sorozáson alapuló hadsereg funkciója, a fegyveres katonai szolgálatra, a haza védelmére történő felkészítésen túl több területet is érintett. Egyrészt meg kell említeni, hogy a kiképzés során a hadseregnél használatos technikával történő megismerkedés lehetőséget biztosított arra, hogy a sorköteles állományból továbbszolgáló katonává váljon valaki, így a munkaerő szükséglet kielégítését is szolgálta. Azzal, hogy szükség esetén (például aratás idején) a katonaság is bekapcsolódott a termelésbe, növelte, azzal azonban, hogy életerős

férfiemberek hosszú évekig, hónapokig kötelező szolgálatot töltöttek el benne, csökkentette annak mértékét. A munkaerőként történő alkalmazhatósága azonban mint legjobban szervezett erő rendkívüli hozzájárulásokat volt képes a társadalomnak nyújtani. Építkezések, betakarítás és katasztrófhelyzetek (árvíz, tűzoltás stb.) esetén a hadsereg gyakran volt képes olyan feladatok átvállalására, amelyet polgári társadalom nem volt képes kellő hatékonysággal megoldani. Az említett funkciók pedig mind kapcsolatba hozhatók a honvédség nevelési funkciójával. Mivel a sorozáson alapuló hadsereg egy adott korosztály minden férfitagjával kapcsolatba került, hangsúlyossá vált a kiképzésben résztvevők egész tevékenységének kontroll alatt tartása. A demográfiai viszonyok, a fiatalok iskolázottsági szintjének emelkedése és az egészségügyi alkalmasság csökkenése fokozatosan váltotta ki a társadalom sorozással szembeni ellenszenvét. 2004-ig tartó fokozatos szolgálatteljesítési és kiképzési időtartamának csökkentése után, felfüggesztésre került a sorozás intézménye (Kozma, 1999; Varga, 2012a; Madarász 2014a, 2014e, 2015c).

Egy ország katonai ereje, a nemzeti honvédség és a civil társadalom viszonyáról szólva még a sorköteleesség időszakát követően is igen erős egymásra utaltságot vehetünk észre. Fontos, hogy a civilkontroll, annak megkérdőjelezhetetlen létjogosultsága mellett is vegye figyelembe a katonai normák szükségességét, nélkülözhetetlenségét. Ez a fajta elfogadás persze a másik oldal részéről is szükségeltetik. A civil- és katonatársadalom felfogásbeli különbözőségei miatt nehéz egyértelműen megítélni a civil-kontroll kérdéskörét (Holló, 2003). Nagy dilemma például az, hogy hogyan lehet összeegyeztetni egy olyan katonaságot, amely elég erős ahhoz, hogy bármit megtegyen, amit a civilek kérnek tőle, azzal a fajta katonasággal, amely kellőképpen alárendelt ahhoz, hogy csak azt tegye meg, amit a civilek engedélyeznek a számára (Feaver, 1996).²³ Vajon a külvilág számára zárt katonai, kvázi titkos rendszer hatékonyabban képes működni szervezetként? A társadalmi akaratnak történő alárendeltség, a civil szférával megvalósuló együttműködés vajon gyengítené a hadsereget, vagy csak hangsúlyeltolódásokat hoz létre a szervezet egészét, annak működését tekintve, és akár még erősítő hatása is lehet? A kérdésekre adandó válaszok megalkotásában lesz segítségünkre a dolgozat második felében olvasható kutatásunk, amely során katonai

²³ Feaver, Peter D. (1996.) a „The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control” című művében az amerikai civil és katonai kapcsolatok esetén, a polgári ellenőrzés kapcsán veti fel a kérdését.

képzésben részesült, különböző okok miatt leszerelt katonatisztek életútjával foglalkozunk (Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2014a, 2015c).²⁴

A magyar katonatársadalom egészében korábban jellemző, a fegyveres erők civil-kontrolljával kapcsolatos gondolkodásában egyfajta mentális változás érzékelhető. A felismerés, miszerint a kontrolállók is további kontroll-fokozatok hatása alatt állnak (a politikai kontroll egyfajta társadalmi kontroll alatt), a korábbi bezártságot és elzárkózásra való törekvést a fegyveres erők partneri viselkedésének alakulásában a civil kontroll követelményeihez való igazodással váltotta fel. A nemzeti érdekek mellett nemzetközi érdekek is motiválják, hogy nyitni kell a civil szféra felé, melyet a NATO országunkkal szemben támasztott ez irányú elvárásai is indukálnak. Korábban a hivatásos állomány döntő része csak a hadsereghez, a „katonásdihoz” értett, viszont a szerkezet- és a korosztályváltások következtében a kételkedők és bizalmatlanok elhagyták a pályát, a pályán maradók azonosultak a megváltozott értékrenddel vagy alkalmazkodtak hozzá, a fiatal korosztály pedig belenőtt ebbe az újfajta szemléletbe (Glantz, 1998; Holló, 2003; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2014a).²⁵

A Magyar Honvédség kapcsolódva az államigazgatás reformjához, folytatja saját, a professzionalitás jegyében zajló szervezeti reformjait, melyben a haderő racionalizálása, mennyiségi és minőségi mutatóinak javítása jelenik meg prioritásként. A minden szegmensre kiterjedő változások összhangjának megteremtése azért nehéz, mert azok akár egymásnak is ellentmondó hatásokat preferálhatnak. Az állam által prioritásként kezelt a gazdaságosság, a társadalom szerint elsődleges a biztonság, a politika szempontjából döntő tényező a megbízhatóság, a NATO és a nemzeti haderő szempontjából meghatározó funkció a képességekben jelenik meg, még a szervezeti tagok egyre inkább az életminőséget helyezik előtérbe. Az érintettek és érdekeik szoros kapcsolatban állnak egymással, így egymás szempontjait nemcsak, hogy jól ismerhetik, de kölcsönös hatással is vannak egymásra. A haderő fenntartása állami privilégium, így meghatározott gazdasági feltételrendszer mellett működik. Szakértelem – és talán információ – híján a társadalom egy szükséges rossznak tekinti a védelmi erők szervezetének működéssel és fenntartással kapcsolatos költségvetési kiadásait, jelenleg az emberek számára nagyobb kockázatot jelent a gazdasági instabilitás (Kolossa, 2009a). A válságos gazdasági időszak ellenére a Magyar Honvédségnek folytatnia

²⁴ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

²⁵ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

kell a megkezdett átalakításokat, meg kell felelnie a nemzetközi kötelezettségeknek, az állami működés elvárásainak, valamint a társadalom és a személyi állomány által jogosan elvárt igényeknek is (Kolossa, 2009b; Madarász 2012a, 2012b, 2013b, 2014a).²⁶

Napjainkban a nemzeti hadsereg működése szempontjából különösen lényeges a kérdés, hogy tulajdonképpen mennyire támogatottak a fegyveres erők, és hogy hogyan kellene őket szerkezetileg felépíteni, és a működésüket megszervezni? A katonai szervezetek létszámának csökkenése, a modern kor kihívásainak történő megfelelés a tudásalapú katonaság igényét hordozza magában. Az európai fegyveres erők lényegi feladataikat tekintve jelenleg mélyreható változássorozaton mennek keresztül, melyek formálják az államok arra vonatkozó, felfogását, hogy milyenek kellene látszania, milyen célokat kellene szolgálnia a saját fegyveres erőiknek (Edmunds, 2006). A NATO tagországainak közös tevékenységei miatt egyre inkább igaz, hogy a nemzetköziesedés a katonai élet mindent átható vonásává kezd válni. Következésképpen a katonai szektorban meglévő nemzeti kulturális különbségekre vonatkozó empirikus információk egyre lényegesebbé válnak. Soeters (1997) korábban tizenhárom ország katonai akadémiáin tanulmányozta a tisztjelölt kadétok értékorientációit, és azt találta, hogy annak ellenére, hogy katonai szervezetek egy speciális foglalkozási kultúrát képviselnek, amely viszonylag el van szigetelve a társadalomtól, a nemzeti különbségek a katonai akadémiák hallgatói populációi között éppen olyan nagyok mint a civil szektorban. Ugyanakkor az is kitűnt a kutatási eredményekből, hogy a speciális felkészítésben részesítő képzés és munkakör, a többi munkavállalótól észrevehetően elkülönítő hatású egyenruha miatt talán mégis létezik egy sajátos nemzetközi katonai kultúra (Soeters et al., 2006). Összehasonlítva a civil szektorral, ez a nemzetközi katonai kultúra általában véve erősen intézményesült és bürokratizálódott rendszert takar. Ugyanakkor az egyes nemzetek katonai akadémiáit vizsgálva azt találták, hogy néhány nemzetnél a katonai kultúra sokkal bürokratikusabb és intézményesebb mint más nemzeteknél (Soeters, 1997). Ezek a különbségek arra engednek következtetni, hogy a NATO katonai kiképzés és nyelvtudás területén egységes elvárásokat támaztó szervezetében is érdemes figyelmet szentelni a nemzeti és azon belül is a katonai kultúrák különbségeire (Madarász 2012b, 2013b, 2015b).²⁷

²⁶ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

²⁷ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

Az állomány szervezeten belüli biztonságérzete szükséges ahhoz, hogy az átalakítási folyamatok és a szervezet gazdaságilag hatékony működése megvalósulhasson. A katonai szervezetek „mohó intézmények”, mert sokat követelnek a személyzetüktől: az aktív szolgálat alatt a személyzet állandó 24 órás készenlétben van, amely egy nagyon egyéni műszakbeosztás; ha kilépnek, törlődnek a rendszer egészéből; közben akár távoli helyekre rendelhetik őket előzetes bejelentés nélkül. A feladatok a hadseregben veszélyesek, sőt életveszélyesek lehetnek (Soeters et al., 2006). Az ilyen erős mentális és fizikai igénybevételhez speciális felkészültségre, képességekre van szükség. Ahhoz, hogy az állomány a szervezeti racionalizálás mellett is optimálisan használja ki a benne rejlő képességeit, éreznie kell, hogy a haderő és a társadalom oldaláról megbecsültség, lojalitás mutatkozik irányába. A szervezet szempontjából szintén lényeges, hogy tisztában legyen az állomány tagjainak katonai pályaképével, a szervezet működésével, a benne zajló folyamatokkal kapcsolatos véleményekkel. A Magyar Honvédség humánstratégiájában kitűzött célrendszere és a napi gyakorlata közötti különbség azt mutatja, hogy valami hiba van a rendszerben. Ez azt eredményezi, hogy a személyi állomány szervezeti kötődése meggyengül. A szervezeti racionalitás a humánerőforrás oldaláról is megköveteli a hatékonyságot, melynek folyamánya, hogy munkavállalóikat addig foglalkoztatják, amíg munkaképességüket magas szinten tudják kihasználni. A tagok részéről ez kiszámítható karrierképet, előmeneteli lehetőségeket feltételez, melynek sokkal inkább mentális jelentősége mint anyagi vonzata a hangsúlyos. A katonai szolgálat vállalása az életpálya részeként tekinthető a szerződéses állomány esetében is, így joggal várható el, hogy a szervezetben eltöltött idő a képességek fejlesztésének szempontjából is hasznosan teljen. Ma ez a kritérium a szervezet állományának igen nagy részénél nem valósul meg, ami következményként magával vonzza a szervezeti racionalitás szintje alatti teljesítést a Magyar Honvédségen belül (Kolossa, 2009b; Madarász 2012b, 2013b, 2015b).²⁸

Ahhoz, hogy a szervezet állományának célirányos, feladatspecifikus fejlesztése megvalósulhasson, fel kell mérni a szervezet tagjainak képességeit és az egyes munkakörök képességigényét. A fejlesztési igényekre képzések, tanfolyamok épülhetnek, melyek a megfelelő teljesítményű munkavállalók számára potenciális elhelyezkedési lehetőségek társadalmi szintű adatbázisát kínálják fel választásra. Ennek jelentőségét azért érdemes hangsúlyozni, mert a katonai pályát választók széles köre tekint katonai hivatására úgy mint

²⁸ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

életpályájának egy szakaszára. Ezért sem mellékes tényező az, hogy sajnos nem könnyű feladat a katonaságnál elsajátított ismeretek civil szférában történő adaptációja, mivel az alkalmazhatóságot nagymértékben nehezíti a katonai szervezetnek a civil szférához mért technikai és technológiai lemaradása, nem beszélve a nyugati társadalmakhoz képest kialakult lemaradásról. A katonai képzőintézmények lemaradása is nyilvánvaló a piacképes tudás kialakítása tekintetében, és költséges gyakorlatorientált képzéseikkel, előregedett eszközparkjukkal nem képesek felvenni a versenyt a polgári életben elismerésnek örvendő munkakör betöltésére alkalmas diplomákkal. Ennek oka abban is keresendő, hogy a haderő nem hajlandó finanszírozni a „civil” képzést, és a fiatal hivatásos állomány kiáramlását, pedig hosszabb távon önhibájukon kívül is igen sokan kényszerülnek a civil életbe munkavállalóként visszatérni (Kolossa, 2009c; Benkő, 2010; Madarász 2012b, 2013b, 2015b).²⁹

A nemzeti hadsereg működése során tehát elengedhetetlen a társadalom támogató attitűdje, ezért fontos, hogy a szervezet képes legyen láttatni tevékenységét a társadalom számára. A társadalmi kapcsolatépítés és kapcsolatfejlesztés hangsúlyos feladatának részét képezi a hadsereg számára kiemelten fontos tevékenységek megismertetése a társadalommal. A hadseregnek érdeke, hogy tevékenységével és eredményeivel felhívja magára a társadalom figyelmét, elfogadatra ezzel a katonai hivatást, annak szükségszerű voltát. A kapcsolattartás és figyelemfelkeltés eszközei közül kiemelt szerep hárul a médiára, és az iskolarendszer nevelési-oktatási tevékenységébe integrálódott honvédelmi nevelési programra. A rádió, a televízió és az írott sajtó is hangsúlyos szerepet kap mind a helyi, a regionális és az országos szintű társadalmi kapcsolatok fenntartása érdekében, melyek jelentőségét a hiteles, pontos és részletes információk biztosítása szempontjából tartjuk hangsúlyosnak. Mindezek mellett, a honvédség feladatainak széles körébe rendezvények, gyakorlatok, missziós felkészülések, bemutatók, családi és nyílt napok, előljárók és delegációk érkezése, valamint ünnepek is beletartoznak. A szerteágazó projektek a honvédelem arculatának pozitív alakítását szolgálják, és terjesztésükben a hadsereg honlapja is széles körű tájékoztatást nyújt (Tóthné, 2010).

A kapcsolattartás másik fontos tényezőjeként a megfelelő minőségű utánpótlás toborzásának a lehetősége jelenik meg. A középiskolákban megjelenő honvédelmi nevelés programjának segítségével az érdeklődő középiskolás fiatalok a honvédelemmel kapcsolatos

²⁹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

ismeretekkel gazdagodhatnak, valamint módjuk nyílik az ismeretek gyakorlatban történő alkalmazására is. A 2010-től már önálló tankönyvvel is rendelkező katonai alapismeretek, valamint a 2007-től a felsőoktatásban megindult honvédelmi alapismeretek választható tantárgyak célja, hogy tanulói alapvető jártasságot szerezzenek a hazánk honvédelmét érintő kérdésekben, hozzájárulva ezzel a honvédségről kialakuló kép reális megítéléséhez (Jobbágy–Stummer, 2010; Stummer, 2011; Popenta, 2014; Terziev, & Madanski, 2017).

Összegezve a fejezet mondanivalóját, a katonaság és a társadalom viszonyáról megállapítható, hogy több olyan, a többségi társadalmat is érintő, meghatározó kérdéskör témája tartozik bele ebbe a viszonyrendszerbe, ami felett nem hunyhat szemet még a katonaság témája iránt alacsonyabb érdeklődést tanúsító állampolgár sem. A katonaság társadalommal folytatott kapcsolatának szorosabbra fűzésének az egyik módja ugyanis a sorkötelesség működtetése, amely a családok mindegyikét érintő hatást generál. Ugyanakkor a többségi társadalom is kifejti hatását a katonaság működésére, illetve a katonai szolgálattal kapcsolatos elvárások is beágyazódnak azokba. A katonai pályán nélkülözhetetlen a fejlődés képessége, melyet a szervezeten belüli tanulási lehetőségek mellett, a belülről ösztönzött külső képzések segítségével lehet tágítani, ami viszont a pályaelhagyás indikátoraként is visszahathat. A hivatásnak fizikai, mentális, kognitív és morális tényezői is vannak, melyek meglétéhez és folyamatos fenntartásához erősen motivált, és tudatosan megtervezett életvitel szükséges. Ebben a katonai szervezet által nyújtott támogatás lényeges motívum, hiszen a szervezet számára is kulcsfontosságú kérdés a minőségi szaktudás megtartása. Az állomány számára a szakmai fejlődés és az előléptetés jelenik meg komoly motivációs faktorként, de előfordul, hogy megfelelő szakképesítéssel a katonák civil pályára lépnek. Éppen a minőséget és a társadalom felé történő nyitást próbálja erősíteni a katonai szervezet tevékenységének a különböző médiumokban történő bemutatása, valamint a közoktatásban és a felsőoktatásban is jelen lévő katonai szakmai ismeretek oktatása is.

Katonai iskolákat, bentlakásos intézményeket, a világ számos pontján találunk. Jelen keretek és a rendelkezésünkre álló információk természetesen nem alkalmasak arra, hogy ezek mindegyikéről szót ejtsünk. A következőkben csupán néhány nemzetközi példa részleges és érintőleges megismertetését vállaljuk, majd ezt követően térünk rá a hazai középiskolai katonai intézmények korábbi példái közül néhányra. A példák mentén számos olyan gyakorlattal találkozhatunk, amelyeknek a tapasztalatai hasznosak lehetnek a napjaink katonai intézményeinek a működése során.

4. KATONAI OKTATÁS-NEVELÉS

4. 1. A katonai nevelés nemzetközi példái

Az amerikai oktatási rendszer történelmében, a számos intézménytípus közül, talán a katonai oktatás rendszere szorul leginkább háttérbe. Ez azt jelenti, hogy nonformális keretek között, perifériára sodródva, és nem szignifikáns módon jelent csak meg mint a rendszer egyik szegmense. Amikor mégis, akkor is inkább csak a múlt került reflektorfénybe, a különböző statisztikák során említésre kerülő feljegyzések által, amelyekben a „ki, ki volt” kérdés vált hangsúlyossá. A lényeg azonban mindig a „volt”, azaz a múlt. Ha ezek a számok még mindig aktuálisak is, helyi iskolai kiadványokból származnak, és óvatosan kell bánni az olvasásuk során, az olykor túlzottan nagy tiszteletből fakadó elfogultság miatt. Személyes motivációknak és háttértényezőknek köszönhetően, a katonai iskolatípus és intézményrendszer nem volt érdekes, és nem tarthatott számot nagyobb érdeklődésre (Rogal, 2009).

A történelem során mindig is voltak szülők, akik számos ok miatt úgy döntöttek, hogy bentlakásos katonai iskolába küldik a gyermeküket. A klasszikus bentlakásos iskolák szakirodalma meglehetősen bőséges. Messze kevesebb érhető el a katonai iskolákkal kapcsolatos írásokból, és ezen belül is ritka az ilyen típusú intézményekről mint nevelési alternatíva választásáról szólók. A gondoskodó szülői attitűdnek egy meglehetősen ritka és sajtószerű vállfaja ez, amelyet érdemes vizsgálat tárgyává tenni. Erik Shane (2008) és kutatótársai, kvalitatív kutatásuk keretében pontosan azt vizsgálták, hogy miért küldik a szülők gyermekeiket bentlakásos katonai iskolába, a klasszikus bentlakásos iskolák helyett. Az adatgyűjtést és az elemzést nyitott kérdések és félig strukturált interjúk segítségével megvalósító kutatócsoport azt találta, hogy az ilyen döntést hozó szülőknek egy céltudatos mintázatú csoportja különíthető el. Az eredmények azt mutatták meg, hogy ezeknek a szülőknek határozott elvárásaik vannak a gyermekeik eredményeivel kapcsolatban. Igényeik kiterjednek a szaktudásra, a fizikai paraméterekre, a felelősségtudatra, az önellátásra és a kollegiális felkészültségre. Az elvárások sorát tágítják az emelt szintű osztályban folytatott tanulmányok, az elitista értékrend, a tradicionális értékek és a szubkulturális normák elsajátítása is (Shane et al., 2008).

Történeti dokumentumnak tűnhet, azonban az iskolatípus egyik fontos jellemzőjére mutat rá, ahogyan a San Diegoi Brown Katonai Akadémián szolgáló egyik tanár mutatja be olvasóinak a katonai akadémiai tapasztalatokat (Prince, 1939), amelyből ezen a helyen a

reggeli napirendből nyújtunk ízelítőt. A nap, 06:15-kor, hangos reggeli ébresztő kiáltással indul, amely a lassú ébredők számára 06:30-kor újra elhangzik. Megbizonyosodásképpen, hogy minden ifjú felkelt, a tisztek benéznek minden egyes körletbe, rigorózan „rángatva ki” azokat, akik még mindig ágyban vannak. A kürtös 06:40-kor adja le az első jelzést a reggelihez, és 06:45-kor hallható a gyülekező hangja. A kadétek, a tisztek utasítására, szakaszok és századok szerint sorakoznak fel. Feljegyzés készül a létszámról, és felhúzzák a mindenki figyelmét felhívó zászlókat. 10 perccel hét előtt már mindannyian az intézmény halljában ülnek és a reggeli fogásokat fogyasztják. Ezt követően a rangidős kadét elrendeli a szemlét. Felolvassák a közleményeket, és a kadétek újra szakaszokba (25 fő egy szakaszban) rendeződve kimenetelnek. A kadétszázadok kapitányai visszavezetik a kadéteket a körleteikhez. 07:30-kor a kürt negyedekbe határolja be őket. Megvetik az ágyaikat, kiséprik és feltakarítják a körleteiket, és kidobják a szemetet. A kadéteknek ekkor van idejük kifényesíteni a cipőjüket, rádiót hallgatni, vagy akinek arra van szüksége, az utolsó pillanatban még tanulni is tud ilyenkor egy kicsit. 07:55-kor a kürt az iskolakezdést jelzi, megkezdődik a felkészülés az iskolai épületbe történő átvonulásra. 08:00-ra alakzatba kell rendeződni, mielőtt elvonulnak a tantermi épületbe. Az előljárók minden osztályt bevezetnek az osztályterembe. Itt úgynevezett instruktorok fogadják őket, és kezdik a tanulmányi munkát. Az instruktorok, akik lényegében a tanárok, legalább őrmesteri rendfokozattal rendelkeznek, de a legtöbben hadnagyok vagy századosok, és van közöttük egy ezredes is. Az akadémián az instruktor szava szent dolog, ami azt jelenti, hogy amint kiad egy utasítást, az lényegében törvénné emelkedik. Ennélfogva az osztállyal történő megfelelő bánásmód nem jelent komoly szakmai kihívást a tanár számára. Ugyanakkor a fiúk ott is kamaszok, tehát minden gyakorlatias szakmaiság jól jöhet a mindennapok során (Prince, 1939).

Az említett amerikai példa egyáltalán nem tekinthető kivételesnek akkor, ha bentlakásos katonai intézményeket vizsgálunk, legyen szó a világ bármely pontján elhelyezkedő változatáról. A reggeli napirendi pontokon belül leginkább az ébresztő időpontjában, és a végzendő teendők fajtájában vannak eltérések. Sarkalatos pontként tekinthetünk a korai ébresztőre, a takarításra és a reggeli tornára. Olyan is előfordul, hogy egy iskolán belül létezik hagyományos tanrendben, valamint katonai nevelésben részesülő tanuló is. Általában más-más osztályba járnak. Egy, a diákok iskolai környezetével kapcsolatos észleléseit, érzéseit vizsgáló klímakutatás során azt találták, hogy a katonai nevelésben részesülő gyerekeknek több negatív társas, érzelmi és pszichés hatást kell elszenvedniük mint a civil nevelésben részesülő társaiknak. Arra is fény derült, hogy ezeknek a negatív társas,

környezeti hatásoknak a következményeként, a katonai diákoknak több negatív érzésük van mint a nem katonai tanulóknak. Bár az iskola társas és érzelmi környezete képes volt megvédeni a katonaiskolásokat a negatív hatásoktól, az eredmények arra is rámutattak, hogy a civil irányítás alatt működő iskolák valójában kínlódnak a diákok társas és érzelmi kihívásokkal szemben történő megfelelésével (Tunac et al., 2014).

Mint a vizsgálati eredményekből is kitűnik, a katonai nevelés már a kezdeti szakaszában is egy erősebb jellegű mentális igénybevétellel jár, amelyet nem minden tinédzser képes és hajlandó elviselni. A katonai nevelés sajátossága, hogy olyan impulzusok és élmények érik a benne résztvevő diákságot, amelyeket a hasonló korú társaik nem tapasztalnak meg. A katonai nevelésnek ezt a szubkulturális jellegét több ponton lehet kitapintani. A sajátos napirend, a rendhagyó életvitel, beleértve a sajátos fizikai és mentális megterheléseket is, olyan szubkulturális hatást gyakorolnak az ilyen közegben nevelkedő fiatalokra, amelyek döntően befolyásolják az értékrendjüket és a viselkedésüket. Ezek a hatások általában sokkal erősebbek mint a hivatalos katonai kultúra hatásai. A katonai hivatást, a hadtudományban való jártasság szintjét fejlesztő tervszerű törekvések nem képesek olyan hatást generálni, ami felülmúlná a szubkulturális hatásokat (Bellin, 1918, Poliakov, 2011).

A Lyam Ward Akadémia intézménye nem katonai középiskolaként kezdte meg a működését. A 19. században főiskolai campusként funkcionáló épület, a huszadik század közepe tájékán nyitotta meg kapuit, és csak fokozatosan vette fel a katonai profilt, kizorítva ezzel a lánytanulókat az intézménytípusból. A katonai jelleg az intézmény nevében is csak később jelent meg, és vált 1960-tól fokozatosan katonai intézménnyé, ahol a fiúk hetedikétől tizenkettedik osztályig tanultak. Alapításakor a fő célokat, a költségeket, a földrajzi adottságot és az oktatás jellegének a hangsúlyait figyelembe véve jött létre, a 60-100 kadét számára épületeket, személyzetet és szakértelmet biztosítani képes intézmény, melynek élén egyetlen parancsnok állt (Rogal, 2009).

Az Amerikai Egyesült Államok történelmében a hit az alapvető fundamentumok közé tartozik, és a templom és az iskola kapcsolatában is jelen van, még a főiskolai szinten is. A helyi szintű kezdeményezésekből építkező, a bevándorlók által fokozatosan feltöltött, és ugyanígy lépésről-lépésre kialakult intézményrendszerben (alaptól felsőfokú oktatási szintig) mindig jelen volt a vallásos nevelés. A különböző felekezetek szerepvállalása az oktatási rendszer helyi szintjén közel két évszázadon keresztül meghatározó volt. Az iskolarendszer szempontjából összességében elmondható, hogy ez az együttműködés a szülők olvasatában

abban állt, hogy alapvetően keresztény tanítás megismertetését várták el. A katonaiskolákban a vallásosságnak a katonai nevelésben nyújtott támogatása egyértelműen tetten érhető. Az első világháborúba történő belépésnél például a felekezetek ösztönzőleg léptek fel. Támogatásuk segítségével a huszadik század végéig számos katonai intézmény készített fel fiatalokat a pályára. A nevelés során természetesen kiemelt hangsúly helyeződött a hitre, de hivatalosan, mindenki a saját felekezetének megfelelő hitet gyakorolhatta (Rogal, 2009).

Az iskola és az egyház hasonló motívumokkal operált, de viták tárgyát is képezte ez a kettősség. A katonai főiskolát megelőző katonai iskolák feladata a katonai tapasztalatok szerzése és a katonai feladatok végzésére való felkészítés. De nem a háborúra. Itt még nem katonákat neveltek mint a felsőfokú katonai képzőintézetekben, ahol a kormányzati irányítás dominált. A katonai középiskolák sokaságából a végzetek komoly hányada soha nem lépett katonai pályára. Nem mindenki volt képes azonosulni az itt tanultakkal. Az intézményi küldetésben meg is jelenik az, hogy a kadétek katonai képességekre és karakterre fognak szert tenni, amelyet kiegészít a másik lényeges rész, a vallási és a hazafias jelleg (Rogal, 2009).

Nem kerülhetjük meg Trousdale (2007) könyvét, amit azok számára írt, akik csak keveset, vagy semmit nem tudnak a katonai középiskolákról. Célja az volt, hogy megmagyarázza ezeknek az intézményeknek a funkcióját, az ott folyó nevelés időszerűségét. A mű egy 21. századi katonai középiskola belső világát mutatja be a szerző terepmunkájára építve (Trousdale, 2007).

Trousdale munkája a katonai középiskolák sajátos társadalmi funkciójára mutat rá, amikor bemutatja, hogy magatartási problémás fiatalok befogadásával és önálló életre képes felnőtté nevelésével foglalkoznak. Eközben azokkal a bírálatokkal szemben is megvédi az intézményt, amelyek szerint a korábbi évtizedekben katonai középiskola keményebb, jobb volt, nagyobb volt az összetartás, és ezért nem becsülik sokra a napjainkban képzett kadéteket. Megállapítja, hogy a társadalom véleménye megosztó a katonai középiskolákkal kapcsolatosan, mivel azt állítják, hogy sok problémás fiatal kerül ki onnan, de nem veszik figyelembe, hogy milyenek voltak ezek akkor, amikor megérkeztek az intézménybe. (Trousdale, 2007).

A katonaiskolákról a társadalomban élő képet érzékletesen mutatja be, hogy Trousdale a kutatást megelőzően érdeklődött az ismeretségi körében azoknál, akiknek családi kötődése van a katonai középiskolákkal kapcsolatosan. A tapasztalataik előítéletességet és keserűséget sugalltak (bűnözés, homoszexualitás stb.). A filmes tapasztalatok szintén negatív színben tüntetik fel a katonai nevelés különböző színtereit. A kutató szerint ezek a nézetek irracionális

képet festenek a katonai iskolákról. Ezeknek a hiedelmeknek történelmi, kulturális és társadalmi gyökerei vannak, de nem épülnek valós tapasztalatokra. A kutatás ezeket a hétköznapi hiedelmeket vetette össze a realitással (Trousdale, 2007). Megállapította, hogy ezek az intézmények nem katonákat nevelnek. Elvégzésükkel még senkiből nem válik automatikusan katona. Ehhez katonai főiskolára kell menni, vagy néhány év kivárást követően be lehet lépni a hadseregbe.

A West Point Katonai Akadémia dékánja szerint hatféle oka van annak, hogy egy fiú katonai iskolába akarjon járni: 1. be akar lépni a katonai pályára és karriert akar; 2. növelni szeretné az iskolai teljesítményét; 3. fel akarja fedezni a jellemvonásait; 4. szüksége van jellemfejlődésre; 5. a szülei küldték őket oda; 6. a rendőrség vagy a bíróság helyezte őket a katonai középiskolába. A dékán listája nem foglalja magában a motivált fiatalokat, és azokat sem, akiket a szülei segítő szándékkal, együttesen döntve küldtek ilyen iskolába. Azokat sem, akik a hazájukért vagy a pálya fennkölsége miatt választanak, és azokat sem, akiknek a szülei a virtuális világ helyett egy egészségesebb élet alternatíváját látják benne. Bár a dékán listája számos pozitív kicsengésű háttértartalmat is magába foglalt, többségében negatív konnotációval rendelkezik. A választások háttérében álló okok feltárása során sokkal óvatosabb, érzékenyebb vizsgálatra van szükség akkor, amikor a katonai iskolaválasztást vizsgáljuk. Itt a motivációk csoportjának messze sokkal több egymásra hatásáról lehet beszélni (Trousdale, 2007).

A belépési feltételeknél fontos kiemelni, hogy ezek az iskolák nem az olyan fiatalokat várják, akik mindenben eredményesek – jó tanulók, gazdagok a szülei, jó sportolók stb. Számukra inkább más irányt javasolnak. Az igazi kihívás az intézmény számára, hogy a közoktatás többi intézményében is sikerekre képes fiatalság helyett – akik egyáltalán nem biztos, hogy itt szintén sikeresek lennének – egy másik réteget nyerjenek meg, nem feltétlenül az elit tanulókat. Ennek köszönhetően a tanulói populáció jelentős hányada eleve kiesik a potenciális diákság köréből. Az intézményvezetők a következő szavakkal jellemzik a kadétjaikat: „10 százalék itt akar lenni, 80%-nak szüksége van arra, hogy itt legyen és további 10% nem szeretne itt lenni.” Így tulajdonképpen csak 10%-nyi az aránya azoknak, akik kényszerűségből érkeztek. 90% önszántából van itt. Kell ennél optimálisabb arány? Ugyanakkor egyre növekszik a magániskolákat választó szülők aránya, ami szintén folyamatosan csökkenti a katonai iskolák potenciális bázisát (Trousdale, 2007).

A katonai iskolák két előnye a szülők számára, hogy sokkal olcsóbbak mint más iskolák, és a másik, ami néha talán még ennél is fontosabb, hogy a tanulókat hathatósabban

szocializálja. Sokan képesek hátat fordítani zűrés múltjuknak, és olyanok is akadnak, akik kiemelkedő eredménnyel teljesítik a követelményeket, pedig korábban ez nem volt várható. Vannak szülők, akik attól félnek, hogy a nagy fizikai és lelki nyomás miatt fiaik nem lesznek képesek a tanulmányaira koncentrálni, és összetörnek. A kutatói tapasztalat azt mutatja, hogy az ilyenek szoktak kiváló eredménnyel teljesíteni ebben az intézménytípusban. Persze olyanok is akadnak, akik elérik a kétségbeesés szintjét. Kétségbeesni pedig többnyire az édesanyák szoktak, akik úgy érzik, hogy a fiuk alulteljesít az intézményben, és vannak, akik ki is akarják venni a fiukat az iskolából. Ilyenek azok az aggódó szülők, akik attól félnek, hogy gyermekük zaklatás áldozata lesz, fegyveres támadás éri, rossz társaságba keveredik, drogozni kezd, vagy egyszerűen csak nem fog többet hallgatni rá. És természetesen vannak olyan diákok is, akik harcolnak. Harcolnak a rendszer ellen, a tanárok ellen, saját maguk ellen. Fizikailag és pszichésen is megviseli őket ez a közeg. Trousdale amellettt érvel, hogy nemzetközi szinten, és a történelem folyamán a katonai képzés korábbi életkori szakaszban és alacsonyabb iskolai szinten is jelen volt. Volt, hogy már az elemi oktatás első osztályától, míg mások 4-5-6. osztálytól kezdték meg a katonai képzést. Mára a releváns korosztály számára nyitott a képzés, de így is akadnak a képzés alatt pályaelhagyók, akiknek a sorsa ezzel bizonytalanra fordulhat (Trousdale, 2007).

Egy katonai iskolában a parancsnoknak van a legnehezebb dolga. 400-500 kadétért felel egy személyben, és az ő parancsnokságától függ az intézmény szakmaisága. Mindegy, hogy mennyi és milyen személyzettel dolgozik, mert minden problémáért ő felel, és ezt a személyzet is nagyon jól tudja. Bár a személyzet ellátja a szükséges tanáccsal és információval a kadétek ügyeivel kapcsolatban, minden említést érdemlő ügyben neki kell döntenie. Bizonyos problémák nem kategorizálhatók megszokott sémák alapján, mert minden egyes kadét egy külön személyiség. Ugyanakkor a parancsnoknak nincs ideje mindenkivel személyesen konzultálni, s a szervezeti kultúra fontos eleme, hogy ezt a szervezet minden egyes tagja tudomásul veszi (Trousdale, 2007).

A formális pályaszocializáció tekintetében Trousdale leírja, hogy „bevonuláskor” minden kadét kap egy könyvet, amelyben minden, az intézményi életükben meghatározó információ – alaki szabályzat, a viselkedési szabályok, a napirend stb. – benne van. Minden jellegzetes helyzet, időszak és a hozzá tartozó teendők megtalálhatók ebben a könyvben, amit egy kadétnek tudnia kell (Trousdale, 2007).

A viselet a katonai iskolákban a nélkülözhetetlen egyenruha. Ennek történelmi hagyománya van. Bár a katonai lét új értelmezést kap napjainkban, ez nem változtat semmit

az uniformis hagyományán, sőt, más civil iskolák is adaptálják ezt a jól bevált receptet. Az egyenruha ugyanis erőt, összetartást, tartást és eleganciát kölcsönöz a viselőjének. Ugyanakkor szexualitást, maszkulin jelleget, brutalitást, önértelmezést és önelégültséget is tulajdonítanak neki. E viseletek ára meglehetősen magas, aminek az oka az anyagminőségben, a viszonylag limitált gyártási számban és az egyéni méretre szabottságban keresendő (Trousdale, 2007).

Trousdale szociografikus alaposággal megírt művében az is hangsúlyt kap, hogy a katonai iskolákban az elsőéves újoncokat gyakran mindenféle gúnynévre keresztelik. Sok intézményben vallják, hogy erre szükség van, mégpedig azért, hogy a kadétlét mélyre ható és felejthetetlen benyomásokat tegyen az új élethelyzet maradandóvá tétele okán. Ez olyan, amit más intézmények vagy a szülők, nem képesek nyújtani. Vannak ugratások is, amelyek nem a hivatalos nevelési terv részei, de évről évre ismétlődnek. Ugyanakkor a zaklatásnak és a bántalmazásnak nincs helye ezekben az intézményekben. Az ugratások által nem válik a fiúból férfi, de fizikai és lelki értelemben megerősödik. Az újoncnak is meg kell tanulniuk osztzkodni egymással. Egy térben, közös körletben laknak, és sok intézményben felsőbb éves mellé kerülnek. A szülőket arra kéri, hogy az első hat hétben ne is látogassák a fiukat, akik sokszor a letelezésük után akarnak szállni, miközben még négy éven keresztül ide kell járniuk. Az újoncok aggodalma azonban nem mindig alaptalan. Sokban függ a személyes attitűdjüktől és a hajlandóságtól, hogy hogyan lesznek képesek túlélni a mindennapok nehézségeit. Az iskolák folyamatosan követik az újoncok érkezésének és beilleszkedésének a folyamatát, és rögzítik a reakcióikat és az alkalmazkodási stratégiákat, amelyeket produkáltak. A kadétek között jelen van a klikkesedés, amit nemzeti hovatartozás, vagy más meghatározó tényezők mentén alakítanak ki egymás között (Trousdale, 2007).

Trousdale (2007) az illegális szerek használatának kérdésére is kitér. Az ugyanis nem titok, hogy a különböző szerek, narkotikumok és egyéb illegális anyagok is megjelennek a kadétek köreiben. Ezek szankcionálása a többségi társadalomban és a bíróságon működő formációkhoz hasonlít a legjobban, de itt talán még hangsúlyosabban foglalkoznak a szankcionálással. Például a cigaretta az összes iskolában tiltott volt egészen addig, még egy tengerészgyalogsági intézményben úgy nem döntöttek, hogy egyesek már érettek arra, hogy cigarettázzanak. Ezek a fiatalok ellenállóbbak voltak más függőségekkel szemben mint azok, akiknek míg a cigarettázás is tilos volt. Ezek a kadétek gyorsabban le is tudtak állni ezzel. A legtöbb intézményben azonban továbbra is tilos a dohányzás is. Trousdale szerint a kábítószerhasználattal kapcsolatban azonban sokkal kidolgozottabb stratégiák bevetésére

lenne szükség, mert a dohányzásnál veszélyesebb az alkoholfogyasztás, és még veszélyesebbek a kábítószeresek. Egyes intézményekben már az első alkoholproblémánál kiutasítják a diákokat, máshol ez nem így van. A maximális szigor ugyanakkor világos kereteket szab, és védelmet biztosít. Az illegális szerekekkel szembeni fellépéssel kapcsolatban nem minden gyakorlat bizonyul célravezetőnek. Komoly betegségeken át, folyamatos fizikai sérüléseken keresztül a halálig, mind előfordulhatnak. Trousdale felteszi azt a kérdést, hogy vajon az elnyomás a helyes út, vagy a felelősségteljes döntés képességére lehet bízni ezt a kérdést (Trousdale, 2007),

A nemzetközi kitekintés alapján megállapítható, hogy a történelmi és társadalmi változások és a katonai szakmai iskmaratok tartalmának gyökeres átalakulása ellenére megragadható a katonai képzésnek néhány alapvető szocializációs hatása, mely azokat az alapvető kompetenciákat érinti, amelyek a helyzetfelismerésre, a döntéshozatalra, a krízisekkel való megküzdésre és a változások menedzselésére teszik alkalmassá az egyént.

4. 2. Honvédelmi nevelés Magyarországon a XIX. és XX. században

A magyar neveléstörténet során számos korszak létezett, amikor a fizikai, akár harctéren alkalmazható képességek jelentősége megnőtt, és ez a megnövekedett jelentőség az oktatási rendszer működésén belül is éreztette hatását. A dolgozat terjedelmének és vállalásának korlátai miatt nem kíván kitérni minden, az elmúlt korok katonai nevelését reprezentáló példára, pusztán az empirikus elemzés során tárgyalt problémákkal érintőleges kapcsolatban állók bemutatására vállalkozik. Felmerül a kérdés, hogy vajon Magyarországon is kimutathatók-e a katonai nevelés intézményeiben folyó szocializációnak a korszakokon átívelő jellegzetességei.

Hazánk történelmében igen jelentős szerep hárult a katonai felkészítés különböző formáira. A XIX. és XX. században a felkészítés intézményesült formában, a középfokú képzés keretein belül vetette meg a lábát. Elsőként a pálya reálismereti igényét és tagoltságát egyaránt kielégíteni látszó reáliskola típusa mutatkozott alkalmasnak a katonai pályára történő felkészítésre. A későbbiek során megjelenő új intézménytípusnak, a hadapródiskoláknak rendeltetése alapján már direkter formában találkozhatunk a katonai pályára történő felkészítéssel, azaz alantos tiszti illetve tiszti pályára történő képzéssel. A második világháborús időszakot követően ismét felmerült a középiskolai katonai oktatás és nevelés kérdése, de ezúttal már különösen erős politikai töltettel. Először a katonai kollégiumi, majd a

katonai középiskolai rendszer nyitotta meg kapuit a tiszthelyettesképzés, majd később a tisztképzés bázisául szolgáló intézménytípusként (Miklós, 2004a).

A sajátosan alakuló magyar történelem XIX. és XX. századában direkt módon valamint rejtett formában létrehozott katonai nevelésre egyaránt bőséggel találunk példát, mely kezdeményezések többnyire sikerrel intézményesültek is. A korszakban megjelenő intézmények és a bennük folyó szakmai (nevelési-oktatási és katonai) tevékenységek azonban változó eredményességgel váltották be a hozzájuk fűzött szakmai kívánalmakat (Martinkó 1996; 1998; Madarász 2012b).³⁰ A hivatástudatra és katonai professzióra valóban kiválóan felkészítő intézményrendszer teljes mértékű felszámolásakor a korai pályaválasztást, a képzés rendkívül magas költségvetési igényeit és a magas költségekhez mérten relatíve kiszámíthatatlan hatékonyságot szokás említeni. A dolgozat következő fejezetében a hazánkban működő katonai nevelés intézményeit, reáliskolákat, hadapródiskolákat, katonai kollégiumokat és katonai középiskolákat kívánjuk bemutatni. Az egyes intézmények kiválasztásakor minden esetben igyekeztünk valamilyen szempont alapján szelektálni, hogy az egyes intézménytípusnak eklatáns példáját tudjuk bemutatni. Így a kőszegi az első katonai reáliskola, a pécsi az első hadapródiskola, a Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolára ritkaságértéke, az egri Lenkey János Középiskolai Honvéd Kollégium mint az elsőként meginduló, a zalaegerszegi Szalvay Mihály Középiskolai Honvéd Kollégium mint az elsőként bezárt katonai kollégiumra esett a választás. A második pécsi, a marosvásárhelyi, szolnoki és debreceni próbálkozások pedig mint valamiféle, a korszak és az intézménytípus szempontjából rendhagyó példa kerülnek bemutatásra.

4. 2. 1. Katonai képzőintézetek az Osztrák-Magyar Monarchiában

A Katonai Reáliskola és a Magyar Királyi Hadapródiskola

A reáliskola intézménytípusát 1849-ben a bécsi kultuszminisztérium honosította meg hazánkban az Organisations-Entwurf³¹ iskolareformjának rendelkezéseivel. Ez alapján a reáliskolának két tagozata volt: a tágítható keretű alreáliskola (kettő, három vagy négy osztállyal), valamint az erre épülő három évfolyamos főreáliskola. A következőkben röviden,

³⁰ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

³¹ A dokumentum teljes címe: „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich” („Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezetére vonatkozó szabályzat”)

konkrét példák kiemelése nélkül szólunk az intézménytípusról (Martinkó 1998; Madarász 2012b).³²

A katonai oktatás 19. századi Wurbm-féle³³ reformjának időszakában a reáliskola intézményét jelölték meg a pályához illeszthető intézménytípusként. Okként talán a katonai pálya reálismeret igényét említhetjük, amely előnyösebbnek tűnt mint a korban párhuzamosan működő intézménytípus, a nyolc osztályos gimnázium által nyújtott humán tanulmányok. A pálya tagoltsága is az intézménytípus mellett szólt, mivel alreálból lehetett menni főreálba, illetve hadapródiskolába. E mellett egyébként civil alreál iskolából és gimnáziumból is lehetett főreálba és hadapródiskolába menni, mivel a négyéves katonai alreáliskolák, a hároméves főreáliskolák mellett megjelentek a négyéves hadapródiskolák is. Tehát a hatosztályos reáliskola az 1875. júniusában kiadott 12383. számú miniszteri rendelet nyomán nyolcosztályos, érettségivel záruló középiskolává bővült. A katonai reáliskolák tanulmányi színvonala a polgári tanügyi hatóságok folyamatos ellenőrzése miatt is biztosított volt, ám a nevelőmunkában egymásnak ellentmondó nézetek is napvilágra kerültek. Az ellentmondások főként az értelmi és fizikai nevelés arányainak, valamint a képzési forma internátus jellegének előnyei és hátrányai mentén jelentkeztek. A fizikai képességek és az internátusi jelleg előnyének a fontosságát hangsúlyozó nézetek a katonai lét velejárójaként tekintettek a bentlakásos jellegre és a kiképzésre, még az ellentábor az ifjú lélek sanyargatását látta benne. Kemény (1888; idézi Martinkó, 1998.) szerint nem szabad a katonai és polgári nevelés különállását túlhangsúlyozni, hiszen a katonai nevelés kettős feladata a magas szintű értelmi fejlesztés mellett a fizikum kiművelése, ehhez pedig csak az internátusi forma biztosíthat megfelelő színteret (Miklós, 2004b; Madarász 2012b, 2014c; Kiss 2013).³⁴

A hivatalos értelemben vett középfokú katonai nevelés kezdetét hazánkban az Osztrák-Magyar Monarchia idejére tehetjük. Ekkor (1856-ban) alapították az első, napjainkban is ismeretes oktatási rend mentén működő katonaiskolát Kőszegen. A középfokú oktatási intézmény az akkori kor egyik meghatározott iskolai szintet képviselő intézménytípusaként, tíz éves korban kezdhető alreáliskolaként működött, melynek feladata tulajdonképpen az altisztképzés volt. Később megjelentek a korszakra jellemző magasabb iskolarendszerbeli szintet képviselő intézmények is, melyek elsősorban a tisztképzés

³² Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

³³ Az Osztrák-Magyar Monarchiában a hadügy közös terület volt. Az 1874-ban kidolgozott katonai nevelésügyi reform Wurbm Adolf ezredes, a közös hadügyminisztérium tanügyi osztályának vezetője nevéhez fűződik.

³⁴ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

előszobájaként voltak értelmezhetők. Az alreáliskolákban a 10-14 éveseket, a főreáliskolákban a 14-18 éveseket oktatták, a tiszti pályára közvetlen felkészítést végeztek a hadapródiskolák. A soproni Magyar Királyi Honvéd Főreáliskola, a pécsi Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola és a nagyváradi Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola célja tehát határozottan a haderőfejlesztés volt. Bár a soproni főreáliskola még a polgári reáliskolák tantervére épülő (a szakmai tárgyak voltak eltérők) tantárgyi tematika mentén szerveződött, a hadapródiskoláknak már ki kellett dolgozni a működésükhöz szükséges dokumentumokat, mivel ilyen típusú intézmény korábban nem volt az országban. A legfontosabb dokumentum a Szervi Határozvány volt, amely az iskolatípus rendeltetéseként a hadiszolgálatot életpályájaként választó hadapród ifjak kiképzését említi. Az intézetek tanári kara hivatásos katonatisztekkel állt, és igen erős katonai orientációval rendelkeztek. Talán ennek a körülménynek tudható be az a tény is, hogy a hadapródiskolákban végzett tisztjelöltek a katonai szaktudományokban jártas, egészséges, életerős fiatalemberként kerültek ki az intézményből, ám a műveltségi tárgyak tekintetében bizony hiányosságokkal rendelkeztek. Ennek oka talán éppen a nem szakképzett tiszti kar oktatói munkájában és a civil tanárok végső esetben történő alkalmazásában keresendő. Az említett hadapród- és katonai reáliskolák fennállásának végét a háború jelentette, amely a megszállás és támadásokat követő végső megsemmisítés mellett azért is volt fájó, mert az 1920-as trianoni békeszerződés beszámította a hadsereg létszámaiba a katonaiskolákat is (Martinkó, 1996; 1998; Miklós, 2004b; Madarász 2012b, 2014c; Kiss, 2013).³⁵

A következőkben a katonai képzési (oktatási-nevelési) intézmények magyarországi típusait mutatjuk be konkrét intézmények mentén, némi történelmi színezet segítségével, hogy megkíséreljük megrajzolni, hogyan formálódott a katonai iskolák szocializációs közege. Elsőként a 19. századi reál- és hadapródiskolákba nyújtunk némi betekintést egy-egy példa segítségével. A fejezet következő részegységében gondolati ívünk alapját a katonai nevelő és képzőintézmények szempontjából is meghatározó jelentőségű különböző történelmi korszakok mentén kívánjuk ismertetni. Ezek a korszakok, korszakhatárok a magyar katonai képzés rendszerén belül meghatározóvá váltak az egyes intézmények működésére nézve. A visszatekintés nem teljes körű, hiszen munkánkban nem kívánunk a magyar történelem minden korszakára kitérni, mindössze a 19. század második felétől a 20. század végéig terjedő időszakra koncentrálunk. A közel másfél évszázados időszakban tárgyalt intézmények közös

³⁵ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

vonása, hogy a közoktatási rendszer szerves részeként működtek. A fejezet nem kíván foglalkozni a közvetlen értelemben vett tiszti felsőfokú, akadémiai képzéssel, és a nem iskolai formában folytatott katonai képzés intézményével sem.

A kőszegi Királyi Udvari Katonai Alreáliskola (1856-1918)

Az első katonai nevelő és képzőintézet a trianoni Magyarország területén Kőszegen, csaknem egy évszázadon keresztül működött. Az alreálként funkcionáló intézmény mellett Sopronban főreáliskola működött. A Gyöngyös patak partján a város 20 hektár területet ajánlott fel a kőszegi katonaiskola felépítéséhez. A felső nevelőintézet feladata a katonai pályát választó 12 éves fiúk altiszti kiképzése volt, akik az alsó nevelőintézetekből vagy polgári iskolákból érkezhettek. A négyéves képzés során a tanév 9-10 hónapjában elméleti képzés zajlott, az elemi ismeretek elmélyítésén túl a súlypontot a jellemnevelés, a testedzés, a katonai alapképzés jelentette. Az intézmény jóléti jellegére a növendékek sokszínűsége (horvát, dalmát, német és lengyel, valamint évfolyamonként 1-2 magyar) és kevésbé jó gazdasági háttere miatt nagy szükség volt. A végzősök 15-16 éves korban a csapatok oktatószázadaikhoz kerültek, ahol altiszti, a legkiválóbbak két év után tiszti rendfokozatot szerezhettek (Martinkó, 1996; 1998; Miklós, 2004b).

A tanárok főként tiszthelyettesek voltak, és a 200 fős iskolai létszámot a 12. életévet már betöltött és még 13-at el nem ért diáksággal kívánták feltölteni. A felvétel feltételeként szabták továbbá elemi iskola IV. osztályának elvégzését, valamint felvételi vizsgán bírálták el a testi- és szellemi alkalmasságot, melyek alapján a jelöltek államilag finanszírozott, félig díjmentes, alapítványi, vagy fizetéses helyre kerülhettek. A tananyag alapja megegyezett az osztrák polgári alreáliskolák tantervében foglaltakkal³⁶, melyet további készségek és gyakorlatok (gyakorlati képzés, torna, vívás) különös ismeretek és ügyességek (szolgálati előírások és illemtan, céllövészet, úszás, ének és zene) egészítettek ki, a heti alreáliskolai óraterhelést 27-32 órától 40-43 órára növelve. 1892-től a magyar nyelv tanítását és a szláv nyelvek megszüntetését követően – ha lassan is – nőni kezdett a magyar hallgatók aránya (70-80% az 1900-as években), melyet a tanári kar magyarosodása is követett. Ebben az időszakban az intézmény 50. évfordulója alkalmából a német felirat mellé a „*Császári és Királyi Alreáliskola*” magyar felirat is került. Az 1914-ben kitörő I. világháború az

³⁶ Elmélet és grafikus tárgyak: vallás, német nyelv, magyar nyelv, cseh nyelv, francia nyelv, földrajz, történelem, természetrajz, természettan, vegytan, számtan és algebra, szabadkézi rajz, szépírás (Martinkó, 1998).

alreáliskola napi életére nem gyakorolt különösebben súlyos hatást. Bár a tanárok egy része bevonult, és helyettük nyugalmazott és tartalékos tisztek tanítottak, az iskola létszáma 260 főre növekedett. Az 1918-as őszi forradalom alatt a „*Kőszegi Magyar Katonai Alreáliskola*” nevet vette fel, lezárva ezzel a kőszegi osztrák közös iskola 62 évét. Az intézmény szellemisége az összetartást, az egységes gondolkodást és a feltétlen engedelmességet, a vakfegyelmet inkább preferálta mint a műveltséget és az egyéniség kialakítását. Ennek fényében az intézmény túlszabályozott kaszárnyaszellemmel, a puritánságig leegyszerűsített életrenddel rendelkezett, ahol a növendékek megtanultak viselkedni és megbízható, egészséges emberek váltak belőlük. A korszak legszigorúbb, de egyben legeredményesebb katonaiskolájaként ismert kőszegi iskolában összesen közel 3000 növendék végzett, melyből mintegy 2000 tiszt lett (Martinkó, 1996; 1998; Miklós, 2004b).

A pécsi Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola (1897-1919)

Az első hadapródiskolák a pécsi és a nagyváradai Magyar Királyi Honvéd Hadapródiskola voltak. Ezen a helyen, bár csak egy esztendővel élt meg hosszabb időtartamot, csak a pécsi intézménnyel foglalkozunk. Pécs mellett számos tényező szolgált a hadapródiskola telepítése szempontjából. A település alkalmassága, a helyszínen állomásozó katonai zászlóalj és a honvédelmi miniszter családi kötődései mind a település mellett szóltak. Mindezek mellett a középiskolákkal és főiskolai fakultással (hittudományi és a jogakadémia) is rendelkező, vasúti csomópontként is működő város 20 holdnyi területet ajánlott fel ingyen a hadapródiskola létesítésére. A rendkívül impozáns és minden funkcionális igényt kiválóan kielégítő intézmény tökéletesen alkalmas volt a korszerű neveléshez és képzéshez. A működéshez azonban ki kellett dolgozni a szükséges dokumentumokat is, melyben újszerűsége miatt nem lehetett segítségére korábbi példa, illetve civil dokumentáció sem. A hadapródiskolák számára külön tantervet dolgoztak ki, melyben az általános műveltségi tárgyak mind a négy, a katonai tárgyak főleg a két felső évfolyamon kerültek oktatásra. A tananyag szerkezete hasonlított az 1899-es reáliskolai tananyagéra, melyet 1903-ban a polgári középiskolai tananyag felé közelítő szándékkal módosítottak. Ettől fogva különbözeti vizsga segítségével megvalósítható volt a polgári intézménybe történő átjárás, lehetőség nyílt az érettségi megszerzésére és ezzel akár a Ludovika Akadémián való tanulmányokra is. A pécsi hadapródiskola állománya 400 növendékből, 4 fős parancsnokságból 19 tan- és nevelőszemélyből, 17 tiszthelyettesből, 70 házi szolgál, 24 tisztiszolga, és több egyéb kiegészítő személyzetből állt. A 40-43 órás heti óraterhelés és az erős gyakorlati jelleg mellett az általános műveltségi tantárgyak tanításakor a

kevesebbet, de alaposabban elvet követték. A tananyagot igen szigorúan, elsősorban szóban kérték számon, ösztönözve ezzel a tanulókat a verbális megnyilatkozásokra, mivel a tisztnek kiváló impozáns megjelenésén túl, kommunikatívnak is kell lennie, és kellő módon meg is kell tudnia szólalni egy társaságon belül. Az 1908-as tantervi változtatások azon túlmenően, hogy az első két évfolyamban meghosszabbították a nyári szünet hosszát, új tantárgyi csoportosítás szerint osztották fel a tantárgyakat, melyek sorrendje láthatóan igen erősen tükrözte az intézmény katonai orientációját.³⁷A katonai intézmény tanári kara hivatásos tisztekből, elsőrendű szakemberekből, vezérkari tisztekből állt. A fiatal, sportos, feszes tartású és lovagias modorú, valamint hasonló felkészültségű nevelőtisztek életmódjukkal és magaviseletükkel is mintaként szolgáltak a katonai hivatás értékei, a haza szeretete, a hűség és a megbízhatóság tekintetében. A végzetek szakmájukban jártas és gyakorlott tisztjelöltek lettek. A közismereti tárgyakban nyújtott alacsonyabb oktatási színvonal miatt azonban a nyolc osztályos középiskola szintjét nem sikerült elérni. A minőségi tanári kar kialakulását akadályozta egy rendelet, mely szerint a szaktanár maximum öt évig hagyható az állásában. Ez a rendelkezés persze a sűrűn fluktuáló tanári kar miatt állandó változásokat okozott. A komoly kihívásnak nevezhető felvételi vizsga³⁸ellenére több mint kétszeres túljelentkezés volt a pécsi hadapródiskolába. Az intézményben alapítványi és fizetési helyek is voltak. Évente szemlét tartott a főparancsnokságra beosztott nevelési ügyosztályvezető, valamint a kerületi parancsnok az intézményben. 1901. szeptember 18-án I. Ferenc József király látogatta meg az intézményt egy közel egy óras szemle erejéig. Egy vezetőváltást követően az iskola megnyitotta kapuit a város felé, mely a város társadalmi-kulturális életébe történő bekapcsolódását hozta a diákságnak, még a tanároknak pécsi középiskolák tanáraival történő kölcsönös kapcsolatát keltette életre. A polgárság és az intézmény kapcsolata jótékony hatással volt a nevelőmunkára is. 1912-ben például Növendéki Bajtársi Választmány alakult, amely azon túl, hogy közvetítő szerepet játszott a növendékek és a tanári kar között, a mai diákönkormányzathoz hasonló módon lehetővé tette, hogy a növendékek is bekapcsolódjanak a nevelőmunkába. Ez az önkormányzati tevékenység jónak mutatkozott és teljesen egyedülálló volt a Magyar Honvédségnél. Az idilli állapot azonban a háború kitörésével

³⁷ Az I.csoportba a katonai gyakorlati és ügyességi tárgyak, a II. csoportba a katonai elméleti tárgyak, a III. csoportba az idegen nyelvek, IV. csoportba a műveltségi tárgyak, csoporton kívül van az úszás, tánc, illetően, egészségápolás stb. (Martinkó, 1998).

³⁸ A szóbeli és írásbeli vizsgán, magyar és német nyelvből, számtanból, mértanból, földrajzból, történelemből, természettanból kellett felvételizni. A horvát anyanyelvűek horvát nyelven tehettek felvételi vizsgát. Ezen túlmenően még az orvosi vizsgálaton is meg kellett felelni (Martinkó, 1998).

megszakadt. A tanárokat mozgósították, a negyedik évfolyamot gyorsan felavatták, és a harmadik évfolyam képzését is felgyorsították, hogy még abban az évben, 1914. október 15-én felavathatók legyenek az új zászlósok (háborúban nem tiszthelyetteseket, hanem zászlósokat avattak). A nagyváradai hadapródiskola növendékeit a háború kitörése és tanáraik frontra vonulása miatt Pécsre helyezték át (Nagyváradon kórház lett az iskolából), és gyorsított avatásokkal kerültek ki az újabb végzettek. 1916-ban a harmadéves hadapródiskolásokat a Ludovika Akadémián vonták össze, így ott akadémiai és hadapród tanfolyam is működött. Pécsen az első és a második évfolyam működött 537 növendékkel, amíg a nagyváradai hallgatók 1916-ban vissza nem tértek intézményükbe. Az elhúzódó háború és a történésekbe való közvetett belesodródás miatt a hadapródiskola mint katonaiskola nem működhetett tovább, és a Szigeti Állami Főreáliskola nevet vette fel, majd 1919. március 6-án az iskola legénységi épületébe telepített szerb csendőrök vették át az intézet őrzését, 36 órát hagyva a teljes kiürítésre. A megszállás 1921. augusztus 22-ig tartott (Martinkó, 1996; 1998; Miklós 2007; Siposné, & B. Kalavszky, 2011; Madarász, 2012b).³⁹

4. 2. 2. A rejtés időszaka

Noha a huszadik század első felének időszakában akadtak még kezdeményezések a katonai oktatás-nevelés felvirágoztatására, melyben számos katonai reáliskola, hadapródiskola, katonai altisztképző, katonaiskola, illetve honvéd középiskolai nevelőintézet működött, történelmi kitekintésünket a háború utáni időszakban folytatjuk. A vesztes háborút követően a Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság állandó felügyelete mellett zajlott minden szervezkedés, ezért a kormánynak döntenie kellett. A „*rejtés időszakának*” nevezett 1920-as években a Honvédelmi Minisztériumból a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe, annak rejtett HM szerve, az V/b. ügyosztály kezébe kerülő legfelsőbb vezetés a katonai jelleg titkos fenntartását szolgálta. A parancsnokokból igazgató, a kisebb vezetőkből tanárok lettek, a rangjelzéseket pedig valamilyen polgári beosztással váltották fel. Ilyen formában folyt a tisztihivatásra nevelés, melyhez a körülmények bizony nem biztosítottak optimális alapot. Az 1920-as évek vége felé, a bethleni konszolidáció időszakában, óvatos lépésekben ugyan, de megindult a hadseregfejlesztés kezdete és a katonaiskolák korszerűsítése (Ráskay, 1994; 1998; Miklós, 2005a; Madarász 2012b).⁴⁰

³⁹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

⁴⁰ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

A pécsi Zrínyi Miklós Magyar Királyi Reáliskolai Nevelőintézet (1922-1928)

Talán nem túlzás állítani, hogy a pécsi reáliskola sorsa volt mind közül a leginkább hányatott, amit elsősorban a vesztes háború és a trianoni békeszerződés számlájára lehet írni. A pécsi főreál létrejötté ugyanis Hajmáskéri Magyar Katonai Főreáliskola néven indult, amikor Pécs városának szerb megszállását követően a volt hadapródiskola és további – a kassai, pozsonyi, temesvári, nagyszebeni – más hadapródiskolák növendékei az életüket mentve a település tüzérségi táborában gyülekeztek felszerelés és anyag nélkül. Ennek megfelelően az első időkben normális tanításról, tudatosan kialakított szisztematikus nevelésről nem is lehetett beszélni, hiszen a cél a túlélés volt, a védelmet és ellátást biztosító otthon kialakítása. A növendékek tanulás helyett őrséget álltak, hogy legalább a helyőrség katonai anyagait meg tudják védeni. A Tanácsköztársaság bukását követően azonban román csapatok vonultak be Hajmáskérre, és a honvédtiszti kart internálták, a katonai anyagot és a tábor felszerelését elhordták. Ablaküvegek nélküli csupasz falak és kiürült épületben indult meg újra az oktatás 1919-ben. Kovács József alezredes vette kézbe az intézmény sorsát, és a minisztériumtól tanárokat kérve stabilizálta az oktatói és a növendéki létszámot. Az intézményben ezt követően 24 tiszttel, 8 altiszttel és 349 növendékkal teremtették meg a tanulás és az élet alapfeltételeit (Martinkó, 1998).

Az iskola következő helyszínéül a győri ágyúgyárat jelölték ki, ahol a növendékek lényegében lemezből készült gyárcsarnokokban éltek és tanultak vasúti sínek mellett. Az intézmény neve Győri Magyar Királyi Katonai Reáliskolára változott. A lemezcsarnokok azonban megbosszulták magukat, és a város főreáliskolájának tanárai előtt tett érettségi vizsgán 89-ből 36-an sikertelenül teljesítettek. Az áldatlan állapotok feloldása miatt Kismartonba, a régi közös hadapródiskola épületébe költözött át az intézmény. A megfelelő felszereltség és körülmények hatása meghozta a gyümölcsét, és a növendékek szinte kivétel nélkül sikeres érettségi vizsgát tettek. A nyugodt időszak azonban nem tartott sokáig, mivel Kismartont elcsatolták Magyarországtól. Az intézmény ekkor ismét Győrbe, egy vadász-laktanyába költözött. További nehézségként megkapták nyakukba az egyik katonai alakulatot és egy spanyolnátha járványt is. Végso helyére 1922-ben, a szerb csapatok pécsi kivonulását követően került az intézmény, ahova a kismartoni közös hadapródiskola maradék Nagykanizsára került növendéki serege is csatlakozott. Pécssett teljesen lepusztított intézménybe kerültek vissza, ahol azonnal munkához is láttak. Az első érettségi vizsgán már csak alig 10%-os sikertelenség volt, és az év végi bukások aránya is mérséklődött. A rejtés időszakában tulajdonképpen zavartalanul működhetett tovább az intézmény a többi

reáliskolához (kőszegi, soproni, budapesti) hasonló módon. A megnövekedett tisztigényeket azonban már nem volt képes ellátni a Ludovika Akadémia, így a reáliskolákat megszüntették, és Pécsen létrehozták a Zrínyi Miklós Akadémiát mint a hadsereg második tisztképző intézményét. Aztán 1931-ben ezt is megszüntették, és a Ludovika Akadémia osztdott I. Főcsoport, illetve II. Főcsoport néven, majd utóbbi a hűvösvölgyi Bocskai István főreáliskola helyére költözött. Ekkor a reáliskola ismét visszakerült Pécsre és a Bocskai István főreáliskola növendékeivel együtt indult újra nyolc évfolyamos főreáliskolaként (Martinkó, 1998; Miklós, 2007; Siposné, & B. Kalavszky, 2013).

4. 2. 3. A katonai oktatás újraszervezése

A hadseregfejlesztés kezdete tehát az 1920-as évek végére tehető. Ekkoriban ismét felvirágozott a katonaiskolák helyzete, melyben jelentős szerepe volt Klebelsberg Kunó oktatásügyi és művelődési törvényeinek, rendelkezéseinek. A kultúrfőlény meghirdetésével a katonai intézményekben is előtérbe került a műveltség fontossága, amely a militáns közegen belül a polgári műveltségnek és értékrendnek engedett nagyobb teret, ugyanakkor a rejtett katonai nevelési formák, a leventemozgalom pedig a civil szférára fejtette ki militáns hatását. A nevelés értékrendje ugyan kezdett elszakadni az egyoldalú német (porosz) befolyástól, és a nevelésnek, a példamutató és jellemformáló hatását hangsúlyozta, a fegyelem és engedelmség dolgában továbbra is az állandó nyomás, a szigor maradt mértékadó (Szabó, 1993; Ráskay, 1998; Miklós, 2005a; Madarász 2012a, 2012b; 2014c).⁴¹

Bár a világgazdasági válság késleltette a fejlesztéseket, a katonaiskolák fejlődtek és egyre modernebb nevelési elvek mentén folytatták működésüket. A sulykolás (drill) helyett az erkölcsi erők, a jellemfejlesztés került előtérbe, melyben a fegyelmezetség, a feddhetetlenség és a hazafias szellem kimunkálása dominált. Az angol oktatási, nevelési értékrend által vezérelt jellemformálási attitűd optimális terepének az internátust tekintették, melyek a katonák nevelése esetén az államtól függetlenek. A katonaiskolások⁴²nevelése hazafias, mélyen vallásos alapon nyugvó, úri modorú, jó fizikummal rendelkező ifjak kimunkálásán alapult. Az altiszteket teljesen kivonták a közvetlen nevelésből, az oktatóktól pedig már nem a

⁴¹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

⁴² A katonaiskolásokat az ország társadalma és maguk a növendékek is „cőger”-eknek nevezte, az intézményt magát pedig „cőgerej”-nek (Ráskay, 1994).

rideg, lélekölő szigor, hanem elsősorban a hivatásra nevelést, a példaadást várták el.⁴³ A harmincas évek honvéd középiskoláinak vitathatatlan sikere főként abban rejlik, hogy a régi osztrák-poroszképzés módszereiből elhagyták a korszerűtlent, és megtartották a maradandó módszereket. A komoly szervezethez alapuló reáliskolai élet alapját a nevelés és oktatás kellő összhangja, a műveltség és a vallás, valamint a sport és testedzés folyamatos gyakorlása adta, melyet a tudatos hivatásra nevelés foglalt megfelelő, katonai és polgári értékrendek által egyaránt elfogadott keretbe. A korszak katonai nevelő intézményeiről egy az Országos Köznevelési Tanács képviselőjében eljáró szakértői delegáció által tett látogatássorozat alapján vélemény is íródott. A civil szakértői delegáció elnökeként Kornis Gyula húsz oldalas jelentésében több szempontból méltatta a korszak reáliskoláit. Többek között kiemelt jelentőséget tulajdonított a hivatástudat kialakításának és elmélyítésének, melyek sikerét három okban látta: a felvételi szelekció, a viszonylag alacsony osztálylétszám és az internátus jelleg (Ráskay, 1994; 1998; Miklós, 2005a; Madarász 2012b).⁴⁴

A Horthy-korszakban, Klebelsberg Kunó kultuszminiszterségének idején számos egyéb, az iskoláztatást magas szinten fejlesztő tevékenysége között sokat tett a sportolás színvonalának fejlesztésért is. Ennek értelmében 1921-ben törvény született a testnevelésről (1921. évi LIII. tc.), melyben minden iskolában a fiú és lány diákoknak egyaránt kötelezővé tette a testnevelést. Az elemi iskolafokozat befejezését követő tizenkettedik életévtől pedig a leventemozgalom keretei között folytatott testnevelést írt elő.

A leventegyűlésekbe tömörülő fiatalok (kezdetben csak a fiúk, később a lányok is) az év legnagyobb részében (tavasszal, nyáron és ősszel) sportoltak, katonai jellegű gyakorlatokat végeztek, télen pedig az értelmi nevelés jegyében népművelő előadásokon vettek részt. A mozgalomban a háború utáni, lefegyverzett Magyarországon a militarista jelleg éreztette hatását, de kitapintható volt demokratikus jellege is, mivel a leventezés inkább a munkásosztálynak szólt, szemben a cserkészettel, amely inkább a középosztály gyermekeinek kedvelt foglalatossága volt. Talán a társadalmi struktúrában történő elhelyezkedésnek is betudható volt a mozgalomban tapasztalható viszonylag csekély mennyiségű szellemi tevékenység, amely nagymértékben a fizikai képzés alá rendelődt. A leventemozgalom a trianoni békediktátum revíziójaként a történelmi Magyarország helyreállításának céljával jött létre, és az 1939. évi II. törvénycikk, az úgynevezett

⁴³ A harmincas években az egyik nevelőtiszt egy pofonért szigorú megrovásban részesült és eltávolították az intézményből (Ráskay, 1994).

⁴⁴ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

honvédelmi törvény értelmében a leventekötelezettség honvédelmi kötelezettséggé vált, vagyis a Leventeintézmény a hadsereg előkészítő szervezete lett. A Leventeintézmény végzetét a II. világháború okozta. A Németország megvédéséért harcoló hatvanezer főre tehető leventék (14-16 éves fiatalok) „felelősségre vonása” és úgynevezett „málenkij robotra” hurcolása mindennaposá vált. A Debreceni Ideiglenes Kormány 529/1945. számú rendelete értelmében a Leventeintézmény volt tagjait és vezetőit elfogták és elítélték (Martinkó, 1996; 1998; Ráskay, 1994; 1998; Miklós, 2005a; Madarász 2012b).⁴⁵

A huszadik század harmincas éveiben a Hóman Bálint vezette kultuszminisztérium képviselőjében a katonaiskoláknak kedvező politikai légkör alakult ki. Az oktatás centralizálása, a nemzetnevelés eszméje, a militáns tartalom és forma a katonai iskolák szellemiségéhez közeli értékrendet képviseltek. Új tanügyi reformot vezettek be az 1934. évi XI. tc. alapján, egységessé téve az általános középszintű oktatást, amely többek között a nyolc osztályos reáliskola megszűnését is jelentette. A megszüntetés mellett szóló érvek között a 10-14 éves korban korai pályaválasztás, a szülői ház nélkülözése, a sulykolás fásultságot okozó hatása, a képzés költséges mivolta, annak közvetlenül nem érzékelhető hasznossága, és a 14 éves kor utáni eredményesebb megvalósítása volt megtalálható. Ez az akkoriban működő három (kőszegi, soproni, pécsi) katonai reáliskola életében is változásokat eredményezett. Az elképzelések szerint a továbbiakban Kőszegen alreáliskola, Pécsen és Sopronban pedig főreáliskola működött volna. Addig mindegyik intézményben egy-egy osztály volt minden évfolyamon (I-VIII-ig). A változások következtében a kőszegi IV-VII. évfolyamokba lépőket arányosan elosztották a pécsi és soproni iskolák között, és polgári iskolából felvettek negyedik évfolyamot befejezett tanulókat. Ezzel elérték, hogy a gimnáziumok (korábbi főreáliskolák) létszámai megkétszereződjenek. A tantervek kialakítása során a civil és katonai oldal képviselői között heves vita folyt arról, hogy a gimnázium tantervét változtatások nélkül kellene a katonai iskolákban is alkalmazni, mert nem szükségesek az eltérések a helyi sajátosságok okán. A militáns vonal a teljes „katonásítást”, a hadapródiskola visszaállítását követelte. Bár a vita ezúttal még a gimnáziumok javára dől el, három év múlva a gyorsított, direktebb formájú haderőfejlesztése lett a terep (Martinkó, 1996; Ráskay, 1994; 1998; Miklós, 2005a; Madarász 2012b).⁴⁶

⁴⁵ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

⁴⁶ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

A korszakot és a katonaiskolákat jellemző mentalitásról több dolog kihangsúlyozásra érdemes. Mindenekelőtt fontos leszögezni, hogy a katonai reáliskolákban a fő cél hivatalosan nem az volt, hogy a növendékekből katonát faragjanak, hanem sokkal inkább a belső tartás, a hivatástudat megerősítése, amelyre majd a tisztképzés építhet. A korszakban tehát komoly fejlődésen ment keresztül a katonai oktatás-nevelés, messze meghaladva az Ottlik által átélt túlszabályozott kaszárnya szellemiséget. Ugyanakkor ezek az iskolák sem voltak tökéletesek. Bár a korszakban nagyobb teret nyert a humanista szellem és a műveltségre törekvés, a revízió eszméje olykor túlzott önbecsülésnek örvendő tévutakat is megnyitott a katonai pályára készülők előtt. Az internátusi élet zártsága kevés teret engedett a társadalmi kapcsolatoknak. A kevés kimenőn túl az egyenruha is a máshová tartozás érzését erősítette mind a növendékek, mind pedig a többségi társadalom részéről. A bentlakásos intézményekben jellemző csínytevések, a felsőbb évesek basáskodásai és az erőfitogtatások itt is jelen voltak, ám mértékükről az utókor már nehezen tud ítélni (Ottlik, 1959; Ráskay, 1998; Martinkó, 1998; Miklós, 2005a).

Nemeskürty István irodalomtörténész a pécsi reáliskola növendéke volt, majd a Ludovika Akadémián tiszti rendfokozatot szerzett. Elbeszélései és írásai szemléletes képet mutatnak a korszak reáliskolájáról. Meglátásunk szerint néhány gondolatának említése segítséget nyújthat a képzés megítélésében. Nemeskürty szerint a kiváló katonai képzés mellett a reáliskola igazán komoly humán műveltséget adott növendékeinek, melyet elsősorban a komoly emberismerettel rendelkező civil tanáraik segítő és támogató szigorának tulajdonított. A kiváló képzés mellett komoly illemtani, jellemformáló és bajtársias légkör alakult ki az intézmény falain belül, melyben kiemelt jelentősége volt a katonai nevelésnek és a nevelő tiszteknek (Nemeskürty, 1967; 1985).

4. 2. 4. A Magyar Királyi Hadapródiskolák 1941-1945 között

Trianon után megnőtt a honvédség tiszttutánpótlási igénye, amelyet a meglévő képzési struktúra nem volt képes maradéktalanul kielégíteni. A reál- és különösen az alreáliskolai képzés közvetlen hasznosságot nélkülöző volta miatt a reáliskolákat összevonták honvéd középiskolákká, melynek Kőszegen az alsó, Sopronban és Pécsen pedig a felső tagozata gimnáziumi tanterv alapján kezdte meg működését. Kritikák fogalmazódtak meg a képzés egyoldalúságára vonatkozólag, amely nem készítette fel a hadseregben használatos modern technika alkalmazására, ám ezek nem kerültek meghallgatásra az egyre inkább militarizálódó, állományhiányban szenvedő Magyar Királyi Honvédségben (Ráskay, 1994). A soproni, pécsi

és kőszegi középfokú nevelőintézetek ugyan 50%-ban ki tudták elégíteni az akadémiai tisztképzés igényeit, az ország területeinek visszaszerzése okán szükségszerűvé vált a nagyarányú hadseregfejlesztés. Különösen alantos tisztekre volt szükség, hiszen az eddigi tapasztalatok azt mutatták, hogy már az alacsonyabb szintű egységek élére is igen jól képzett tisztre van szükség, még hozzá a lehető legrövidebb idő alatt. Ennek megfelelően ez a fajta szükséghelyzet egyik részről azt eredményezte, hogy az akadémiai képzés négyről három évre csökkent, valamint megalakult a Ludovika II. Akadémia is, amely később önállósította magát, és a Magyar Királyi Bolyai János Honvéd Műszaki Akadémia nevet vette fel (Siposné, & B. Kalavszky, 2018). Másrészt pedig felélesztésre került a régen is jól működő hadapródiskolák intézménytípusa. A honvéd hadapródiskolák rendeltetése alapján olyan ifjak kiképzése volt a cél, akik a hadiszolgálatot életpályájuknak választják, és a törvény szabta lehetőségeken belül, szükség esetén a tisztek pótlására, utánpótlásra is alkalmasak. Különleges rendeltetésük alapján, a hadapródiskolák növendékei csapatszolgálatra alkalmas alantos tiszti hatáskörrel legyenek felkészítve. A hadapródiskolák növendékei negyedik év végeztével, az érettségi vizsga teljesítését követően, tisztképző akadémiára jelentkezhetnek, vagy ötödéven – itt már csak kizárólag katonai tárgyakat tanultak – fejezhették be tanulmányaikat. A hadapródiskolákban az egységes gimnáziumi tanterv alapján tanítottak. Az intézmények a következők voltak:

Budapest: Magyar Királyi "Görgey Artúr" Honvéd Műszaki Hadapródiskola.

Budapest: Magyar Királyi Honvéd Repülő Hadapródiskola (egy év után megszűnt).

Marosvásárhely: Magyar Királyi "Csaba királyfi" Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola.

Nagyvárad: Magyar Királyi "Gábor Áron" Honvéd Tüzérségi Hadapródiskola.

Pécs: Magyar Királyi "Zrínyi Miklós" Honvéd Gyalogsági Hadapródiskola.

Sopron: Magyar Királyi "Rákóczi Ferenc" Honvéd Gyalogsági Hadapródiskola (Martinkó, 1998).

A háború alatt a felső két évfolyam harctéri kiegészítő tevékenységek végzésére Erdélybe lett vezényelve, ahonnan anyaintézményükbe már soha nem térhettek vissza. A háború miatt a hadapródiskolák a megszületésüket követő három éven belül lényegében meg is szűntek (Ráskay, 1994; Miklós, 2005a; Madarász 2012b).

A marosvásárhelyi Magyar Királyi "Csaba királyfi" Honvéd Gyorsfegyvernemi Hadapródiskola (1941-1945)

Az intézmény egy korábbi – a háború alatt románok által megszállt – katonaiskola épületébe költözött, melyet 1906-ban építettek. Az 1908-1916 között alreáliskolaként működő épület állaga nem volt tönkre téve, sőt a románok több helyiségbe bevezették a gázt, így a korszakban igen fejlettnak számított. Az 1941. októberében megindult oktatás két évfolyamon, 4-4 osztállyal működött, gépkocsizó lövész, kerékpáros, páncélos és huszár fegyvernemekben. A 34 tiszt és 40 tiszthelyettes évfolyamonként 92 fő növendék képzését végezte. A tanévenként négy osztállyal bővülő iskola növendékei a képzés alatt 35 tantárgyat tanultak, melyben a gimnáziumi és általános katonai tárgyakból volt legtöbb, majd szak-katonai és gyakorlati tárgyakkal bővült a képzési repertoár. A heti 40-42 tanórás leterhelésben a katonai elméleti tárgyak főként elemi szintű ismereteket nyújtottak. A gyorsfegyvernemi név a páncélos, kornak megfelelő, nagyrészt magyar gyártmányú harckocsikon folyó (Toldi, Turán, Nimród) kiképzésnek tudható be, mely alacsony létszáma miatt nem képezte ütőképes részét a hadseregnek. A növendékek katonai kiképzésén túl nagy súlyt helyeztek a hazafias, vallási, katonai, testi, kulturális nevelésre és az úri modor fejlesztésére. Ebben nyújtott kiváló segítséget az a gyakorlat, amely során a növendékeknek a város által kínált társadalmi életbe történő bekapcsolódása volt az alapja. Első kimenőjén minden növendék kapott egy címet, ahova el kellett menni, be kellett mutatkoznia és illő módon kellett viselkednie. A feladatban enyhítően hatott, hogy a lakcímen általában hasonló korú fiatal is lakott. E gyakorlatban a korszaknak egy egyedülálló kezdeményezéseként tekinthetünk a katonaság társadalmi kapcsolatteremtésére. 1944-ben a negyedik évfolyam érettségi vizsgáját követően két felső évfolyamot berendelték nyári szabadságáról, majd kivonultak az erdélyi határra, ahol katonai esküt tettek. A háborúban Telkibányán őrszolgálat teljesítésére, erődítési munkálatokra vezényelték őket, majd a front Magyarországra áttérjedésekor, Szlovákián keresztül Biatorbágyig gyalog vonultak, aztán vasúttal Németországba, ahol az ötödéveseket zászlóssá avatták. 1945. májusában fogságba estek és a hadapródiskola megszűnt (Vécsey, 1998; Madarász 2012b).

4. 2. 5. A honvédelmi nevelés a II. világháború után

A nagyobb ugrást gondolatmenetünkben maga a háborús időszak indokolja, mivel ekkoriban érthető módon jelentős volt a militarista vonal erősödése az oktatásban is, ám ez az erősödés a hadszíntér kívánalmait előtérbe helyező alakulatspecifikus oktatási jelleg felvételét is megkívánta a kor hadapródiskoláitól. Témánk szempontjából lényegesebbnek ítéljük a

háborús körülményeket nélkülöző, inkább az azt követő időszak tárgyalását, mivel a békeidőbeli helyzetkép talán jobban hozzájárulhat napjaink történéseinek megértéséhez.

Hazánkban a háború befejezését követően hosszú ideig szünetelt a középfokú katonai képzés. A felsőfokú tisztképzésnek helyet biztosító Ludovika Akadémia szerepét a Honvéd Kossuth Akadémia és a Petőfi Akadémia lett hivatott átvenni, ám ezek inkább csak a politikai tisztképzés területén jeleskedtek. Az utánpótlásra szánt tisztképzés „gyorstalpaló tanfolyam” formájában indult, ahol a megbízható káderek, katonai és polgári előképzettségtől függetlenül 1,3,6 és 9 hónap alatt juthattak tiszti, főtisztii rendfokozathoz és a hozzá tartozó – igen magas – beosztáshoz. Az 1950-1960-as évek időszakára jellemző módon a szovjet fennhatóság harmadik világháborúra készülő, rendkívül gyors mennyiségi hadseregnövelési politikája nyomta rá a bélyegét. Ebben a korban a középfokú katonai képzés feltételei nem voltak adottak. A hadseregvezetés a négyéves képzést és az érettségit túl hosszúnak, a tisztképzés szempontjából mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt fölöslegesnek ítélte. Változást Sztálin halála és Nagy Imre politikája hozott. A hadsereget csökkentették, a tiszti iskolákat összevonták, a képzési időt 3-4 évre növelték, valamint lehetőség nyílt a katonai középiskolák létesítésére (Martinkó, 1998; Madarász 2012b).⁴⁷

A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola

A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola (1953-1958) feladatát a korra jellemző módon, ideológiai alapon határozták meg, melyben a sokoldalúan művelt, kulturált, hazaszerető fiatalok képzése mellett több között a Párt, a Kormányzat és a Szovjetunió iránti szeretet is megfogalmazódott. Az oktatás az általános gimnázium reáltagozatának tantervét követte, tankönyvek is azonosak voltak, és az itt szerzett érettségi bizonyítvány is teljes mértékben egyenértékű volt azzal. Mindemelllett a tanulók ingyen részesültek a kollégiumi elhelyezésben, ruházatban, ételmezésben, tanszerben, egészségügyi ellátásban és zsebpénzben. Az évfolyamonként kezdetben négy osztállyal működő iskolát az első tanév után kibővítették évfolyamonként hét osztályosra, amely a 208 fős (1953/1954) intézményi létszámot 587 főre (1954/1955) duzzasztotta, melyhez jelentős arányú felnőtt állomány (tisztok, tiszthelyettesek, honvédek és polgári alkalmazottak) tartozott. A kifejezetten kedvező körülmények nem csak a diákság, hanem az alkalmazotti réteg számára is biztosítva voltak. Egy tanár fizetése akár két-háromszorosa is volt mint a korszak más intézményeiben

⁴⁷ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

dolgozókének. Ennek megfelelően egyébként kifejezetten magas kvalitású és felkészültségű, elhivatott tanári gárda végezte a középfokú oktatás szintjétől teljesen idegen tanszéki rendszerben a munkáját. A nevelőtisztek azonban katonák voltak, többnyire középfokú végzettséggel. Bár az érettségít biztosító intézménytípus nem tartozott a Művelődési Minisztériumhoz, annak tantervi előírásait követte. Az érettségire felkészítő jellege miatt, a tudás, a katonai jelleg miatt a fizikai alkalmasság, és a korszak okán pedig a politikai alkalmasság⁴⁸ figyelembevételével már a bemenetnél szűrte a jelentkezőket, de általában véve, az oktatás szintjének egészét tekintve kimagasló intézmény volt, melyet katonai elitképzőként szokás aposztrofálni. Különös keverék volt ez az intézmény, mivel katonai szabályzatok szerint működött mint a korábbi hadapródiskolák, ugyanakkor kiemelt fontosság jutott a tanuláshoz, és liberálisabb légkör uralkodott benne mint a civil gimnáziumokban. Talán ez a kettősség is okozta az arányok és a módszerek állandó változtatását, amely nem segítette egy áhitott egyensúly kialakítását. A növendékek lovagolni tanultak, gépkocsivezető tanfolyamra jártak és volt egy vitorlázó-, motoros repülő, ejtőernyős szakosztály is, ahova sokan jártak, és többen itt készültek fel a repülőtiszti pályára. Nyáron, katonai táborokon vettek részt, ahol az élményszerzés és a hazafias nevelés eszméjének jegyében katonai napirenddel, táborrenddel, őrséggel, menetgyakorlással, kispuskalövészettel és hadijátékokkal ismerkedhettek. Az 1956-os forradalom azonban megtörte az iskola működését. Az intézmény diákságából a barikád mindkét oldalán feláldozták életüket. A forradalmat követően a katonai vezetés bizalma megrendült a minden jóval felruházott intézményben, melynek költségei igen magasra rúgtak, valamint az események következtében a tisztképzés is háttérbe szorult. Rövid fennállása miatt leginkább mint a katonai előképzés korszakra történő adaptációjának a kísérletét tekinthetjük (Martinkó, 1998; Miklós, 2005b).

4. 2. 6. Honvédelmi nevelés a rendszerváltás után

Katonai kollégiumok

A II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola megszüntetését követően hosszú idő (16 év) telt el a középfokú katonai képzés ötletének felvetődéséig. Az elmúlt évek drasztikusan átalakított tisztképzésének köszönhetően a katonai képzés megfelelő utánpótlásának és presztízsének helyreállítása újból a középszintű oktatás életre hívását követelte meg a rendszertől. A

⁴⁸ A felvételi eljárás során vizsgálták a leendő növendék szüleinek munkás- vagy szegényparaszti származását, párttagságát, a hivatásos katonai pályát munkásmozgalmi múlttal. A mártírok árvái külön előnyt élveztek (Martinkó, 1998).

technikai korszerűsítés és az azzal kapcsolatos képzés szintén a minőség növelését kívánta meg, melyben nehézséget okozott a hadsereg leépítése miatt csökkenő merítési bázis. Ahhoz, hogy megfelelő jelentkezőkre számíthasson a tisztképzés, ismét középfokú oktatási intézmények létrehozatalára volt szükség. Politikai és gazdasági okokból nem kívánták a háború előtti, vagy azt követő időszak intézménytípusait feléleszteni, ezért újfajta, a bentlakás és az oktatás-nevelés komplexitását magában hordozó intézménytípust választottak. Ha a szakmai szempontokat tekintjük elsődlegesként, a katonai középiskola intézménytípusa tűnt a legmegfelelőbbnek, a felső vezetés és a Minisztertanács határozata alapján 1974-ben, Egerben katonai kollégiumot kellett létesíteni. Képzési-nevelési célként a felsőfokú tanulmányokra, a tiszti pályára történő felkészítést jelölték meg feladatának. A Kormány Honvédelmi bizottsága 1983. szeptember 15-i ülésén hagyta jóvá a középiskolai katonai kollégiumi hálózat teljes kiépítésével kapcsolatos elgondolást (Martinkó, 1998; Hajdicsné, 2012; Miklós, 2005b).

A honvéd kollégiumok felügyeletét a HM Tanintézeti Csoportfőnökség látta el, mely kezdetben egy főtiszt, később egy osztály (ekkor kezdődött a közvetlen „kézi vezérlés”) irányítása alatt működött. A funkció 1988-ban átkerült a Karikás Frigyes Katonai kollégiumba, ahol kollégiumi tagozat alakult, ennek az intézménynek a neve megváltozott a következő évben: Katonai Kollégiumok Főigazgatóságára, majd MH Középiskolai és Kollégiumi Főigazgatóságra. Ezt az intézményt beolvasztották az MH Tanintézeti Főnökségbe 1993-ban, újból egy osztály lett, majd ez az osztály kivált innen és MH Középiskolák Központi Igazgatósága lett 1995-ben. A kollégiumok jogilag és szakmai szempontból, az illető megye oktatási hatóságához is tartoztak, ez a gyakorlatban azonban nem valósult meg (Martinkó, 1998).

A katonai kollégiumok működési célját szabályzatokban rögzítették, mely lényegében a kollégiumok létrehozására hozott honvédelmi parancsot tartalmazta.

„A kollégium a Honvédelmi Minisztérium felügyelete alatt működő nevelési intézmény. Fenntartásáról a Honvédelmi Minisztérium gondoskodik. Feladata azoknak a katonai pálya iránt vonzódó, tehetséges, társadalmi körülményeiknél fogva arra érdemes fiataloknak középiskolai továbbtaníttatása és nevelése, akik a katonatiszti szolgálatot élethivatásuknak választják. A kollégium céltudatos nevelőmunkával érje el, hogy növendékei rendelkezzenek azokkal az erkölcsi, politikai, akaratú tulajdonságokkal, amelyek a katonai főiskola elvégzésének és a katonai pályán való helytállásnak biztosítékait jelentik.” (HM 56/78. pcs.).

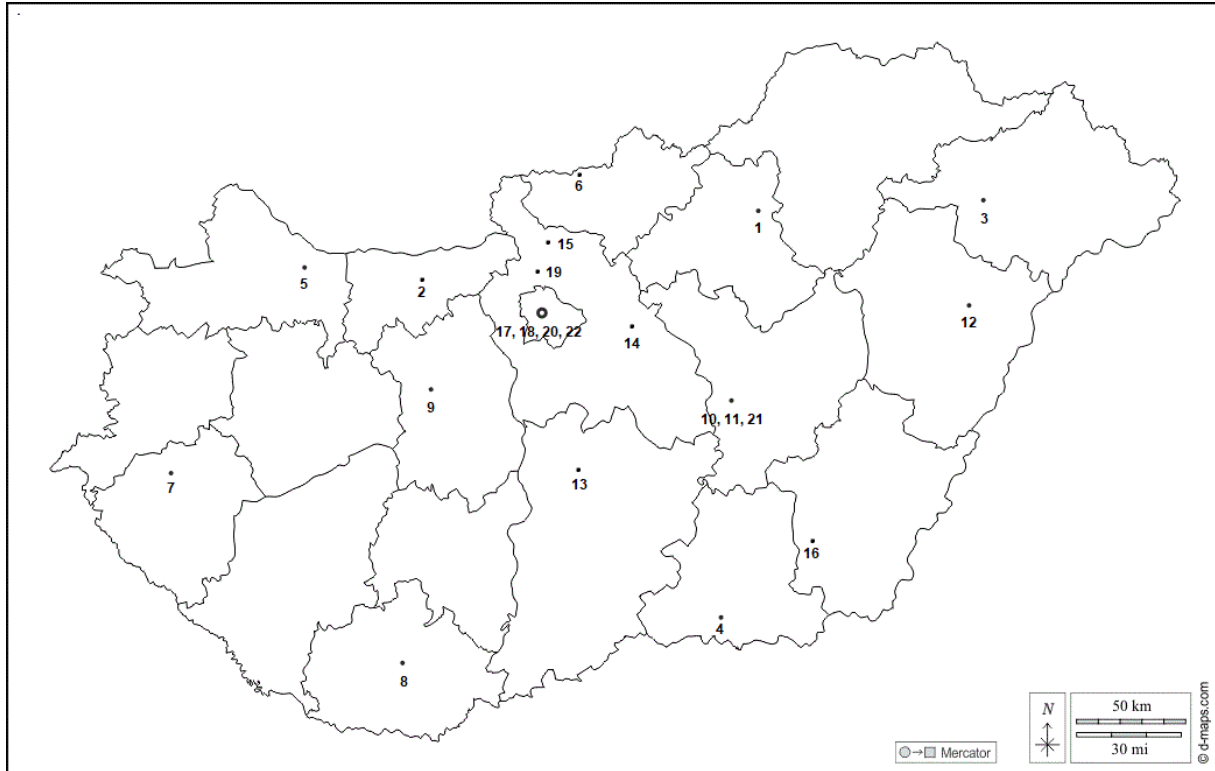
Az elsőként létrehozott egri kollégium működésének kedvező tapasztalatai okán a katonai vezetés egy kollégiumi hálózat felállítására tett le a voksot. A továbbiakban

létrejött katonai kollégiumok sorsa azonban nem minden tekintetben alakult olyan sikeresen mint az egri anyaintézményé. Hányatott sorsú (Székesfehérvár), jól működő ám felső nyomásra (Nyíregyháza) vagy váratlanul bezárt (Tata), vagy éppen nehéz (szolnoki kollégium) és érthetetlen helyzetbe (zalaegerszegi kollégium) került intézményekről számolhatunk be. Voltak azonban további biztató jelenségek is. Viszont a pécsi Zrínyi Miklós középiskolai honvéd kollégium például kifejezetten optimális körülményei (korszerű, 300 személyes konyha, étterem, szakköri helyiségek, klubszobák, 6000 kötetes könyvtár, 3 sportpálya, kondicionáló terem) ellenére is bezárásra ítéltetett. Győrben azonban szintén sikeresen működött a „katkó”, és az 1992/1993-as tanévet honvéd gimnáziumként folytathatta. A katonai kollégiumi rendszer költséges létrehozása és működtetése, valamint a magas lemorzsolódási arány ellenére is több ezer jól képzett, katonai vagy polgári pályán egyaránt helyt álló fiatalot bocsátott útjára, akik nélkül a tisztképzés biztosan összeomlott volna (Martinkó, 1998; Madarász 2012b).

Az 1. ábrán az 1989-es rendszerváltás pillanatában működő katonai középiskolák, kollégiumok és felsőoktatási képzőhelyek elhelyezkedését látjuk.

1. ábra

Az 1989-es rendszerváltás pillanatában működő katonai középiskolák, kollégiumok és felsőoktatási képzőhelyek

Forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/634585403745262129/>

1. Egri Lenkei János Középiskolai Honvéd Kollégium
2. Tatai Nógrádi Sándor Középiskolai Konvéd Kollégium
3. Nyíregyházi II. Rákóczi Ferenc Középiskolai Honvéd Kollégium
4. Szegedi Damjanich János Középiskolai Honvéd Kollégium
5. Győri Béri Balogh Ádám Középiskolai Honvéd Kollégium
6. Balassagyarmati "Bottyán János" Középiskolai Honvéd Kollégium
7. Zalaegerszegi „Szalvay Mihály” középiskolai honvéd kollégium
8. Pécsi „Zrínyi Miklós” középiskolai honvéd kollégium
9. Székesfehérvári "Wathay Ferenc" Középiskolai Honvéd Kollégium
10. Szolnoki 10. számú Középiskolai Honvéd Kollégium
11. Szolnoki Repülőműszaki Honvéd Szakközépiskola és Gimnázium
12. Debreceni Elektroműszerész Tiszthelyettesképző Szakközépiskola
13. Szabadszállási Gépjárműtechnikai Honvéd Szakközépiskola
14. Tápiószecsői Fegyverzettechnikai Honvéd Szakközépiskola

15. Váci Híradástechnikai Honvéd Szakközépiskola
16. Orosházi Műszaki Technikai Honvéd Szakközépiskola
17. Budapesti Élelmezési Honvéd Szakközépiskola
18. Budapesti Zeneművészeti Honvéd Szakközépiskola

Felsőfokú főiskolai és akadémiai képzések

19. Szentendrei Kossuth Lajos Katonai Főiskola
20. Budapesti Zalka Máté Katonai Műszaki Főiskola
21. Szolnoki Kilián György Repülő Műszaki Főiskola
22. Budapesti Zrínyi Miklós Katonai Akadémia

Az 1. ábrán az 1989-es rendszerváltás pillanatában működő katonai középiskolák, kollégiumok és felsőoktatási képzőhelyek magyarországi elhelyezkedését találjuk. Látható, hogy katonai intézmények földrajzilag az ország valamennyi részén megtalálhatóak voltak, de többségük jellemzően a keleti országrészben helyezkedett el.

Az egri Lenkey János Középiskolai Honvéd Kollégium (1974-1992)

Az egri Magyar Néphadsereg Középiskolai Katonai Kollégium az 1974/75-ös tanévben a Dobó laktanya egy elkülönített részében kezdte meg nagy várakozással övezett működését. A kollégium lakói a HM és a város, valamint a megye vezetőivel aláírt szerződés alapján három egri (Dobó István Gimnázium, Szilágyi Erzsébet Gimnázium és a Gép és Műszeripari Szakközépiskolában), majd rá egy évre még egy középiskolában (Alpári Gyula Közgazdasági Szakközépiskola) kezdhették meg tanulmányaikat. A HM 12 tanterem felépítését is vállalta honvéd kollégisták befogadásának érdekében. Az intézmények közül a gimnáziumok országos hírű oktatási színvonallal rendelkeztek. A meglehetősen magas (több tízmilliós) költségből megalkotott, a korábbi honvédségi intézményekhez képest mind küllemében, mind pedig funkciójában messze elmaradó kaszárnyastílusú kollégium évfolyamonként három osztályt (120 fő) volt képes befogadni, amely összesen 400 növendéket és az ehhez tartozó 75 fős felnőtt személyzetet jelentette. A kollégium vezetése három tisztből állt (igazgató és általános valamint politikai helyettesek), a nevelői feladatokat pedig általános iskolai tanári oklevéllel és gyakorlattal, ritkán egyetemi, középiskolai tanári, vagy kollégiumi-nevelőtanári végzettséggel rendelkező polgári személyzet látta el, a polgári élethez képest 25-30%-al magasabb bérért. Az osztályok élén álló nevelőtanárok felvételi kritériumai között ugyan

szerepelt a tartalékos tiszti rendfokozat, mivel feladatuk szerint a növendékek katonai pályára orientálását kellett volna elvégezniük, ezzel nem minden nevelő rendelkezett, sőt később még olyan tanárt is felvettek, aki még katona sem volt. A nagyarányú túljelentkezést enyhítette a felvételizők kb. 20%-os egészségügyi alkalmatlansága (vizsgálata a hivatásos katonák számára megállapított egészségügyi paraméterek életkori adaptációjával készült), illetve a magyar és matematika tantárgyból teendő felvételi vizsga is 40%-os szelekciót jelentett. Szociális háttérüket tekintve a gimnáziumi diáksághoz képest alacsonyabb társadalmi és gazdasági státuszú családok gyermekei jöttek az intézménybe. Bár a kezdeti évfolyamok jó felvételi pontszámaik ellenére igen gyenge tanulmányi teljesítményt produkáltak, a főként reál beállítottságú kollégium diáksága és maga az intézmény jó hírnévnek örvendett a katonai főiskolákon és a későbbiek során sok végzett tanulójaiból vált katonatiszt (Martinkó, 1996; 1998; Madarász 2012b; 2014c; <http://www.lenkey-sek.hu/katko.html>).⁴⁹

Bár az intézmény felől érdeklődő az általános iskola hetedik osztályát elvégzők számára a nyolcvanas évek elejétől fogva pályára irányító táborokat (PIR tábor) szervezett a Lenkey Kollégium, a későbbiek folyamán mégiscsak apadt a jelentkezők száma, melynek következtében már inkább csak az egészségügyi alkalmasság került előtérbe a felvételnél (Nagy, 1998). Ez többek között a többi katonai kollégium (Pl.: Tata, Nyíregyháza, Győr és Pécs székhellyel.) létrejöttével a tiszti pálya akkori presztízscsökkenésével, valamint a képzés egyetlen (Dobó Gimnázium) intézménybe tömörülésével volt magyarázható. A katonai pályára orientálás is nehéz volt a civil iskolai élettel párhuzamosan, ezért olykor tömbösített katonai foglalkozások keretében zajló hétvéget rendszeresítettek a kollégiumban. Kiváló gyakorlat volt a nyári katonai táborok rendszeresítése, melyek során a növendékek a hétköznapi kollégiumi élettől jóval komolyabb mértékben, katonai rendben és körülmények között gyakorolhatták a pályát. Szintén az orientációt kívánta segíteni a főiskolára jutott katonai kollégisták élménybeszámolója és a katonai főiskolák látogatása is, melynek sikertelensége feltehetőleg a hétvégi időpontokban lakozott, mivel nem volt oktatás a főiskolán, így csak üres, semmitmondó épületeket láthattak, és unalmas propagandaelőadásokat hallhattak a diákok. A jó pénzügyi háttérrel és fejlett kulturális és sportérettel rendelkező kollégium diáksága ugyan feldobta a befogadó intézmények életét is, amikor a Dobó Gimnáziumnak 60-70%-át tették ki a katonai kollégium diákjai, az a gimnáziumi tantestületnek nem tetszett, mivel a katonai kollégisták nagy arányát tették

⁴⁹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

felelőssé a tanulmányi eredményesség romlásáért. Ráadásul eleinte az iskolai osztályok nem egyeztek meg a kollégiumi csoportokkal. Az anomáliák megszüntetésére tett próbálkozások közül végül a vegyes leány-fiú osztályok indítása hozta meg a sikert, melynek hatására újból indultak osztályok a Gárdonyi és a Szilágyi Erzsébet Gimnáziumokban is. A kollégium egyébként saját autóbusszal és komoly költségvetéssel rendelkezett. Az egy főre jutó költségekben benne volt napi ötszöri étkezés, teljes ruházati ellátás, zsebpénz, színház- és uszodajegy. A gimnáziumból átjáró korrepetitor tanároknak órabért, az előadóknak tiszteletdíjat tudtak fizetni. Annak ellenére, hogy az összes felvételt nyert kollégista közül még a fele sem (45%) lett katonatiszt, az úttörőként funkcionáló egri kollégium lényegében sikeres intézményként is felfogható volt, mert megfelelő alapot biztosított a további kilenc katonai kollégiumnak. Az 1992/93-as tanévtől az intézmény már honvéd gimnáziumként kezdhette meg munkáját (Martinkó, 1996; 1998; <http://www.lenkey-sek.hu/katko.html>).

A zalaegerszegi Szalvai Mihály Középiskolai Honvéd Kollégium (1985-1990)

Katonai kollégium alapítása szempontjából a város több szempontból is kiváló választásnak tűnt. Nyugat-Magyarország, (a honvéd kollégiumok nagyobb részben az ország keleti részén helyezkedtek el) megyeszékhely, iskolaváros, katonai helyőrség székel benne, ráadásul még a város és a megye hozzáállása is készséges volt. A kollégium épületének a HM egy tizenegy emeletes munkásszállót vásárolt meg, ami nem volt éppen optimális választás egy középiskolai kollégium létesítésének szempontjából. Már csak azért sem volt szerencsés, mert az első tanévben az épület egy része továbbra is ekként funkcionált. Ezen túl zajos utak mellett, minimális külterülettel (mindössze egy kosárlabdapálya fért el rajta) rendelkezett, a működtetése pedig jelentős szakapparátust, állandó felügyeletet és karbantartást igényelt. Annak ellenére, hogy az átalakítási költségek is igen magas összegre rúgtak, épülete miatt az intézmény soha nem volt tökéletes példának tekinthető a kollégiumok palettáján. Így például a kollégiumi portaszolgálat a nyolcadik, az igazgatóság a negyedik emeleten volt, majd az ötödik emeletre települt, a növendékek elhelyezési körlete pedig a hatodiktól a kilencedik emeleten kapott helyet. A növendékek számára szintenként tíz háromágas szoba volt kialakítva, és egy osztály két emeletet foglalt el. Az épülethez külön konyha, gyengélkedő, irodák és büfé is épült (Martinkó, 1996; 1998; Hajdicsné, 2012).

A kollégiummal párhuzamosan elkezdtek bővíteni a hozzá közel fekvő Ságvári Endre Gimnáziumot is, ahol a növendékek tanulmányaikat folytatták, ám az első tanévben még nem sikerült a bővítést befejezni, így a Zrínyi Miklós Gimnázium adott otthont a katonai

kollégisták oktatásának. A következő tanévben osztottan, majd azt követően mindhárom évfolyam a Ságvári Endre Gimnáziumban folytatta a tanulmányait. A katonai kollégium kapcsolata az iskolákkal a kezdeti nehézségek ellenére is kiválóan alakult. Mindkét gimnáziumból jártak át korrepetálni, és a Ságvári tanórái közül akadt olyan is, amelyet – szigorú pedagógusi kontroll mellett – a kollégiumban tartottak meg (Martinkó, 1996; 1998; Hajdicsné, 2012).

A kollégiumot vezető igazgató századosi rendfokozattal rendelkezett, a nevelőtestületben tízből nyolcan, így a gazdasági igazgatóhelyettes is polgári alkalmazottként került az állományba. A pedagógusok fluktuációja viszont igen magas volt, évente akár többször is cserélődött a nevelői kar, és olyan munkatársak is akadtak, akik csak alkalmanként végeztek munkát. Ez jellemzően leginkább az első tanév beindulása előtti előkészületi munkálatokban és az ehhez kapcsolódó beosztásokban (karbantartó, takarító, stb.) jelent meg. Az intézmény nevelőtestülete a szabályzat által előírtaknak megfelelően egy vezető nevelőtánárból és további nevelőtanárokból tevődött össze, melyet folyamatosan, a növendéki létszám növekedésével párhuzamosan egészítettek ki további munkakörökkel (orvos, vezető ápoló, portás, szabó, technikus, festő és asztalos szakmunkás, fűtő stb.).

Az első növendéki évfolyam 60 fővel kezdte meg tanulmányait, és a kezdeti nehézségek ellenére erős közepes teljesítménnyel zárta a tanévet. A jól működő korrepetálási rendszer, és a Ságvári Endre Gimnázium szaktanárai által nyújtott sok szakmai segítség eredményeképpen a negyedik, 1988-89. tanévben érték el a legmagasabb, 3,72-es tanulmányi átlagot. A tanulás mellett azonban a diákság igen változatos sport, műveltségi és szabadidős programok letéteményese volt, melyek segítségével a Ságvári Gimnázium életét is felpezsdítették. A honvédelmi programok és sportsikerek mellett műkedvelő csoportok, szakkörök (népzene és néptánc, fotószakkör, csillagász, atlétikai sportkör, irodalmi kör, zenebarátok köre, stb.) és kulturális programok tucatja működött az intézményben, még hozzá igen magas színvonalon. A tanév közben megvalósuló programok kiegészültek gólyatáborokkal, sítáborral, építőtáborral, klubestekkel, fotókiállításokkal, szórakoztató és ismeretterjesztő műsorokkal, melyek létrehozását segítette a szakképzett könyvtáros vezetésével működő könyvtár is. A kulturális színvonal szintjét jól mutatja, hogy az intézményben szervezett „Ki mit tud” vetélkedő komoly tanári és felkért kulturális szakember által nyújtott felkészítés mellett zajlott, és a zsűri tagjai megbízás alapján rendező, előadó és zenetanár voltak. A kollégium technikai ellátottságára utal, hogy saját zártláncú tv- és rádiórendszerrel rendelkezett, melyek segítségével a szórakoztatás, a tájékozódás és a

közművelődés alapvető funkciói teljes mértékben ki voltak elégítve, a szocializáció szempontjából ún. totális intézmény volt (Nagy, 2019). Az intézmény és pedagógusai szakmai munkájuk, valamint növendékei szakköri tevékenységük és sporteredményeik elismeréseképpen Honvédelmi Érdeméremmel, kiképzési főfelügyelői jutalommal, dicséretekkel és pénzdíjakkal is ki lettek tüntetve (Martinkó, 1996; 1998; Hajdicsné, 2012).

A kollégiumi élet menetét különböző szabályzatok, útmutatók határozták meg, melyek kiterjedtek a nevelési irányelvekre, a növendékek megismerésének módjára, valamint a sport és tömegsportversenyek szervezésére, vizsgálatára is. A terjedelmes kiadványok kitöltési útmutatókat is tartalmaztak, amiben a nevelőtanárnak mindent dokumentálnia kellett a növendékekről, a csoportról, az intézményről, valamint az eseményekről is. A túlzott mértékű adminisztráció a bürokrácia túlburjánzását eredményezve nem csak az ellenőrzés, hanem a megítélés alapjává léptette elő a dokumentációt. Az irattári anyagok arról árulkodnak, hogy a kollégium vezetőjét parancsnoknak, az általa adott utasításokat pedig parancsnak nevezték, ami azt mutatja, hogy a kollégium növendékei a gimnáziumban töltött idő kivételével abszolút katonai felkészítést és bánásmódot kaptak leendő pályájukhoz. A megszűnés váratlanul, nagy felháborodást keltve jött, és ötven kollégista azonnal szerződést bontott. Belőlük soha nem lett katona. A többi növendék Pécsre, Győrbe és Székesfehérvárra, valamint a harmadikos növendékek egy szakmunkások lakta kollégiumba kerültek, további szerződésbontások mellett. A berendezések a többi honvéd kollégiumba kerültek, az épület hosszú éveken át maradt a honvédség őrizedében. A kollégiumba felvételt nyert 300 fiatalból 108 érettségizett le, lemorzsolódott 173 fő és 63 fő tanult tovább a katonai felsőoktatásban (Martinkó, 1996; 1998; Hajdicsné, 2012).

Katonai szakközépiskolák

A szakközépiskolai képzés profiljának a Magyar Honvédség tiszthelyettesképzését kell tekinteni, hiszen létrehozásának célja kezdetben ez volt, csak a későbbiek során alakult át tisztképzés bázisává is. A HM által működtetett tiszthelyettesképzés eltért az említett iskolatípusoktól a fenntartón felül abban is, hogy az kifejezetten katonai képzés volt (ma is az), többnyire kétéves időtartamban. Ilyen tiszthelyettesképző iskola alakult 1963-ban Békéscsabán, melyet a mennyiség növelése céljából szétdaraboltak. A szétdarabolt részeket 1973-1976 között kihelyezték a csapatokhoz, ahol számos különböző képzési időtartamú fegyvernemi tiszthelyettesképző iskola alakult. A rendszer azonban – talán éppen fragmentáltsága miatt – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így 1975-től fokozatosan

egy-egy bázisra vonták össze az azonos fegyvernemhez tartozó képzőintézményeket, és ahol ez kívánatos volt, szakmunkásképzéssel kötötték össze. A katonai felső vezetés elkötelezett híve volt a minőségi tiszthelyettesképzésnek, és 1976-tól kezdve fokozatosan nyolc szakközépiskola létrehozását kezdeményezte (Martinkó, 1996; Miklós, 2005b).

Az állami tanterv alapján működő, internátus jellegű szakközépiskolák első három évfolyamában a tanulók állományviszonyuk szerint középiskolás növendékek voltak, – csakúgy mint a honvéd kollégisták – még a befejező IV. évfolyamban már katonai esküt tett katonák, akik számára a tanulmányok mellett konkrét katonai kiképzés is folyt. A végzetek őrmesteri (a kiválók törzsőrmesteri) rendfokozattal csapatokhoz lettek vezényelve. A sikeres érettségi vizsgát követően törvény adta joguk volt, hogy katonai főiskolára kerüljenek, melyet a tiszthelyettes hiány miatt a katonai vezetés adminisztratív úton megakadályozott. A helyzetet a rendszerváltás változtatta meg, mikortól fogva a honvéd kollégistával vagy a gimnazistával azonos jogon jelentkezhetett, felvételizhetett a főiskolára a szakközépiskolában érettségizett növendék. A változást az iskolák nevének megváltoztatásával is demonstrálták, és 1992 óta kikerült a névből a tiszthelyettesképző jelző (Martinkó, 1998; Madarász 2012a, 2012b; 2014c).⁵⁰

A szolnoki Repülőműszaki Honvéd Szakközépiskola és Gimnázium (1985-1999) és a debreceni Elektroműszerész Tiszthelyettesképző Szakközépiskola (1987-1991)

A szolnoki Repülőműszaki Honvéd Szakközépiskola és Gimnázium és a debreceni Elektroműszerész Tiszthelyettesképző Szakközépiskola sorsa az évek során némileg összekovácsolódott. Ez annak köszönhető, hogy a rendszerváltást követően a politikai tisztek irányítása alatt működő debreceni intézmény lényegében szétszéledt. A vezető katonai személyzet nélkül maradt diákságot a szolnoki intézmény befogadta, és átvette a képzésüket is. A szolnoki szakközépiskola képzése részben egyedi tanterv szerint folyt, amelyben a kezdeti képzés két részre – közismereti és gyakorlati – osztódott, majd a gimnázium által újból indított, a Tiszavidéki Sportrepülő Egyesület segítségével megvalósuló repülőképzés keretein belül, saját pénz befizetése ellenében ismételtén repülhettek a növendékek. Szolnokon a tanulók érettségi vizsgát szerezhettek, amelyet követően továbbtanulhattak főiskolán, vagy maradhattak a V. évfolyamon repülőműszaki és légvédelmi szakterületen technikus minősítőre. Ez utóbbit később 2-3 éves időtartamra módosították, melynek

⁵⁰ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

következtében a szakközépiskolai képzés ellehetetlenült. Az 1995/96-os tanévben már csak gimnáziumi osztály indult, valamint a gimnázium a szakmunkás képzettséggel rendelkező tiszthelyetteseknek egyéves érettségire felkészítő tanfolyamot is indított. Az intézmény közel 700 tanulót vett fel növendékei sorába, akik közül 343 tanuló érettségizett le, és ebből 303 választotta a katonai pályát (Martinkó, 1998; Madarász 2012b; 2014c).⁵¹

A debreceni és szolnoki szakközépiskolák mellett több honvéd szakközépiskola is létesült, melyek neve és képzési profilja a hadseregben használatos szakmaspecifikus megnevezéseket használta. Így Tápiószecsőn fegyverzettechnikai, Váccon híradástechnikai, Szabadszálláson gépjárműtechnikai, Orosházán műszaki technikai, Budapesten pedig élelmezési és zeneművészeti honvéd szakközépiskolák működtek. Az intézmények működésére a viszonylag magas lemorzsolódási arány volt a jellemző. Bár működtetési költségeit tekintve roppant drága volt, az intézménytípus nem vált alkalmassá sem a tiszti, sem pedig más felsőfokú tanulmányok folytatására, de még a honvédségen belüli tiszthelyettes arány felduzzasztását sem sikerült létezésükkel megvalósítani. A NATO-ban elvárt tiszt – tiszthelyettes arányhoz (1:2) mérten a magyar honvédségben ez az arányszám fordított volt. Ugyan akadtak még próbálkozások a katonai vezetés által is elvárt, gyors sikereket ígérő megoldások irányába (pl.: szakmunkások számára egy-két éves tiszthelyettesképzés, plusz egy-két éves érettségire felkészítés egymást átfedő rendszerben.), a várt siker azonban elmaradt. A katonai szakközépiskolai képzés kifutó jelleggel 1999-re megszűnt, a tiszthelyettesképzésre katonai szakképző iskolákat hoztak létre Szentendrén, Budapesten és Szolnokon, mindegyiket kollégiumi bentlakással egybekötve. A képzés időtartama kezdetben úgy alakult, hogy az érettségivel nem, hanem csak szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők plusz egy évig (egy év alatt érettségizhettek), az érettségizett diákok pedig egy évig tanultak a katonai szakvégzettség megszerzéséhez. Napjainkra az újból altisztként aposztrofált titulus betöltésére alkalmas képzésre, amely a szentendrei Altiszti Akadémián történik, csak érettségivel és legalább alapfokú nyelvvizsgával lehet bejutni, a hossza pedig mindenki számára két évre nőtt (Martinkó, 1998; Madarász 2012b).

Az első fejezet, hazánk katonai nevelésének több, egymástól jól elkülöníthető korszakával foglalkozott. A magyar katonai nevelés intézményeinek XIX-XX. századi típusai között a reáliskolát, hadapródiskolát, a katonai kollégiumot és a katonai szakközépiskolát találtuk. A közoktatás rendszerében, állami tanterv szerint működő intézmények hivatalosan

⁵¹ Ez a szövegrész a disszerens egy korábban megjelent tanulmányának részben átdolgozott változata.

polgári hatóságok általi ellenőrzés alatt álltak, miközben direkt vagy indirekt formában folyó katonai nevelést végeztek. Elsőként a katonai pálya realismereti igényét kielégíteni látszó reáliskola intézménytípusával találkoztunk, melyben 12 évestől 18 éves korig al-, illetve főreáliskola is működött hazánkban. A hadapródiskolák a megváltozott tisztutánpótlási igény alapján a pályára történő közvetlenebb felkészítést végeztek. A rejtés időszakában, a közvetlen értelemben folytatott katonai pályára nevelés nem, csak indirekt módszerek és rejtett tevékenységek segítségével, az optimális körülményeket teljes mértékben nélkülözni kénytelen formában zajlott katonai nevelés. A háborús veszteségek az ország katonai oktató-nevelő funkcióját is korlátok közé szorították, és hosszú időn keresztül az előírások látszólagos betartása helyett, azok kijátszása zajlott. A haderőfejlesztés ismételt megindulásakor már újfajta, a régi korszerűtlen módszerek elhagyásával és a maradandó értékek megtartásával formált nevelési légkör alakult, melyben megnőtt a szélesebb világlátású civil, vagy egyházi személyek jelentősége a csapatoktól érkezett nevelőtisztekhez képest. Ezt az idilli állapotot azonban megtörte a második világháború kirobbanása és ismét életre kelt a radikálisabb haderőfejlesztést szolgáló intézménytípus, a hadapródiskola. Az újabb vesztes háborút követően ismét hosszabb ideig szünetelt a középfokú katonai képzés, melyet a szovjet fennhatóság mennyiségi hadseregnövelő koncepciója váltott fel. Az 1956-os forradalom kitörésekor azonban a korszak egyetlen, „minden földi jóval” elárasztott, igen költséges katonai középiskolája bizalmatlanságot keltett a katonai vezetésben. A rendszerben fellépő újabb szüneteltetési időszakot követően először a honvéd kollégiumok, majd a katonai szakközépiskolák intézménye jelent meg. Bár ezek az intézmények messze nem váltották be a hozzájuk fűződő szakmai reményeket, nélkülük a honvéd tisztképzés biztosan összeomlott volna.

A katonai oktatás-nevelés történetében néhány szempontot kiemelésre méltónak tartunk, ezek mentén zárjuk a fejezethez tartozó gondolatainkat. Ezeken az intézményeken belül állandó dilemma alapját képezte a bentlakásos jelleg szükségessége, a szükséges képzés mennyiségi mutatói vagy a fizikai edzettség és a szellemi műveltség arányainak meghatározása. A gyakorlat azonban többnyire választ adott a kérdésekre, mely szerint megállapítható, hogy a fiatal szervezet számára a szellemi és fizikai képzés egyaránt fontos. A katonai nevelés szempontjából ugyan nélkülözhetetlennek tűnik az internátus jelleg, viszont ennek életkori határai feljebb, a középiskolás korosztály irányába tolódtak. Az egyes iskolákban zajló civil oktatási és a katonai kollégiumban nyújtott katonai nevelési környezet ugyan jól megfér egymás mellett, fennáll a veszélye, hogy a növendék is érez újfajta, a

honvédelmi nevelés szempontjából nem kívánatos kontrasztot. Mindenképpen fontos azonban kiemelni a civil léggör által biztosított humanista értékek szükségességét is, hiszen pontosan azért fontos ezeknek az ismereteknek a beültetése a fejlődő személyiségbe, mert a „tesztoszteron szagú” katonai pálya során éppen ilyen impulzusoknak lesz leginkább híján (Pintér, 2014). A különböző történelmi korok és helyzetek létrehozták ugyan a saját középfokú katonai nevelési rendszereiket, a körülmények egymástól igen eltérők, és ennek okán eltérő eredményességük is voltak. Ez egyaránt betudható a háborús időszakoknak, a háború veszteségeinek vagy éppen a diktatúrán alapuló aktuálpolitikai helyzetnek. Mindent mérlegre téve azonban elmondható, hogy az olykor megjelenő kisebb-nagyobb szakmai hibák és kedvezőtlen feltételek ellenére, a történelem változásait megszenvedő, viharos múltú katonai oktatási-nevelési intézmények számos növendéket segítettek a katonai pálya különböző szintjeire. Az ilyen intézményekben elsajátított tudás és szakmai képesség számos civil pályára nézve konvertálható volt, hiszen az ott kialakult összetartás, az együttműködési képesség, a kitartás vagy a megbízhatóság minden szakmában erény. Viszont a katonai képzés során szerzett kompetenciák konvertálhatósága korszakonként eltérő. Minél szorosabb kapcsolat van a civil- és a katonatársadalom között, annál inkább válik tapinthatóvá a két értékrend közötti átmenet.

5. KATONATISZTI ÉLETUTAK ELEMZÉSE

5. 1. A katonai pályaválasztás és pályaelhagyás az egyéni életutak szerint

A kutatás célja a katonai oktatás-nevelés hosszútávú hatásainak, különösképpen a képzés során szerzett kompetenciák konvertálhatóságának vizsgálatához való hozzájárulás, a korábbi kutatások által kijelölt hiányterület feldolgozásában való részvétel (Moon et al., 2010; Bertram et al., 2018). Mivel nagymintás vizsgálatra korábban Magyarországon nem került sor, a felderítő vizsgálatot egy kisebb mintán láttuk szükségesnek elindítani disszertációnkban, tíz érintett katonatiszt életútján keresztül.

A korábbi fejezetekben felvázoltuk azokat a társadalmi-, és történelmi folyamatokat, melyek determinálták a katonai pályához kapcsolódó iskolai gyakorlatot, a katonai pályaeorientációt és az előrelépés lépcsőit, de a leszerelés, illetve a pályaválasztás ösztönzőit is. Az értekezésünkben arra vállalkoztunk, hogy az általános tendenciák mögött – amit történészek igyekeztek ez idáig ismertetni, – feltárjuk a katonai nevelés hozzáadott értékét az interjúalanyok elbeszélései alapján. A kutatónak ugyanis azt a múltat kell megértenie az élettörténetekből, amelyekkel a mesélők az elbeszélés pillanatában együtt élnek (Bertaux 1981). Az egyént érő hatások, a személyes motivációk és döntések azonban nem utalnak egyetlen és egységes folyamatra. Helyette inkább párhuzamosságok, meghatározó mozzanatok jellemzik a katonai pályaeorientációt. Azt találtuk, hogy a katonai pályán elsajátított kompetenciák, a tudás konvertálhatóságának képessége és a katonai nevelés során megnyílt lehetőségek jelentősen meghatározták az egyéni történeteket.

Az egyéni életutak feldolgozásának több útja lehetséges. Mi az életútinterjú választottuk, amelynek tartalma a következő témakörökre épült. Gyermekkori, családi neveltetés, ami magában foglalta a család iskolázáshoz, valláshoz és helyi társadalomhoz fűződő viszonyát. A pályaválasztást meghatározó időszakban az érdeklődésre, a kiemelkedő képességekre, az iskolára, valamint a társas, informális környezetre voltunk kíváncsiak. A középiskolás évek során már a honvédelmi jelleg, a katonai neveltetés került a figyelmünk fókuszába, melyben az intézményi keretek mellett a tanulmányi eredményességre valamint a formális és informális kapcsolatok hatására kérdeztünk rá. A rendszerváltás sorsfordító mozzanata a legtöbb interjúalanyt már a katonai szolgálat során érte, de olyan példával is találkoztunk, akinek a főiskolás éveit kellett szembesülnie ezzel a társadalmi-politikai fordulattal, melynek hatását szintén meghatározó jelentőségűnek véltük. A következő

kérdésközpontú a munkába állás körülményeire épült, melynek során a katonai szolgálatot követően kitértünk a pályaelhagyásra, valamint az azt követő változásokra egyaránt. Az interjúk utolsó részében a családi, magánéleti részletek mellett a jövőbeli tervek és az ezekkel kapcsolatos meghatározó életesemények megismerésére törekedtünk. Az interjúk során használt kérdések vázlatát a mellékletben csatoltuk értekezésünkhöz.

A mintanagyság és a mintakiválasztás a kvalitatív kutatások során speciális mérlegelést igényel. Mivel kutatásunk egy nehezen elérhető célcsoportra irányult, s hazai viszonylatban kevés előzményre támaszkodhatott, olyan felderítő kutatásnak nevezhetjük, amely későbbi, nagymintás, kvantitatív kutatások során vizsgálni kívánt dimenziók azonosítására szolgál. A kvalitatív kutatásban nem a mennyiségi tényezők a meghatározóak, hanem sokkal inkább a minőségi kritériumoknak történő maradéktalan megfelelés. A szakirodalomban nem találhatók konkrét és szigorú arányszámok vagy minimális küszöbértékek arra vonatkozóan, hogy mekkora minta elemszám számít megfelelőnek a felderítő célú kvalitatív kutatások során. Az oktatáskutatásban mértékadó, tekintélyes nemzetközi kutatómódszertani szakértők szerint az ilyen típusú vizsgálat során a kutatás típusától és a kutatási kérdéstől függően már tízfős minta is az elemzés megfelelő alapját képezi (Creswell, & Creswell, 2018). Az útmutatásoknak megfelelően célzott, szakértői mintakiválasztási eljárást követtünk, melynek során a célpopuláció azon tagjainak azonosítására törekedtünk, akik rendelkeztek a keresett karrierjellemzőkkel és hajlandóak voltak megosztani tapasztalataikat az interjúerrel. A kvalitatív felderítő kutatások célzott mintavételi eljárása során ugyanakkor fontos alapelv a válaszadók lehető legnagyobb változatosságának elérése, ezért a lehetőségekhez mérten maximális heterogenitás elérése volt a célunk (Flick, 2013). Kutatásunk módszertani eredményének tekinthető, hogy adminisztratív adatforrások felhasználása nélkül megszólaltattunk tíz együttműködő válaszadót. Bizonyos esetekben a minta méretének a növelése nem jelent további információt, vagy új perspektívát és a telítettség alacsony elemszámmal is biztosítható (Boddy, 2016; Hennink-Kaiser, 2022). A válaszadók involváltsága és az az előny, hogy az interjúk felvételét személyesen az értekezés szerzője végezte, megteremtette a minta megfelelőségének két alapvető feltételét, ami az elméleti telítettség és az adattelítettség (Creswell-Creswell, 2018). Mindkét követelménynek való megfelelést támogatta az is, hogy a válaszadók a legfontosabb kutatási kérdés szempontjából két egyenlő létszámú csoportot képeztek.

Az interjúk tanulmányozásakor kirajzolódott, hogy a sorsok között vannak hasonlóságok és eltérések. Ezek egyrészt a személyes adottságokkal, beállítódással, az

egyének indíttatásával magyarázhatók, másrészt az interjúalanyok életére hatást gyakoroltak a különböző szocializációs terek mint a katonai kollégium, de hasonlóképp a társadalom egészére hatást gyakorló makrotársadalmi változások. Az egyéni életutakban bekövetkező fordulatokat vizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy a katonai nevelés, illetve a katonai szolgálat során megszerzett kompetenciákat az interjúalanyok a katonaságon kívül is tudták hasznosítani. A karriertörés éppen emiatt, több esetben egy újabb, felfelé ívelő szakmai út kezdetét is jelentette.

Mindezek alapján, hogy megragadjuk a katonai nevelés egyéni életúthoz adott értékét, a feldolgozást két lépcsőben tettük meg. A vizsgálat első szakaszában kiemelt szerepet tulajdonítottunk a sorsfordulók előtti, és az azt követő magatartások összehasonlításának. Milyen viselkedési változások jellemezték az interjúalanyokat? Milyen hasonlóságok, és milyen egyéni mintázatok jelentek meg az életutak között? Ezt követően pedig arra kerestük a választ, hogy a megismert életpályák egészében (illetve egymás tükrében) mutatnak-e hasonlóságokat, s hogy ezek a hasonlóságok mennyiben kapcsolhatók a katonai pályán megszerzett képességekhez, elsajátított tudáshoz. A következőkben így az életpályák tipizálására teszünk kísérletet, hasonlóan más kutatásokhoz, akik életútinterjúk feldolgozására vállalkoztak (Bögre, 2002).

5. 2. A feldolgozás módja

A kutatás során olyan egyénekkal készítettünk interjút, akiknek a pályafutását meghatározta a katonai pályaválasztás. Kiválasztásuk során szempont volt, hogy még a rendszerváltás előtt kezdték meg katonai tanulmányaikat, valamint, hogy katonatisztként teljesítettek szolgálatot. Szám szerint 10, minden ismérvnek eleget tevő alanyt sikerült találnunk. Az interjúalanyok katonai pályához fűződő tanulmányai 1979 és 1991 közé helyezhetők. 1979-ben kezdte meg a tanulmányait a katonai kollégiumban a 7. interjúalany, illetve ugyanebben az évben kezdte el a katonai főiskolát a 3. interjúalany. 1991 pedig a 8. interjúalanyhoz kötődik, ő ugyanis ebben az évben fejezte be a felsőfokú katonai tanulmányait. Az életútinterjúk fő fonala az életesemények sorrendje szerint haladt, a cél az életpálya megismerése volt. Ugyanakkor a katonai hivatáshoz való viszony kapcsán a beszélgetés néhány pontján az interjúer az élettörténet fordulóit magyarázó rejtőzködő motívumokra is rákérdezett, így itt a mélyinterjú jellemzői is megjelenhettek. A vizsgálat során készített 10 félig strukturált interjú feltárta azokat a motívumokat, melyek alapján kijelenthető, hogy a katonai életforma nem csupán hatást gyakorolt az egyes személyekre, de sorsformáló erőt jelentett. Az elemzés során

ugyanis az is kiderült, hogy a pályaelhagyást követően is releváns kérdésként merült fel a katonai hivatás során szerzett tudás átkonvertálhatósága (például a civil szektor valamelyik szegmensében). A megkérdezettek köre tehát nemük, életkoruk és makrotársadalmi, politikai meghatározottságuk szerint homogén csoportot képez. A következőkben azonban majd jól látszik, hogy mikrokörnyezetüket, származásukat, további meghatározottságukat tekintve nem feltétlen mutatnak hasonlóságot. A különbségek ugyanakkor lehetőséget adtak a kutatás során arra, hogy ne csupán azonos településről, hasonló családi háttérrel és habitussal rendelkező személyek katonai pályaeorientációjára kapjunk példát, de a szélesebb társadalomban is előforduló, eltérő társadalmi alcsoportot is reprezentáló életutak váljanak ismeretessé. Az 1. táblázatban az elkészült interjúk paramétereiről látunk információkat.

1. táblázat

Az interjúk paramétere

Az interjú felvétele					
	Időpontja	Időtartama	Karakterszám	Módja	Az interjúer személye
Első interjúalany	2019.08.13	2 óra 39 perc	55981	Személyes	Disszerens
Második interjúalany	2019.10.07	2 óra 26 perc	55670	Személyes	Disszerens
Harmadik interjúalany	2019.10.29	2 óra 03 perc	52319	Személyes	Disszerens
Negyedik interjúalany	2020.01.20	2 óra 15 perc	54005	Személyes	Disszerens
Ötödik interjúalany	2020.01.20	1 óra 49 perc	49846	Személyes	Disszerens
Hatodik interjúalany	2020.02.02	2 óra 03 perc	52633	Személyes	Disszerens
Hetedik interjúalany	2020.02.03	1 óra 59 perc	51781	Személyes	Disszerens
Nyolcadik interjúalany	2020.06.27	2 óra 31 perc	56345	Személyes	Disszerens
Kilencedik interjúalany	2020.07.18	2 óra 20 perc	55126	Személyes	Disszerens
Tizedik interjúalany	2020.07.22	2 óra 29 perc	55395	Személyes	Disszerens

Az 1. táblázatban az elkészült interjúkkal kapcsolatos adatokat, információkat láthatjuk. Első oszlopában az interjú időpontját, egészen pontosan a napját olvashatjuk. A második oszlop az elkészített interjú időtartamát tartalmazza, órában és percben kifejezve. A harmadik oszlopban az interjúkról készített átiratok karakterszámát találjuk, szóközzel együtt. A negyedik oszlopban található az interjúkészítés módja, és láthatjuk, hogy mind a tíz esetben személyes módon valósult meg az interjúk elkészítése. Az ötödik oszlopban az interjút készítő személyét találjuk, aki mind a tíz esetben a disszerens volt. A közvetlen és személyes módon történő adatfelvétel előnye, hogy az értelmezés és az adatfeldolgozás során hatékonyabban lehet kezelni az információkat.

A 2. táblázatban az interjúalanyok szakmai pályafutásának az oldaláról kapunk betekintést a minta összetételére vonatkozóan.

2. táblázat

A minta összetétele

Szakmai pályafutás			
	<i>Katonai kollégium</i>	<i>Katonatiszti főiskola</i>	<i>1989 után elhagyta-e a pályát?</i>
Első interjúalany	Igen	Igen	Igen, azonnal
Második interjúalany	Nem	Igen	Igen, később
Harmadik interjúalany	Nem	Igen	Nem
Negyedik interjúalany	Nem	Igen	Igen, később
Ötödik interjúalany	Nem	Igen	Nem
Hatodik interjúalany	Igen	Igen	Igen, azonnal
Hetedik interjúalany	Igen	Igen	Igen, később
Nyolcadik interjúalany	Igen	Igen	Igen, később
Kilencedik interjúalany	Nem	Igen	Igen, azonnal
Tizedik interjúalany	Igen	Igen	Igen, később

A 2. táblázatban a minta összetételével, a megkérdezett interjúalanyok szakmai pályafutásával kapcsolatos információkat találjuk. Az első oszlop azt szemlélteti, hogy a megkérdezettek középiskolai éveik alatt jártak-e katonai kollégiumba, vagy pedig nem. Ez alapján kirajzolódik, hogy az 1., a 6., a 7., a 8. és a 10. interjúalany járt katonai kollégiumba, a 2., a 3. a 4., az 5. és a 9. pedig nem járt. A következő, második oszlopban azt láthatjuk, hogy a megkérdezettek jártak-e katonatiszti főiskolába. Mint látható, valamennyi interjúalany járt ebbe az intézménytípusba, és bár ez a táblázatból nem derül ki, el is végezték azt. A harmadik oszlop azt mutatja meg, hogy az illető 1989 után elhagyta-e a katonai pályát. Egészen pontosan arról van szó, hogy leszereltek-e ezek a katonatisztek, vagy nem. A táblázatban látottak alapján, a 3. és az 5. interjúalany nem szerelt le a katonaságtól. Ugyanakkor akárcsak a többi interjúalany ők sem tagjai már a katonai szervezetnek, csak éppen egészen más módon zárult a katonai pályafutásuk. A többi nyolc interjúalany korábban, vagy később, önszántából vagy kényszer hatására, de leszerelt a honvédségtől.

Az élettörténetek feldolgozásakor igazodtunk Bögre (2002) módszertani javaslatához, mely a nemzetközi szakirodalomra támaszkodva mutatta be a legjelentősebb kutatási lépéseket, kronológiai fordulópontokat. Mindezek alapján, a kronológiai bemutatás a következő tematikai egységekre támaszkodott.

1. Családi háttér, gyermekkori beállítódás, egyéni tulajdonságok

2. A katonai kollégium hatásai
3. Középiskolai képzésből katonai főiskolára
4. Mit adott a honvédelmi nevelés és a katonai pálya? (Hatások)
5. Leszerelés: miért hagyta el a katonai hivatást?
6. A rendszerváltás hatása az egyén életútjára: konvertálható szaktudás?
7. Tanulmányok a katonai hivatás alatt, illetve azt követően: kilépés szándékával?
8. Munkaváltás: Rendvédelmi vagy civil irányba ment tovább?

Bögre (2002) útmutatását követve három értelmezési sík elkülönítésére vállalkoztunk: megvizsgáltuk az interjúalanyok kulturális, társadalmi, egyéni jellemzőit, a sorsfordulókat és azokat az egyéni válaszokat, a szubjektumok megoldási készletét, amit életük egy-egy fordulópontján, akár krízis hatására kidolgoztak, vagy alkalmaztak. Feltételeztük, hogy az egyes egyének –Erikson kifejezésével élve– pszichoszociális érése és bejárt életútja csak az egyént érő kulturális hatások, elvárásrendszerek mellett, valamint a társadalmi fordulópontok ismeretében értelmezhetők.

Az elemzés nyomán az elénk táruló kronológiai ívek csoportosíthatóvá váltak. Az egyes életutak a katonai pályát választók (majd elhagyó) típusait alkották meg. A módszernek köszönhetően a katonai nevelés sajátos jegyei, az életpályára gyakorolt eddig kevésbé feltárt, kihangsúlyozott vonásai váltak leírhatóvá. Az elbeszélések elemzése, a tipizálás módszere lehetőséget adott arra, hogy újragondoljuk a katonai nevelés során zajló értékátadás folyamatát, és aláhúzzuk az empirikus adatfelvétel jelentőségét, ha annak hosszútávú hatását kívánjuk megérteni.

5. 3. A feldolgozás kihívása, az objektivitás kérdése

Ahogy Bögre (2002) fogalmaz, az élettörténet tehát nem más mint az egyén konstrukciója önmagáról (Bausinger 1988). Ebben a megfogalmazásban benne van az is, hogy a memória szelektív, és az életünkben történt események sorrendisége, folyamat jellege, bizonyos impulzusok hatására változhat. A nagyobb változások hatására pedig – mint amilyen egy rendszerváltás, vagy egy krízis az egyén életében – törések, fordulatok állhatnak be. Az egyén a szubjektív önértelmezését mutatja be, azt fogalmazza meg, ahogyan saját magát értelmezi. Mint ilyen, nem is a történetek hitelessége a fontos, hanem az abban megfogalmazott szubjektív látásmód. Mindezek alapján az interjúalanyok személyes narratívájának részeként kaphattunk választ arra, hogy az egyes egyén hogyan élte meg, és hogyan értelmezi az élete fordulópontjait? Minek tulajdonítja az események bekövetkezését, és mit gondol a mai

élethelyzetében ezekről? Mind a tíz esetben fordulópontként tekintünk a katonai pályaválasztásra, valamint a katonai pálya elhagyására egyaránt (Bögre, 2002).

Mindezekből ugyanakkor nem következik az, hogy az élettörténetek nélkülöznék az objektivitás kritériumát, és ne járulnának hozzá új és tudományos szempontból is releváns és adatfeldolgozásra alkalmas információkhoz. Éppen ellenkezőleg. A 20. század módszertani alternatívájaként született meg a naplókra, személyes levelezésekre, autobiográfiára támaszkodó eljárás, melyek a valóság olyan rétegét tárták elénk, melyek korábban a kutató számára hozzáférhetetlennek bizonyultak (Thomas, & Znaiecki, 1918). Egy adott kor tanúi ugyanis fontos részletét adhatják a múlt társadalmi eseményeinek azáltal, hogy képesek belehelyezkedni, összekapcsolódni, reflektálni az adott korra. Mindemellett elengedhetetlen azt is megjegyezni, hogy az interjúalanyokat napjainkig ért hatások újrarendezik, valamiképp átkeretezik az egyes életesemények jelentőségét, adott esetben súlyát (Smith, 1998). Éppen emiatt az egyéni életutak feldolgozásakor elsősorban nem arról kapunk pontos információt, hogy mi történt az egyes életesemények során, hanem arról, hogy ma hogyan vélekedik ezekről az egyes szubjektum. Mennyiben véli úgy, hogy a katonaság és egyéb életkörülményei determinálták: segítették vagy gátolták az életében. Azaz nemcsak az objektív tények, megtörtént események fontosak, hanem a személyes narráció (Bögre, 2002).

5. 4. A kutatás előfeltevései

Kapcsolódva a fentiekhez, ha az objektivitás kérdését járjuk körül, fontos arról is számot adni, hogy milyen előzetes feltevéseket fogalmaztunk meg az interjúk elkészítése és feldolgozása előtt. Ezek egyfelől a korábbi kutatásokból levont következtetéseket, általánosításokat fogalmazzák meg, de leleplezik a személyes kutatói attitűdöt, melyek előrejelzik a kutató elvárásait, és leszögezik az interjúfeldolgozás súlypontjait. Mivel a kvalitatív kutatásokban nem beszélhetünk a klasszikus értelemben vett hipotézisekről, előfeltevéseket fogalmaztunk meg.

I. A családi háttér. Feltételeztük, hogy a családi háttér, a gyermekkori környezet predesztinálni tudta a pályaválasztást. Ha nem is minden esetben lehetett meghatározó, de azt kutattuk, volt-e olyan csoport, amely tagjai bizonyos családi meghatározottság miatt választották ezt a pályát. Családi háttér és történések hatása (pl.: válás a családban) a katonai pályaválasztás fontos indítéka lehetett.

II. A kollégium hatásai. Azt feltételeztük, hogy a katonai kollégiumba járók között erősebb az összetartás. Kisebb a lemorzsolódás (ez csak a leszerelésnél derül ki), vagyis, ha el is hagyták a katonai pályát, akkor nem önszántukból tették, valamint megpróbálták hasonló területen érvényesülni, hiszen az addigi életük legnagyobb részét a katonai pályán töltötték. Ezzel kapcsolatban a következő kutatási kérdések merülnek fel: Előnyt jelent-e ebben az esetben a korai elköteleződés, ami a katonai kollégiumot választókat jellemezte? Milyen indíttatásból ment katonai kollégiumba (anyagi rászorultság; hatások: kortársak, tanárok, család; támogatottsága: család, iskola; kényszerpálya, stb.)? A katonai hivatás esetében a korai elköteleződés alatt olyan jelenségek meglétére, illetve esetleges hiányára vagyunk kíváncsiak mint hogy például, köttettek-e életre szóló barátságok a katonai kollégiumi évek alatt? Egy másik, szintén a katonai hivatás esetében lényeges tényező, a hazafiasság érzésének a kialakulása. A katonai kollégista lét sajátosságaként tekinthetünk a zárt közösségekre jellemző, erős összetartásra és együttműködésre is, amely a későbbiek során egyfajta átörökített közösségtudatként működik tovább a közösség tagjaiban. Valamint mindezek mellett kíváncsiak vagyunk minden olyan hasonlóságra, vagy éppen különbözőségekre, amelyek mentén típusok rajzolódnak ki.

III. Középiskolai képzésből katonai főiskolára. Feltételeztük, hogy különböző okok húzódtak meg a katonai főiskola választása mögött. A szakirodalomra támaszkodva (Andorka, 1998; Liskó, 1998; Kanyóné, 2002; Papuláné, 2013) azt az előfeltevést fogalmazzuk meg, hogy lettek volna olyanok, akik többre lettek volna képesek és voltak, akik többre is vitték. Vélhetőleg nem minden esetben volt tudatos döntés a pályaválasztás. De a megelőző döntések mint például az iskolaválasztás is vezethetett egyenesen ide. Így, az okok között azt vizsgáltuk, hogy vajon járt-e katonai középiskolába vagy katonai kollégiumba? Miért, kinek vagy minnek a hatására választotta a katonai hivatást? Kényszerpálya vagy szabad választás? Kapcsolódott-e a korábbi tanulmányaihoz? A felsorolt kérdések mögött az az előfeltevésünk lepleződik le, hogy a környezet, illetve egy-egy meghatározó személy hatása, illetve a korábbi iskolaválasztás, családi körülmények vezettek a katonai főiskolai felvételhez. Feltételeztük, hogy ilyen értelemben a pályaválasztás egyes egyének esetében kényszerpályán mozgott.

IV. A honvédelmi nevelés és a katonai pálya (hatásai). Azt feltételezzük, hogy a katonai kollégiumba járók között erősebb az összetartás, ezért nekik többet is adott a katonai pálya, kevésbé akarták elhagyni a pályát, és jobban is próbálkoztak maradni, vagy hasonló, például rendvédelmi pályán elhelyezkedni.

V. Leszerelés körülményei. Minden emberre hatnak külső hatások. Eltérő, hogy az egyén, a sajátos élethelyzetében hogyan kezeli ezeket a hatásokat. Az életút történetének megismerése segíti a kutatót abban, hogy megfelelő kontextusba ágyazva tudjon értékelni egy-egy hangsúlyos döntést. Éppen ezért, a pályaelhagyó katonák esetében is fontosnak tartottuk a különbségtételt: feltételeztük, hogy voltak, akik egyéni döntésüket szabad belátásukból, akarataukból hozták meg, és a döntésük kevésbé volt kikényszerített döntésnek tekinthető, míg mások külső nyomásra, a külső körülmények szorító hatásából „magukat kioldva” vagy „kilépve” szereltek le.

VI. A rendszerváltás hatása az egyén életútjára, a leszerelésre. A rendszerváltás jelentős hatást gyakorolt a katonai pálya megtartó erejére is. A korábban biztosnak látszó pálya még a leginkább elhivatott katonák számára is olyan mértékű bizonytalanságok hordozójává vált, hogy fontolóra vették a leszerelés mozzanatát. Különösen igaz volt ez a konvertálható szaktudással rendelkező rétegek számára, akik a pályán szerzett szakmai tapasztalataik segítségével más rendvédelmi szervek kötelékébe is át tudtak lépni. Mint később látni fogjuk, a további tanulmányok folytatása sokszor olyan konvertálható szaktudás megszerzését

eredményezte, amely már a civil szféra irányába történő kiáramlás veszélyét is magában hordozta. Feltételezésünk szerint a rendszerváltásnak döntő hatása volt a katonai pályára, vagy adott esetben a leszerelésre.

VII. Tanulmányok a katonai hivatás alatt, illetve azt követően. Az interjúalanyok közül, mindegyik folytatott további tanulmányokat. Feltételeztük ugyanakkor, hogy különbség van az interjúalanyok esetében abban a kérdésben, hogy miért folytattak további tanulmányokat. Előfeltevésként fogalmaztuk meg, hogy voltak, akik tudatosan el akarták hagyni a katonai pályát és emiatt tanultak, vagy éppen fordítva, tanultak és később e tudás hasznosnak bizonyult és lehetővé tette a pályaváltást.

VIII. Munkaterület és foglalkozásváltás: A pályaelhagyás kérdésének további boncolgatása gördíti tovább gondolatmenetünket abba az irányba, hogy milyen munkát vagy hivatást folytatott az egyén, a katonai pályát követően. Ezt a kérdést érdemes bizonyos mértékig együtt kezelni a tanulmányokkal, amelyek némely esetben kapcsolódhatnak még a leszerelés kérdésköréhez is. Ez a három terület szorosan összefügg egymással. Az interjúalanyok élettörténete során nem csak a katonatiszti képesítést követő további tanulmányok, hanem a munkaváltás kérdése is előtérbe került. Úgy véltük, hogy ezeket a területeket azért érdemes bizonyos mértékig együtt kezelni, mert komoly jelentősége lehet például annak a kérdésnek, hogy az illető: Rendvédelmi vagy civil irányba ment tovább? Vajon a volt katonai kollégisták inkább rendvédelmi irányba törekedtek, vagy nem áll ilyen irányú összefüggés a meghozott döntések hátterében? Feltételeztük, hogy ezen kérdések mentén az öt katonai kollégista és az öt nem katkós között különbség mutatkozik.

5. 5. A katonai pályára lépők klaszterei

Az interjú feldolgozását téma- és típusanalízissel végeztük. A tematikus elemzés során az interjúkat időszakok szerint, egészen pontosan az egyén életútjának a szakaszai mentén dolgoztuk fel. A társadalmi változások és a szakmai szocializáció alakulása közötti összefüggésekre voltunk kíváncsiak, melyet a katonai életpálya szemszögéből tekintettünk hangsúlyosnak. Az élettörténetek, az interjúk feldolgozásakor az életutak lépcsőfokaiból a következőket emeltük ki: az interjúalanyok milyen településen születtek; milyen formában, kikkel éltek; mi befolyásolta az iskolaválasztásukat; a katonai oktatás, nevelés jelentősége; meghatározó élmények; pályaválasztás; baljós árnyak; a rendszerváltás hatása és egyéni válaszok; az interjúalanyok élet(vezetés)e napjainkban. Az elemzés második lépése a

típusanalízis volt. A vizsgált alanyokat súlyponti kérdésekben mutatott hasonlóságaik és különbségeik mentén osztályoztuk. Ennek segítségével, a katonai hivatást választók pályafutását bizonyos dimenziók szerint klaszterekbe rendeztük, melyeknek nevet is adtunk. Ezek segítségével az interjúalanyok karrierjének jellemző karaktervonásait emeltük ki. A továbbiak során az interjúalanyok az életük különböző fordulópontjain tanúsított típusos viselkedési mintázata szerint külön jelzőt kaptak. Fordulópontnak a szakmai pályafutás szempontjából meghatározó jelentőséggel rendelkező életeseményt tekintettük. A minta csoportosítási módozatait a 3. táblázat szemlélteti.

3. táblázat

A minta csoportosításai

A minta csoportosítása			
	Klaszter	Meghatározó életesemény	Kihívásra adott választípus
Első interjúalany	Felemelkedők	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	A kitartóan haladó, Az igazáért kiálló, Az alkalmas
Második interjúalany	Felemelkedők	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	A racionálisan alkalmazkodó, A döntésre képes, A plasztikus
Harmadik interjúalany	Kényszerpálya választók	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	A megfelelni képes, A türelemmel küzdő, A belenyugvó
Negyedik interjúalany	Szabad pályaválasztók	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	A reményteljesen ambicionált, A csalódott, Az önmagára találó
Ötödik interjúalany	Az öntörvényű pályaválasztók	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	Dacoló döntéshozó, Szabályokból építkező, Szabályokat adaptáló

Hatodik interjúalany	Felemelkedők	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	A helyén lévő, A kompromisszumkész, A nehézségekből kilábaló
Hetedik interjúalany	Kényszerpálya választók	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	A kiemelt, A megbecsült, A sikerorientált
Nyolcadik interjúalany	Az öntörvényű pályaválasztók	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	Az együttműködésre képes, A kiábrándult, A szabad
Kilencedik interjúalany	Hátránykompenzálók	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	Idegen közegben is helytálló, A lemondó, A megmenekült
Tizedik interjúalany	Szabad pályaválasztók	pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után	A sodródó, A nem elkötelezett, A megerősödött

A 3. táblázatban a minta különféle csoportosításait vettük számba. Az első oszlopban a különböző dimenziók mentén felállított klasztereket találjuk. Az 1., a 2. és a 6. interjúalany a *Felemelkedők* klaszterbe tartozik. A 3. és a 7. *Kényszerpálya választók* klaszterbe. A 4. és a 10. interjúalany a *Szabad pályaválasztók* klaszterben kapott helyet. Az 5. és a 8. interjúalany *Az öntörvényű pályaválasztók* klaszterbe tartozik. A 9. interjúalany a *Hátránykompenzálók* klaszterben található. A második oszlop a szakmai pályafutás szempontjából meghatározó életeseményeket tartalmazza. Minden interjúalany esetében ugyanazokat a szempontokat vizsgáltuk: pályaválasztás és iskolai karrier; pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete; civil pályafutás a leszerelés után. A harmadik oszlopban az előző oszlopban található életeseményekre adott választípusokat találjuk. Minden interjúalany esetében három, az adott fordulópontokra adott típusos viselkedési mintázaton alapuló választípust különítettünk el, amelyek tipizálható viselkedési mintázatok alapján kaptak elnevezéseket.

A fenti előfeltevések a korábban ismertetett tematikai egységekhez igazodnak, az interjúkérdésekre is reflektálnak. A következőkben e dimenziók alapján értékeltük ki a válaszokat és az interjúalanyokat a súlyponti kérdésekben mutatott hasonlóságok és különbségek mentén osztályoztuk. Mindezek alapján, a katonai hivatást választók bizonyos dimenziók szerint alcsoportokba, klaszterekbe sorolhatóak. Mindezek mellett az egyes interjúalanyoknak van egy saját, a szerző által kódolt sorszámuk. Ezek alapján találkozunk a dolgozatban az első, a második, a 4., vagy éppen a 9. számokkal. A sorszámok alkalmazása az anonimitás biztosítása miatt fontos, ugyanakkor az elemzés során az életutak sorsfordulóinak megkülönböztetésére egy-egy jellemző specifikumra utaló típust vezettünk be, amely a vizsgált kérdésben az illető interjúalanyt jellemezte. Ugyanakkor, az is világossá vált, hogy az interjúalanyoknak több közös ismertetőjegye is akadt. Ilyen volt a sport szeretete és valamiféle indíték arra, hogy az életüknek értelmet, célt találjanak. Kiemelkedő tényezőként jelentek meg a kortárskapcsolatok. Az interjúalanyok szinte mindegyikéről elmondható, hogy a leszerelést követően is motiváltak maradtak új célok kitűzésében, továbbá fontos megemlíteni, hogy valamennyien családos emberek lettek.

5. 5. 1. A felemelkedők

Az első klaszterbe tartozó interjúalanyok számára a katonai hivatás a társadalmi mobilitás eszközeként interpretálható. A szülők ezekben az esetekben egyszerű munkásemberek, a katonai pálya a felemelkedés útját jelentette. A gyerekekre nagy hatást gyakorolt a település szélesebb közössége, a hasonló életkorú gyerekek közelsége. A katonai pályára lépők jó képességgel rendelkező, ambiciózus (vagy a szülők által ambicionált) fiatalok voltak. A pályaválasztás egyik fontos indítéka, hogy a képzés költségei nem a szülőkre hárultak, az interjúalanyok a bentlakásos intézményben hasonló háttérű és hasonló személyiségjegyekkel rendelkező fiatalokkal ismerkedhettek meg. Ugyanakkor előfordult, hogy a családi anekdoták megelevenítették a nagypapa személyét, aki katona volt, vagy éppen (egy másik interjúalany esetében) az édesapa, aki egyenruhás volt jelentett vonzó példaképet a pályára lépő fiatal számára. A fiatalok számára a képzés, a katonaság, motiváló erővel bírt. A kollégium, a felsőoktatási intézmény, illetve a szolgálatba állás alapvetően ösztönző, személyiségükre, életükre pozitív hatást gyakorló intézményként jelenik meg. Sajátos jellemzője továbbá e csoportnak, hogy nem akarták elhagyni a pályát, hanem kényszerűségből tették ezt meg. Az 1., a 2. és a 6., a rendőrségnél, míg a 3. a polgárőrségnél folytatta tevékenységét. Az 1., a 2. és a 6. esetében a váltás nem ment zökkenőmentesen, mivel vagy nem sikerült egyből átlépni az

egyik rendvédelmi szervtől a másik kötelékébe, vagy legalábbis nem a kívánt módon, hiszen egyikük sem belső indíttatásból hagyta el a katonai pályát.

A következőkben bemutatott három interjúalany közül kettő (az 1. és a 6.) különösen erős kapcsolatot mutat. Gimnáziumba és katonai kollégiumba jártak, míg a második számú interjúalany műszaki szakközépiskolai előképzettséggel rendelkezett, mielőtt katonai főiskolára jelentkezett. Abban is különbözik a két szereplő (1.,6.) a második interjúalanytól, hogy esetükben kikényszerített oka volt a pályaelhagyásnak, míg a második interjúalany önként hagyta el a pályát. Továbbá – talán épp ez is magyarázza – hogy a két esetben kidomborodott az életre szóló barátságkötések jelentősége. Ők a mai napig kapcsolatban vannak a korábbi katkós kortársaikkal, vagy legalábbis egy részükkel. Az 1. és 6. számú interjúalany az osztálytalálkozókon és más informális összejöveteleken találkoznak korábbi iskolatársaikkal, kollégiumi csoporttársaikkal.

A katonai nevelés ez esetben nem csupán a személyiségformálás és közösségteremtés során szállított később is hasznosítható értékeket, de igen határozottan kimondható az is, hogy valamiféleképpen kompenzálta a családi hátrányt, betöltött egy sajátos társadalmi, illetve ahogy a szakirodalom is aláhúzza, szocializációs funkciót (Bellin, 1918; Kozma, 1999; Poliakov, 2011). A katonai iskola, illetve kollégium kedvezőbb helyzetbe – sok esetben egy magasabb társadalmi státuszba – emelte ezeket az interjúalanyokat. Ebből a perspektívából szemlélve, a katonai nevelés presztízse és az általa kínált normák és lehetőségek kiegyensúlyozták és megerősítették az egyének önbecsülését és tenni akarását. A katonai iskola hatása a pályaelhagyás esetében is pozitívként jelenik meg az egyéni pályáivek retrospektív elemzésekor. Az interjúalanyok fegyelme, a közösséghez való tartozás vágya, sok esetben a szolgálat ambíciója, nem kevésbé pedig a személyes karrierépítés vágya acélosodott a katonai nevelés során. Ezek még akkor is meghatározóak maradtak, amikor a karriertörés bekövetkezett.

5. 5. 2. A kényszerpálya választók

Az előző típussal szemben, voltak olyan pályaválasztók, akik középosztálybeli családból származtak, más pályára készültek, mégis valamilyen törés vagy tanulmányi kudarc következtén „kényszerültek” erre a pályára.

A körülményeket illetően a következőkben bemutatott két interjúalany hasonlóságot mutat abban, hogy anyai ágon vallásos nevelésben részesültek, s mindkét alany családját hátrányosan érintette a szocializmus, mert jelentős vagyont és presztízst veszítettek. Szintén

azonos az a motívum mindkét interjúalany életében, hogy szüleik elváltak. A szülők válása azonban nem ugyanabban az életkorban következett be.

A kényszerpálya választók pályaválasztását továbbá a következő kardinális jegyek jellemzik: gimnáziumi képzésből érkeztek, de nem sikerült egyből megvalósítaniuk eredeti elképzeléseiket. Ugyanakkor (mint ahogy a legtöbb másodlagos terv esetén), a katonai pályaválasztás nem jelentette azt, hogy ezek a személyek ne rendelkeztek volna valamiféle vonzalommal a sport, a fegyverek illetve a katonaság iránt. Mégis az életutak elemzése során tetten érhetővé vált, hogy ezek a pályaválasztók csalódtak a képzés, vagy a szolgálati idő során. Hosszú távon az ide sorolt személyek tovább-, illetve átképezték magukat. A rendszerváltást követően pályájuk kedvezően alakult. A 3. átkerült a belügyminisztériumhoz, míg időközben mérnöki diplomájára is tudott támaszkodni és továbblépni. Erről az altípusról tehát elmondható, hogy jellemzően jó képességekkel és megfelelő ambícióval rendelkeztek ahhoz, hogy a leszerelést követően az új hivatásukban is sikeresek legyenek.

5. 5. 3. A szabad pályaválasztók

E klaszter tagjai dönthettek volna másképp a pályaválasztás során, hiszen tanulmányaik ezt lehetővé tették. Jól tanultak, szabad elhatározásukból léptek katonai pályára. Motivációjukat továbbá nem egy speciális személyiségjeggy, vagy belső készítés irányította, (s mint az előző klasztereket reprezentáló személyek esetén láttuk), nem is a kényszer, vagy a felemelkedés reménye. Éppen ellenkezőleg. Az ide tartozó interjúalanyok hasonlítanak abban, hogy mindketten kisvárosból származtak. Olyan családok sarjai voltak, ahol érték volt a tanulás, az olvasás. Ők maguk is szerették az iskolát, jól (ha nem is kiemelkedően) teljesítettek. A kiválóság nem a képességeiken, hanem mindkét esetben a szorgalmukon múlt. Még annak ellenére is, hogy kevesebb erőfeszítést fektettek tanulmányi előmenetelük során, lehetőségük lett volna más pályát választani. Mint látni fogjuk, az egyik esetben egy tudatos pályaválasztás történt. Ebben az esetben a középiskolai évek után az a felismerés született, hogy a műszaki érdeklődés hiányában érdemesebb katonai főiskolára menni. A másik esetben a katonai pálya spontán és kissé esetleges pályaválasztásnak hat. Az interjúalany egyéni, a külvilág számára kevésbé értett (vagy megértett) döntést hozott. Ugyanakkor, az interjúalany akkori attitűdjét, tudatossági szintjét értékelve, vélhetően egy másik pályaválasztást is hasonlóképp esetlegesnek értékelnénk.

Mindezekből kifolyólag, megítélésünk szerint, a szabadság motívumát kell kiemelnünk mindkét esetben, még ha az egyik tudatos, a másik pedig benyomásokra alapozott

volt. Továbbiakban, a két interjúalany személyiségjegyeit számba véve az interjúalanyok hasonlítanak abban is, hogy közösségi emberek, illetve már közösségi gyerekek voltak. Jól tudtak kapcsolódni kortársaikhoz. Mindkét interjúalany kiemelkedett a sportban. A leszerelést követően a katonaságtól teljesen eltérő pályát választottak. Ugyanakkor, míg az egyik interjúalany tudatosan váltott pályát, addig a másik interjúalany pályaelhagyása, illetve a továbbiak megtervezése kevésbé volt tudatos. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy tudatosságukban a két személy nemcsak kezdeti pályaválasztás során, de a későbbiekben is különböző maradt.

5. 5 4. Az öntörvényű pályaválasztók

A következő két interjúalany életútjának tanulmányozásakor világossá vált, hogy meg kell határoznunk egy olyan klasztert is, ahol a katonai pályaválasztást az egyének lázadó attitűdje, illetve a korábbi klaszterek alanyaihoz képest a személyek valamiképpen öntörvényű tulajdonsága határozta meg. Bizonyos szempontból mutattak hasonlóságot az előző klaszter tagjaihoz, ha arra gondolunk, hogy mindkettőjük életében jelen volt a válás. Bár a 8. interjúalanyunknak a szülei váltak el, az ötödiknek pedig a saját életét jellemezte ilyen jellegű törés. Ugyanakkor 5. interjúalanyunk mezőgazdasági szakközépiskolából, a szüleivel szemben tanúsított dacból lépett katonai pályára. Igaz, bátyja is katonai pályán tanult, de ezt a pályaválasztást ő kevésbé a testvére példakövetésével magyarázta, sokkal inkább a szülői kötelékekből való kilépést tette lehetővé számára. A 8. sz. interjúalanyt sorolhattuk volna a szabad döntéshozók klaszteréhez, hiszen ő jól tanult, sőt, ellenezték a pályaválasztását, mégis a kalandvágy és az egyéni döntés hatására egy távolabbi katonai iskolába ment. Vagy éppen a 8. interjúalany számára az is az indokok közé tartozott, hogy ez a katonai pályaválasztás anyagilag könnyebbséget jelentett édesanyja számára a többi iskolatípushoz képest, hasonlóan azon családokhoz, akik a társadalmi felemelkedés útját járták. Mégis pályaválasztásában nem ez volt a meghatározó. A történéseket úgy interpretálhatnánk, hogy nem a döntése volt szabad, hanem az egyéni szabadságvágya volt kiemelkedő. Különcsége ebből az aspektusból az 5. számú interjúalanyhoz hasonlatos. Személyiségükben ezek a fiatalok mások voltak és maradtak mint társaik. Bár kortárskapcsolataik voltak és szerették a közösségi élményeket, a felsőbb utasításokat kevésbé fogadták el.

Ez, a mai tudásunk alapján egy ADHD-val diagnosztizált személy esetén érthető, amilyen az 5. interjúalany is volt. Ugyanakkor, a 8. is küszködött a kötött munkarendtől, már a katonai nevelés során is megkérdőjelezte a szilencium értelmét és nehezére esett

fegyelmezni önmagát. A felsorolt kívülállóság, ami egy erős kritikai attitűddel is párosult, a későbbi életútjukat is meghatározta és személyes döntéseiket befolyásolta a leszerelés követően, vagy éppen fordítva: az életút ismeretében olybá tűnik, mintha a következőkben bemutatott személyek mindig is önállóságuk, különségük meghatározottsága szerint döntöttek volna. A katonaság is így vált személyes életútjuk jelentős állomásává. A kritikai attitűd, a felsőbb utasítások értelmetlensége vagy az unalomtól való idegenkedés mindkét személyre egyaránt jellemző volt.

5. 5. 5. A hátránykompenzálók

A meghatározás mint modell arra az előfeltevésre utal, hogy ez az életpálya nem csupán egy egyén sajátos életútját mutatja be, de egy nagyobb társadalmi alcsoportot reprezentál. Feltevésünk szerint a határon túli magyaroknak – mint a 9. interjúalany – mindig is nehezebb helyzete volt mint honfitársaiknak a határ innenső részén. A 9. interjúalany életére is jellemző, hogy neki még egy akadállyal többet le kellett küzdenie a többi interjúalanyhoz képest, hiszen magyar léte ellenére külön kihívást jelentett neki az anyaországba történő integráció, amivel hátra hagyta az otthoni rokonságát és teljes kapcsolathálóját (Pallay, 2021). Hátrányos helyzetére jellemző, hogy az interjúalany elmondása alapján, őt már gyerekkorában is illedelmességre, alázatosságra, amit akár úgy is fordíthatnánk: szolgálatra nevelték: tanuljon két nyelvet, tudja, hogy egy nagyobb társadalmi egység kisebb, megtúrt részéhez tartozik. A család anyagi háttere – ami a határon túliak jó részére vonatkozott – is hasonlóképp szerénységre intette. Református nevelésben részesült, mely a korabeli érában szintén hátránytényező volt azáltal, hogy a vallásos nézetek az interjúalany intézményi környezetében kevésbé voltak kívánatosak. Ez a speciális háttér ugyanakkor sajátos lélektani folyamatokat indított el benne: lázadást és a hasonló élethelyzetben levő magyar fiatalok iránt érzett kötődés felerősödését. Feltételezhetően, éppen ezek miatt, mikor az anyaországba érkeztek a családdal, nehéz volt újra megtalálnia önmagát. Emiatt sorolhattuk volna őt az előző klaszterbe is, hiszen a meglévő személyiségjegyei hasonlóságot mutatnak az legutóbb ismertetett két interjúalannyal. Illetve, mivel nem tudott képességeinek megfelelő középiskolába menni, s emiatt majd a katonaság kényszerpályának is bizonyult, a következőkben ismertetett személyt a második klaszter reprezentatív tagjaként is bemutatathatnánk. Különösen, hogy ő maga is a leszerelés után sikeres karriert futott be. Hogy vajon csak a személy egyéni érettségi, vagy más határon túliság hátrányával küzdő magyarok visszatekintése, pozitív életszemlélete mennyire tipikus, az csupán további példák

segítségével lehetne alátámasztani. Mindenesetre, az idesorolt interjúalanyt hallgatva annak lehattunk tanúi, hogy az interjúalany a hátránykompenzáló pályaváltása majd az ezt követő csalódottsága ellenére hálás maradt a főiskolán töltött évekért, s magával tudott vinni olyan tapasztalatokat, következtetéseket, képességeket, melyek megítélése szerint segítették a pályamódosításkor és a későbbi munkája során is. Feltételezzük, hogy ez a megkülönböztető jegy és az előbb felsorolt speciális jellemzők egy új társadalmi típust vetítenek elő.

5. 6. Pályaválasztás és iskolai karrier

5. 6. 1. A felemelkedők a pályaválasztáson és az iskolai karrieren keresztül

A következőkben már használjuk az életutak sorsfordulóinak megkülönböztetésére bevezetett egy-egy jellemző specifikumra utaló elnevezést is, amely a vizsgált kérdésben az illető interjúalanyt jellemezte. Ez alapján a pályaválasztást *A felemelkedés útjának* tekintők klaszterébe tartozó három interjúalany pályaválasztása és iskolai karrierje kapcsán a következő típusnevekkel egyénítettük őket: a kitartóan haladó, a racionálisan alkalmazkodó és a helyén lévő.

Az első számú interjúalany elnevezése – A kitartóan haladó – arra a küzdelemre utal, amit azért folytatott, hogy a képességeinek megfelelő szintű tanulmányokat folytathasson egy jobb, a szülői házban megtapasztalhoz képest élhetőbb élet reményében.

A második alany pályaválasztási döntéséhez kapcsolódó szimbolikus elnevezése – A racionálisan alkalmazkodó – mögött az a döntési élethelyzet húzódik, hogy a meglévő tudás, a különféle szerzett ismeretek és a kortársi közösség hatásának fényében a katonai pályán történő továbbtanulás ésszerű indokok formáltak, s ennek hatására az interjúalany az eredeti elképzelését a körülményeknek megfelelő módon változtatta meg.

A hatodik alany elnevezése – A helyén lévő – a gyermekkori ambícióknak és a családi mintának a követése miatt válik kifejezővé.

5. 6. 2. A kitartóan haladó

A szülők iskolai végzettsége az adott korszak társadalmi berendezkedésének felelt meg. Ennek értelmében az apa az általános iskola négy osztályát, az anya pedig az általános iskola mind a nyolc osztályát elvégezte. Hiába tanult kétszer olyan hosszú ideig az anya, korán, már a felső tagozatban munkát kellett vállalnia. A pályaválasztás körülményeinek szakirodalmi eredményekkel egybevető vonása, melyre már Liskó (1998) is rámutatott, hogy az

alacsonyabb végzettségű szülők körében gyakoribb, hogy nem segítik gyermekeiket a döntésben, mivel kevésbé tájékozottak, kevésbé ismerik fel a döntés fontosságát. Ez az első interjúalany esetében is így volt, pályaválasztás tekintetében nem sok segítséget kapott a szülőktől. Ennek ellenére a tanulásnak nagy szerepe volt az életében, prioritást élvezet, de nemcsak tanulmányok terén, hanem magaviselet tekintetében is helyt kellett állniuk a gyerekeknek az iskolában. Az interjú során nem derült ki egyértelműen, hogy a tanulást miért tartották fontosnak a szülők, azt azonban el lehet mondani, hogy voltak elvárások, melyeknek meg kellett felelni. Noha Liskó (1998) szerint az általános iskolai tanulók pályaválasztási döntése legtöbbször nem önálló döntés, azt a szülőkkal, a családdal közösen hozzák meg. Ebben ez esetben ennek nem találtuk nyomát (Tódor, 2020).

Dávid és Bögs (2003) szerint a pályorientáció folyamata három szakaszra osztható. Az első szakaszban az egyén önismeretre tesz szert, megismeri olyan személyes jellemzőit, amelyek a munkavégzés során lényegesek. Ilyenek az érdeklődés, a képességek, az értékek. Az első alany esetében azt lehet mondani, hogy érdeklődése sokrétű volt, saját percepciója szerint képességei is szerteágazók voltak, azonban tehetsége leginkább a sportoláshoz, fizikai tevékenységekhez volt, s a testnevelés mellett a reáltantárgyak (matematika, fizika) iránt érzett vonzódást. Elmondása szerint szeretett iskolába járni, azonban az iskolában amolyan „csibész gyerek” volt, aki azért jól ki tudott jönni a tanárokkal és a kortársaival is. Ugyan a sport volt számára a legfontosabb, számos egyéb közösségi élményből kivette a részét. Minden újdonságot szolgáltató lehetőségre kíváncsisággal tekintett. Így fordulhatott elő például az is, hogy iskolai közösségben megalapították a település első gokart építő szakkörét.

A katonai élet és pálya nem volt ismeretlen sem az alany, sem pedig a család számára, ugyanis két bátyja is katona volt, korszakban működő sorkatonaság intézménye természetes volt akkoriban. Mivel az alany még általános iskolás volt, amikor az idősebbik bátyja katona volt, ezért ki lehet jelteni, hogy az ő gyerekkorában megjelent a katonai élet, még akkor is, ha csak arra emlékszik vissza, hogy bátyja nagyon ritkán, félévente jött haza távoli szolgálati helyéről. Ezen kívül nagypapa is katona volt a második világháborúban, de személyesen nem ismerhették. Ezekből következik, hogy az egyenruha, a szigorú munkarend, a családtól való elköltözés, a katonai élettel járó kevés szabadidő hamar megjelent az életében. Láthatta, érezhette, hogyan működik a dolog és mivel jár, azonban ezzel kapcsolatos tapasztalásokról, érzésekről nem számolt be az interjú során.

Érdekes tény, hogy a szülők nem támogatták a sportolást, számukra a sport egy felesleges elfoglaltság volt. Egyszerű, dolgos munkás emberek lévén nem látták hasznát a

sportolásnak, hanem a nézetük szerint – ha már fölös energiája van – sokkal inkább valami más, hasznos dolgot végeztek volna vele mint például a házimunka. Ennek ellenére az alany bőven kivette részét ebben a korban a sporttevékenységekből, ugyanis általános iskolásként atletizált, majd a későbbiek során megismerkedett a tájfutással, majd előkerültek az extrém sportok is, és később, erre építve barlangi mentői vizsgát szerzett. A lázadás nem volt jellemző az alanyra, sokkal inkább a sport és a közösségi élet szeretete miatt csinálta. A közösségi tevékenységek fontos helyet foglaltak el az életében, tagja volt az önkéntes úttörő tűzoltó mozgalomnak. Matematika és fizika tantárgyakból versenyeken és ebből kifolyólag táborokban vett részt. Látható, hogy a sport és a versenyzés fontos elem volt életének ebben a szakaszában, de mindezt közösségben élte meg (Kovács, 2015).

Iskolás korában körvonalazódott előtte először a katonai pálya lehetősége, de az interjúalany interpretációja szerint nem a családi hatásoknak köszönhetően, hanem az osztályfőnöke miatt, aki ösztönözte, hogy erre a pályára lépjen, ugyanis véleménye szerint ez egy lehetőséget jelentett a kitöréshez. Nagyon fontos kiemelni, hogy nem a katonai pálya vagy a képzés sajátosságai jelentették a motivációt, hanem az, hogy ez volt az egyetlen ingyenes képzés, az első interjúalany ugyanis kifejezetten tanulni szeretett volna. A család ezt vegyesen fogadta, a továbbtanulásnak örültek, a katonai iskolának már kevésbé. Tehát annak ellenére, hogy az első interjúalany érdeklődése szerteágazó volt, a család gazdasági kondíciói miatt domináns tényezőként jelent meg a katonai képzés finanszírozott mivolta. Ha a képességei alapján tudott volna döntést hozni a továbbtanulásról, akkor talán nem is a katonai hivatás irányába mozdult volna.

Személyes kortársi kapcsolatai a lakókörnyezetén túl az iskolai közösségben is kiegyensúlyozottak voltak. Nem véletlen tehát, hogy e személyes kapcsolatokban minden személyüket érintő történés téma volt a közösségen belül. Talán ennek az erős kölcsönösségen alapuló kortársi kapcsolatrendszernek tudható be, hogy az első interjúalany nem is egyedül jelentkezett katonai képzésre, hanem az osztálytársak közül többen is így döntöttek. Az osztálytársak esetében a lakókörnyezethez hasonló társadalmi háttérből fakadt a katonai pálya kitörési lehetőséget biztosító karakterének jelentősége.

Völgyesy (1976) szerint pályaválasztáskor döntő fontosságú, hogy a döntésre készülő fiatal megfelelő ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkezzen leendő szakmájáról, foglalkozásáról, valamint önmagáról is. Az alany esetében ez nem volt elmondható, ugyanis ebben a korban még csak annyit tudott a katonaságról, amit a testvérein keresztül megtapasztalt. Ez alátámasztja Fehérvári (2016) álláspontját, mely szerint a pályaválasztási

döntéshez szükséges pályaválasztási érettség az egyén tanulási folyamatainak eredménye, és tizennégy éves kor előtt nem alakul ki. Azonban Fehérvári (2016) szerint ebben az életkorban, pályaválasztási döntést, a serdülő kevés információ birtokában, szülői behatásra hozza meg. Jelen esetben az utóbbi, azaz a szülői behatás egyáltalán nem érvényesült, ugyanis a család a nagyszülő tragikus háborús tapasztalata miatt vegyesen fogadta a döntést, a továbbtanulásnak örültek, a katonai iskolának már kevésbé.

Kanyóné (2002) szerint a katonai pálya vonzerejét képező tényezők öt motivációs terület köré szerveződnek. Ezek pedig az azonosulás és mintakövetés, a pálya sajátosságai, az erőbizonyítás és kompetenciapróba, a pálya objektív és szubjektív előnyei, valamint a kényszerből történő választás. Az első alany interpretációja során egyik sem volt konkrétan felfedezhető, talán a pálya objektív és szubjektív előnyei közé tartozó sajátos mobilitási lehetőségek ragadták meg. Bár az interjúalany nem érezte fontos motívumnak, azonban a katonai pályán működő közeli rokonok mintája kétségtelenül fontos lehetett. Ez magyarázhatja, hogy tudomása volt a pályáról, s a pályához vezető útról, s már általános iskolában döntött a katonai pálya mellett, ami Papuláné (2013) szerint a katonai pályát választók egyötödére igaz.

Mivel sport- és tanulmányi versenyekre is járt, ezért ki lehet jelteni, hogy erős volt benne a teljesítménymotiváció, ez a fajta motiváció pedig a katonai pálya vonzerejét képező tényezők közé tartozik (Kanyóné, 2002; Papuláné, 2013). Azonban le kell szögezni, hogy az alany nem hangsúlyozta, hogy ilyenfajta motivációja lett volna, tehát ez a szempont, még ha jelen volt is, nem tudatosult benne. Kanyóné (2002) azt is megállapította, hogy a katonai pálya iránti vonzódásban nagy jelentőségű a fizikai erő érvényesítése, az érintett alany nagyon domináns vonása volt a fizikai aktivitás és a sportolás szeretete. Azonban a fizikai erő érvényesítése sem jelent meg tudatosan mint motiváló erő a pályaválasztás korszakában. Kanyóné (2002) arra is felhívja a figyelmet, hogy az alacsony jövedelmű családok gyermekei számára a katonai pálya vonzerejét képező tényezők között szerepel az ingyenesség, ami ebben az esetben felfedezhető volt. Az is elmondható, hogy valamilyen szinten kényszerből történt a választás. Kanyóné (2002) szerint történhet tanácsstalanságból, az érdeklődés kialakulatlanságából is, illetőleg, ha az eredeti alternatíva a tanulmányi eredmények vagy a tanulás-tanítatás költségei miatt meghiúsul. Ebben az esetben a költségek tényezője mellett talán a tanácsstalanság jelölhető meg indokként. Érdeklődése ugyan volt az alanynak, ráadásul igencsak szerteágazó, de nem jelentek meg tipikusan katonai pályára sarkalló szabadidős tevékenységek. A szakirodalom szerint a katonai pályához az aktív, realista irányultságú,

„férfias” érdeklődésű személyiségtípusba tartozó fiatalok vonzódnak leginkább, ez a két tulajdonság pedig jellemző az alanyra.

Az első alany civil középiskolába és ezzel együtt katonai kollégiumba került, így természetesen elkerülhetetlen volt, hogy a katonai pálya és élet további elemeivel való alaposabb megismerkedés. A katonai kollégium szoros kortárs kapcsolatrendszerrel rendelkezett, és a katonai szabályokhoz hasonló szigorú nevelési normák jelentek meg benne. Olyan táborok és szakkörök jelentek meg a képzés során, ahol éles lőfegyverekkel is találkoztak a tanulók. A katonai középiskola pályaszocializációs hatását összefoglalva csak részben tartotta sikeresnek az interjúalany, mivel az intézményben próbálkoztak a katonai pályára irányítással, de véleménye szerint lehetetlen vállalkozás ilyen katonás fegyelmet tartani egy serdülő közösségben.

A pályaszocializációt akadályozó tényezőként jelenik meg az életútban a szervezeten belüli konfliktusok jelensége. Az első interjúalany interpretációja szerint a középiskolás időszak gyakorlatilag konfliktusoktól hemzsegett, a kollégistáknak szinte mindenkivel volt konfliktusa, aki nem viselt egyenruhát. A civil nevelőkkel, tanárokkal rendszeresek voltak az összetűzések. A konfrontációkból az igazgató sem maradt ki. Jellemző képet mutat az intézményi életről, hogy a kollégium igazgatóját a tanulók személyesen ismerték, és rendszeres, gyakorlatilag napi szintű volt vele a kontaktus. A középiskolának helyszínéül szolgáló településen gyakoriak voltak a kortársak közötti összetűzések is. Az első interjúalany elmondása szerint, az ilyen összetűzések alapja leginkább a képzés sajátos jellegében volt kereshető. A helyiek gyakran konfrontálódtak a más településről érkező, katonai kollégiumban lakó növendékekkel. Paradox módon a konfliktusok megélése ellenére úgy jelennek meg a visszaemlékező számára a középiskolai évek mint amikor kortársaival és tanáraival is jó kapcsolatot ápolt. A civil kapcsolatrendszeréről lemondóan nyilatkozott:

„A fegyveres testületeket, és nem csak a honvédségre értem, soha nem fogadta el a civil társadalom.” (első interjúalany)

Erős értékítélete mögött az a szakmai életút húzódik, amelyet először a katonaság szervezeténél, majd ezt követően a rendőrségnél élt át. Emlékezetében úgy él, mintha ez az elítélő mentalitás már a katonai kollégisták életét is áthatotta volna.

Az első interjúalany elmondása szerint az általános iskolai éveikhez hasonlóan, itt is megpróbált egy élményközpontú életformát kialakítani, ezért szívesen élt a kínálkozó lehetőségekkel. Így került a figyelmébe számos érdekesnek és izgalmasnak tűnő

elfoglaltság. Barlangászat, sziklamászás, tájfutás, fotózás szakkörök és tevékenységek biztosították számára azt, hogy a hagyományos értelemben vett katonai kollégiumi napirendtől, merőben eltérő mindennapokat élhessen. Látható, hogy érdeklődési köre továbbra is tág, az iskolai és kollégiumi lehetőségek nem tudják kielégíteni, ezek a szervezeti határokat feszegetik, de az is látható, hogy a szabadidős tevékenységek továbbra is fizikai aktivitásra korlátozódnak. Kapcsolatok terén sem szívesen korlátozta magát a kollégiumi társadalomra, a kollégiumi életre, inkább máshol kereste a lehetőségeket. Ekkor kezdte el a barlangászatot, a sziklamászást, a tájfutást, és az iskolában működő fotószakkör tagjaként az iskola fotósa lett. Ez azt jelentette, hogy bármilyen típusú rendezvény volt az iskola intézményének az életében, neki ott kellett lennie. Ezeket a tevékenységeket visszatekintve a korlátok közül való szabadulás értelmével is felruhazza, mivel hangsúlyozza, hogy ezek jelentősége volt az is, hogy mindezen alkalmakkal nem kellett jelen lennie a kollégiumban. Az első interjúalany tehát élete legszebb négy esztendejeként emlékezett vissza a középiskolás éveire.

A katonai kollégista múlt kézenfekvővé tette a katonai pályán történő továbbtanulást, de ekkor még az első interjúalanyban egy civil szakterület iránti érdeklődés fogalmazódott meg, szeretett volna geológusnak jelentkezni. Végül ez csupán vágy maradt, és meg sem próbált geológus szakra jelentkezni. A döntése hátterében két fő ok húzódott. Az első, az élete korábbi szakaszában is meghatározó pályaválasztási tényező, a képzés költséges mivolta, míg a másik a fegyverek iránt érzett vonzalma volt. Úgy gondolkodott, hogy ha elvégzi a katonai főiskolát, akkor utána még akármi lehet belőle, vagyis prolongálta a végleges pályaválasztást. Tehát ebben a szakaszban is megfigyelhető, amit Kanyóné (2002) megállapított, hogy a katonai pálya vonzerejét képező tényezők között szerepel az ingyenesség. Fontos szempont, hogy az interjúalany úgy érezte, a katonai főiskola újabb kapukat nyit meg számára. Ráadásul itt már a katonai technika iránti érdeklődés is hatással volt a pályaválasztásra, ami Kanyóné (2002) szerint általában nagyon jelentős motiváló tényező. Az érdeklődése pedig a képzés során mélyült.

Összességében azt lehet mondani, hogy ezekben az években az első interjúalany életét természetesen nagyban befolyásolta a katonai kollégium és a középiskola, hisz ideje nagy részét ott töltötte. Azonban a kínálókozó lehetőségek csak minimális mértékben fedték le az érdeklődését, ezért szabadidejében nem a katonai nevelés és a formális intézményrendszer által nyújtott keretek között mozgott. Az interjú alapján mély barátságokat alakított ki, de konkrét személyekről nem beszélt. Bár az osztályfőnökét megemlíti, olybá tűnik, hogy nem

találkozott olyan személlyel, aki nagy hatással lett volna rá. Habár sok konfliktusa volt, az alany ezekről mégsem úgy nyilatkozott, hogy központi szerepe lett volna ezekben és emellett pedig arról számolt be, hogy kortársaival és tanáraival jól kijött. Iskolán kívüli kapcsolatai is voltak, ezért azt lehet mondani, hogy nem kívülálló volt, hanem egy olyan személy, akinek a kapcsolati beágyazódása nem vált kizárólagossá a szervezeten belüli kapcsolatháló tekintetében, inkább a külső és a belső kapcsolatháló határán egyensúlyozott.

Az interjúalany későbbi pályájának ismeretében a középiskolai években kapott katonai nevelés olyan hozzáadott értéket jelentett, mely a későbbi életét, boldogulását segítette. A szigorú normaadás, a közösségteremtés és kapcsolatépítés tanulási folyamata, valamint a konfliktuskezelés képessége, mindenképp előnyt jelentettek a további pályáján és a személyes életében. Mindamellett fontos azt is kiemelni, hogy a szigorú szabályok ellenére a katonai kollégium idején lehetőség nyílt számos szabadidős tevékenység kipróbálására, amit a családja alacsony társadalmi státusa nem tett volna lehetővé. A felsorolt tevékenységek pedig egyértelműen kapcsolódnak a későbbi pályaválasztásához, a rendőrségen belül. Az iskolai, illetve kollégiumi évek tehát a lehető legoptimálisabb feltételét jelentették a személyes érdeklődés megerősödésében, melyek elvezettek a pályaaorientáció következő lépcsőfokához.

5. 6. 3. A racionálisan alkalmazkodó

A második interjúalany gyermekéveiben szüleivel, nővérével és nagyszüleivel élt együtt. A szülők fizikai munkásként dolgoztak. Édesapja az egyik helyi, állami vállalatnál végzett szakmunkát, és idővel az édesanyja oda került segédmunkásnak. Annak ellenére, hogy egyszerű munkásemberek voltak, a 2. interjúalany szülei felismerték a tanulás társadalmi boldogulás szempontjából meghatározó jelentőségét, és gyermekeiket, egy élhetőbb élet reményében az értelmiségi pályák irányába próbálták terelni. Támogató attitűdjüknek eredményeként a 2. interjúalany nővére óvónői képesítést szerzett.

Az illetőre igaz, amit Kanyóné (2002) megállapított, mégpedig az, hogy a katonai pályát választók esetében nagy jelentőségű a fizikai erő érvényesítése, ugyanis az alany személyes tehetsége, a testnevelés különböző területein mutatkozott meg. Atlétika, gyűrű, foci tartoztak az érdeklődése, valamint az eredményesen végzett területek közé. Serdülő korában futballozott. Szabadidejében pedig, amolyan „grund típusú életet éltünk, mi gyerekek.”
(második interjúalany)

Az illető a családi környezetén keresztül nem került kapcsolatba sem a katonasággal, sem pedig egyenruhás szervezetekkel, pályorientációja tehát nem az otthoni értékrendből táplálkozott. Az iskolában viszont a kortársak hatással voltak egymásra.

„A barátok egy irányba próbáltak orientálódni. Villanyszerelő, esztergályos vagy bármi más akart lenni egy-egy vezető egyéniség, akkor mindenki annak akart menni. Csak nyolcadik féléve tájékaán kezdett komolyra fordulni a dolog. Ekkor kérdeztük meg a szülőket is, akik tudtak segíteni a döntésben, és ezt nem is bántam meg.” (második interjúalany)

Annak ellenére, hogy a szülők nem rendelkeztek magas iskolai végzettséggel és nem is voltak vagyonosak, nem támogatták a katonai iskolát, ami nem igazolja a Kanyóné (2002) által megfigyelteket a családi anyagi helyzete és a katonai pályára lépés összefüggésében. Ugyanis az interjúalany katona szeretett volna lenni, (feltehetőleg az osztálytársak hatására) de főképp anyai nyomásra és az apa munkahelyi tapasztalatainak hatására, hídépítő műszaki szakközépiskolába ment. A katonai pálya iránti ambícióival kapcsolatban, elsősorban az édesanyja volt elutasító a korábban megélt háborús emlékek miatt, az apa elfogadta volna. Az édesanyja túl közelinek érezte még a második világháborút és az 56-os szabadságharcot, ezért nem tartotta helyesnek, hogy fia a katonai hivatást válassza életformának. Az édesapja pedig a munkahelyi tapasztalatai alapján ösztönözte fiát arra, hogy megfelelő szakmai képesítéshez jusson, amelyet később egy állami vállalatban tud majd kamatoztatni. A második interjúalany emlékezete szerint a tanároktól nem érkezett segítség a pályaválasztásra vonatkozóan.

Az interjúalanyunk érdeklődése igazolta a Kanyóné (2002) által megfogalmazottakat, mely szerint a katonai pályát választók többsége már általános iskolás korában is vonzódott ehhez a hivatáshoz. Liskó (1998) ugyanakkor a középfokú továbbtanulással kapcsolatos pályaválasztási döntésben döntően három befolyásoló tényezőt emel ki: az iskolakínálat, a gyermek (és a szülők) pályaválasztási aspirációja, valamint a felvételi szelekció. Ebben az esetben elmondható, hogy csak a második és azon belül is leginkább a szülők pályaválasztási aspirációjának volt szerepe a döntés meghozatalában. Szintén igazoltnak bizonyult a döntéssel kapcsolatban Liskó (1998) azon megállapítása, hogy a középiskola kiválasztásában az iskola által nyújtott előnyök és perspektívák (egyetemi, főiskolai továbbtanulás, szakmatanulási lehetőség) a döntőek, ugyanis az édesapa azt feltételezte, hogy ezzel a szakmával fia, jól fog tudni boldogulni.

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy utólag az illető némi elégedetlenségről számol be, ugyanis véleménye szerint a környezetében senki nem volt, aki a szüleinek elmondta volna,

hogy a katonai pálya jobban megfelel neki. A pályaorientációban fontos szerepet betölthető tanárok és az akkori osztályfőnöke gyakorlatilag teljesen kivonultak a folyamatból, elfogadták ezt a választást (nem szóltak bele), semmint érdemben navigálták volna ezt a folyamatot. Így végül általános iskola után egy távoli megyeszékhelyen lévő útépitő műszaki szakközépiskolába került, amit minden tanácsstalanság ellenére elmondása szerint egyáltalán nem bánt meg.

Az útépitő képzés beilleszthető volt az érdeklődési körébe, és elmondása szerint élvezte a középiskolás éveit. A tanórai elfoglaltságokon felül szakkörökre is járt, amellyel kapcsolatban táborokba is eljutott. Bár járt matematika fakultációra is, egy másik szakkör emléke élénkebben él benne.

„Harmadik évfolyamon volt egy szakkör, az ifjú gárda, ami a polgári védelemmel foglalkozott. Erre eljártunk, és ennek volt országos szintű versenye is, hol itt, hol ott. Mi a balatoni döntőbe jutottunk be...” (második interjúalany)

Sokat elmond az érdeklődéséről, hogy ennek a szakkörnek és tábornak az emlékei sokkal erősebben élnek benne, több pozitív élményt tud hozzá társítani mint az egyéb iskolai elfoglaltságokhoz. Az egyenruhához köthető programok itt még nem álltak meg, a polgári védelem szakkörhöz később táborok és versenyek is kapcsolódtak. Helyi, megyei, majd végül országos szintű döntőbe jutottak. Az egyenruhához vonzó második interjúalany számára a polgári védelmi szakkör olyan típusú élményt volt képes biztosítani, amelyet az iskolai tanórák nem. Hatására, ugyanakkor nem úgy emlékszik vissza, mintha bármiféle befolyása lett volna az egyenruhás pályára történő törekvésében.

Annak ellenére, hogy saját bevallása szerint a fenti hatások nem befolyásolták későbbi pályaválasztását, ezeknek a szakköri alkalmaknak mégis lehetett jelentősége. Ha kicsit hátra lépünk és onnan figyeljük a képet, akkor azt lehet látni, hogy az általános iskolában is katonai érdeklődést mutató személy szülői nyomásra civil pályát választ, azonban szabadidejében rengeteg olyan programon vesz részt, melyek a katonai érdeklődésével kapcsolatosak. Tehát a felszínen eleget tett a szülői akaratnak és elvárásnak, azonban e kötelezettségek letudása után a saját érdeklődésének, saját korábbi pályaelképzeléseivel összhangban lévő programokon vett részt. A kollégiumban hálófőnök lett a kollégiumi szobájukban, és erre a helyzetre a következő módon emlékszik vissza:

„Kíváncsi voltam, hogy képes vagyok-e így is teljesíteni. Ez is hasonlít egy kicsit a hadsereghez, mert ez is egy hasonlóan szabályozott rendszer.” (második interjúalany)

Hasonlatosságot talán csak visszatekintve érez a két funkció között, de mégis szimbolikus jelentéstartalommal bíró hatása van a jelenkori interpretációjának abban a tekintetben, hogy elvállalata el ezt a szerepkört.

A középiskola utáni pályaválasztás érdekes fordulatokat tartalmazott. Jó tanuló volt akkor is, így kézenfekvőnek tűnt, hogy megpróbál tovább menni az addigi úton, amit a szülők jelöltek ki neki és felvételizik a műszaki főiskolára. Azonban az utolsó időszakban, részben a szakköri tevékenységek miatt felduzzadt leterheltség következtében, némileg romlottak az eredményei. Fontos itt is megjegyezni, hogy ezeknek a szakköröknek a jelentős többsége olyan volt, ami a katonai érdeklődéssel kapcsolatos. Tehát azt lehet mondani, hogy az életében az iskolai tanulmányok és a saját érdeklődése alapján kiválasztott szakkörök versenyeztek egymással, és végül az érdeklődésnek megfelelő tevékenységek a tanulmányi eredmények rovására mentek, azaz a saját érdeklődés nagyobb erővel bírt mint a szülei által kijelölt úton való haladáshoz szükséges tevékenységek és eredmények. Felfedezhető az az elem is, amelyet szintén Kanyóné (2002) írt le, amely szerint a katonai pályaválasztás történhet azért is, mert az eredeti választás a tanulmányi eredmény miatt meghiúsul. Ez a választás pedig így a kényszerű döntések közé is sorolható. A második interjúalany választása azonban a saját érdeklődése miatt mégsem értelmezhető kényszerpályaként.

Azonban a katonai pálya mindennek ellenére nem volt egyértelmű döntés számára. Mai emlékeztében ugyanis úgy él ez a döntési helyzet, hogy valójában önmagától fel sem merült benne a katonai hivatás mint egy lehetséges opció, mert sokkal inkább a rendőri pálya foglalkoztatta. A döntés meghozatalakor azonban, az egyik osztálytárs hatására, mégis katonai főiskolára adta be jelentkezését.

A sikeres érettségi vizsgát követően, két középiskolai osztálytársával együtt a főváros egyik katonai főiskolájának, műszaki tiszti szakirányába, utász szakra jelentkezett.

Ebben az esetben jól látható, hogy a kortárscsoport mekkora hatással tud lenni a pályaorientációra. Igaz, az is közrejátszott, hogy az illető érdeklődést mutatott a rendvédelmi szervek és az egyenruha iránt, de az ismerősök hatására vagy nyomására a rendőri pálya helyett mégis inkább a katonai főiskolát választotta, annak ellenére, hogy előtte nem gondolt ilyen életútra. Bár a 2.sz. interjúalany úgy tűnik, hogy nem volt tudatos a pályaválasztása során, ugyanakkor érdeklődése mindvégig a katonai pálya irányába mutatott. Az iskola mellett a szakkörök és a kortársak pedig együttesen és egyértelműen olyan szocializációs terepet jelentettek, melyek meghatározták a pályaválasztást, felkészítették az interjúalanyt a katonai életre, életvezetésre. Értelmezésünknek ezen pontján pedig kimondható, hogy a

családi szándékkal szemben az iskola és az erős kölcsönösségen alapuló kortársi kapcsolatok szocializációs hatása sokkal nagyobb szereppel bírt az interjúalany szakmai életútja szempontjából.

5. 6. 4. A helyén lévő

Édesanyjával, édesapjával és hét testvérével éltek egy háztartásban. A nagy létszámú család indokoltta tette, hogy édesanyjuk otthon maradjon, és a gyermekekkel, illetve a háztáji gazdasággal foglalkozzon. Amikor a gyerekek elérték az iskolás életkort, az anyjuk egy vállalatnál kezdett el dolgozni, az édesapjuk pedig fegyveres őr volt, ami az adott korszakban tulajdonképpen polgári jelzésű katonának felelt meg. A 6. számú interjúalany az ilyen munkakörhöz tartozó előnyöket is érzékelhette már nagyon korán, hiszen szolgálati lakásban éltek a családjával. Magától értetődő dolog volt, hogy tisztelje az egyenruhát, és gyermekkori álma volt, hogy ha felnőtt, akkor a katonai pályára lép. Látható, hogy az interjúalany életében nagyon korán megjelentek az egyenruhás szervezetek, ráadásul nagyon közelről tapasztalhatta az ezzel járó előnyöket és hátrányokat. A jelenség kapcsán Suhajda (2017) megfogalmazására utalunk vissza, aki szerint a hatékony pályaorientációs tevékenység egyik tartalmi összetevője a pályaismeret. Ebben az esetben, bár az apa nem katona volt, az alany mégis testközelből megismerhette, mivel jár egy egyenruhás pálya. Papuláné (2013) pedig arra hívja fel a figyelmünket, hogy katonai pályát választók többsége már általános iskolás korában is vonzódik ehhez a hivatáshoz. A családjának az iskolai teljesítmény kapcsán megjelenő elvárásai interjúalanyunk emlékeiben úgy él, hogy a szülők megkövetelték az iskolai teljesítményt. Bár arról mélyebben nem esett szó, hogy milyen formában sikerült megfelelni ennek a szigorú kívánalomnak, visszaemlékezésében a szülők elvárása nem ütközött akadályokba, mert mind ő maga, mind a testvérei jó tanulók voltak.

Az interjúalany esetében is igaz, amit Kanyóné (2002) a megállapított a katonai pálya iránt vonzódó fiatalok fizikai erejével és az erő bizonyításával kapcsolatosan, ugyanis személyes tehetsége elsősorban a fizikális képességek terén, a sportban mutatkozott meg. Különösen jól tudott futni, és úszással is szívesen foglalkozott. A katonai pályaorientáció, az általános iskola végén jelent meg markánsabban az életében.

„Édesapám polgári jelzésű katona, tehát nem volt ismeretlen a fegyver, meg az egyenruha, mert neki volt. Amúgy is tiszteltem az egyenruhát. Tetszett a katonai egyenruha is. 14 évesen az lett az álmom, hogy katona legyek. Akkoriban nagy volt az érdeklődés a katonai pálya

iránt, de sem az osztályból, sem a településről senki más nem ment katonának.” (hatodik interjúalany)

Megfigyelhető, amit Kanyóné (2002) és Varga (2012) megállapított, mégpedig az, hogy a korai pályaválasztási döntést meghozók esetében nagy szerepe van a külső identitásjegyekhez történő vonzódásnak mint például az egyenruha iránt érzett vonzalomnak, amiről az illető is beszámolt.

Akárcsak a többi alany, a 6. sem katonai középiskolába járt, hanem egy normál gimnáziumba, és mellette katonai nevelést biztosító kollégiumban lakott. A középiskolás évek során, köszönhetően a katonai kollégium, és a gimnázium jól felszerelt mivoltának, 6-nál egyfajta sportolói életforma alakult ki. Rendszeressé váltak a tudatos edzések, ami tinédzser életkori szakaszban az egészséges testi fejlődés egyik alapvető kritériuma. Látható, hogy a sport továbbra is nagyon fontos szerepet töltött be az életében, azonban prioritásokról nem beszél.

Azt lehet mondani, hogy bár hiába lakott katonai kollégiumban, középiskolás éveiben mégis viszonylag ritkán találkozott egyenruhával. Amíg otthon lakott, addig napi szinten, itt viszont már kevésbé rendszeresen, ugyanis kollégiumban civil nevelők voltak, katonákkal csak néha, inkább csak alkalmasszerűen találkozhattak. A kollégiumi tanárokkal kiegyensúlyozott volt a kapcsolatuk. Még a kollégium vezetőségével is napi szintű volt a kapcsolat. A kollégium vezetője viszont egy katona ezredes volt, akire a hatodik interjúalany egy közvetlen személyiségként emlékszik. Volt, hogy közösen ebédelt a kollégium növendékeivel, és az sem volt kuriózum, hogy az intézményvezető a kollégiumi szobába is bement, hogy a diáksággal beszélgessen. Mindezek alapján egyfajta kettősség figyelhető meg. A kollégium légkörét a megszokottnál erősebb kötöttségek jellemezték a katonai mivolta miatt, azonban ezt a szigorot nem konkrétan az egyenruhás személyek váltották ki, hanem az intézmény jellege, az egyenruhás személyeket pedig viszonylag lazának és közvetlennek látták. Bizonyos kötöttségekkel is járt a katonai kollégista lét. Meg kellett lennie bizonyos tanulmányi átlagnak, amit interjúalanyunk tudatos tanulmányi munkájával rendre teljesített. Ennek a következetes tanulmányi munkának köszönhetően viszonylag nagy szabadsága volt, hiszen a kollégiumban a kimenők is a tanulmányi átlag szerint jártak. Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy középiskolában ő is elkezdett lázadni, ami a teljesítménye romlását is magával hozta.

Az egyenruha nem csak a katonai személyzetten volt megfigyelhető, ugyanis a katonai kollégiumban a viselet is biztosított volt, viszont a katonai, társasági egyenruhára emlékeztető

öltözetüket, csak az ünnepi alkalmakkor volt szükséges felvenniük. A mindennapok során azonban civil ruházatban voltak. Civil ruhát is adtak a katonai kollégiumban (trapper farmer, kockás ing).

Összességében tehát azt lehet mondani, hogy az egyenruha ebben a korban is megjelent az életében, azonban nem lehetne azt mondani, hogy annak szerves része, esetleg meghatározója lett volna, ugyanis sem az egyenruhát viselőkkel nem állt olyan kapcsolatban, hogy az meghatározó legyen, sem pedig a saját, egyenruhára hasonlító ruháját nem kellett napi szinten hordani. Azonban a kollégium által adott civil ruha egységes volt, tehát minden kollégiumi lakó ugyanolyan viselt. Ez az egységes öltözködés pedig pont olyan mint amit a katonaságnál megkövetelnek.

A szabadidős programjairól nem sokat mesél. A fakultációs elfoglaltságok mellett ejtőernyős kiképzésen vett részt, amelyet az MHSZ szervezett a település repülőterén, illetve, ha volt alkalma rá, akkor lövészetben is részt vett. Fontos hozzátenni, hogy a kollégium rendelkezett konditeremmel, beltéri lőtérrel, futópályával, kosárlabda pályával, focipályával, szóval szinten mindennel, ami ahhoz kellett, hogy fizikailag fejlődni tudjanak, illetve jobban bele szokjanak, hozzászokjanak a mindennapi fizikai terheléshez. 6. interjúalanyunk is szívesen használta ki a kínálkozó lehetőségeket, és ha tudott, akkor rendszeresen sportolt. Azonban ennyivel még nem ért véget a kapcsolat a katonasággal, ugyanis a katonai kollégiumba minden évben mentek a honvédségtől, amolyan orientáló jelleggel.

*„Minden évben jöttek a seregtől, hogy repülő, határőr, honvéd, harckocsizó, stb. legyél.”
(hatodik interjúalany)*

A katonai felsőoktatásban történő továbbtanulás ugyanakkor automatikus volt a katonai kollégisták számára. Mindezek alapján azt is mondhatjuk, hogy ez a pályáiv, ahogy az előző interjúalany esetében is kijelöltté vált. Azok az értékek, az a tudás és képességekészlet, melyeket a katonai kollégiumban megerősítettek, kialakítottak, később is jól hasznosíthatók voltak a felsőoktatás során, illetve a szolgálat megkezdésekor.

Érdekes ugyanakkor, hogy a 6. interjúalany kedvenc tantárgyai közé a földrajz, a természetrajz, a rajz, a testnevelés és az angol tartoztak. Külön fakultációra is járt angoltól és földrajzból. Ezek a tantárgyak nem éppen egy aktív, realista irányultságú, „férfias” érdeklődésű személyiségtípusról árulkodnak, melyekre Kanyóné (2002) szerint a leginkább jellemző a katonai pálya iránti érdeklődés. E sajátos irányultság mögött több ok is húzódhat. S ez az érdeklődés kapcsolódást mutat az 1.sz. interjúalany érdeklődési körével is. A katonaság

és a földrajz és az idegen nyelv szeretete mögött a feltérképezés, a felfedező kedv és egyfajta vonzódás az idegen tájak megismeréséhez, (akár ambivalens) viszonyulási szándék más kultúrák népeihez is húzódhat.

Talán éppen ezzel is magyarázható, hogy ennél a kategóriánál („Felemelkedők”) a hazafiasságra vonatkozó utalások egyik interjú esetében sem domborodtak ki hangsúlyosan. Leginkább csak az egyenruha és a parancs, illetve azok tiszteletben tartása tartoznak azon motívumok közé, amelyekhez a hazafiasság értékrendje köthető. E tekintetben az egyenruha és az általa szimbolizált katonai szervezet többször inkább ellentéteket szült a civil társadalom bizonyos képviselőivel, rétegeivel szemben. Ezen interjúalanyok esetében viszont tudvalevő, hogy éppen a társadalmi integrációra, elismerésre vágytak, mintsem hátrányos megkülönböztetésre.

Az elemzésünk szempontjából a három alany esete érdekes kérdéseket vet fel. Az egyéni akarat, tudatosság mennyiben erősödött meg a katonai nevelés során. Vajon célja volt-e a katonai „iskolának”, hogy a növendékei erős, egyéni döntéseket legyenek képesek meghozni, vagy sokkal inkább a kohéziós erő, az összetartozás, vagy akár a komfortitás, összekapaszkodás értéke domborodott ki megannyi további norma közül. Illetve, nem elvitatandó a szakkörös tevékenységek ereje, amely döntő hatásúnak mutatkozott az első és a második interjúalany esetében is.

5. 7. Kényszerpálya választók pályaválasztása és iskolai karrierje

A *kényszerpálya választók* klaszterbe tartozó két interjúalany pályaválasztásuk kapcsán megfogalmazódott típusának elnevezése: A megfelelni képes, és a kiemelt.

Az harmadik számú interjúalany elnevezése – A megfelelni képes – azt próbálja meg érzékeltetni, hogy az illetőnek már tinédzserkorban komoly megpróbáltatások (válás a családban, egyedül nevelő anya, konfliktus az alma materben) közepette kellett helyt állnia, és mindig képes volt felállni úgy, hogy közben a tanulmányi munkája is eredményes maradt.

A hetedik alany pályaválasztási döntéshelyzetéhez „A kiemelt” kifejezést alkalmaztuk. A kifejezés szimbolikája azt sugallja, hogy az illető minden tekintetben (tanulmányok, magaviselet, sport) élen járt a kortársaihoz mérten, és később így indulhatott el a „hajózó” pályán.

5. 7. 1. A megfelelni képes

Polgári családban nevelkedett szüleivel és öccsével éltek egy háztartásban. Szülei technikus végzettséggel rendelkeztek. Az anyai nagyapa keresett iparos mester volt a fővárosban, ami akkoriban komoly elismertséget jelentett. Pályájának a szocializmus vetett véget. Az apai nagyszülők egyszerű munkások voltak.

Lakóhelyük egy megyeszékhely külvárosi részén helyezkedett el. Szülei elváltak, ezért az iskolás éveinek nagy részében, az édesanyjával és az öccsével élt együtt. Katonai kapcsolat nem volt a családban, de még más egyenruhás sem, egy pap rokont kivéve. A szülei magasan kvalifikált emberként, polgári értelmiségi életet éltek, ami jótékony hatást gyakorolt a gyermekeik fejlődésére is.

Személyes tehetségét leginkább a mindennapok sokoldalúságában bontakoztathatta ki. Már 14 éves kora előtt is dolgozott nyaranta, és volt, hogy nyári időszakban kubikolt. Napi teendői közé tartoztak, a tüzelő fölaprítása, annak behordása, valamint tíz évesen már ő ment öccséért az óvodába. Gyermekként focizott, kerékpározott, grund típusú életet élt a környékbeli gyerekek társaságában. Látható, hogy ebben a korban semmilyen szellemi tevékenység nem jelent meg az életében, az ekkortájt végzett munka és a szabadidős tevékenységek is leginkább fizikai jellegűek voltak.

Általános iskola alsó tagozatában, a 3. interjúalanyunkra a támogató személyiségű osztályfőnöke volt meghatározó hatással. Később a gimnáziumban is az osztályfőnök meghatározó személyére emlékszik vissza, bár rá inkább a rugalmas, partneri habitusa miatt. Az iskolában sok régi vágású tanár tanított. Követeltek, de becsülettel követeltek. Meg is tanították azt, amit számon kértek. A bürokratikus szocialista rendszer hatása jobban volt érezhető az általános iskolában mint később, a gimnáziumban. Tekintélyelvű rendszer működött, ahol az igazgatónak mindig igaza volt.

Mivel azonban az édesanyja egyedül nevelte a két fiát, kevésbé tudta figyelemmel kísérni a tanulmányait, és nem is nagyon beszéltek az iskolai dolgokról. A szülők válása nyomot hagyhatott a 6. interjúalany gyermeki lelkében, hiszen akkoriban a társadalom még kevésbé fogadta el a konfliktusok megoldásának ezt a formáját, ezért érthető, ha interjúalanyunkat megviselte ez az állapot.

A 3. interjúalany életében ekkortájt sem a katonaság, sem pedig egyéb másik egyenruhás szervezet nem gyakorolt hatást a mindennapokra. Pályaorientációjára komoly hatást gyakorolt a szülői minta. Szeretett volna régész lenni, (a geológus szülők hatására) és ennek megfelelően a lakóhelyének egyik jó nevű gimnáziumában folytatta tanulmányait.

Látható, hogy a szülők már magasabb végzettséggel rendelkeztek és az interjúalany aspirációjában is megjelent a belső igény, hogy maga is elérjen egy bizonyos szintet, azonban esetében nem találtuk nyomát a direkt szülői ráhatásnak. A 6. interjúalany ugyanis nem említette, hogy szülei elvárták volna tőle, hogy hasonló pályára lépjen vagy legalább hasonló szintű végzettséget szerezzen, hanem önszántából akarta követni a családi mintát.

A középiskolában érdeklődése az ásványok irányába terelődött. Ez, az akkor kialakult érdeklődés a mai napig fennmaradt, ezért a házában, illetve annak udvarán, figyelemre méltó gyűjteménye halmozódott fel. Talán az ásványokkal való megismerkedés, és a fiatal korban kialakult önellátási igény keveredésének köszönhető, hogy nyaranta, a gimnáziumi tanulmányai mellett egy múzeumnak dolgozott és ásványok, valamint régészeti leletek feltárásával foglalkozott. A középiskolában nem járt semmilyen szakkörre, fakultációra vagy különórára. Egyedül a súlyemeléssel foglalkozott egy külső szakosztálynál. Ki lehet jelenteni, hogy az alany érdeklődése jóval kevesebb, ám annál konkrétabb célterületre koncentrált mint a korábbi alanyoké. Az esetében ez a fajta zárkózottság talán részben betudható annak a korszakban sajátos élethelyzetnek is, amiben a családja volt. Szülei válását követően édesanyja egyedül nevelte a két gyermekét, és ennek köszönhetően talán kevésbé volt aktív a személyiségük kibontását segítő elfoglaltságok felkutatásában. Azonban a sport nála sem maradt el, ráadásul pont egy olyan sportágat választott, amiben leginkább a nyers fizikai erőre van szükség, ez pedig szintén alátámasztja Kanyóné (2002) megállapítását, mely szerint a később katonai pályát választók szeretik saját erejüket bizonyítani és próbára tenni.

A középiskolás évek alatt még nem tervezte, hogy katona lesz. Magától eszébe sem jutott volna az ilyen irányú továbbtanulás. Biológia-latin szakos gimnáziumi diákként egészen más terveket szövögetett a fejében. Az élet azonban úgy hozta, hogy a személyes hobbjá, és az általa szerzett ismeretei miatt, szakmai vitába bonyolódott a földrajz tanárral, amely konfrontáció miatt a földrajz tantárgyból kapott osztályzata jeles helyett, közepes lett. Ezzel az eredménnyel már nem lehetett eredményesen felvételizni a geológus szakra. Ez egybevág azzal, amit Kanyóné (2002) megfogalmazott, mégpedig, hogy a katonai pályaválasztás történhet kényszerből, aminek az egyike oka az lehet, hogy az eredeti terv megvalósításához nem elég jók a tanulmányi eredmények. Ez a tanulmányi eredmény keresztülhúzta számításait, ugyanis nem rendelkezett másik tervvel vagy elképzeléssel. Mindösszesen annyit tudott, hogy tizennyolc évesen még nem akar munkába állni, ugyanis az életének más területeiről már jól ismerte, hogy mit jelent az, hogy dolgozni. Pont kapóra jött, hogy a katonaság toborzót tartott az iskolában, ami adott neki egyfajta kapaszkodót és tervet is épített

rá. Ez lehetőség volt arra, hogy valahova beadja a jelentkezését, és egy újfajta területen is kipróbálja magát. Akkor még fogalma sem volt arról, hogy mit is jelent ez az egész. Ahogy mai fejjel fogalmaz:

*„Először kényszerpálya volt a katonaság, de végül nem bántam meg a döntésemet.”
(harmadik interjúalany)*

Végül műszaki tisztnek jelentkezett a katonai főiskolára, ami azért sem volt egyszerű döntés, mert az akkori közegéből egyedül ő ment műszaki pályára. A többiek orvosnak, jogásznak jelentkeztek. Döntésében látszólag senki nem befolyásolta. Úgy tűnt, hogy csakúgy mint más élethelyzetekben, ebben a döntésben is a saját ítélőképességére volt kénytelen hagyatkozni.

5. 7. 2. A kiemelt

A 7. interjúalany besorolását fel lehetne cserélni a 2. alanyéval. Ő ugyanis szintén járt katonai kollégiumba, amíg a 2. interjúalany nem járt, illetve a 2. mást tanult a középiskolában, és eredetileg azon a pályán készült továbbtanulni is, később azonban leromlottak a tanulmányi eredményei. Viszont ez a gyengébb tanulmányi eredmény a saját belső indíttatású érdeklődésével volt összefüggésbe hozható, hiszen a polgári védelemmel kapcsolatos szakköri tevékenységben viszont aktívan részt vett. Innentől fogva tehát a 2. interjúalany egyenes úton haladt a rendvédelmi pályák útvesztőiben, a 7. pedig egészen más pályát járt be.

A 7. interjúalany a szüleivel, és a 4 évvel fiatalabb húgával élt egy háztartásban. Szülei középfokú végzettséggel rendelkeztek, de tanult emberek voltak, akik folyamatosan képezték magukat. Édesapja szakmunkás végzettséggel rendelkezett, később továbbképezte magát. Az édesanyja beosztott, nem diplomás szellemi dolgozó volt egy középiskolában. Szüleinek a körében nem esett túl sok szó az iskoláról, ami már itt egyfajta feszültséget sugallt. Főként a saját élményeiről nem beszéltek a gyermekeik előtt. Emlékei szerint nem volt semmiféle presszió a tanulásra nézve, de mindig örültek, ha jó eredményt értek el az iskolában. Tehát, annak ellenére, hogy a tanulás mint az életben való boldogulás egyik lehetséges útja, a szűkebb értelemben vett családban sem tartozott a mindennapos beszédtemák közé, 7 eredményes, jó tanuló volt.

Személyes tehetsége, több dologban is megmutatkozott. Sportolt, egészen pontosan magasugró, edzésekre, és versenyekre járt, a helyi sportegyesületnél. A tanulásban is jó teljesítményeket mutatott. A kémia, fizika, földrajz, történelem és angol nyelv tantárgyakat szerette, és jól is teljesített belőlük, viszont magyarból nem volt olyan jó. A többi tantárgyból

viszont elismerései voltak. Tanulmányi versenyeken is részt vett. Kapott könyveket, okleveleket és más jellegű elismeréseket is. Egyszer olyan kitüntetést is kapott, amiért középiskolában rögtön felvették a KISZ-be. Szerette az iskolát és a tanárok is szerették, mert saját meglátása szerint is amolyan csendes, jó gyerek volt.

Látható, hogy a 7. interjúalanynak az életében is hamar megjelent a sportolás. A kedvelt tantárgyak alapján ebben az esetben is igaz az, amit Kanyóné (2002) leírt, hogy az aktív, realista irányultságú, „férfias” érdeklődésű személyiségek választják leginkább a katonai pályát.

Az iskolai elvárások, inkább csak ki nem mondott szavak szintjén hatottak rá. Nem volt semmiféle kivetnivaló a tanulmányi teljesítményével és a magaviseletével sem, megkönnyítve a szülei életét ezzel. A katonai pálya kiválasztása nem teljesen önálló elképzelésből fakadt, hanem egy osztálytársa hatására jött az ötlet. Az iskolában voltak úgynevezett honvédelmi napok, amelyek amolyan pályaeorientáló jelleggel valósultak meg, az általános iskolás korosztály körében. A tanárok, és ezen belül az osztályfőnök is preferálta, hogy az osztálytársával együtt, ketten katonai kollégiumba jelentkeztek. A katonai pályaeorientáció kapcsán édesanyja nem volt támogató, édesapja viszont büszke volt a fiára, és nem volt ellenére a dolog. Ugyan volt egyfajta nyomás a női oldalról, hogy ráér ezzel később is, az alany a saját fejére, illetve az osztálytárs felvetésére hallgatott. Megítélésünk szerint ebben az esetben azt lehet látni, hogy a szülők már az általános iskolában sem helyeztek semmiféle nyomást a gyerekre, sem az iskolai eredményekkel, sem pedig a továbbtanulással kapcsolatosan. Természetesen mindehhez az is hozzájárulhatott, hogy a 7. interjúalany mindenféle szülői nyomás nélkül jól teljesített az iskolában. Interjúalanyunk nem úgy számolt be erről az időszakról, mintha rendszeresen ellentmondott volna szüleinek, ezért elképzelhető az is, hogy ha a szülei egy kicsit nagyobb nyomást helyeztek volna rá a pályaválasztást illetően, akkor másik utat választ magának. A szülők mellett azonban a gyermek pályaválasztási aspirációja is meghatározó a középfokú továbbtanulásnál, amely szempontból pedig nem zárható ki a Liskó (1998) által is megfogalmazott kortársi hatás sem. Különösen akkor válik hangsúlyossá egy efféle külső hatás, ha az egyén önálló elképzeléssel nem rendelkezik (Liskó, 1998).

Általános iskola után egy helyi gimnázium tanulója, valamint egy katonai kollégium lakója lett. A helyzet valamelyest különleges voltát az adta, hogy maga is a településen nőtt fel, így a környezet ismerős volt a számára. A katonai kollégista diákoknak tanulmányi

szerződése volt a katonasággal, a gimnázium viszont egy teljesen normál tanrendű intézményként működött.

Nagyon érdekes, hogy a katonai kollégiummal kapcsolatos legmaradandóbb emlékei között azt is felemlíti, hogy rendszeresen emlékeztették a diákokat, mennyi mindennel tartoznak a katonaságnak és mekkora anyagi terhet jelentene számukra az, ha elmennének.

„Állandóan emlegették, hogy ha elmész, akkor ennyit ki kell fizetni a szüleidnek, amit a sereg finanszírozott.” (hetedik interjúalany)

Ez azért volt lehetséges, mert a szállás, az ételmezés, a ruházat és némi ösztöndíj is finanszírozásra került a hadsereg részéről. A hétköznapi ruházatot is biztosították, ami trapper farmer és kockás ing volt, de volt katonai ruházat is az ünnepekre.

A kollégiumi mindennapok során kötött napirend szerint tevékenykedhettek a tanulók, de nem nagyon tudta a saját életrendjébe beilleszteni ezt a fajta mesterséges kötöttséget. Ennek okát kereshetjük az önálló tanulási stratégia kialakultságában, illetve az egyéb elfoglaltságok időigényében. A kollégiumban a nevelőtanárok magyar, matematika, meg fizika tanárok voltak. Katonák csak elvétve voltak jelen a katonai kollégium mindennapjaiban. A kollégiumvezető és a helyettese viszont katonák voltak, és csak később lett néhány tanár akik szintén felszereltek katonának.

„Inkább csak megérintett minket a katonaság szele.” (hetedik interjúalany)

Az iskolai tanárok közül csak néhányra emlékszik. Viszont beszél egy idős, szigorú férfi tanárról, aki akkor példaképként is megjelent előtte, markáns személyisége miatt. Az alany iskolán kívüli tevékenysége meglehetősen sokrétűnek mondható. Sportolóként úgynevezett Szpartakiádon vett részt, amelyet Tatán rendeztek. Olyan szakkörre is járt, amelyen a motorkerékpáros közlekedéssel kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismeretekkel foglalkoztak. A középiskolában volt egy csillagászati társaság is, amelyet egy barátja által ismert és kedvelt meg. Ennek a szakkörnek semmi köze nem volt a katonasághoz és mégis nagyon szerette. Látható, hogy az érdeklődése meglehetősen sokrétű volt, és e világ felé nyitott személyiségnek a szabadidős tevékenységei nem igazán kapcsolódtak a katonasághoz.

A tantárgyakhoz is elég vegyesen állt, míg a matematikát és a fizikát nem szerette, és nem is ment neki túl jól, addig a német nyelv, a történelem és a kémia kedvelt tantárgyak voltak a számára. Ebben az az igazán érdekes, hogy a matematika és a fizikai a két tipikusan reál tantárgy, ami így némileg ellentmond Kanyóné (2002) megállapításának, mely szerint a

katonai pályát választok nagy érdeklődést mutatnak ezen tárgyak iránt. Ezzel szemben az látható, hogy ebben a korban már inkább a humán érdeklődés dominált az alanynál.

A felsőfokú katonai továbbtanulás kapcsán leszögezi, hogy igazán, a repülés része érdekelte, és erre a területre csak ketten feleltek meg az alkalmassági vizsgálaton. A repülés iránti érdeklődés egyfajta jele a katonai technika iránti érdeklődésnek, aminek Kanyóné (2002) szerint nagy jelentősége van a katonai pálya választásában. A középiskolás évek utolsó hányadában vált kiterjedtebbé a kortársi kapcsolatrendszere, és a sikeres alkalmassági után a tanulmányaiba fektetett energia némileg lecsökkent. A gimnázium utolsó tanévét már jóval több szabadidős elfoglaltság, a kollégium részéről pedig határozottan kevesebb kötöttség jellemezte, és ennek „hozományaként” némileg le is romlott a tanulmányi eredménye.

5. 8. Szabad pályaválasztók iskolai karrierje

A *Szabad pályaválasztók* klaszterbe tartozó két interjúalany pályaválasztáshoz kapcsolódó döntéshelyzet során kifejező típuselnevezése: A reményteljesen ambicionált, és a sodródó.

A negyedik számú interjúalany elnevezése – A reményteljesen ambicionált – arra, az interjú során az alany által megfogalmazott meglátásra utal, miszerint karriert látott a katonai hivatásban. Továbbá az is erősíti a jellemző specifikum megfogalmazását, hogy az illető érezhetően többre volt képes annál mint amit az addigi tanulmányai során felmutatott.

A tizedik alany pályaválasztási döntéshelyzetekor „A sodródó” kifejezést találtuk szemléletesnek. A kifejezés a nem tudatos jellegre, a tervezetlenségre és a bizonytalanságra utal. Arra, hogy tett egy próbát a felvétellel, és aztán a következmények alakították a sorsát.

5. 8. 1. A reményteljesen ambicionált

Édesapja technikus képesítéssel rendelkezett, és az alkalmazotti lét felől középvezetői lét felé mozdult el, amely több mozgásteret biztosított neki. Édesanyja szakmunkás képesítéssel rendelkezett, és a szakmájában dolgozott, majd később őt is középvezetővé léptették elő. A szülei rendszeresen olvastak, tanultak, és amikor tehették, képezték magukat. Ez komoly mintát nyújtott interjúalanyunk számára ahhoz, hogy ő is olvasott, tanult emberré váljon. Nagyon szeretett olvasni, amely szokását mind a mai napig őrzi. 18 éves koráig a szüleivel élt, és kimondható, hogy komoly szerepe volt a család életében a fejlődésnek és a művelődésnek, ami a 4. interjúalanyra is hatást gyakorolt. A katonaságra jellemző szigor és fegyelem nem jelent meg otthon, legalábbis az illető nem számolt be ilyenről. Azonban már általános iskolás éveiben sem volt ismeretlen számára a fegyveres testület vagy a katonai pálya. A helyi

MHSZ, ahol az édesapja dolgozott, egy olyan közeg volt, amelyen keresztül a rendőrséggel, a polgárőrséggel és a tűzoltósággal is volt kapcsolat. Az egyenruha számára nem volt idegen jelenség, sőt, azt is érezte, hogy az egyenruhát tisztelni kell, de csak később lépett a katonai pályára, nem pedig általános iskola után.

Fiatal éveiehez a fegyverek ismerete is hozzátartozott. Nem csak az egyenruhás szervek miatt találkozhatott és ismerkedhetett meg a lőfegyverekkel, hanem az édesapja hobbija, a vadászat is hozzásegítette ehhez. Ennek ellenére nem érzett különösebb vonzalmat a vadászat iránt, inkább csak menni szeretett a vadászatokra, ahol az édesapjával együtt lehetett.

A személyes tehetségét a sportban találta meg. Általános iskolában kezdett el kosárlabdázni, majd később serdülő és ifjúsági korosztályban versenyszerű szintre is eljutott a sportágban.

Bár az általános iskolai évei alatt soha nem volt kitűnő tanuló, nem túl nagy energia befektetésével is stabilan teljesített. Ha nem is volt eleve determinált pályorientációja, kézenfekvőnek tűnt, hogy műszaki pályára lépjen. Édesapjának otthon saját műhelye volt, ahol ő is szívesen tevékenykedett. Egy akkor divatos műszaki irányú szakképzést választott a családjával együtt. Ez alátámasztja azt, amit Borbély-Pecze (2016) megállapított a korai pályaválasztással kapcsolatban, azaz azt, hogy ebben az életkorban, pályaválasztási döntést, a serdülő kevés információ birtokában, szülői behatásra hoz meg. Felfedezhető a szülői minta követése is, illetve az is látható, hogy erős volt a műszaki érdeklődés, ami szintén szerepet játszhat a katonai pálya későbbi kiválasztásában Kanyóné (2002) szerint.

A közeli megyeszékhelyen található egyik műszaki szakközépiskolába tanult tovább. A viselkedését a középiskolás éveiben a lázadás jellemezte. Ugyanakkor ez a fajta lázadás nem okozott különösebb kárt az életének egyik lényeges területén sem, tanulmányi eredményei sem romlottak le különösebben. Sokszor inkább csak az elzárkózás és a passzivitás formájában jelent meg ez a lázadó attitűd. Például amikor elvonulva könyvet olvasott. Egyedül az iskolai magviselete terén akadtak problémák, amelyeknek a mértéke szintén nem volt kezelhetetlen.

Középiskola alatt egy évig kollégista volt, utána bejárós lett. Ennek az volt az egyik legfontosabb oka, hogy a kollégium túlságosan szabályozott jellegét nem tudta elfogadni, távol állt tőle az ilyen életstílus. Itt már érezhető, hogy a katonasággal együtt járó szabályok és a szigorú rutin nehezen összeilleszthető az alany személyiségével. Ez egy nagyon fontos ellentmondás, hiszen az alany által nem kedvelt szabályok, a rend, a fegyelem együtt járnak a katonai munkamóddal. Kenderfi (2011) szerint a sikeres pályaválasztás egyik

alappillére pedig nem más mint hogy az illető egyéni munkamódja illeszkedjen a pályán elvárt munkamódhoz. Papuláné (2013) véleménye szerint pedig pont a rend és a fegyelem szokott lenni az egyik legvonzóbb tényező a katonai pályában. Azonban nem csak ezzel akadt problémája, a kollégiumi társaival sem igazán barátkozott, jobban szeretett inkább olvasni. Erre ő úgy tekintett mint egyfajta lázadásra, ami érthető, hiszen így kivonta magát szinte minden olyan tevékenység alól, amelyek a kollégium jellegzetességei közé tartoznak és egy ott kevésbé űzött tevékenységet, az olvasást választotta. Itt ismét felfedezhető egy olyan elem, ami akár predesztinálhatja is a pályaválasztás sikertelenségét, ugyanis valójában az történt, hogy az alany ezzel a lázadással és kivonulással szembe ment a kollégiumban élő közösség értékeivel és szabadidős tevékenységnek egy olyan dolgot választott (az olvasást), ami nem tartozik bele például a katonai pálya értékrendjeibe. Az intézményesült kortársi kapcsolatrendszerében nem alakultak ki erős kölcsönösségen alapuló kötések. Később az is világossá vált számára, hogy az iskolai szakképzés műszaki része sem tartozik az érdeklődési körébe. Az olvasás mellett a kosárlabda volt a másik hobbi, amelyet ekkor már versenyszerűen űzött. A fentiek ellenére mégis katonai főiskolára adta be a jelentkezését, mivel lehetőséget, sőt karriert látott a katonai hivatásban. Ráadásul műszaki szakterületre, közlekedésmérnöki és harcjármű üzemeltető szakra jelentkezett. Az elhangzott információk alapján ez egy elhibázott döntés volt, az interjú alapján egy olyan kép rajzolódott ki, melyben az alany minden ellentmondás ellenére magára erőszakolta a katonai felsőoktatást és a katonai pályát. Akár azt is lehetne mondani, hogy az alany nem rendelkezett elég önismerettel vagy egyszerűen csak nem vette figyelembe az intő jeleket.

5. 8. 2. A sodródó

Szüleivel, és négy évvel idősebb nővérével élt egy háztartásban. Édesanyja beosztott nem diplomás szellemi dolgozó volt egyik helyi, állami vállalatnál. Édesapja, szakmunkás végzettségével, fizikai munkát végzett ugyanannál a helyi állami vállalatnál. A szülőknek kevés ideje jutott bármiféle hobbi, kikapcsolódásra, saját iskolai élményeiről a mindennapok során, ha ritkán is, de esett szó. Különösen az édesanya mesélt érdekes, az iskolai élettől kapcsolatos élményeiről. Nagyon szeretett tanulni, és ennek, már akkor is megvolt az eredménye, ezért került irodai pozícióba. Az édesapja már kevésbé pozitívan élte meg az iskolás éveket, de a szakmát, amelyet akkoriban is folytatott, ott tanulta, és nagyon szerette is. A szülői minta segítette ahhoz, hogy olvasó emberré váljon, és gyerekként falta a könyveket. Katonai kapcsolat, a sorköteleesség intézményétől eltekintve, nem volt a családban.

Az egyenruha azonban nem volt teljesen idegen, hiszen az anyai nagypapa volt a település postása. A pálya iránti érdeklődés, csak jóval később alakult ki, és akkor sem családi hatásra.

Több területen is megmutatkozott a személyes tehetsége. A sportban, a futball volt a kedvence, de versenyszerűen soha nem űzte ezt a sportágat. Nem így volt ez, a zenével. Nyolcévesen beíratkák az iskolai énektanár által irányított zenekarba. Eleinte több hangszerrel is próbálkozott, majd végül a trombitánál kötött ki. A család nemhogy támogatta a zenélésben, hanem kifejezetten ösztönözték arra, hogy gyakoroljon sokat, és legyen benne minél ügyesebb. Így is tett, megszerette a zenekari tevékenységet, a próbákat és a fellépéseket.

Elvárták, hogy az iskolában teljesítsen jól, a képességeinek megfelelően. Nem volt különösebben szorgalmas, vagy inkább csak nem volt kellő mértékben céltudatos, így voltak tantárgyak, amelyekbe kevesebb, míg másokba több energiát fektetett. Szeretett iskolába járni, a tanárokkal jól kijött, támogatták a tehetségében. A tanárok hatása számára döntő volt. Azokat a tantárgyakat szerette meg leginkább, amelyeket a tanárok izgalmasan, érdeklődését felkeltve tanítottak neki. A diáktársakkal is jól kijött, de az idejének jelentős részét, nem az iskolai osztálytársakkal, hanem zenekari, sokszor jóval idősebb társaival töltötte.

Az általános iskolai tanulmányai során a természettudományi és a bölcsész tantárgyak közül is akadt olyan, ami kedvére való volt. Szerette a földrajzot, a matematikát és a biológiát is, de később még a kémia is foglalkoztatta. A bölcsész tantárgyak közül a történelem, és az irodalom tartoztak a kedvencei közé. A jó tanulmányi eredményeinek köszönhetően matematika versenyeken is részt vett. Ismét egy olyan személy képe rajzolódik ki, amelyik érdeklődést mutat a reál tantárgyak, a realista gondolkodás iránt, ami alátámasztja Kanyóné (2002) álláspontját, mely szerint a katonai pályát választók esetében megfigyelhető az ilyen jellegű érdeklődés.

A 10. interjúalany a pályaválasztás időszakában még kevés önismerettel rendelkezett. Bár az érdeklődése szerteágazó volt, és látszólag a képességei is sok mindenhez megfeleleltek, az értékrendje még kiforratlan volt (Dávid-Bögös, 2003). Katonai pályaeorientációját azzal lehetne a leginkább jellemezni, hogy a sok inger közül, nem tudta semmi mellett elkötelezni magát, ezért egy hirtelen ötlettől és kíváncsiságtól vezéreltetve döntött úgy, hogy jelentkezik egy, a lakóhelyétől nyugatra fekvő, de még nagyon is keleti város, katonai kollégiumába. A zenélés, és a katonai zenekarok ismerete is ösztönzőleg hatott az elképzelésére, de mint aztán kiderült, a későbbiekben, ennek semmiféle hatása nem maradt fenn. A szülei, különösen az édesanyja nem örült ennek az elhatározásnak, de idővel belenyugodott és az édesapjával

együtt támogatta a döntésében. Ebben az esetben az látható, hogy a szülők nem igazán próbálták terelni vagy irányítani a pályaválasztást ebben az időszakban, a részvételük annyiban kimerült, hogy véleményt formáltak az alany döntésével kapcsolatosan. A jelenség abban az értelemben ráillik a Liskó (1998) által megfogalmazottakra, hogy a település jellegéből adódóan, a szülők kevés rálátással rendelkeztek a pályaválasztási döntés fontosságára (Liskó, 1998).

A katonai kollégium világa, teljesen idegen volt a számára, ugyanakkor így is szabadságként élte meg, hogy eljött a szülői háztól, és a szülővárosából, noha ott sem érezte rosszul magát. A katonai kollégium diákjai, egy jó nevű helyi gimnázium tanulójaként folytathatták a tanulmányaikat. A hadsereggel kötött tanulmányi szerződés miatt rengeteg kiváltságban volt része, amit nagyon élvezett. A sport, továbbra is nagyon lekötötte, sokat járt futballozni, de mellette elkezdett a tájfutással is barátkozni. Rengeteg sportolási lehetőség volt a kollégiumban, azonban mindig olyan sportok, és egyéb elfoglaltságok irányában érzett vonzalmat, amelyben társaságra, kortársi közösségre is talált. Ilyen volt a tájfutás is, ahol a sportolás során barátságok is kötődtek. Az alany esetében is felfedezhető, amit Kanyóné (2002) megállapított, hogy a katonai pályát választókra jellemző a sportolás, az erő bizonyítás. A katonai kollégium, katonai jellegű táborokat is szervezett a tanulóinak. Az ilyen táborok során, a diákoknak volt alkalma éles lőszerrel löni, valamint, valós katonai harcászatot imitáló gyakorlatokon részt venni. Az alanynak nagyon tetszett az, hogy tizenévesen ilyen, mások számára elérhetetlennek tűnő kalandokban vehet részt, ráadásul mindezt egy erős kölcsönösségen alapuló kortársi közegben élhette meg. Arról nem számolt be, hogy mennyire élvezte ezeket a dolgokat, így nem lehet kijelenteni, hogy ebben a korban vonzódott a katonai technika és a fegyverek iránt. Azonban itt is észrevehető az, ami már korábban is megjelent, hogy roppantul élvezi a katonai kollégiumnak köszönhetően elérhető kiváltságokat. A kollégiumban civil nevelőik voltak, de időnként katonák is tartottak előadásokat, valamint a táborokban is jelen volt a katonai személyzet. A 10. interjúalany pontosan az ilyen katonai jellegű dolgokat élvezte a leginkább.

A katonai továbbtanulás magától értetődőnek tűnt a katonai kollégista éveket követően. Interjúalanyunknak, ugyan megfordult a fejében a civil felsőoktatás is, mert szerette a földrajz tantárgyat, végül az egyenes úton haladt, és katonai főiskolára jelentkezett. Ekkor még nem tervezte előre meg, hogy utána más, civil irányba is halad majd.

5. 9. Az öntörvényű pályaválasztók iskolai karrierje

Az öntörvényű pályaválasztók klaszterébe tartozó két interjúalany pályaválasztási döntéshelyzet kapcsán megfogalmazott típusának elnevezése: Dacoló döntéshozó, és az együttműködésre képes.

Az ötödik számú interjúalany – Dacoló döntéshozó – öntörvényűsége a dacos viselkedésben nyilvánult meg. Továbbtanulási döntései is ennek a sajátos habitusának voltak betudhatóak, melyek során többnyire a szülői akarattal szemben konfrontálódott.

A nyolcadik alany pályaválasztási döntéséhez „Az együttműködésre képes” kifejezést használtuk. A típuselnevezése a katonai kollégiumi években megszokott és leülepedett képesség megjelenésére majd pedig konvertálhatóságára utal, ami korábban nem jellemezte az interjúalany viselkedését.

5. 9. 1. Dacoló döntéshozó

A család, apa, anya, a bátyja, és az anyai nagymama élt egyháztartásban. Az apai nagymama is a településen élt. 5. interjúalanyunk édesanyja és édesapja is érettségizettek. Édesanyja érettségizett szakmunkás végzettséget, édesapja a szakmunkás végzettsége mellé marxista főiskolai bizonyítványt szerzett, s a környéken elismert kereskedőnek számított, a 80-as évek végéig üzletvezető volt. Később több üzletnek is volt a vezetője, s hosszabb ideig egy szaküzletet vezetett a település központjában. A család iskolával kapcsolatos attitűdjéről elmondja, hogy a tanulás egy alapelvárás volt akkoriban.

„Első volt a tanulás, és, ha készen vagy, akkor utána majd jössz segíteni. Konzervatív család, konzervatív nevelés.” (ötödik interjúalany)

ADHD-s, ezért különösen fontos volt, hogy a családi és az iskolai közegből megfelelő türelmet, törődést és odafordulást kapjon. Gyermekként számos közösségi élményben lehetett része. Szeretett olvasni, focizott, karatézott és sportlövészetre is járt, barátokat is innen szerzett. Látható, hogy ennek az interjúalanyunk az életében is nagyon hamar megjelent a sport. Ráadásul nem csak csapatsportok, hanem egyéni sportok, illetve a küzdősport is. A küzdősport kimondottan a test-test elleni erőbizonyításról szól, az erőbizonyítás iránti vágy pedig egy olyan elem, ami Kanyóné (2002) szerint felfedezhető a katonai pálya iránt érdeklődőknél. Nem szabad elmenni a sportlövészettel mellett sem, hiszen a fegyverek iránti

érdeklődésnek is nagy szerepe van a katonai pályára lépésnél Kanyóné (2002) véleménye szerint.

Az iskolában nem voltak túl jó eredményei, olyan közepes és jó eredmény között teljesített, jobb eredményt nem nagyon produkált. ADHD-s, ezért korántsem meglepő, hogy az iskolai közegben rossz gyerekek számított. Saját beszámolója szerint lázadó gyerek volt, azonban felfedezhető némi ellentmondás a szavaiban, ugyanis pár mondattal később már arról beszél, hogy szülei konzervatív felfogása segített neki abban, hogy az iskolai közegben legyen képes beállni a sorba, és elfogadja azt, hogy a tanárnak mindig igaza van. Talán nem is lázadó volt, hanem sokkal inkább csak makacs, aki jobb szeretett a saját feje és elképzelései után menni mint másokat követni vagy másokra hallgatni. Az is lehet, hogy a túlságosan konzervatív nevelés miatt sok apróságot is lázadásként élt meg.

Pályaválasztásnál nagy volt a szülői nyomás, ráadásul a két szülő ellentétes elképzelésekkel rendelkezett. Édesanyja beosztott, nem diplomás szellemi dolgozó volt, ezért szerette volna a kisebbik fiát a sajátjával megegyező terület irányba terelni. Édesapja viszont a kereskedelem felé szerette volna orientálni. Ebben az ellentmondásos helyzetben előkerült a lázadó mentalitása, és úgy döntött, hogy a két pálya közül egyikre sem jelentkezik, és beadta a jelentkezését egy harmadik terület szakközépiskolájába, ahova annak ellenére sikerült bejutnia, hogy a szüleitől semmiféle segítséget nem kapott. Ebben az esetben is felfedezhető, amit Fehérvári (2016) leírt a korai pályaválasztásról, hogy általános iskolában pályaválasztási döntést a serdülő kevés információ birtokában, szülői behatásra hoz meg. Azonban érdekes csavar, hogy a szülői nyomásnak az lett a hatása, hogy azzal ellentétes döntést hozott a fiatal.

A középiskolában sem voltak kiemelkedő tanulmányi eredményei. Ahogy fogalmaz, az ADHD-s nem tanulja meg jól azt, ami nem érdekli. Mindezek ellenére a tantárgyak nagy részét szerette, még ha nem is nyújtott bennük kimagasló teljesítményt. A középiskolás évek alatt hobbija, illetve érdeklődési köre csak tovább bővült. Továbbra is szívesen olvasott, de e mellett megjelent a főzés és a motorozás is. Saját bevallása szerint semmiben nem volt különösebben tehetséges. Bár, több sportágat is kipróbált mint például a futball vagy a karate, valóban eredményes, a sportlövészetben volt. Sportlövészként az ifjúsági válogatottság szintjéig jutott. Sikereit a kitartásának és a szorgalmának tudja be. A sportolás iránti vonzalma azt sugallja, hogy benne is erős volt a teljesítménymotiváció, ami akár a katonai pálya iránti vonzódás alapját is képezhetette volna (Kanyóné, 2002; Papuláné, 2013).

Mindezek ellenére egy darabig úgy volt, hogy középiskola után mezőgazdasági főiskolán folytatja tovább a tanulmányait, azonban az utolsó pillanatban meggondolta magát

és bátyja után ő is katonai főiskolára jelentkezett. Az érettségi környékén valamelyest javultak a tanulmányi eredményei, és a legtöbb tantárgyból elérte a jó osztályzatot. Az érettségi vizsgája is hasonlóan sikerült, így felvételt nyert a főiskolára. Viszont a katonaságot, a katonai életet nem ismerte, mindösszesen annyit tudott, hogy a bátyja katona volt. Anyai ágon ugyan volt hivatásos katona a családban, interjúalanyunknak semmilyen szintű kapcsolata nem volt vele, így az emlékeiben az él, hogy nem is gyakorolt rá hatást. A bátyjával kialakított kapcsolatáról és annak hatásáról nem sokat beszélt, így csak gyanítani lehet, hogy valamiféle rejtett hatást ő, illetve az általa választott katonaiszti életforma is gyakorolhatott rá. Bármi is vezérelte a döntésében, egy dologban ma már biztos: fogalma sem volt arról, hogy mibe vág bele.

5. 9. 2. Az együttműködésre képes

Kispolgári családban nevelkedett, szüleivel és egy nővérével éltek együtt, egy háztartásban egy darabig, azonban a szülők még azelőtt elváltak, hogy interjúalanyunk megkezdte volna az általános iskolai tanulmányait. Szülei középfokú végzettséggel rendelkeztek, de tanult emberek voltak. Édesapja technikus végzettséggel, édesanyja pedig beosztott, nem diplomás szellemi szakképesítéssel rendelkezett és egy állami intézményben dolgozott rokkantnyugdíjazásáig. Igyekeztek szellemileg aktív életet élni, és a lehetőségeikhez mérten, értelmiségi mintát nyújtani a gyermekeik számára. Az iskolával kapcsolatban, a szülők mindkét gyermekükkel szemben magas elvárásokat fektettek. Mivel ők maguk is jó tanulók voltak az iskolás éveikben, ezért a gyermekeik tanulmányi teljesítményével kapcsolatban is az volt az elvárás, hogy kitartó szorgalommal végezzék a kötelességüket.

Személyes tehetsége több területen is kicsúcsosodott. Az általános iskolai évei alatt többször volt osztályelső, és érte el a kitűnő tanulmányi eredményt. Inkább a reáltárgyakat szerette, és ahogy fogalmaz, gyakran csak a tanárok jószándékán múlt, hogy egy-egy osztályzatot felfele kerekítsenek, ezért lehetett csak kitűnő. Ismét megfigyelhető, amit Kanyóné (2002) megállapított, hogy a katonai pályát választók jellemzően érdeklődést mutatnak a reál tárgyak iránt.

A sportban is jó teljesítményt mutatott. Ötödik osztályos korától versenyszerűen atlétizálni kezdett, azonban ez nem tartott sokáig, ugyanis nyolcadikban abbahagyta. Kiváló tanulmányi eredményeivel szemben, visszaemlékezése során az akkori magatartásáról lemondóan nyilatkozik: „*csapnivaló volt*” (nyolcadik interjúalany). Matematikából és fizikából fakultációra is járt, és versenyeken vett részt, nem ritkán igen eredményesen.

Különösen fizikából volt eredményes, de mégis inkább az osztályfőnöke volt rá nagy hatással, aki teljesen más tantárgyat tanított.

Katonai pályorientációja nem családi hatásra alakult ki, ha csak azon ok miatt nem, hogy szeretett volna egy szabadabb, az édesanyjától távolibb, önálló életet élni. Az édesanyja nem örült, hogy egyetlen fia, egy távoli, bentlakásos intézmény lakója lesz, viszont az iskolában támogatták tervét. Saját fejéből pattant ki az ötlet, hogy katonai kollégiumba jelentkezzen, aminek a hátterében a jó fizikai teljesítmény, a reáltárgyak iránti vonzódás és a leválás, a szabadságvágy állt. Nem volt elhanyagolható a család számára az a tényező sem, hogy anyagi szempontból nagy segítséget jelentett számukra a támogatás, amelyet a katonaság biztosított a képzés során. Ebben az esetben látható, hogy 8. interjúalanyunknál több tényező együttes hatása jelenik meg a döntés hátterében. Megjelenik az erős reál érdeklődés, a sportok, a fizikai erőbizonyítás szeretete, aminek Kanyóné (2002) szerint nagy szerepe van a katonai pálya iránti vonzódásban, és egyfajta önállósodási törekvés is, ami serdülő életkorban szintén nem elhanyagolható tényező. Mindezek mellett még Papuláné (2013) megállapítása is a döntést formáló tényezők között szerepelt, azaz, hogy a család alacsony jövedelmű volt, ezért a gyermekük továbbtanulása szempontjából meghatározó tényező volt a képzés finanszírozott jellege. A tanulókkal, illetve a szüleikkel tanulmányi szerződést kötött a hadsereg, amelyben vállalják, hogy állják az oktatás-nevelés költségeit, étkezést, szállást, ruházatot és zsebpénzt biztosítanak a tanulóknak. Cserébe azonban, a katonai pályán történő felsőfokú továbbtanulást, vagy a középiskolai tanulmányok végeztével, tiszthelyettesi katonai szolgálat megkezdését kötötték ki.

A katonai kollégium és a gimnázium kötöttségeit nem igazán viselte jól. Mindent megtett, hogy a kötelező kollégiumi szilencium alól kivonja magát: beiratkozott hangtechnikai laborba, járt matematika fakultációra, sportolt, matematikából és fizikából külön órákra is járt, valamint bekapcsolódott az iskolarádióban zajló tevékenységekbe. A tanulmányi eredményei is segítettek, hiszen mindig négyes fölött teljesített, ezért állandóan kapott engedélyt kimenőre. A kollégium is szervezett programokat, többek között katonai pályára orientáló menetgyakorlatokat, lövészeteket és tantermi keretek között, katonák által tartott szakmai előadásokat. Az aktívabb dolgokat élvezte, az előadásokat pedig inkább csak elviselte. Ezekben az aktivitásra sarkalló tevékenységekben talált rá önmagára úgy, hogy végre egy csoport vagy még inkább csapat hasznos tagjaként volt képes működni. Általános iskolás éveiben csak a saját feje után ment, és nem volt csapatjátékos. Néha utaztak is, azért, hogy meglátogassák valamelyik katonai főiskolát. Ez többnyire hétvégén történt, ezért sokszor

inkább csak az üres épületeket láthatták, ami nem keltett vonzalmat a 8. interjúalanyunk szemében.

8. interjúalanyunk tanulmányi és a katonai foglalkozásokon nyújtott teljesítménye miatt elismerésnek örvendett. Ezért tanáraival és növendéktársaival is jó, mondhatni, hogy erős kölcsönösségen alapuló kapcsolatot alakított ki. A kollégiumban csak a kollégiumvezető és a helyettesei voltak katonák, viszont a civil tanárok közül is voltak néhányan, akik leszerelt katonák, vagy önkéntesek voltak. Később, néhány civil nevelő is felszerelt katonának.

Számára könnyebbség volt az egyenes irányú katonai továbbtanulás. Olyan kitaposott ösvény, amelynek választása során nem kellett foglalkozni a hagyományos formában megszokott jelentkezéssel és felvételi eljárással. Ráadásul a katonai kollégista éveket követően, meg sem fordult a fejében, hogy más irányba menjen, hiszen nagyon élvezte az ott eltöltött négy évet. Ráadásul, a negyedik tanévben már egyre kevésbé szigorú kötöttségek vonatkoztak rájuk, ezért nem kellett mindenféle menekülő útvonalakat keresnie az elviselhetőség érdekében.

5. 10. A hátránykompenzálók pályaválasztása és iskolai karrierje

A *Hátránykompenzálók* klaszterbe egyetlen alanyt soroltunk. Ő a pályaválasztást vizsgáló döntési helyzetben „Idegen közegben is helytálló” típuselnevezést kapta. Az elnevezés mögöttes tartalmát a határon túliságból fakadó, hátrányait kompenzáló megpróbáltatások szolgáltatták, amelyben interjúalanyunk sikeresen talpon maradt.

5. 10. 1. Idegen közegben is helytálló

Szüleivel éltek egy háztartásban a Partium román részére eső, egyik nagyvárosában, testvére nincsen. Édesanyja beosztott, nem diplomás szellemi, édesapja pedig szakmunkás végzettséggel rendelkezett. Mindkét szülő munkáscsaládból származott, és a kezdetektől fogva rendelkezett munkahellyel. Az édesapja egy műhelyben dolgozott, alkalmazottként, édesanyja pedig egy állami nagyvállalatnál. Szülei nem sokat beszéltek a saját iskolai tapasztalataikról, élményeikről, de azt tudni lehetett, hogy a 9. interjúalany édesanyja jó tanulmányi eredményeket ért el az iskolában, és ezért is tudott irodai munkát végezni. Családjában egyáltalán nem volt katona, de még másfajta egyenruhás sem. A körülmények fényében azonban, ez egyáltalán nem tűnik meglepőnek.

Általános iskolai tanulmányait a szülővárosában folytatta. A szülei megkövetelték tőle, hogy képességeinek megfelelően teljesítsen, ezért az első volt a tanulás. A sportnak

szerepe volt az életében, hiszen személyes tehetsége abban mutatkozott meg elsősorban. Általános iskolai testnevelő tanárának unszolására atletizálni kezdett, mert jól ment neki a futás. Ő maga azonban, inkább asztaliteniszezni és futballozni szeretett. Ezekben a sportágakban is ügyes volt, de nem versenyzett bennük. A szülők támogatták a sportolásban, de ez többnyire megmaradt az iskolai sportolás keretei között. Látható, hogy bár ebben az életszakaszban jutott szerepe a sportnak az életében, azonban mégsem üzte olyan szinten mint néhány korábbi alany. Mindenesetre a sportok iránt mutatott érdeklődés alátámasztja Kanyóné (2002) azon megállapítását, hogy a katonai pályára lépők szeretnek sportolni. Véleménye szerint elsősorban a fizikai erő bizonyítására lehetőséget adó sportok iránt érdeklődnek a katonai pályára lépők, azonban általános iskolás korban ez az alany nem annyira érdeklődött azon sportok iránt, melyek során lehetőség van konkrétan bizonyítani a fizikai erőt, hanem inkább az ügyességi sportok érdekelték.

Az általános iskolában csendes, jó gyerek volt, és jól kijött a tanáraival is. Szeretett tanulni, de nem volt mindig kellően motivált. Leginkább a fizika és a matematika tantárgyakból teljesített eredményesen. Ebben az esetben is egyértelműen kirajzolódik, amit Kanyóné (2002) megállapított, mely szerint a katonai pályához az aktív, realista irányultságú, „férfias” érdeklődésű személyiség típusba tartozó fiatalok vonzódnak leginkább, hiszen az alany inkább a reáltantárgyak (matematika, fizika) és a testnevelés iránt érzett vonzódást. Azonban fakultációra vagy szakkörre nem járt.

Az általános iskola elvégzését követően következett be az életének a fordulópontja, ugyanis a családjával együtt elköltözött és egy kelet-magyarországi megyeszékhelyen telepedtek le. Középiskolai tanulmányait már az új lakóhelyének az egyik szakmunkásképző intézményében kezdte meg, ahol erősáramú berendezés szerelő szakterületen tanult. Az új élethelyzetét eleinte rosszul élte meg, mert a lakóhelyi környezet, az iskolai közeg és általában az emberek is idegenek voltak a számára, ezért meglehetősen nehezen vonódott be új szerepköreibe, és gyakran töltötte idejét magányosan. A szakmunkásképzés választása tulajdonképpen egy kényszerpálya volt a számára, hiszen az eredményei, de főként a képességei alapján, bőven bejuthatott volna egy jobb nevű szakközépiskolába is. Mivel azonban a jelentkezési időszakot lekésték, így szűkebb lehetőségek adódtak, és akkoriban, egyébként is a szakmunkásképzés volt a preferált képzettségi szint. A szakmunkásképzőben töltött évei során szintén erős közepes eredményei voltak. Műszaki érzéke közepes volt és a szakma sem keltette fel különösebben az érdeklődését, azonban a tanulmányaival és a magaviseletével egyáltalán nem akadt probléma. Szabadidejében sokat olvasott, de ha volt

alkalma rá, akkor az osztálytársaival találkozott. Jutott ideje arra is, hogy az iskolai tanulmányokon felül, bizonyos tudományos jellegű ismeretekkel barátkozzon.

A szakmunkásképző elvégzése után lehetősége nyílt arra, hogy gyorsított formában érettségi bizonyítványhoz jusson. A kétéves képzést követően tudatosult benne, hogy a képességei megvannak hozzá, ezért neki további tanulmányokat kell folytatnia. Ugyan nem volt egy gyakorlatias személyiség, a képzés műszaki része nem állt távol az érdeklődésétől, ezért arra jutott, hogy a műszaki pálya egy sajátos formáját célozza meg, ahol kissé sokrétűbb tudásra kell szert tennie, semmint a műszaki érzékre alapuló szakmai gyakorlat. Ekkor jelentkezett a katonai felsőoktatásba.

„Ez egy hirtelen ötlet volt, hogy már megvan az érettségi, akkor mit lehetne még tanulni, ahová be is jutok. Ez a katonatiszti érdekesnek tűnt, meg hát nem kellett érte fizetni. Volt ilyen fizikai alkalmassági, én meg mindig elég jól futottam, a többire pedig egy picit rákészültem, és sikerült. Picit meg is lepett, de sikerült.” (kilencedik interjúalany)

Látható, hogy ebben az esetben is fontos elem volt a katonai képzés ingyenessége a pályaválasztásnál. Gyakorlatilag a tizedik interjúalanyánál pontosan az a szituáció jelent meg, amit Papuláné (2013) leírt: az ingyenesnek tekinthető katonai felsőoktatásban történő továbbtanulás egyedüli lehetőséget jelent sok fiatal számára a felsőfokú tanulmányok folytatására, illetőleg a társadalmi felemelkedésre. Az élete korábbi szakaszában átélt elnyomás érzése is hajtotta az egyenruha, a katonaság irányába, ezért talán nem is biztos, hogy képes volt kellő mértékben felmérni a lehetőségeit. A meglepettsége is a saját képességeiben való bizonytalanságára utal.

6. PÁLYAELHAGYÁS ÉS PÁLYÁN MARADÁS DÖNTÉSHELYZETE

A felemelkedő klaszterbe tartozó három interjú alany pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete kapcsán a következő típuselnevezéseket találtuk kifejezőnek: az igazáért kiálló, a döntésre képes és a kompromisszumkész.

Az első számú interjúalany típuselnevezése – Az igazáért kiálló – a katonai szervezetben végzett feladatai kapcsán képviselt habitusát próbálja illusztrálni, melynek köszönhetően olykor feletteseivel is konfrontálódott.

A második alany pályaelhagyási döntéséhez kapcsolódó szimbolikus típuselnevezése – A döntésre képes – azt a fajta helyzetfelismerést és ítélőképességet kívánja érzékeltetni, amely nem csak az adott helyzetben, hanem az alany további élete során is meghatározó jelentőséggel bír.

A harmadik alany pályaelhagyással kapcsolatos döntési helyzete alapján „A kompromisszumkész” típusnevet kapta. A kifejezés arra utal, hogy az illető ugyan nem önszántából váltott, a család érdekében több munkakörrel is próbálkozott, mire rátalált a megfelelő útra.

6. 1. A felemelkedők pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzetében

6. 1. 1. Az igazáért kiálló

A rendszerváltás rengeteg katona életére hatást gyakorolt, ez alól az 1. számú interjúalany sem volt kivétel. A pályán maradáshoz alá kellett írni egy új katonai esküt.

„89-ben elénk raktak egy új katonai esküt, amit, ha aláírsz, akkor maradsz, ha nem, akkor viszontlátásra.” (első interjúalany)

A katonaság a rendszerváltás után már egy új hatalmat szolgált, amivel összességében nem volt gondja az interjúalanyoknak. A legnagyobb problémát a rendkívüli mértékben megnövekedett bizonytalanság jelentette számára, hiszen ekkor már családos emberként felesége és két gyermeke volt. Első interjúalanyunk megítélése szerint ebben az időben megváltozott a hadsereg korábbi szerepe, és az ország védelme helyett már sokkal inkább politikai érdekek érvényesítésére használták fel. Visszaemlékezései során azzal a megállapításával is megismerkedhettünk, hogy véleménye szerint az ő korosztályára

akkoriban nem volt szüksége a hadseregnek. Megállapítását azzal a tapasztalattal támasztja alá, hogy akkoriban a vezetés tett is annak érdekében, hogy ez a korosztály leszereljen. Például olyan intézkedések bevezetésére gondol mint a folyamatos áthelyezések, amivel tulajdonképpen megpróbálták ellehetetleníteni és kiszórni ezt a korcsoportot. Az interjúalanyunk már saját családja volt feleséggel, és két gyermekkel, ezért felelősségteljes apaként a leszerelés mellett döntött.

„Egy volt osztálytársam, aki 1 év alatt családdal együtt 5-ször költözött... áthelyezéssel. Az ország öt különböző tájegységére, gyerekekkel, asszonnyal együtt. Elköltözött egy bizonyos helyőrségbe, majd 2-3 hónap múlva megszüntették a helyőrséget. Elköltözött egy másikba 2-3 hónap múlva azt is megszüntették. Aztán egy harmadikba... Nekem az az érzésem, hogy ez nem az ő személye ellen szólt, hanem a korosztály ellen szólt. A katonatisztek ellen szólt. Ez a rendszerváltással hozható összefüggésbe.” (első interjúalany)

Első interjúalanyunk megfogalmazásaiban időről-időre találkozhatunk a politikai, vagy a vezetők kifejezésekkel, amelyeket a rendszerváltással összefüggésben használ. Szóhasználata egyértelműen utal arra a fajta méltatlan helyzetre, amelyet katonatisztként, valamint később a rendőrtiszti beosztásában is át kellett élnie. A méltatlan helyzet háttérében az a kiszolgáltatottság érzés húzódik, amelyet rajta kívülálló tényezők fennállása vált ki, de a megváltoztatásukra az adott élethelyzetben, illetve pozícióban nem képes az ember.

„Ilyen katonai vezetés mellett nem lehetett a család biztonságát garantálni. Nem tudta azt, hogy 2 hét múlva hol fogsz felébredni. Nem tudtam azt, hogy ha a gyerek elkezd az iskolát, vagy az óvodát, akkor azt be is tudja ott fejezni.” (első interjúalany)

Ronald, James és Mark (2003) kutatása szerint a bevetések fokozzák a katonai pálya elhagyására irányuló motivációt. Ebben az esetben bár konkrét bevetésekre éppen nem küldték az interjúalanyt és társait, hiszen nem frontvonalra küldték őket, hanem pár hónapos kiküldetésekre, az interjú alapján azt a megállapítást lehet tenni, hogy a pár hónapos kiküldetések ugyanúgy negatív hatást gyakorolnak a pályán maradásra mint a bevetések.

Fontos hozzátenni, hogy ő maga nem szeretett volna leszerelni, hiszen elhivatottságából fakadóan valóban életformaként élte meg a katonatiszti létet, viszont megítélése szerint bizonyos körülmények megváltozásával nem maradt számára más választás minthogy leszereljen (Wrzesniewski, A. et al., 1997; Bunderson – Thompson, 2009). Katonai pályáját a következőképpen értékeli:

„A hadseregben hozzászokatták a katonákat ahhoz, hogy a körülmények az állandó változás folyamatában vannak. Ez pedig a szervezet tagjaitól is megköveteli a rugalmasságot, a változásra való felkészültséget, vagy adott esetben az állandó mozgást.” (első interjúalany)

Az 1. interjúalany is elsajátította ezt a képességet, melynek járulékos hozadékaként jelent meg az igény is erre a fajta mozgásra, változatosságra. Interjúalanyunk nem tudta elképzelni magát egy gépsor mellett, vagy olyan munkakörökben, amelyekben reggel nyolc órakor le kell ülni egy íróasztalhoz, és délután négy órakor lehet csak felállni. Az 1. interjúalany a rendőrséget találta olyan munkahelynek, amely színes tevékenységi körével képes biztosítani ezt a folyamatos mozgást, ezt az állandó változatosságot. A katonaság szervezetével nem maradt semmiféle kapcsolata, mivel véleménye szerint a mentalitásban a mai napig nem történt változás, de a volt kollégái közül többekkel is kapcsolatban maradt.

A katonaságnál szerzett tapasztalata, a gépek, a műszaki, technikai eszközök és az emberek, amelyekkel foglalkozott, mindig is komolyan érdekelték. A katonaság szervezeténél töltött szakmai tevékenységét is ennek megfelelően értékeli.

„A pályámat sikerként értékelem. A családi életem is: gyermekeimet fölneveltem. Pozitív életszemlélet, hogy hogyan tudom feldolgozni a történeteket, a negatívumokat.” (első interjúalany)

Mindezekkel együtt azonban egészségügyi értelemben vett káros hatásokról is beszámol. Halláskárosodás a lövészetek miatt, gerinc és ízületi problémák a menetgyakorlatok, a hidegben végzett tevékenységek és a nehéz alkatrészek miatt. Mindezek mellett még a pszichikai megterhelést említi, amely végül a szervezettől történő távozását is eredményezte. A katonaságnál tanultakat azonban sikeresen tudta adaptálni a következő munkája, a rendőri hivatása során is.

6. 1. 2. A döntésre képes

A 2. interjúalany már a rendszerváltást megelőzően sem érezte jól magát a hadseregben. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a lakóhelye és a szolgálati helye között nagy volt a távolság és a sok munka miatt keveset tudott hazajárni. Ráadásul az akkori szolgálati helyén tettek is azért, hogy ne tudjon sűrűn hazalátogatni. A katonatársak közül sokan próbálták maradásra bírni, és arra biztatták, hogy az akkori szolgálati helyének otthont biztosító településén alapítson családot. Talán még hajlott is volna az ötletre, azonban a beosztása nem

sok szabadidőt hagyott, sötétben ment be és sötétedés után jutott haza a szálláshelyére. Az is demotiváló hatású tényezőként jelentkezett az akkori élethelyzetében, hogy leszerelt az a katonatársa, akivel a főiskoláról együtt érkeztek az adott szolgálati helyre. Az akkori szállása egy nőtlen szállón volt, és az ott uralkodó körülmények még inkább erősítették a menni akarását.

A leszerelés konkrét ötlete a rendszerváltáskor fogalmazódott meg benne, amit közölt is a laktanya törzstisztjével. A leszerelés nem volt zökkenőmentes, ugyanis interjúalanyunk percepciója szerint az irányító törzstiszti állomány és a végrehajtó századparancsnoki állomány között túl nagy volt a távolság. Beadta az áthelyezési kérelmet, amit csak a határidő lejárta előtti utolsó napokban bíráltak el, ráadásul akkor sem a számára kedvező eredménnyel. Mindeközben alá kellett írnia egy új katonai esküt és a tisztii fogadalmat is. A hadsereg próbálta maradásra bírni más eszközökkel is, felajánlottak neki egy három szobás lakást a településen. Azonban ez a kezdeményezés visszafele sült el, mert az ott uralkodó állapotok csak még inkább elvették a kedvét a maradástól. Ekkortájt a magánéletében sem uralkodott harmónia, ugyanis párkapcsolata pont 1989-ben szakadt meg, így egy újabb olyan kötelékkel gyengült az adott településhez és a szolgálati helyéhez a kötődése, amely az addigi maradását erősítette. Azt is negatívumként élte meg, ahogy a katonaság átalakult ebben az időben. Arról számolt be, hogy a hadsereg szervezete erősen gyengülni kezdett. Ígéretük sorával árasztották el őt, pedig a rendszer működése leszálló ágban volt, folyamatosan építették lefele a hadsereget, laktanyákat zártak be. Ráadásul akkoriban bizonyos politikai érdekek azt diktálták, hogy ki kell takarítani a Kádárhuszárokat, akik pedig igen jól kiképzett katonatisztek voltak. Végül minden nehézség ellenére mégis sikerült leszerelnie, de egyáltalán nem kedvező feltételek mellett. Leszerelt hivatásos tisztként már nem volt vonzó opció a tűzoltóságnál sem, így, ha csak rövid időre is, de civil foglalkozásra váltott.

A 2. interjúalanynak a változó körülményekhez történő gyors alkalmazkodás képességét adta meg katonai szolgálat. Bár a rendszerváltás éveiben mindenki számára felfordult a világ, katonatisztként egy különösen nagy változás szelét lehetett érezni. Interjúalanyunk időben, és az élete szempontjából sikeresen váltott a katonatiszti pályafutását követően.

6. 1. 3. A kompromisszumkész

A 6. interjúalany példája is eklatánsnak nevezhető. Mondhatni, hogy szép karriert tudhatott magának a katonaságnál, ugyanis a szolgálati helyén harckocsizó szakaszparancsnok lett és

40 embernek volt a felettese. A laktanya szigorú szabályai ellenére sikerült nagyon jó kapcsolatot kialakítania a szakaszával. Szerinte ez azért volt lehetséges, mert megértő és segítőkész volt. Nagyon sokat elmond a közvetlen környezetével kialakított kapcsolatáról az alábbi idézet:

„Ha valakinek gondja volt, én voltam az első, aki azt mondtam, hogy megoldom. A katonáim hozták a házamhoz: ételt, italt, sütit, stb. Az anyjuk küldte nekem, mert hazaengedtem, rendes voltam velük.” (hatodik interjúalany)

A rendszerváltás környékén azonban az ő katonai pályafutásában is fordulat állott be. Elkezdtek áthelyezni az embereket, aminek interjúalanyunk egyáltalán nem örült, mivel ekkor már családos ember volt. Határozottan tudta, hogy a gyerekeit nem akarta kitenni az állandó költözéssel járó megpróbáltatásoknak. Szerinte a vezetés tudatosan koordinálta az áthelyezéseket, ezzel próbálták megfélemlíteni a katonákat. Jól illusztrálja ezt a logikát, hogy a gyermeke megszületése után egy nappal elvezényelték három hónapra egy másik településre. Bár a munkahelyi mikrokörnyezetét nagyon szerette, a család sokkal fontosabb volt számára, ezért nem volt számára kérdés a leszerelés.

A katonaságnál szerzett kompetenciáit és tapasztalatát a következőképpen összegzi:

„A becsület, a tartás, a tisztelet és a fegyverek ismerete a katonaságtól jön... A seregben megtanultam az alkalmazkodást. Mindenkivel szót értettem. Mai napig is szót értek az emberekkel. Emberi hangon de következetesen kell beszélni az emberekkel, és akkor mindent megcsinálnak.” (hatodik interjúalany)

„A beosztottak nagyon jó parancsnoknak tartottak. Emberséges, jó vezető voltam, akitől, ha kértünk adott is, mondták.” (hatodik interjúalany)

A *felemelkedők* klaszterbe tartozó interjúalanyok történetében megjelent egy olyan, a katonai pályára alapvetően jellemző sajátosság, ami mindhármuk esetében meghatározó volt a pályaelhagyás szempontjából. A katonai hivatásról köztudott, hogy le kell mondani a civil életben megszokott szabad mozgásról, valamint időbeosztásról (Papuláné, 2013). A rendszerváltás után megindult változások pedig határozott szándékot képviseltek a tekintetben, hogy hazánk a NATO tagjává váljon. A NATO tagság a hadsereg professzionalizálódását is magával hozta. Ennek a bizonyos mértékű előkészületeit érezkelhették az érintett interjúalanyok (az 1., a 2., a 6.) a mozgólódások során.

6. 2. Kényszerpálya választók pályaelhagyása vagy pályán maradása

A *kényszerpálya választók* klaszterbe tartozó két interjúalany pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzetének kapcsán alkotott típusok szimbolikus kifejezései: a türelemmel küzdő és a megbecsült.

A harmadik interjúalany pályán maradási, pályaelhagyási döntéshelyzete alapján „A türelemmel küzdő” típusnevet kapta. Az elnevezés azzal a fajta hozzáállással rokonítható, hogy az illető minden helyzetben képes volt kivárni a sorát. Pontosán tudta azonban, hogy melyik sorba kell beállni.

A hetedik interjúalany típusa esetében „A megbecsült” kifejezés arra utal, hogy a katonai pályán belül egy olyan feladatkört látott el, amelyre csak kevesen alkalmasak, ezért a pozíció betöltése tekintetében nehezen volt helyettesíthető, és a munkáját elismerés övezte.

6. 2. 1. A türelemmel küzdő

Az illetőnek már a katonai pályafutása elején komoly kihívásokkal kellett szembenéznie. A 3. interjúalany a katonatiszti pályája elején ugyanis olyan szolgálati helyre került, ahol rendszerek voltak a gyakorlatok, folyamatos volt az ügyeleti beosztás és mezőgazdasági munkákra is kivezényelték őket. A szolgálatot teljesítő katonatársak közösséggel kapcsolatosan is negatívan nyilatkozott. Megélt egy egységparancsnok váltást is ennél az osztagnál, és az új parancsnokkal rendszeresen került konfliktusba, ami tovább rontotta az addigi helyzetet. Ez a kezdeti helyzet számára egy fizikai és pszichikai értelemben is kifejezetten megterhelő időszak volt. Tudta, hogy ezen a helyen nem fogja sokáig bírni, ezért mindent megtett, hogy eljöhessen onnan. Mivel volt civil felsőfokú végzettsége is, így több lehetősége is akadt. Sokszor éppen arra az ütött vissza a katonai szervezet számára, hogy a katonatiszti műszaki képesítés egyben egy civil mérnöki diplomát is jelentett. A civil végzettség ugyanis civil munkakörre is feljogosít, így akinek nem tetszett valami a katonai szolgálat során, az könnyedén válthatott civil munkakörre. Az akkori szolgálati helyén volt egy híradós vasúti javítóműhely, ahol szívesen látták volna, ugyanis az előző alakulatnál a híradófőnök oda ment, és várta, hogy az illető is odamenjen. Azonban nem élt ezzel a lehetőséggel, hanem sikerült kiharcolnia, hogy a katonaság keretein belül visszakerüljön a lakóhelyére. Szolgálati éve során megtanulta, hogy bizonyos dolgokat el kell viselnie, ha elérhető életformát akar kialakítani maga körül. Ez olykor azzal járt, hogy kivárással taktikázzon, bízva abban, hogy eljön az ő ideje is. Az elvárásokkal szemben történő

megfelelés kapcsán pedig a logikus felépítettséget emeli ki, amelyet a hadseregnél, részben a képzés és kiképzés során sajátított el. Ezt a fajta logikai modellt nem csak a saját karrierépítése során tudta hatékonyan alkalmazni a szervezeten belül, hanem a beosztottjaival szemben is működőképesen érvényesítette. Ugyanakkor sokatmondó, ahogyan a katonai szervezetnél töltött időszakát és ezzel együtt a pályáját értékeli:

„Annak idején nem tudtam mibe vágok bele, de végül is nem bántam meg. Egy biztos: ehhez adott embertípus kell, aki mindezt végig csinálja, és hajlandó eltűrni a megaláztatást is időközönként.” (harmadik interjúalany)

Interjúalanyunk utólag úgy értékeli, hogy ennek a kényszernek ugyan komoly ára volt – a bizonytalanság –, de mégis képes volt helytállni, sőt tulajdonképpen felvállalja, hogy a kényszerűségből választott pályán megélt nehézségek olykor megalázó helyzetbe kényszerítették őt. Megfogalmazása háttérében ott rejlik a mi lett volna, ha az élete korai szakaszában nem kerül hátrányos helyzetbe a család szétbomlása miatt.

Sajátos helyzetbe került, amikor 1990-ben a honvédség keretein belül működő polgári védelem átkerült belügyminisztériumi igazgatás alá. Tehát, nem hagyta ott a honvédséget, hanem a szervezettel együtt került át a belügyminisztériumhoz. A szolgálati hely sem változott meg, maradt a lakóhelyén. Ebben a közösségben már viszonylag jól érezte magát.

„Olyan embereim voltak, akikre bármit, bármikor rábízhattam: megcsinálják, és nem vernek át.” (harmadik interjúalany)

Megfogalmazásában azonban benne érezhető a keserű tapasztalat élménye is. A negatív élmény érzése, hogy voltak az élete során olyanok is, akikben hiába bízott nem szolgáltak rá erre a bizalomra. Amikor felelős pozícióba került, megtanulta uralni a rá bízott helyzetet, és úgy irányította a beosztottjait, hogy kölcsönös bizalom alakuljon ki közöttük.

A rendszerváltás hatásai azonban az ő területét sem kerülték el, de szerinte a rendszerváltás, a polgári védelemnél inkább előny volt. A rendszerváltást követően a szervezeti felépítés is megváltozott. Teljes átrendeződés valósult meg. A korábbi társadalmi-politikai berendezkedésben megszokott parancsuralmi rendszert a civil közigazgatásban, például a polgármesterek irányába, már nem lehetett érvényesíteni.

6. 2. 2. A megbecsült

Hetedik interjúalanyunk tulajdonképpen jól érezte magát még a rendszerváltás környékén is, hiszen hajózőként továbbra is felelősségteljes feladatokat bíztak rá. Ugyanakkor feladatellátása sok esetben rutinszerű vált, ami nem kötötte le minden energiáját. Úgy érezte, hogy képes hasznosan kitölteni a szellemi üresjáratokat, és tanulásba fogott.

„Közben elvégeztem a Külkereskedelmi Főiskolát, ami ma már Gazdasági Egyetem. Áruforgalmi másoddiplomás szakon. Két és fél év volt. Szolnokon volt egy kihelyezett tagozata. Érdekelte is, meg volt sok szabadidő. Már akkor kaptam az állásajánlatokat, amikor írtam a szakdolgozatomat egy ottani cégnél. De oda nem mentem el. Akkor nem vágytam kifele menni. De, ahogy elmúlt az eufória, megszűnt a gyakorlat, meg jöttek a megszorítások. Egyre kevesebb repülési idő, az is csak a kutató mentőszolgálat. Nem sok perspektívát mutattak akkoriban. Most már azért van.” (hetedik interjúalany)

Hetedik interjúalanyunk tanulmányainak a háttérében nem a leszerelés szándéka húzódott. Sokkal inkább a repülés során átélt eufória érzése szűnt meg a feladatvégzés beszűkülése miatt. Visszaemlékezése szerint pilótaként is szűkültek a lehetőségek, valamint érezhető volt nála egyfajta kíváncsiság is, ami egy másfajta életforma lehetőségét kínálta.

Az illető tehát viszonylag szerencsés helyzetben volt, ugyanis a pályája során továbbképzéseken is részt vett, amelyeknek köszönhetően rengeteg lehetősége adódott a seregen belül. Ráadásul a katonai évei alatt egy civil képzést is szerzett, ami lehetőséget teremtett a hadseregen kívüli karrierépítésre is. Bár a leszerelése eredetileg nem egy tudatosan előkészített dolog volt, jól jött számára a katonai évek alatt megszerzett új képzés. A szolgálati helyének helyet biztosító településen adódott egy civil álláslehetőség, amit megpályázott.

„És akkor 96 végén leszereltem. Akkoriban már lehetett érezni, hogy szűkülnek a lehetőségek, és pénz sincs a seregre, tehát túl is volt duzzasztva, az is biztos. És akkor szóltam a századparancsnokomnak. Már látta a toporgásomon, hogy valamit akarok mondani. Megkérdezte: Dobbantani akarsz? Hát – mondom, igen. Beszélgettünk, és mondtam, hogy mindenkinek jó lenne. A többieknek is. Nyilván egy kiemelt pozícióban, vagy megbecsülésben voltam ott az ezredben. Meg a nyelvi tudás, képzés is csak nekem volt meg, ezért jó lenne, ha

minél hamarabb, minél csendesebben és gyorsabban menjek. Úgyhogy, gyakorlatilag egy hónapon belül leszereltem.” (hetedik interjúalany)

Interjúalanyunk privilegizált helyzete ellenére is a váltás mellett tette le a voksát. Megbecsült pozíciója, valamint elismert szakmai és emberi tartása nagyban hozzájárult ahhoz, hogy még a leszereléskor is a leginkább emberi, támogató attitűd mellett tudott távozni. Középiskolás korától folytatott katonai karrierje ezzel lezárult. Szakmai életének legfőbb hozadékaként említi a szervezetséget, amire a repülési folyamat megtervezése és megvalósítása során volt szükség. Az utasítások pontos, megfelelő határidőre történő betartásához is a repülés kapcsán szokott hozzá. Mindezek mentén hetedik interjúalanyunk kapcsán megfogalmazható, hogy a katonai hivatásnak egy olyan sajátos vetületét ismerhetjük meg a példáján keresztül, amely a többi interjúalany példájától felfelé mutat eltérést a megbecsültség tekintetében.

6. 3. Szabad pályaválasztók a pályaelhagyás - pályán maradás döntéshelyzetben

A *Szabad pályaválasztók* klaszterbe tartozó két interjúalany pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzetének szimbolikus típusai kifejezései: A csalódott és A nem kötelezett.

A negyedik interjúalany „A csalódott” elnevezést kapta. A típus kifejezése a katonai pálya egészének a megítélését próbálja összefogni a negyedik interjúalany tapasztalatainak segítségével. Azt mutatja, hogy az előzetes elvárások és a megélt hivatás között diszkrepancia uralkodik.

A tizedik interjúalanyra ebben az élethelyzetben „A nem elkötelezett” típus kifejezést alkalmaztuk. E látszólag szélsőséges értékítélet háttérében azonban nem a hivatás iránti érdektelenség, hanem a döntési helyzetben megélt pozíció labilitása, bizonytalansága húzódik.

6. 3. 1. A csalódott

A katonai pályája annyira negatív élményt hagyott benne, hogy az interjú során is érződött, rengeteg indulat dűl benne a visszaemlékezések alatt. Mintha oly mértékű volna benne a katonai szervezettel szemben tanúsított ellenszenv, hogy utólag egy téves pályaválasztásra utalna. Utólag, talán erről is van szó, de nem azért, mert ne lett volna képes megfelelni a szervezeti normáknak, csupán nem kívánt azonosulni vele. Teljesítette a kívánalmakat, de nem érezte a sajátjának azokat. A katonai életformának köszönhetően a seregen kívüli barátaitól is elszigetelődött. Leginkább a közeggel nem tudott azonosulni, de a szakmai munka szintjét is igen alacsonynak találta.

A második szolgálati helyével már elégedettebb volt, ezt követően pedig egy tüzérlaktanyába került, ahol állítása szerint elégedettek voltak vele és továbbtanulásra ösztönözték, viszont ő nem akart újabb katonai képzést elvégezni. Ekkor jött egy lehetőség, az ország egyik elismert vidéki egyeteméről, ahol a hadsereg által három évig finanszírozott pszichológia szakra jelentkezettek a Magyar Honvédség tisztjei. 4. interjúalanyunk megpályázta ezt a lehetőséget, és felvételt is nyert. Ezzel együtt elvégzett egy tanárszakot is, majd ezt követően megpályázott egy pszichológiai beosztást a felesége által ismert településen található dandárnál. Ez kifejezetten optimális lehetőségnek mutatkozott a változáshoz, ugyanis így közelebb került a szülővárosához is. Munkájával szakmai és emberi értelemben is tiszteletet vívott ki magának, azonban a pszichológiai beosztást váratlanul, lényegében egy tollvonással megszüntették a laktanyában. Ekkor már csak tiszthelyettesi beosztást tudtak volna kínálni neki, amit méltatlannak tartott, és leszerelt a honvédségtől. Szakmai és baráti kapcsolatainak segítségével átkerült a büntetés végrehajtásba, ahol szintén szükség volt pszichológusi szakértelmére. Ebben a szakmai karrierje szempontjából változatos időszakban vált el a feleségétől, akivel egy közös gyermekük született. Azonban a büntetés végrehajtásnál folytatott szakmai tevékenysége sem tartott hosszú ideig, így egy szűk évet követően onnan is távozva, 1999-ben civillé vált.

A hivatásos tiszti éveivel és tapasztalataival kapcsolatban azonban nem csak pejoratív hatásokról számol be.

„A katonai végzettség és tapasztalat nagyon sokat segített... Élettapasztalatot adott. 24 évesen még éretlen voltam a katonai pályához. 31 évesen még a pszichológiához. Amit a sereg adott, hogy rendszerben gondolkodom. Gyorsan átlátom a szervezeti struktúrát. Gyorsan tudom az erősség-gyengeséget felfedezni. A munkámat rendszerezem. Dokumentálom, dossziékat készítek logikai elvek alapján, amelyek teljesen jól visszakereshetőek. Aki volt nálam, az visszakereshető. Ezt ott tanultam.” (negyedik interjúalany)

Szakmai életpályája jelentős hányadát töltötte el a hivatásos rendvédelmi szerveknél, elsősorban a katonaságnál. Egyedi személyiségjegyei által olyan képességek elsajátítását és hasznosítását társítja a katonai szolgálati időszakhoz, amelyek nem a hagyományos katonatiszti kompetenciák sorába tartoznak. Talán több is ez mint pusztán katonatiszti kompetencia, hiszen ne feledjük, 4. interjúalanyunk pszichológusként szolgált már a szervezeten belül is.

6. 3. 2. A nem elkötelezett

A katonai szolgálat során érte el a rendszerváltás. Akkor még nem tartotta reálisnak a katonai pálya elhagyását, annak ellenére, hogy a laktanyából egyre többen, egyre magasabb pozíciókból távoztak. Érzése szerint, érthető volt, hogy a vezetést lecserélik, de olyan is akadt, aki maradt, csak más pozíciót kapott. Ami viszont kezdte zavarni a nyugalmát, hogy egyre több barátjának tartott kollégája is távozott, neki pedig egyre több, és egyre bizonytalanabb feladatkör jutott. Ekkor úgy érezte, hogy átkéreti magát, az ország keleti hányadába, közelebb a családjához. Mivel azonban az áthelyezési kérelmét elutasították, a leszerelés mellett döntött. Úgy érzi, hogy igazából nem csak önmagában a rendszerváltás miatt szerelt le, hanem a kialakult bizonytalanságokat hordozó helyzet, az, hogy a szervezeten belül nincsen előremutató perspektíva, ráadásul egyre inkább magányosan, az otthonától távol történnek vele ezek a dolgok. Ekkoriban egyre többször érezte, hogy megbánta a katonaságra vesztegetett időt. Végül 1993-ban szerelt le, főhadnagyi rendfokozatban.

„Át akartam kérni magam ...-be. Ezt elutasították. Nem engedtek mozdulni. Először csak „B” verzióként merült fel bennem a leszerelés, de ezzel, meg a közben már majdnem megszerzett földrajz tanári diplomával a zsebemben már eldőlt bennem a dolog.” (tizedik interjúalany)

Bár interjúalanyunk nem érezte, mégis a rendszerváltás indított el valamit, aminek hatására katonák hagyták el a pályájukat és karrierutak váltak kilátástalanná. Bár a katonai szervezet egyébként sem a rugalmas alkalmazkodásban jeleskedik, az erős ellenállás szintén a rendszerváltás miatt kialakult bizonytalanságokkal volt összefüggésbe hozható. Vélhetően tanulmányokat sem véletlenül kezdett el folytatni, csak jelenlegi helyzetében erre már nem így emlékszik vissza.

Számos negatív tapasztalata ellenére a 10. interjúalany a katonai hivatásban eltöltött éveknek tulajdonítja, hogy erős és következetes jellemű személyiség formálódott belőle. Ezek a személyiségjegyek pedig az élet egyéb területein is hasznosíthatóak. Bár néhány bajtársával napjainkig tartó kapcsolata maradt, hivatása feladását követően a katonai szervezettől teljesen eltávolodott.

6. 4. Az öntörvényű pályaválasztók és pályán maradás döntéshelyzetben

Az öntörvényű pályaválasztók klaszterébe tartozó két interjúalany pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete mentén a következő típuselnevezéseket kapták: Szabályokból építkező, és A kiábrándult.

Az ötödik számú interjúalany – Szabályokból építkező – ADHD tünetegyüttese kapcsán megállapítható, hogy a katonai hivatás választása nem volt tudatos döntés. Ugyanakkor bizonyos értelemben mégis hasznosnak mutatkozott, hiszen a szabályok segítenek a figyelemzavar és a hiperaktivitás keretek között tartásában is.

A nyolcadik interjúalany pályaelhagyási döntésénél „A kiábrándult” típuselnevezést találtuk kifejezőnek. Bár az illető a katonai kollégiumi és a katonai főiskolai évek alatt sokat tanult magáról és a kollektíva egymásra utaltságáról, az alakulatnál megtapasztalt realitást csalódásként élte meg.

6. 4. 1. Szabályokból építkező

Az 5. interjúalany esetében az interjú során nem a katonaságnál szerzett negatív élmények felidézése valósult meg. Érezhetően inkább a pozitív emlékek felidézése uralta a beszélgetést. Ugyan barátságokról nem beszélt, viszont megemlítette, hogy első szolgálati helyén nagyon jó főnöke volt, akitől sokat tanult szakmai, és emberi szempontból egyaránt. A második helyén már konfrontálódott is néhány felettesével, de összességében a kollegialitás jellemezte ezt a szolgálati helyet is, ahol jó emberi kapcsolatai születtek.

„Ordítottam a zászlóalj törzsfőnökkel, mert hülyeséget akart végrehajtatni velünk. De a zászlóaljparancsnokkal megbeszéltük, és nekem adott igazat.” (ötödik interjúalany)

5. interjúalanyunk személyiségjegyei közé tartozik az erős igazságérzet, amelyért egész élete során kiállt. A szervezeten belül is. Talán nem véletlen, hogy érzése szerint igazolást nyert ezekben a helyzetekben. Nem követte vakon a parancsot, de így is sikeres volt.

A harmadik szolgálati helyén az üzemanyag raktárak parancsnokaként teljesített szolgálatot. Ekkor jött vele szembe egy számára szimpatikus lehetőség.

„92 őszén lehetett jelentkezni a... egyetemre, pszichológiára. 93-ban lettem főhadnagy. Mindig is érdekelték ezek a dolgok. Úgy éreztem, hogy nem áll tőlem messze.” (ötödik interjúalany)

Ezen a ponton alakult ki az első jelentősebb konfliktus közte és a hadsereg között. A csapatpszichológusi képzésre történő jelentkezéshez, laktanyaparancsnoki engedélyt kellett kérnie, de a laktanyaparancsnok egyáltalán nem állt pozitívan ehhez a kezdeményezéséhez. Ennek ellenére az ötödik interjúalany beadta a jelentkezését, de egy szervezeten belüli elbeszélgetés után nemleges javaslattal továbbították a jelentkezési papírjait. A nemleges vélemény háttérében azonban nem személyes okok álltak, hanem az, hogy más, magasabb beosztásra tervezték a továbbléptetését. Ez váratlanul érte, ugyanis tudta a főnökéről, hogy el fog menni, viszont azt nem tudta, hogy az ő helyettesi helyére kellett volna mennie. Azonban az alanyt nem érdekelte ez a lehetőség, és kitartott a jelentkezés mellett. A felvételi sikeres volt, így felvételt nyert. Ezek a konfliktusok egyáltalán nem tántorították el a hadseregtől, és a képzés elvégzését követően csapatpszichológusként még hosszú évekig folytatta szakmai tevékenységét.

Kifejezetten hosszúnak mondható katonai pályafutás után 2010-ben nyugdíjba vonult, viszont nyugállományba kerülése nem szokványos módon valósult meg. A katonai pályája nem saját akaratából ért véget, hanem egy konfliktus miatt, amit az alábbi idézet jól összefoglal:

„2008-ban egy ominózus esemény következtében, én az akkori intézetparancsnok helyett, elvittem egészen a katonai ügyészségig. Méghozzá dupla vádponttal, ami egyébként megállt volna, ha nem tussolják el az ügyet. Hatalommal való visszaélés és az alárendelt megsértése. Ez, mindkettő katonai bűncselekmény... És, akkor jött egy lehetőség, hogy állománytábla módosítás, és megszüntette a beosztásomat... Azzal nem számolt, hogy megvannak az éveim. És, így katonai szolgálati nyugállományba vonultam.” (ötödik interjúalany)

Az ötödik interjúalany hosszadalmas pályája során számos különböző élethelyzettel találkozott. Makacssága, öntörvényűsége még a hierarchikus szervezeti keretek között is megmaradt, igaz, hogy ezentúl már a hivatalosan lefektetett elvárások tudatos elsajátításával és megfelelő módon történő felhasználásával tudta védeni magát.

Azonban a szabályozott keretek között is akadtak eltérő értelmezések, amikor is harcolni kellett az igazáért. Az 5. interjúalany a katonai évek során átélt viszontagságairól a következőképpen vélekedik:

„A hierarchiát el tudtam fogadni, de a hülyeséget már nem. Amivel nekem mindig bajom volt, hogy nem igazán rejttem véka alá a véleményemet, főleg akkor, ha tudtam, hogy aki velem szemben beszél, az hülyeséget beszél, vagy igazságtalan. A katonaságon belül tudom, hogy

nagyon nehéz elfogadni azt, hogy logikátlan az egész fegyveres testület mint olyan. Egyrészt ezt meg kellett tanulnom. De, én szembeszálltam a parancsnokaimmal, ha úgy éreztem, hogy igazam van, és kiálltam az igazam mellett. Voltak ebből összetűzéseim a parancsnokaimmal.”
(ötödik interjúalany)

„Belém a sereg beleverte a sereg, hogy mindennek megvan a maga helye, mindennek megvan a maga értelme. Háromszor akartam otthagyni, de az apám azt mondta, hogy elkezdted, most már be kell fejezni. De a kööttségeket megtanultam kezelni.” (ötödik interjúalany)

Az ötödik interjúalany tehát valóban megértette, hogy a szabályok a működést segítik. Gondolkodása arra szintre is eljuttatta, hogy ha egy szervezet működését ilyen hatékonyan fenntartják ezek a szabályozók, akkor azt az élet más területére is át lehet emelni, és akkor talán még könnyebb is lesz. Szorgalmának, kitartásának és elhivatottságának köszönhetően, példaértékű katonai pályát futott be (Wrzesniewski, A. et al., 1997; Bunderson – Thompson, 2009).

6. 4. 2. A kiábrándult

Az illető sikeresen beilleszkedett a katonaságba, szakmaiságát a felettesei és a beosztottjai is elismerték. Viszont ez nem volt kölcsönös, mivel már viszonylag hamar talált kifogásokat a katonai dandár felső vezetését illetően. A katonai vezetői szakon végzett interjúalany számára, akit az önálló gondolkodásra és döntéshozatalra képeztek, kifejezetten sértő volt, hogy alkalmatlan katonai vezetők utasításai szerint kell végeznie a saját feladatát. Ezek a főtisztek, az irdatlan mértékű alkoholfogyasztás mellett, a rendkívül elhízott testalkatukról voltak felismerhetőek. A 8. interjúalany elmondása szerint, valamelyik mindössze három karhajlítást bírt elvégezni, noha, az éves fizikai állapotfelmérés elvileg rájuk is vonatkozott. A jelenség, – a szakmailag és fizikailag alkalmatlan főtisztek – teljesen kiábrándította a katonai hivatásból. Már nem voltak politikai tiszték, hiszen a rendszerváltás után kezdte meg a szolgálatát, de mégis voltak olyan magas rangú beosztások, amelyeket az előző politikai berendezkedésben betöltő személyek töltöttek be továbbra is. Lehet, hogy más-más személyek voltak az egyes pozíciókban, de valahogy mindegyiknek megvolt a maga helye. Ezt a helyzetet, mélységesen felháborítónak találta. A rendszerváltás a katonatiszti hivatás számára bizonytalanságot hozott. Interjúalanyunk úgy érezte, hogy ha családot szeretne alapítani, akkor egy biztosabb, és biztonságosabb pályát kell keresnie magának. Ráadásul a kiképzések és a kiküldetések

miatt rendszeresen kellett utazni, ami akkoriban ugyan még nem okozott neki problémát, de felismerte, hogy ilyen körülmények között nem lehet családot alapítani.

1996-ban beadta a papírját a parancsnokságra, hogy le akar szerelni, de nem akarták elengedni. A laktanyaparancsnok személyesen kívánt beszélni vele. Megpróbálta lebeszélni, és még előléptetést is ajánlott, az akkor már főhadnagyi rendfokozatban szolgáló szakaszparancsnoknak. A fentről mutatott ellenállás azonban nem volt túlságosan erős, mivel a parancsnok is látta, hogy hajthatatlan, ezért végül aláírta a leszerelési kérelmét, és elengedték.

„Be kellett mennem a laktanyaparancsnokhoz, aki egyébként egy nagyon normális fickó volt, hogy le szeretnék szerelni. Kérdezte, hogy biztos vagyok-e benne? Mondtam, hogy igen, egészen biztos. Még megkérdezte, hogy egy előléptetéshez mit szólnék, mert ők elégedettek velem. Én mondtam, hogy az sem érdekel, és akkor sok sikert kívánt, és aláírta a papíromat.”
(nyolcadik interjúalany)

Természetesen nem a vak szerencsében bízott akkor, amikor a leszerelését kérelmezte. Már 1995-ben felvételt nyert az egyik civil felsőoktatási intézménybe, ahol informatikai szakképesítést lehetett szerezni. A képzés során végzett szakmai gyakorlatok, kapcsolatok kiépítéséhez nyújtottak lehetőséget számára, ezért az egyik országos szintű nagyvállalatnál már pozíciót is ajánlottak neki.

A 8. interjúalany a katonai évek hatásait abban látja, hogy megtanult, egy erős, összeszokott csapat tagja lenni, és lemondani akár a saját érdekeiről is. Ezt az érzést már a katonai kollégiumban átélte, és sikerült fenntartania az egész pályafutása során. A csapatban való gondolkodást szintén ebből a korai időszakból, illetve ebből a sajátos élethelyzetből tanulta, és végül itt érte el az önállóságnak azt a szintjét, amire a későbbiek során is alapozni tudott. Ezek alapján kijelenthető, hogy a katonai kollégista évek stabil alapot biztosítottak még a katonai pálya során is.

6. 5. A hátránykompenzálók pályaelhagyás - pályán maradás döntéshelyzetben

A *hátránykompenzálók* klaszterbe egy interjúalany tartozik. A számára pályaelhagyás és pályán maradás döntéshelyzete kapcsán talált kifejező típuselnevezés „A lemondó”. Az elnevezés ellentmondásossága érhető tetten akkor, ha az alany hazafias érzületére gondolunk, ami éppen a katonai szervezettel szemben mutatkozó társadalmi ellenszenv miatt vált disszonáns értékelemmé.

6. 5. 1. A lemondó

A 9. interjúalany főiskolán kialakult jó szakmai közösség által generált összetartás érzés egyáltalán nem volt érezhető a szolgálati helyet biztosító csapatnál. Újra újoncként lett részese a rendszernek, ráadásul egy erősen hierarchizált közegben, ahol a kollegialitásnak a jeleit sem lehetett érzékelni. Jellemzően volt a felső vezetés, akik a parancsokat osztogatták, és utána következtek a katonatisztek, akik pedig az állománnyal végrehajtották azokat. Számára kiábrándító volt, hogy a katonáknak is be kellett lépnie a pártba. A politikai tisztaknak pusztán a léte is felkavarta, de be kellett látnia, hogy ha belép a pártba, akkor kevesebb konfrontációval lesz képes megélni a hétköznapokat. Így is tett, de mindezzel együtt nem igazán követte a laktanyán belül elterjedt szokásrendet, és távol tartotta magát a vezetés által kezdeményezett tivornyáktól. Ekkoriban nem volt családja. Azon a véleményen volt, hogy ilyen bizonytalan körülmények között nem biztosított a családi életforma fenntarthatósága. A laktanyában megélt mindennapok nem elégítették ki a mentális és a szellemi igényét, ezért szabadidejében tanulni kezdett. Először csak a középiskolai időszakához hasonló módon, autodidakta igyekezett fejlődni, majd egyre céltudatosabban orientálódott és próbált valamilyen további képzést szerezni magának. Ekkor kezdte el a fizikus szakot, amit sikeresen el is végzett. Civil képzésére nagy szükség volt több állami szektorban is, ezért optimistán viszonyult az új területhez. A rendszerváltás várva várt fordulat volt életében. Ő maga, lehetőséget látott benne, és azt várta, hogy a helyzete jobbra fordul. A valóság azonban nem egyezett az elképzeléseivel. Az egyébként sem kedvelt katonai szolgálatból egy lidércnyomás lett azáltal, hogy kivívta a társadalom ellenszenvét. Ezentúl a ki nem mondott szavak már nyilvánossá váltak, a vezetés pedig nem volt ura a helyzetnek. Elege volt a katonai vezetésből, elege volt a magyarságának a megkérdőjelezésétől, és elege volt a diktatórikus állapotokból is, ezért hosszas keserves belső vívódását lezárandó, leszerelt a honvédségtől.

„Jött a rendszerváltás, amit már annyira vártam, és azt gondoltam, hogy majd minden jóra fordul, de az én helyzetem egyelőre jöttányit sem változott, ráadásul a katonákat meg elkezdték utálni a társadalom minden oldaláról. Ez engem annyira elkeserített, hogy én azt mondtam, akkor nem leszek katona. Le is szereltem.” (kilencedik interjúalany)

„Ezt nem lehetett idegekkel bírni. Ezért tanultam? Ezért áldoztam fel mindent? Egyik pillanatról a másikra élt az ember, ráadásul egy mérgező közegben.” (kilencedik interjúalany)

A látszólag önkéntes leszerelés háttérében olyan mély belső vívódás okozott benne feszültséget, amelyet már gyermekkorától hordoz magában a kisebbségi lét megélése miatt. Talán még az is kijelenthető, hogy a 9. interjúalany pályaválasztási döntése nem volt eléggé átgondolt. Ugyan helyesen ítélte meg, hogy képes bejutni a katonai felsőoktatásba, sőt képes elvégezni is azt, nem biztos, hogy a személyiségének és az érdeklődésének megfelelő pályát választott. Szolgálatteljesítése során ideáig maga is eljuthatott, hiszen más jellegű civil tanulmányokhoz fogott, és e tanulmányoknak köszönhetően az 1990-es leszereléskor már több ajánlatot is kapott civil területről, így nem esett kétségbe. Fizikus tanulmányainak sikeres harmadik évfolyamát követően, egy állami szektorban üzemeltetett vállalatnál kezdte meg tevékenységét, méghozzá, az eredeti lakóhelyén.

7. CIVIL PÁLYAFUTÁS A LESZERELÉS UTÁN

7. 1. A felemelkedők civil pályafutás és leszerelés után

A *felemelkedők* klaszterbe tartozó három interjúalany „Civil pályafutás a leszerelés után” kapcsán a következő típuselnevezéseket találtuk kifejezőnek: Az alkalmas, A plasztikus és A nehézségekből kilábaló.

Az első számú interjúalany típuselnevezése „Az alkalmas”, ami a katonai szervezetben majd később a rendőrségnél végzett szakmai pályafutást illusztráló kifejezés, hiszen az illető folyamatosan felelé ívelő pályát tudhatott magáénak.

A második interjúalany „Civil pályafutás a leszerelés után kapcsán „A plasztikus” típuselnevezést alkalmaztuk. Hátterében az a fajta rugalmasság, döntési képesség húzódik, melynek segítségével szükség esetén képes volt váltani, és akár további szakképesítések megszerzésével civilből hivatásos pályára tovább-, illetve visszalépni.

A hatodik interjúalany leszerelése utáni civil pályafutása kapcsán „A nehézségekből kilábaló” típusnevet kapta. Az elnevezés mögött az a fajta küzdelmeken és további tanulmányokon nyugvó, szerencsésen alakuló karrierív mutatkozik meg, amely a katonatiszti hivatástól a rendőrtiszti beosztáshoz vezetett.

7. 1. 1. Az alkalmas

A leszerelést követően nem szakmai indokok vezérelték, hanem a családi és baráti kötelékek voltak azok, amelyek a hazaköltözésre inspirálták. Bűnügyi vizsgálóként kezdte pályafutását a helyi rendőrkapitányságon, mivel a rendőrséget találta olyan munkahelynek, amely színes tevékenységi körével képes biztosítani azt a folyamatos mozgást, azt az állandó változatosságot, amihez a hadseregben és a kiképzés alatt hozzászokott. A bűnügyi vizsgáló feladata, hogy az elkövetőre rábizonyítsa az elkövetett bűncselekményt. Neki az olyan esetek jutottak, ahol az elkövetők már megvoltak, neki pedig már csak rá kellett bizonyítani, hogy ő volt a tettes. Tehát, konkrétan az ügyész, a vezetőügyész keze alá dolgozott. Mivel ebben az esetben egy kisvárosi kapitányságról volt szó, ezért helyszíni, és készenléti szolgálatot is kellett adnia. Ráadásul ez a szolgálati tevékenység a beosztásnak megfelelő munkavégzésen felül teljesített többletfeladat volt. Első interjúalanyunknak azonban ez sem szegte kedvét, és kiemelkedő lelkesedéssel végezte munkáját, amelyet színes, változatos és gyönyörű jelzőkkel illetett még a hosszú idő távlatában is.

A közösségbe történő beilleszkedése sikeresen valósult meg, mert eltérően a szolgálati helyet biztosító katonai alakulattól, a rendőrségnél egy kiváló, kollegialitáson alapuló szakmai közösség formálódott. Itt már sokkal erősebb szakmai munka folyt mint a hadseregnél, és a hierarchia sem maradt meg a rendfokozatok és a beosztások szintjén. A merev határok helyett, egy szakmailag és emberileg is megfelelően együttműködni képes csapat verbuválódott, aminek a felbomlását a mai napig sajnálja. A felbomlás oka az volt, hogy leszerelték őket. Az interjúalanyunk többek között egészségügyi okok miatt kellett elhagynia a szervezetet, még másoknak – nem hivatalosan – a politikai nézeteik miatt kellett távozniuk. Ahogy ő fogalmaz:

„Azt a korosztályt, amit kiszórtak a hadseregtől a 90-es években, azt kiszórták a rendőrségtől a 2000-es években.” (első interjúalany)

Itt is előkerül első interjúalanyunk negatív tapasztalatokból fakadó ellenérzése. Ahogyan katonatisztként, úgy rendőrtisztként is alkalmas volt a rá bízott feladatok ellátására, mégis távoznia kellett a szervezettől. Ráadásul a rendőrségnél töltött időszak jelentősen hosszabbra nyúlt mint a katonai szolgálatteljesítés.

A rendőrségnél töltött időszaka alatt gyakorlatilag végigjárta a ranglétrát. Ehhez természetesen további tanulmányokat is kellett folytatnia. Elvégezte a rendőrtiszti főiskola bünyügyi szakját, hatszáz órás vezetői tanfolyamokat végzett, melynek hosszú távú következményeként aposztrofálja, hogy mindenhova túlképzetté vált, mert akárhova is adta be jelentkezését, erre hivatkoztak. A valóság az 1. interjúalany szerint az volt, hogy félték tőlük, mert túlságosan sokat tudtak. Leszereléskor az első interjúalany már egy másik környékbeli település rendőrkapitányságán, parancsnoki beosztásban, huszonkét beosztott mellett végezte feladatait. Leszerelésük körülményeit a katonaságnál töltött utolsó időszakhoz tartja hasonlatosnak. Szerinte a 2000-es évek végén a rendőrségnél is elkezdett egyfajta elméleti rendszer kiépülni. Olyan mint a 90-es években a hadseregnél. A tíz éves eltolódást a két szervezet között megjelenő jelentőségteljeségnek tudja be. A katonaság ugyanis magasabb szintű szervezet a rendőrségnél.

7. 1. 2. A plasztikus

A leszerelés után a hivatásos tűzoltó parancsnokságnál szeretett volna elhelyezkedni, azonban a leszerelés ténye miatt kerestek helyette mást. Az interjúalany a későbbiekben megismerte azt a személyt, akit felvettek erre a pozícióra és nem neheztelt rá. Az interjúalanyunk egy városüzemeltető cégnél helyezkedett el útkezelőként, vagyis képes volt hasznosítani a civil

műszaki középiskolában tanult szakmáját. Feladata a településen megvalósuló közúti beruházásokhoz kapcsolódott. Vízbekötési engedélyek, vagy bármilyen műszaki, építési tevékenységről volt szó, ami kapcsolódott az úthoz, a feladatkörébe tartozott. A postahálózat, villanyhálózat, szennyvíz, iparterületek bővítése is hozzá tartoztak. Engedélyezési eljárásokba kellett részt vennie. 1990-ben megindultak az összevonások, a szétbontások, a személycserék, elkezdődtek a helyezkedések a különböző munkakörökben, beosztásokban. Az interjúalany nem látta a saját helyét ebben a helyzetben, ezért felmerült benne, hogy inkább beáll rendőrnek.

„Azt láttam, hogy ilyen szervezeti bizonytalanságok vannak állandóan, és vagy van ez a munkaköröm, vagy nincs.” (második interjúalany)

A felvételét a katonai végzettség és a műszaki diploma egyaránt segítette, ugyanis a rendőrségen szívesen vették át rendőrnek a korábbi katonákat és pont egy közlekedési alosztályvezetői beosztásba sikerült bekerülnie, ahol a korábbi tevékenységei során szerzett kompetenciái kifejezetten hasznosíthatóak voltak.

Ebben az időszakban egy szemléletváltáson ment keresztül, már nem vágyott a nagyvárosi életre, hanem az otthon biztonságára volt szüksége.

A rendőrségnél töltött egy év után jelentkezett a rendőrtiszti főiskolára. A főiskola végzése során más beosztásba helyezték, idegenrendész lett, ami nyitottabb, civil ruhás beosztás volt, és maga a tevékenység is sokkal közelebb állt a személyiségéhez. Később szabálysértési főelőadó lett, amit hat évig művelt, és közben a főiskolát is befejezte. Azonban egy idő után ismét a lehetőségek beszűkülését élte át.

Beadta az áthelyezési kérelmét, az akkor frissen alakult megyei katasztrófavédelmi igazgatóságnak, a helyi polgárvédelmi kirendeltség parancsnoki beosztására, amire a katonai és műszaki előélete, valamint a helyismerete miatt fel is vették. Ő lett a helyi polgári védelem kirendeltségének a vezetője. Tizennyolc településnek volt a felügyelője, és perspektívát látott a hivatásban, autója és telefonja volt, a megfelelő szintű kapcsolatok kialakítására és fenntartására. Volt lehetősége menni és tenni is, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy kiképzést is tudott tartani, és sok, a szakmai munka alapját biztosító fontos műveletben vehetett részt. A polgári védelmi tevékenységéhez képzés is tartozott, egy éves szaktanfolyam formájában. Ez egy tiszti átképző volt, ami a tűzvédelmi szervezői szakot, és katasztrófavédelmi szervezői szakot foglalta magába. Az utóbbi tűzvédelmi és polgári

védelmi szervezői egységekből épül fel. Tehát a 2. interjúalany képzett tűzoltó és polgári védelmi tisztté vált. Itt töltött el kilenc évet, és 2009-ben jött el szolgálati nyugdíjba.

7. 1. 3. A nehézségekből kilábaló

Négy-öt különböző területen is kipróbálta magát, más-más vállalatoknál. Dolgozott biztosítónál, vagy éppen építőipari cégnél. A leszerelés méltatlan körülményei ellenére az egyenruha továbbra is vonzotta, ezért kapóra jött, hogy emberhiány van a rendőrségnél, ami akkoriban biztos munkahelynek számított, a biztonság pedig nagyon fontos szempont volt a 6. interjúalany számára. A felvétel után több mint 20 évig dolgozott rendőrként, közben újabb és újabb képesítésekhez jutott. A következő fordulat akkor jött, amikor az eredeti, a katonaság előtti lakóhelyéről keresték fel, hogy menjen haza rendőrnek. A felkérés nem ütközött ellenállásba, az akkori munkahelyén is támogatták és ő maga is szívesen tért vissza a születési helyéhez közeli gyökerekhez.

Kezdetben közlekedési rendőr volt, utána azonban a ranglétra számos fokát végigjárta. Nyomozó lett belőle, és ezt a beosztást végezte a legnagyobb lelkesedéssel. Ezt követően statisztikák, kimutatások és beszámolók készítésével is foglalkozott, amely pozícióban, közvetlenül a kapitány keze alá kellett dolgoznia. Aztán megint csak visszakerült a bűnügyi osztályra, aminek nagyon örült. Sikerei miatt később, nyomozóból, főnyomozóvá léptették elő.

„Az volt a szívem vágya, mindig is azt szerettem volna. Hát, ott nekem – én azt mondom – sikeres pályafutásom volt, sok-sok élménnyel. Minden fajta élménnyel. Kinek jó volt, kinek nem. Nekem jó volt, mert megfogtam a bűnözőket, és lecsukattam rács mögé. Nagyon sikeres voltam benne. Nagyon sok kapcsolatom volt. Több mint 80%-os mutatóm volt a kinyomozott esetekben. Bírósági, ügyészségi ügy lett belőle. Akit akartam, azt mindet elfogtam. Megtaláltam, fölkutattam. Piti bűnözőktől kezdve az országos szintű nagy halakig. Leharapták volna a fejemet, hogy miért találtam meg pont én, őt. Meg, hogy hogyan találtam meg őt. Ez legyen az én titkom, erről nem beszélek.” (hatodik interjúalany)

A hatodik interjúalanyunk úgy ítélte meg, hogy a rendőri pálya során a háttérben húzódó szaktudásnak volt a legnagyobb hatása, amit úgy szerzett, hogy pedagógiát, meg kriminálpszichológiát tanult. Láthatóan büszkén mesélt pályafutása sikereiről, ami azt látszik igazolni, hogy valóban sikerült kilábalnia a karriertörése okán elszenvedett nehézségeiből.

„... a pedagógia, pszichológia, és levelezőn elvégeztem a rendőrtiszti főiskolát. Ott a kriminálpszichológia és kriminálpedagógia, mind olyan kérdés, amit sokan nem tudnak, nem értenek, hogy minek kell. Én most már megértettem. Akkor én sem értettem, amikor tanultam, de utána rájöttem, hogy ennek igenis van jelentősége, ezt tanulni kell. Ebből éltem. Ezt tudtam alkalmazni. A pszichológiát. Tehát az emberekkel úgy tudtam beszélni, kommunikálni...Egy gyanúsítottal, egy tanúval, hogy addig-addig forgattam a témát, meg amit kellett, hogy végül én váltam ki belőle jobban. Tehát ez fontos volt.” (hatodik interjúalany)

Ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy a becsület, a tartás és a tisztelet, az a katonaságtól jön. A fegyverek ismerete is a katonai kiképzés, és a katonai szolgálat hozadékaként írható jóvá.

7. 2. Kényszerpálya választók civil pályafutása leszerelés után

A *kényszerpálya választók* klaszterbe tartozó két interjúalany „Civil pályafutás a leszerelés után” életszakaszában a következő típuselnevezéseket találtuk kifejezőnek: A belenyugvó és A sikerorientált.

A harmadik számú interjúalany „A belenyugvó” elnevezést kapta. Az elnevezés mögött egy olyan megállapodott személyiség képe kristályosodik ki, akinek ugyan az élete számos pontján alakulhatott volna másképp, talán ígéretesebben a sorsa, tiszta maradt a lelkiismerete és megbékélt a helyzetével.

A hetedik interjúalany leszerelését követő civil pályafutására „A sikerorientált” típuskifejezést találtuk helyénvalónak. A megfogalmazás háttérében a katonai pályán nyújtott elismert teljesítmény, valamint az ebből a helyzetből is eredményes kilépés képessége húzódik. A képesség, amelynek segítségével kellő időben, megfelelő irányba tudott mozdulni.

7. 2. 1. A belenyugvó

1987-ben saját maga kezdeményezte a lakhelyén található polgári védelmi igazgatóságba történő átlépését (akkor még a HM fennhatóság keretein belül). Ez a váltás csak a szolgálati helyének a megváltozását jelentette, mert a feladatköre már korábban átkerült a belügyminisztérium fennhatóságába.

„Ott még kevésbé tudtak mit kezdeni velünk. Megszokták, hogy a BM az a rendőrség, meg a határőrség, de velünk nem tudtak mit kezdeni. Ez jó is volt, meg rossz is. Mert ha adni kellett valamit, akkor kevésbé kaptunk. Fizetés a rendőrökéhez képest, azonos beosztásban 60% volt, és nem nagyon igyekeztek a fölzárkóztatással. A másik részről viszont, voltak dolgok,

amelyeket tőlünk kevésbé követeltek meg. Bizonyos belső kööttségekkel járó feladatokat.”
(harmadik interjúalany)

Bár volt olyan belügyminiszterünk, aki ki akarta őket is vezényelni rendfenntartásra. Mondjuk a taxis blokáid idején. Nem tudták őket hova tenni, hogy mihez van jogosítványuk, és mihez nincsen. A polgári védelem az úgynevezett Genfi Konvenció alapján működött. Háborúk áldozatainak védelme, katasztrófavédelem, stb.

„Mi nem egreciroztattuk az embereket, hanem adott esetben segítettünk.” (harmadik interjúalany)

Ahogy pályája kezdetén a katonai pályaválasztás is egyfajta kényszer volt az interjúalanyunk számára, a polgári védelem belügyminisztériumhoz történő áthelyezésével is kényszeredett helyzetben volt. Bár a változások összességében pozitív kimenetelt mutattak, számos bizonytalanságot és kellemetlenséget keltettek az elviselőiben, így az interjúalanyunkban is. Ezekben a helyzetekben sokszor magasszintű tűrőképességre volt szükség, mert a változások elviselése mellett tevékeny kivitelezőjének, vagy másképp mondva végrehajtójának is kellett lennie azoknak. Ugyanakkor mégis inkább volt a komfortzónájában ez a pozíció, és a vele járó kööttségek is.

A harmadik interjúalany a záró gondolatait így fogalmazza meg:

„32 évig voltam egyenruhás. Lehet, hogy jövőre lesz az utolsó év, mert 60 évesen lehet kérni a rendelkezési állományba kerülést. De ez így van a többi rendvédelmi szervnél is. Egy 60 éves tűzoltó fog egy 30 kg-os felszereléssel szaladgálni az emeltre? Ezek az emberek már elfáradtak. A szervezetük. Szellemileg friss lehet, de fizikálisan már nem. Nem minden egyenruhásnak jár a karkedvezmény. Csapat szolgálatban van, riasztható, stb. Irodában nem. Ne kapjon mindenki hivatásos kedvezményt, csak azért, mert egyenruhás szervezetben dolgozik.” (harmadik interjúalany)

Megfogalmazásában benne rejlik a több, hivatásban eltöltött évtized számos tapasztalata. Az érzés, amelynek háttérében ott rejlik az a fajta, szolgálati évek során felgyűlt leterheltség, amelyet interjúalanyunk is inkább szeretne már maga mögött tudni.

7. 2. 2 A sikerorientált

Leszerelést követően a civil képezésének megfelelően, a kereskedelemben dolgozott, területi képviselő beosztásban. Számára szokatlan volt, hogy a köztársaságokhoz szokott ember számára milyen óriási szabadságérzést okoz egy ilyen kötetlen munkakör. A munkahelyi közeg is sokkal emberközelibb volt mint a hadseregben. Sok barátság formálódott, akikkel teljes családotól összejártak. Ebben a munkakörben közel 1,5 évig dolgozott. Egy világhírű nagyvállalatnak volt egy nagy zöld mezős beruházása, és erre kerestek új embereket. Ez a beruházás a lakóhelyén volt, ráadásul ismerőse is volt ott, így kézenfekvő lehetőséget jelentett, és a pályázata is sikeres volt. Miután elnyerte a pozíciót, tíz évet töltött el a vállalatnál. Egy átszervezésnek köszönhetően a hierarchiában is feljebb került, majd telephelyvezető lett. Ez a második legmagasabb pozíció volt a vállalat kihelyezett részlegén belül. Ebben a pozícióban jól érezte magát, sikereiben sem volt hiány, azonban elvégzett egy képzést és áthelyezték, az új beosztást viszont már nem élvezte annyira, ezért a váltás mellett döntött. Ha nem is teljesen más területre, de egy másik, hasonló profillal (gumigyártás) rendelkező világhírű vállalatba ment. Ennek a vállalatnak azonban a családtól távol volt a székhelye. Felesége hatására munkahelyet váltott, a család lakhelyéhez közelebb lévő településen kezdett el dolgozni, ez a munkahely azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így hamar otthagya. Egy olasz cégnél helyezkedett el beszerző vezető munkakörben, itt 2,5 évig dolgozott. A belső viszonyok miatt nem érezte jól magát, illetve nem volt lehetősége feljebb lépni. Egy fejedelmének hatására váltott, operatív vezető lett, azonban ez a munkahely is távol volt a családjától. Következett egy újabb váltás, de itt sem maradt sokáig. Ekkor indult egy újabb beruházás a lakóhelyén, ahova kerestek egy első számú vezetőt, aki végül az interjúalanyunk lett.

Nem könnyű ebben a rendkívül színes, széles ívű és sikeres civil pályafutásában megtalálni a katonaság hatását. Hetedik interjúalanyunk a következőképpen fogalmaz:

„Biztos, hogy használt ez, és néhányat meg is lehet fogalmazni. Szervezettség, ami néha inkább pejoratív a hadseregben. De a repülés megtervezése. A repülési feladat végrehajtása. A feladatok betartása, határidőre. A költségeket nem mondom, mert azt nem ott tanulta meg az ember, de ezek mind benne vannak a mai munkába.” (hetedik interjúalany)

Megfogalmazásában benne rejlik mindaz, amit a katonai szolgálat éveiben igazán releváns, valóban izgalmas dologként élt meg. Ez pedig maga a repülés.

7. 3. Szabad pályaválasztók civil pályafutása leszerelés után

A *Szabad pályaválasztás* klaszterbe tartozó két interjúalany „Civil pályafutás a leszerelés után” kapcsán „Az önmagára találó”, valamint „A megerősödött” elnevezéseket kapta.

A negyedik interjúalany típuselnevezése „Az önmagára találó”. A megfogalmazás egy változatos szakmai karrier betetőzését fejezi ki azáltal, hogy az illető megtalálta azt a hivatást, amely leginkább passzol a személyiségéhez. A hosszú, és viszontagságos szakmai út során éretten, és szakmai, valamint emberi tapasztalatok által megerősödve folytathatta civil pszichológusi praxisát.

A tizedik interjúalany „Civil pályafutás a leszerelés után” kapcsán „A megerősödött” típuselnevezést kapta. Ez a fajta megerősödés a katonai hivatás személyiségformáló hatásával hozható összefüggésbe, melynek segítségével egy határozott, erős jellemmé formálódott.

7. 3. 1. Az önmagára találó

1999-ben szerelt le és lett civil. Az öt diplomájának köszönhetően több területen is sikerült gyümölcsöző kapcsolatokat kiépítenie. Vállalkozóként is végzi szakmai tevékenységét, valamint gyermekvédelmi szakértőként családsegítőnél is dolgozik. Mindezek mellett pszichológiai tréningeket is tart. Ez utóbbi tevékenysége a BM-hez kapcsolódik, amihez úgy sikerült hozzájutnia, hogy egy barátjának a cége van kapcsolatban a belügyi szervezettel. Jó időben volt jó helyen, ahogy ő fogalmaz. Fontos, hogy ezen a helyen mindenki katona vagy rendőr alappal rendelkezik. Így 4. interjúalanyunk hiteles tud lenni előttük. Elsősorban tűzoltóknak és rendőröknek tart tréningeket, ahova a szakmaiság mellé nem árt a magabiztosság sem.

„Azonnal levágják, hogy honnan jöttem, ha nem, akkor megesznek.” (negyedik interjúalany)

A 4. interjúalany civil cégek vezetőinek is tart tréningeket, amit coachingnak hívnak. Igyekszik mindig több lábon állni. 13-an vannak ebben a szakértői körben, és interjúalanyunk arra törekszik, hogy ez maradjon is így. Ezek mellett munka és tűzvédelmi tréningeket is tart, amely még egy korábbi civil középfokú végzettségének köszönhető. Ő úgy fogalmaz, hogy ehhez nem ért, de hívták, és segítettek is neki, ami azt jelenti, hogy lényegében együtt végzik el a szakmai munkát. Tehát 4. interjúalanyunk ma már több lábon is áll. Tűz- és balesetvédelem, szakértői tevékenység, gyermekvédelem, tréningek, vezetői tanácsadás, melyek közül ez utóbbit szeretné még továbbfejleszteni.

A katonai képezés, valamint a képzés és a katonai terepen szerzett tapasztalat, az élet számos területén nagyon sokat segített neki. Talán nem ez volt a leginkább optimális döntés a pályaválasztás szempontjából, de azt utólag is belátja, hogy sok hasznos tapasztalatra tett szert a katonai évek során. Pszichológiai tanulmányai és a civil életformára történő váltása segített neki abban, hogy a munkája során is implementálni tudja mindazt a szaktudást, amelyet a katonai főiskola és az alakulatoknál szerzett gyakorlat nyújtani tudott.

7. 3. 2 A megerősödött

A 10. interjúalany leszerelését követően földrajz tanár lett, és azonnal kapott is tanári állást a fővárosban, ahol tanárként 1993-tól 1995-ig dolgozott. Ezt követően egy kelet-magyarországi iskolába ment át, de ekkor már érezte, hogy a tanári hivatás valójában kevésbé illeszkedik a személyiségéhez. Ezt felismerve pályát váltott, és teljes foglalkoztatottságú tanárként, mindössze három évet dolgozott.

„Végül csak vagy két-három évet voltam tanár. A földrajz, tantárgyi részével nem volt gond. Szerettem oktatni, érdekessé tudtam tenni az óráimat. De a tanári munka a legkevésbé sem erről szólt. Rengeteg adminisztráció, fegyelmezés, ügyeletek, plusz munkák, amiért semmit nem fizettek. Egyszerűen elegendem lett ebből az egészből. Ráadásul egyik vezetés sem állt éppen a helyzet magaslatán.” (tizedik interjúalany)

A katonai pályát kiszolgált interjúalany első civil foglalkozása nem váltotta be a várakozásait. A katonai évek során kialakult komplex látásmódja segítette helyzetének a helyes megítélését, de ahhoz, hogy erre szükség legyen hozzájárult a nem megfelelő ítélőképesség is. A zárt szervezetben eltöltött hosszú időszak talán hozzájárult ahhoz, hogy ne legyen képes tökéletesen megfelelő döntést hozni a további pályafutását illetően. Ráadásul, akkoriban még nem volt távoli a katonai vezetői szakon adott pedagógus diploma időszaka, ami talán szintén lökést adhatott 10. interjúalanyunknak ahhoz, hogy a pedagógus pályára lépjen.

1996-ban ismét a fővárosba tért vissza, ahol ezúttal egy természetvédelmi vállalatnál kezdett el dolgozni. Itt változatos tevékenységet folytathatott, a földméréstől, a növényvilágon át, az állatokig, minden részterületbe volt alkalma betekintést nyerni. Például, egy konkrét természeti terület adottságait, növény és állatvilágát kellett felmérnie, egy-egy ipari vagy más jellegű beruházás előtt, és erről szakértői véleményt készített a vállalat, amelyet erre állami, vagy más magánszektorból érkező megrendelők kértek fel. Ez a változatos feladatellátás nagyon tetszett a 10. interjúalanyunknak, és úgy érezte, hogy megtalálta a neki legmegfelelőbb

beosztást. Egy komoly probléma volt azonban, hogy nem akarták bejelenteni a valós bérét, így a járandóságának egy részét, nem hivatalos úton kapta meg. Ez bizonytalanságokat keltett interjúalanyunkban, és bár folyamatosan hitegették, hogy rendezik a problémáját, 1999-ben elege lett belőle, és már nem tűrte tovább a fizetése körüli áldatlan állapotokat, ezért felmondott. Munkája mellett korrepetálást vállalt, tanulásban elakadt, segítségre szoruló gyermekek számára. Korrepetálást nem csak a saját szakterületén belül, hanem matematikából, fizikából, biológiából és kémiából is vállalt a jelentkező tanulóknak. Ez egy jó bérkiegészítésként volt használható, az állandó juttatása mellett. Felmondását követően azonban ez a kiegészítő tevékenysége is fokozatosan megszűnt.

„Keresni kellett valamit, ami nem katonai és nem is tanári állás, de képes vagyok rá, és érdekel is. Így kerültem a ... természetvédelmi kirendeltségéhez mint környezetkutató. Itt aztán földméréstől kezdve, a szárazföldi és a vízi állat és növényvilág tanulmányozásáig, és helyzetjelentés készítése, minden volt. Általában valamilyen ipari vagy más profitorientált beruházás megvalósíthatósági tanulmányának a részeként folytattuk a munkánkat. Komoly, nagy figyelmet és hozzáértést igénylő munkakör volt, csak hát itt meg nem akartak fizetni. Nem akartak bejelentett munkaerőként foglalkoztatni. Lejárt a próbaidő, és addig nem voltam bejelentve. Aztán amikor kérdeztem, hogy most akkor már hivatalossá válik-e a dolog, azt mondták, hogy nem fog, döntsek, hogy megyek vagy maradok.” (tizedik interjúalany)

Bár a második civil foglalkozása szakmai értelemben már jó döntésnek bizonyult, viszont munkavállalói szempontból ez is kudarc lett. A természetvédelmi vállalatnál szerzett ismeretei és tapasztalatai viszont jól jöttek más területeken is. Az egyik kelet-magyarországi megyeszékhelyen beszerzőt kerestek az egyik közép vállalkozásnál, és interjúalanyunk megpróbálkozott vele, és sikerrel is járt. A tizedik interjúalany ekkorra már kiválóan épített kapcsolatokat, és egyre több vállalat kért megrendelést a vállalkozástól, amelyben ő is dolgozott. Tevékenységi köre fokozatosan kibővült, és egyre inkább egy logisztikai vezető munkakörét ellátó alkalmazott vált belőle. A fizetésével is elégedett volt, viszont a munkájának voltak árnyoldalai is. Interjúalanyunknak szembe kellett néznie a megvesztegetéssel és a korrupcióval, amelynek, részben katonai múltjának köszönhetően ellen tudott állni. Nem volt megvesztegethető a más vállalatok képviselői által, ezért azzal kellett szembesülnie, hogy bizonyos partnerek visszaléptek az együttműködéstől. A cégvezető is egyre nyíltabban kritizálta, ezért ő, 2010-ben elhagyta a vállalatot, és ismét a főváros felé vette az irányt.

„Attól vettük fel a rendelést, aki a legmegfelelőbb határidőt, meg árat mondta. Aztán jöttek a megvesztegetési kísérletek. Hoztak italt, ajánlottak pénzt, de hát katonai előélettel hogy lehet valaki megvesztegethető? Voltak, akik miattam visszaléptek az együttműködéstől. Én mindig a megbízhatóbbak mellett döntöttem. Ezekre hosszú távon lehetett számítani.” (tizedik interjúalany)

A katonai hivatás során formálódott személyisége tiszta, egyenes és megvesztegethetetlen maradt. A személyiségnek ez a komponense nem mondott csődöt, viszont az ítélőképességének köszönhetően így is hátrányos helyzetbe került.

2011-ben egy másik vállalathoz kerestek logisztikai szakembert, ami interjúalanyunk számára kifejezetten csábító volt. Kielégítő jövedelmet ajánlottak, és a vezető is egy hiteles személyiségnek mutatkozott. További előnyként szolgált, hogy beírátták egy logisztikai és egy szervezetfejlesztői képzésbe is, amelyet a vállalat finanszírozott neki. Ráadásul a központja egy közeli településen volt, ami szintén Budapest külvárosa, mindössze negyedórányi távolságra. A munkakör további előnye az volt, hogy távmunkában, otthonról is tudott dolgozni, ha a helyzet úgy kívánta meg. A betanulás azonban hosszú és fáradtságos két évbe került, amiben interjúalanyunk egy kissé kimerült. Ezt követően viszont már neki kellett betanítania és felvennie a következő jelentkezőket. Ebben a felelősségteljes döntést igénylő munkakörben azonban sikerrel helyt állt, és megerősítette a pozícióját. Napjainkban is ott dolgozik, és egy teljes logisztikai részleg vezetése a feladata, valamint, időnként a telephelyvezetői pozíció, operatív feladatkörének egy része is rá hárul. Az ipari karbantartási és szervizelési feladatokat ellátó vállalat, stabil jövedelemforrást, és komoly szakmai fejlődési lehetőséget biztosított a 10. interjúalany számára, aki jól érzi ott magát, és mára már a családjával együtt él egy új építésű családi házban.

„A kapcsolatépítés képessége és a meglévő kapcsolatok már a környezetvédelmi időszakból megvoltak. A szakmai részét a további munkakörökből szedtem fel. A hiteles, megbízható szakmaiság és vezetés azonban a katonai képzés miatt vált fontossá számomra. Aztán már én beszélgettem a leendő munkatársakkal. Sokszor, nekem kellett meghozni a végső döntést is. Nagyon sok link, megbízhatatlan emberrel találkoztam, de ki tudtam szűrni közülük a valamire valókat. Ez már a munkakörrel jött, meg az élettapasztalat.” (tizedik interjúalany)

Megítélése szerint a katonai képzés, illetve pálya hatása, abban a tekintetben biztosan megnyilvánult, hogy felkészült volt minden helyzetre. Minden változást képes volt a maga javára fordítani olyan módom, hogy nem esett pánikba, amikor döntenie kellett. A műszaki

irányultságú szaktudása is jól jött a beszerzői és a logisztikai munkakörökben, amelyet szintén a katonaságnak, egészen pontosan a főiskolának és a szolgálati helyen végzett szakmai munkának tudhatott be. Ugyanakkor nem bánta meg a tanári pálya és földrajztudomány irányába tett kiruccanást sem, mert a sokoldalúságot, és az emberekkel történő bánásmódot, így tudta hatékonyan megtanulni.

„Katonaként megtanultam azt, hogy nincsen olyan, hogy állandóság. Folyamatos változás van, amihez képes vagy alkalmazkodni, vagy véged van. És a változásokat képesnek kell lenned a magad javára fordítani. Ahol pedig emberekkel kapcsolatos munkát végzel, hasznos dolog, ha tudsz bánni velük is.” (tizedik interjúalany)

A rugalmasság, az alkalmazkodó képesség, a találékonyság és a kitartás mind-mind olyan képességek, amelyet a katonai pályafutása során sajátíthatott el, illetve fejleszthetett magas szintre (Varga, 2019). Bár a katonai pályafutása végén elbizonytalanodott abban a tekintetben, hogy helyes döntés volt-e a részéről ezt a hivatást életformának választania, mára már belátja, hogy a megszerzett kompetenciái közül több is ennek a döntésének, illetve az ott eltöltött éveknél tudható be.

7. 4. Az öntörvényű pályaválasztók civil pályafutása leszerelés után

Az öntörvényű pályaválasztók klaszterbe tartozó két interjúalany „Civil pályafutás a leszerelés után” kapcsán a „Szabályokat adaptáló”, valamint „A szabad” típuselnevezéseket kapták.

Az ötödik interjúalany a „Civil pályafutás a leszerelés után” a „Szabályokat adaptáló” típuselnevezést kapta. Az elnevezés a katonai hivatáshoz kapcsolódó szabályszerűségek civil szektorba történő sikeres áttelelése és alkalmazása miatt válik találóvá. A szabályok, amiket a katonai hivatása során hasznosítani tudott, a civil praxisa során is alkalmazhatóak voltak.

A nyolcadik interjúalany „Civil pályafutás a leszerelés után” kapcsán „A szabad” típuselnevezést kapta. Ez a fajta szabadság egy, az élete eddigi részét a katonai szervezet égisze alatt töltő, de abból kiábrándult ember reszocializációját kifejező elnevezés. Interjúalanyunk lényegében teljesen előlről kezdte az életét, amikor civil pályára váltott.

7. 4. 1. Szabályokat adaptáló

2010-12-ben közalkalmazott volt. Addig lehetett valaki nyugdíjasként közalkalmazott. Egy közép-magyarországi pedagógiai szakszolgálatnál dolgozott pszichológusként. A

közalkalmazotti státusz felfüggesztését követően ugyanott folytatta tevékenységét, de már vállalkozóként, aztán egy közeli városban a megyei szakszolgálatánál folytatta mint szakértői bizottsági tag, illetve pályaválasztási tanácsadó. 2014-2019 között egy egész nagy, és sűrűn lakott területen ő volt az egyetlen pályaválasztási tanácsadó.

Mindeközben 5. interjúalanyunk három, az adott megyében található szakgimnáziumban végzett iskolapszichológusi tevékenységet, de ahogy fogalmaz, elege lett abból, hogy a szakszolgálat részéről méltatlan módon járnak el vele szemben. Járandóságát nem minden alkalommal fizették meg neki, volt, hogy kevesebb bért adtak mint amiben korábban megállapodtak. 2019-től egy délkelet-magyarországi megyeszékhelyen dolgozik, pszichológus trénerként.

5. interjúalanyunk, a csapatpszichológusi tevékenységben szerzett tapasztalataival kapcsolatban elmondja, hogy amilyen munkát ott végzett, azt kellett áthelyeznie a civil életbe. Bár a tapasztalatai hasznosak voltak, némileg át kellett konvertálnia azokat a civil közegnek megfelelően. *„Mások a civil emberek,”* – mondja, ezért képeznie kellett magát. 5. interjúalanyunk ma is sokat olvas, és nagyon szereti azt a munkát, amit végez.

A katonaságnál tanultaknak, tapasztaltaknak a kapcsán kiemeli:

„A szabályoknak tudom hasznát venni. A szabályok betartása segített a beilleszkedésbe, az emberek elfogadásába. Ennek most is sok hasznát veszem. Meg a pszichológiai munkám is segített. A katonai oldal az emberekhez való alkalmazkodásban segített. Az együttélés, a másik tolerálása. Elfogadás, elviselése a dolgoknak. Az együttműködés, alkalmazkodás, tolerancia, ami a mai fiatalokból hiányzik.” (ötödik interjúalany)

Ha a szabályok, amelyeknek hasznát a katonai életforma mélyített el benne, ma is hatásosak, akkor kijelenthető, hogy tudása adaptálhatóvá vált mind a hétköznapi, mind a további szakmai tevékenysége szempontjából (Wrzesniewski, A. et al., 1997; Bunderson – Thompson, 2009).

„Nem éreztem magam igazi katonának, mert nem tudtam parancsolni. Kértem, és emberként bántam velük, és ők is emberként néztek rám. Megcsinálták azt, amit kértem. Megbízhatón végezték a feladatukat. Mindent megtettem értük, de ők is értem. A harckocsi zászlóalj egy elég zárt szervezet. Több pedagógiai szemléletű személy volt ott, ezért jól tudtuk kezelni az egységünket, és ez meg is látszódott. Nálunk nem voltak rendkívüli események. A gyerekeimmel kapcsolatban is szigorú voltam és következetes.” (ötödik interjúalany)

Az ötödik interjúalany öntörvényű személyisége az interjú során is mindvégig érezhető volt. Ugyanakkor ez a fajta nonkonform személyiség sokkal inkább azáltal lógott ki az átlagos, többségi közegből, hogy nem volt hajlandó megállni a középszerűségnek azon a szintjén, amelyet a környezete elvárt volna tőle. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy felfelé lógott ki a sorból azáltal, hogy többet akart elérni.

7. 4. 2. A szabad

Műszaki területen folytatta tevékenységét, ám nem a korábbi gyakorlati pozíció után munkát ajánló hazai nagyvállalatnál, hanem egy nemzetközi szinten is ismert, és elismert nagyvállalatnál jutott neki pozíció. Ebben a munkakörben ugyan eleinte nem kellett embereket irányítania, természetesen emberek között, velük együttműködve kellett végeznie a tevékenységét.

Hálózatfejlesztő koordinátorként, hamarosan kinevezték egy kisebb csoport élére, ahol 8. interjúalanyunk hasonló szinten, de más területen elhelyezkedő kollégáival együttműködve alkottak egy munkacsoportot. A munkacsoport, heti szinten tartott értekezleteket, amelyekhez további alkalomszerű konzultációk adódhattak hozzá. Bár a szakmai kihívás interjúalanyunk számára érdekesnek és izgalmasnak hatott, nem lehetett azt mondani, hogy nem emberekkel közvetlen kapcsolatot feltételező munkája van, amit később el is tudott fogadni.

Bár a civil munkakörében jóval alacsonyabb volt a jövedelme mint katonatisztként, sokkal inkább érezte szabadnak magát, és szakmailag fontosnak mindazt, amivel foglalkozik. Szabadság alatt pedig, nem a honvédségben megszokott kötöttségek alóli menekülést kell érteni, hanem azt a fajta szakmai önállóságot, amit katonaként hát év alatt sem tudott elérni, vagy legalábbis nem érezte úgy. Az érdekes és komoly szakmai kihívásokat rejtő munkakör azonban egyre bizonytalanabbá vált, ezért interjúalanyunk 2001-ben váltani kényszerült.

Ezúttal már valóban ahhoz a hazai nagyvállalathoz került, amellyel még a gyakornoki évei során szoros együttműködésben dolgozott. Új munkakörében viszont nem csak a megszokott, számítógéphez erősen kötött irodai munka várta, hanem mobilnak is kellett lennie. Gyakran ült autóban, és nem volt ritka, hogy telefonos kapcsolatot kellett létesítenie, akár az utazásai során is. Ez a mozgalmas, változatos munkakör nagyon megtetszett a 8. interjúalanyunknak, ezért nagyon szomorúan konstataálta, hogy egy 2004-ben életbe lépő megszorító intézkedésnek köszönhetően, az ő tevékenységét is kiszervezték vállalkozási formába.

Kiváltotta a vállalkozói engedélyt, és így folytatta a munkáját. Ez a bátor lépés több új helyzetet is teremtett interjúalanyunk életében. Egyik részről, ismét kapcsolatba került azzal a nemzetközi nagyvállalattal, ahol korábban alkalmazásban állt, másrészt, sokkal szabadabban tudott gazdálkodni az idejével, mert gyakran csak otthonról dolgozott. 2012-ig kizárólag csak vállalkozóként folytatta tevékenységét, aminek, a korábbi munkahelyeként szolgáló hazai nagyvállalatnál történő átszervezések vetettek véget, és ismét alkalmazásba került.

Újbóli főállású kollégaként azonban már kamatoztatni tudta a vállalkozó évek során szerzett tapasztalatait, és ekkor is gyakran tudott otthonról dolgozni. Napjainkban is ott végzi munkáját, ezúttal már kinevezett csoportvezető program-koordinátoroként, és elégedett mind a szakmai, mind az emberi értelemben vett közeggel. A vállalatnál nagyra becsülik az önálló kezdeményezését, és bizonyos ötleteit egy az egyben meg is tud valósítani, sőt, arra is akadt már példa, hogy más területeken is átvették az általa javasolt és bevált eljárást.

7.5. A hátránykompenzálók civil pályafutása leszerelés után

A hátránykompenzáló klaszter egyetlen interjúalánya a „Civil pályafutás a leszerelés után” időszakban „A megmenekült” típuskifejezéssel azonosítható. Az elnevezés mondandója az, hogy az illetőt ért viszontagságok lényegében egészen a katonai szolgálat legvégéig kísértették, mire leszerelésével és civil hivatása segítségével végre maga mögött tudhatta azokat.

7. 5. 1. A megmenekült

1990-ben leszerelt. Teljesen civilé vált, és az állami szektoron belül, az egészségügyben helyezkedett el. Szaktudásának, a daganatos betegek kezelése során vették hasznát. Az egyik egyetemi csoporttársa segítségével sikerült megkapnia a civil állást, mert a csoporttárs egyik ismerősének a pozíciója ürült meg. A munkája részleteiről nem szívesen beszél, mert titoktartási kötelezettség köti, de azt elmondja, hogy felelősségteljes, és lelkileg erősen megterhelő tevékenységről van szó. Ez a tevékenységi kör, a tudomány és a technika fejlődésével, folyamatosan változott, a tapasztalatának szaporodásával pedig, állandóan bővült.

2012-ben, egy másik kelet-magyarországi település egészségügyi intézményének, hasonló részlegétől keresték fel, hogy legyen a fizikusok vezetője. Hosszas hezitálást

követően mondott csak igent, mivel ekkorra már a szülei meglehetősen idősek voltak, és szeretett volna a közelükben maradni. Ma is ezt a munkát látja el.

Amikor a katonai végzettségének és a hivatásban szerzett tapasztalatának a hasznosíthatóságáról kérdezzük, akkor megpróbálja egy kissé tágabb kontextusban értelmezni a kérdést. Megítélése szerint ugyanis, nem csak a katonai hivatás, és az abban szerzett kompetenciák és kudarcok segítettek abban, hogy sikeres szakember váljon belőle, hanem a viszontagságokkal teli életének a többi tapasztalata is. E tapasztalatok segítségével ugyanis megtanulta, hogy minden nap újat hoz, minden apró eredményért meg kell küzdeni, és értékelni kell azokat. A katonai hivatástól pedig a csapatban és rendszerben való gondolkodáson túl, a bizonytalanság eltűrését és a rugalmas alkalmazkodás képességét kapta, amely szerinte az élet minden területén hasznosítható. A gyors döntési képesség szintén fontos a jelenlegi munkakörében is (Szenes, 2015). A 9. interjúalany azonban nem bánta meg a katonai éveket. Nem csak azért, mert két diplomája van, és így két különböző professzióba nyerhetett betekintést, hanem azért is mert megítélése szerint, valóban sok, értékes dolgot tanult belőle. Élettapasztalatával, és a katonai pályán szerzett tapasztalataival együtt pedig egy erős idegzetű, küzdeni képes, sikeres ember vált belőle.

„Úgy az egész életem lefolyása szolgáltatót nekem sok tapasztalatot, és alakított belőlem egy higgadt, megfontolt személyt. A sok viszontagság és kudarc elviselése. Hogy az embert mindig megkérdőjelezték. Még azt is, hogy magyar-e, vagy odavaló-e. De, minden nap újat hoz, és lesz szebb holnap, még ha ez az adott napon nem is így néz ki. Túrtük a bizonytalanságot, és képesek voltunk rugalmasan alkalmazkodni, még szélsőséges helyzetekben is. Ez a katonaság hozadéka, az biztos. És igen, ez az élet egyéb területein is hasznos képességet biztosított a számomra.” (kilencedik interjúalany)

Kilencedik interjúalanyunk nyugodt, megfontolt emberré vált. Hosszú út vezetett a jelenlegi biztos életformájához, de ha némi kerülő kitérőt követően is, olyan civil munkakörben folytat szakmai tevékenységet, ami ugyan nagyon távol van a katonai szolgálattól, mégis, a mindennapok során képes hasznosítani az ott szerzett tapasztalatait és kompetenciáit.

8. ÉRTELMEZÉS ÉS ÖSSZEGZÉS

Értekezésünkben arra vállalkoztunk, hogy felderítő vizsgálatot végezzünk egy olyan területen, melyet a nemzetközi kutatók kifejezetten fontosnak tartanak, s a következő évek kutatási feladatai között említenek meg (Moon et al., 2010; Bertram et al., 2018). Kutatásunk a speciális katonai oktató-nevelő intézményekben végzett tanulók longitudinális vizsgálatának munkálataihoz kívánt hozzájárulni. A kutatás egy nehezen elérhető célcsoportra irányult. Egy olyan katonatiszti generáció tagjainak életútjára voltunk kíváncsiak, akik az oktatási rendszer különböző szintjein hozták meg katonai pályára vonatkozó pályaválasztási döntésüket. Mivel felderítő kutatásunkkal későbbi, hazai nagymintás, kvantitatív kutatások tartalmi és módszertani alapjait kívántuk lerakni, s feltárni a célcsoport körében releváns téma- és problémaköröket, interjú kutatásra vállalkoztunk. A meghatározó nemzetközi kutatómódszertani kézikönyvek szerint a kvalitatív kutatás típusától és a kutatási kérdéstől függően már tízfős minta is megfelelően megalapozza az jelenség kiinduló értelmezését (Creswell-Creswell, 2018). A kutatás során célzott, szakértői mintakiválasztást végeztünk, melynek során a populáció azon tagjainak azonosítását tűztük ki célul, akik egyrészt rendelkeztek a keresett karrierjellemzőkkel, másrészt hajlandóak voltak megosztani tapasztalataikat a kutatóval, harmadrészt pedig a lehetőségekhez mérten maximális heterogenitásra törekedtünk (Flick, 2013). Kutatásunk módszertani eredményének tartjuk, hogy minden hivatalos adatforrás felhasználása nélkül tíz együttműködő válaszadót tudtunk bevonni a vizsgálatba. Mivel az interjúk felvételét a kutató maga végezte, az elméleti telítettség és az adattelítettség eléréséig folytatta az adatgyűjtést (Creswell-Creswell, 2018). Ezt támogatta, hogy a válaszadók a legfontosabb kutatási kérdés szempontjából két egyenlő létszámú csoportra oszthatók. Az interjúk feldolgozása során téma- és típusanalízist alkalmaztunk. A kutatásban vizsgált interjúalanyaink fele már az általános iskola végén elköteleződést vállalt a katonai hivatás irányába, a másik fele azonban csak a középiskolai tanulmányait követően indult el a katonatiszti pályán. Az interjúalanyok még a rendszerváltást megelőzően választották életformájuknak a katonai pályát. Összeköti őket, hogy szolgálatteljesítésük időszakába beleesett a rendszerváltás politikai, illetve társadalmi fordulata. Ez a politikai, társadalmi változás a munkaerőpiacra is hatással volt, amely a katonai pálya esetében feszültség forrásává vált. A korábbi pályabiztonság a társadalmi és politikai támogatottság hiányának hatására megbomlott. A diktatórikus rendszerben a hatalom fenntartásában is szerepet betöltő katonaság szervezetének jelentős struktúraváltása kezdődött

meg. A szervezeti működésben megvalósuló változások hatása a szervezeti tagok egyéni karrierútjának az alakulását is befolyásolta azáltal, hogy megváltozott feltételekkel és új típusú elvárásokkal kellett szembesülniük.

Úgy találtuk, hogy míg a katonai nevelésről, a katonai iskolák, kollégiumok megváltozott helyzetéről és szerepéről olvashatunk a szakirodalomban, addig a katonai nevelésnek az egyéni életutat meghatározó hatásai, pályaelhagyás esetén az érték- és normarendszerének konvertálhatósága kevésbé feltárt kutatási terület, ezért kutatásunk hiánypótló szerepet tölt be. Kutatásunk elméleti kereteinek kijelölésekor három terület tudományos eredményeire építettünk. Kutatási eredményeink szakirodalommal való összevetésekor egyrészt azt a kérdést fogalmaztuk meg, hogy (1) a pályaaorientáció, a pályaválasztás és a pályaeépítés szakirodalmában leírt törvényszerűségek maradéktalanul érvényesülnek-e az általunk vizsgált, kiemelkedően komoly elköteleződést kívánó pályán; (2) másrészt a katonai képzések nemzetközi és hazai történeti áttekintése alapján kimutatható, tértől és időtől függetlenül állandónak tekinthető kompetenciák megjelennek-e a vizsgált célcsoport esetében; (3) harmadrészt a katonai és civil területen hasznosítható kompetenciák között milyen éles a határvonal. Az elméleti fejezetekben feldolgozott témák feldolgozása megfelelően előkészíti az empirikus kutatást.

Empirikus kutatásunk során arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen pályakorrekciós lehetősége volt a katonai szakképesítéssel rendelkező tiszteknek, amikor a karrierjük törést szenvedett. Hogy megismerjük a valid ok-okozati kapcsolatokat, az interjúalanyok mozgatórugóit, érzéseit, valós gondolatait, az elemző, értelmező feldolgozáshoz az életútinterjú technikáját választottuk.

Ebből kifolyólag kutatásunk során tíz életútinterjú segítségével jutottunk információhoz arra vonatkozólag, hogy a katonai pálya iránti elköteleződés milyen sorsformáló motívumok mentén határozta meg interjúalanyaink életét. Láthattuk, hogy bár bizonyos makrotársadalmi mutatók mentén homogén közegről esett szó, egyéni meghatározottságaikban jelentős különbségek mutatkoztak. Eltérő társadalmi mikro környezetből érkeztek, különböző motivációs tényezők generálták a katonai pályára lépésüket, illetve más és más okok miatt döntöttek vagy sodródtak a katonai hivatás feladásának irányába. A pályán szerzett tapasztalatokkal, képességeikkel, szaktudásukkal különböző életutak rajzolódtak ki, melyek során közvetett vagy közvetlen formában felfedezhető a rendszerváltás, valamint a katonai szolgálat során, vagy azt követően végzett további tanulmányok hatása. A kutatás a katonatiszti pályát megjáró egyénekre koncentrálna

klasztereket, majd a sorsformáló viselkedési motívumok alapján típusokat próbált felkutatni, és nem vállalkozott reprezentatív összkép megalkotására. Olyan személyeket kerestünk fel, akik tiszti rendfokozattal rendelkeztek, de napjainkra már nem tagjai a hon védelmét biztosító fegyveres testületnek.

A rendszerváltást megelőzően hazánkban középfokú intézményként is jelen volt a katonai nevelés. A korai pályaválasztás előnyös tényezői között szokás említeni a képzés támogatott mivoltát és a biztos továbbtanulás lehetőségét. Interjúalanyaink kiválasztásakor kiemelten fontos szempontként kezeltük, hogy lehetőleg azonos arányban szerepeljen közöttük korai életkori szakaszban elköteleződött, valamint a középiskola végén katonai pályára jelentkező egyén. A kutatásunk során megkérdezett interjúalanyok közül öten vettek részt katonai kollégiumi nevelésben, öten pedig csak később, a tiszti képzés időszakában köteleződtek el a katonai hivatás iránt. Azt feltételeztük, hogy a képzés korábbi szakaszában bekapcsolódók és a felsőfokon csatlakozók között különbség fog mutatkozni néhány alapvető kérdésben.

Előzetesen úgy ítéltük meg, hogy a katonai kollégiumba járók körében szorosabb kötelékek formálódtak, mind a pályatársak, mind a katonai szervezet irányába. Azt feltételeztük, hogy ez a bajtársiasságot erősítő közeg akár életre szóló barátságok megkötésére is színteret adott az interjúalanyok körében. Feltételeztük, hogy az összetartozás élményének megteremtésére, valamint fenntartására is alkalmas biztosító szigorú nevelési elvek hatása a szervezet irányába történő elköteleződés mentén is érzékelhető. Ez alapján úgy véltük, hogy a katonai kollégiumba járók kitartóbbak a hivatásuk megőrzése tekintetében, azaz kevésbé akarnak leszerelni, illetve inkább próbálnak hasonló hivatás irányába váltani.

A katonai nevelés és a katonatiszti képzés hozzáadott értékére voltunk kíváncsiak akkor, amikor a tudás konvertálhatóságát vizsgáltuk a leszerelt katonatisztek körében. A katonai képzés, majd a szolgálat során számos lehetőség nyílt meg az interjúalanyok előtt, amelyek jelentősen meghatározták az egyéni történeteket. Több esetben éppen az ilyen lehetőségek kihasználása segítette őket abban, hogy karrierjük újból felfelé ívelő pályán haladjon. Az interjúalanyok mindegyike sikeres pályát tudhat magáénak, és ki egy másik rendvédelmi szervnél, ki pedig a civil szektor valamelyik szegmensében vált eredményessé. Az életutakban bekövetkező fordulatokat vizsgálva megállapíthatóvá vált, hogy a katonai nevelés, illetve a katonai szolgálat során megszerzett kompetenciák a katonaságon kívül is hasznosíthatóvá váltak az interjúalanyaink számára. Előre lépésük során magukkal vitték

mindazt a kitartást, tudatosságot és motivációt, amelyet a magas szintű szakmaiság mellett a katonaságnál eltöltött évek biztosítottak a számukra.

8. 1. Előfeltevések mérlegen

Az egyes szerkezeti részeket átszövi az értekezés fő kutatási kérdésének a megválaszolása, vagyis a katonai oktatás-nevelés során elsajátított kompetenciák pályán kívül történő hasznosíthatósága. A következőkben ezért a dolgozat előfeltevéseinek megválaszolására kerül sor, mely visszakapcsolódik a korábban megismert szakirodalom kutatási eredményeihez, s feltár olyan összefüggéseket, következtetéseket, melyek a korábbiakban nem kerültek a figyelem fókuszába. Az interjúk feldolgozását követően előfeltevéseinkre a következő válaszok születtek.

I. A családi háttér, gyermekkori beállítódás, egyéni tulajdonságok mint befolyásoló tényezők

Úgy véltük, hogy a katonai pályára lépők esetében a környezeti tényezők, bizonyos családi meghatározottságok hozzájárulhattak ennek a pályának a választásához. Azt feltételeztük, hogy ezek a hatások a korai életszakaszban még inkább meghatározók. A családi hatások közül kiemelten kezeltük a család társadalmi hovatartozását – a család gazdasági helyzete, a szülők iskolai végzettsége és munkahelyi státusza, a lakóhely szociokulturális miliője –, valamint a katonai szervezethez köthető kapcsolatát. A katonai kollégiumba jelentkezők esetében fontosnak tartottuk a kortársak hatását is, hiszen ebben az életkori szakaszban az önálló döntéshozatal szempontjából még nem teljesen érett fiatalokról van szó. Mindezek mellett természetesen nem feledkeztünk meg a pedagógiai ráhatás jelentőségéről sem, amennyiben találtunk erre utaló említéseket. A pálya iránti vonzódás sajátosságai között találjuk továbbá a fizikai erő érvényesítését, valamint a katonai technika iránti érdeklődést is (Kanyóné, 2002).

Az első interjúalany a *felemelkedők* klaszterbe került. Esetében azt találtuk, hogy több olyan hatás is érte gyermekkoraiban, amely hatással lehetett a későbbi katonai pályaválasztására. A két bátyja sorkatonai szolgálata ugyan csak közvetett tapasztalatot jelentett az 1. interjúalany számára, de a család életén és mindennapjain keresztül igenis tapasztalatot szerezhetett arról, hogy a katonai lét komoly áldozatokkal, kötöttségekkel jár, hiszen a testvéreit az életüknek akkori szakaszában meglehetősen ritkán láthatta viszont. A nagypapa szintén katona volt. Bár személyes hatást már nem fejthetett ki az interjúalany

életére, elmondásokból, anekdoták mentén ugyancsak hathatott a példája. Az egyenruha, a szigorú munkarend, a családtól való elköltözés, valamint a katonai élettel járó kevés szabadidő hamar megjelent az életében. Saját szemével láthatta, és a saját élete során érezhette, hogyan működik a fegyveres testületen belüli szolgálatteljesítés, mennyi áldozatot kell hozni miatta és milyen kööttségekkel jár.

A család társadalmi státusza és egyszerű életvitele sokkal inkább mint ellenpélda fejtette ki a hatását, hiszen az 1. interjúalany sokkal aktívabb tevékenységi formákban lelte örömét. Ugyanakkor mindezek mellett a család tanulóssal szemben tanúsított pozitív attitűdje szintén hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1. interjúalanyunk az egyetlen ingyenesen végezhető felsőfokú képzésbe kerülhessen. A pozitív attitűd a továbbtanulás irányába, a szerény anyagi körülmények pedig az ingyenesség irányába hatottak.

A sportolás, a fizikai terhelés folyamatosan jelen volt első interjúalanyunk életében, hiszen általános iskolás korában atletizált, középiskolában már tájfutott, majd később a barlangászattal is foglalkozott. A technika iránti érdeklődése sem csak a középiskolai időszak hozadékaként értékelhető, hiszen már az általános iskola végén tagja volt az iskolai gokart szakkörnek.

4. számú interjúalanyunk a *Szabad pályaválasztók* klaszterébe tartozik, ezért kissé nehézkes a családi hatás számlájára írni a pályaválasztását. Különösen akkor nehéz ez, ha figyelembe vesszük, hogy még csak nem is általános iskolás korában döntött a katonai pálya mellett, hanem a középiskolát követően, felsőfokon választotta ezt a hivatást. Ugyanakkor döntése háttérében mégis megjelenik a családi hatás, hiszen édesapja munkakörének köszönhetően volt kapcsolata a fegyveres testületek mindegyikével. Az egyenruha tisztelete mellett a lőfegyverekkel is kapcsolatba került az édesapja révén, aki szabadidejében vadászott is. Műszaki beállítódását is nagyban befolyásolta az édesapja szakmája, valamint a házuk garázsában található műhelye, ahol maga is szívesen barkácsolt. Mindezek alapján, még ha interjúalanyunk az interjú időpontjában nem is érezte úgy, hogy ezek a hatások befolyásolták volna leginkább a döntését, úgy tekintünk rá mint akire komoly hatást gyakoroltak ezek a háttértényezők. Mindenesetre, a középiskolai tanulmányokat követően kialakult benne egy érzés, amely azt mondatta vele, hogy a katonai hivatásban egyfajta karriert valósíthat meg. Mivel az elmondottak alapján semmi egyéb tényező nem utal támogató hatásra, ezért ezt a döntést nagy mértékben a családi közeg számlájára írjuk.

5. számú interjúalanyunkat az *Öntörvényű pályaválasztók* klaszterébe illesztettük bele. Ennek okán némi ellentmondás rajzolódik ki abban az értelemben, hogy a család ösztönző

ereje dominált a pályaválasztása során. Pedig ebben a helyzetben ez tűnik a legkézenfekvőbb magyarázatnak. 5. interjúalanyunkat lázadó, öntörvényű karaktere sodorta a mezőgazdasági szakirányba, amikor a szülei akaratával helyezkedett szembe. Innen már szinte egyenesen vezetett az út a katonaság irányába, ahol akkor már a bátyja is szolgált, akinek a követése, zsebében egy nem kívánt szakmával teljesen kézenfekvőnek tűnt. Mindezek értelmében 5. interjúalanyunk pályaválasztása, még ha indirekt módon is, de családi hatásra alakult.

A fizikai aktivitás és a technika iránti érdeklődés szintén megjelent az interjúalany életében, hiszen csapatsportokban és sportlövészetben is remekelt. Ráadásul a sportlövészet által a fegyverek iránti vonzódása is kialakult, ami kifejezetten előnyös a katonai pályán.

A 6. interjúalany szintén a *felemelkedők* klaszterbe került. Édesapja polgári jelzésű katona volt, ezért kijelenthető, hogy az életének már igen korai szakaszában szembesülhetett a fegyveres szolgálat kötöttségeivel és előnyeivel egyaránt. Az egyenruha tisztelete és a pályaismeret az életének teljes mértékben a részévé vált, ezért megállapítottuk, hogy a katonai pályaválasztásban komoly hatást fejtett ki a családi miliő, a családi minta (Kanyóné, 2002; Varga, 2012). Mivel a 6. interjúalany már gyermekkorában katonai álmokat dédelgetett, elmondható az is, hogy a pálya iránti vonzódása már ekkor kialakult (Papuláné, 2013). A fizikai aktivitás iránti igénye tovább fokozta a pályával kapcsolatos nyitottságának a kialakulását.

A 3., a 7. és a 8. interjúalanyok elvált szülők gyermekei voltak. A 7. interjúalany esetében azonban azért nem beszélhetünk a traumatikus élmény hatására formálódó döntésről, mert szülei a döntést meghozatalát követően váltak el. Ugyanakkor arról sem beszélhetünk, hogy a 3.-ra és a 8.-ra hasonló hatással lett volna ez a háttértényező, hiszen 3. interjúalany döntésének hátterében iskolai konfliktusból származó kudarcélmény húzódott. A 8. esetben viszont valóban komoly hatásként volt érzékelhető a válás, hiszen a döntés időszakában már jó ideje kettesben élt az édesanyjával, és ettől az élethelyzettől szabadulni akart. Ennek értelmében 8. interjúalanyunk esetében egyfajta járulékos hatást találunk azáltal, hogy egy távoli, bentlakásos képzésbe menekült a számára diszkomfortot jelentő élethelyzetéből. A képzés támogatott jellege szintén meghatározó tényezőként írható jóvá a választáskor, hiszen a 8. interjúalany és édesanyja alacsony bevételi forrásból gazdálkodott. Végül pedig nem szabad figyelmen kívül hagyni 8. interjúalanyunk sportolói tevékenységét, illetve a műszaki dolgok és a fegyverek iránti érdeklődését sem. Mindezek értelmében a család és a személyes beállítódás együttes hatásaként írható jóvá a katonai pályaválasztás.

A 2., a 3., a 7., a 9. és a 10. interjúalany esetében nem találtunk a pályaválasztás szempontjából családi hatásra utaló jeleket. Bár az esetükben sem tekinthetünk el a személyes beállítódástól, ők öten mások, illetve más tényezők hatására választották ezt a hivatást.

II. A kollégium mint a közösségtudat megerősítője

A katonai kollégista lét esetében nemcsak a pályaválasztást motiváló tényezők feltérképezése tartozott az érdeklődésünk körébe, hanem maga az intézményi hatás, a közösség által formált légkör pozitív irányultságú befolyása is. Ezt a fajta erős összetartást, együttműködést és átörökített közösségtudatot véltük a katonai pályafutás alakulása szempontjából meghatározó tényezőnek.

Az interjúalanyok közül öten (az 1., a 6., a 7., a 8. és a 10.) jártak katonai kollégiumba. Azért tartjuk lényegesnek, hogy külön is górcső alá vegyük a vizsgált alanyoknak ezt a csoportját, mert ekkor még életkorukat és élethelyzetüket tekintve korlátozottan voltak cselekvőképesek, vagyis a külső tényezők általi meghatározottságuk magasabb szinten volt. Mindez nem jelenti azt, hogy egy külső, például családi hatás ne fejthetett volna ki hatást egy későbbi életszakaszban – mint ahogyan láttunk is erre példát a 4. és az 5. interjúalany esetében –, csak abban az élethelyzetben már inkább közvetett hatásról beszélhetünk.

A katonai kollégium hatásaival kapcsolatban több aspektusból vizsgáltunk. Az első a pályaválasztás kérdése. A katonai kollégiumba járók esetében korai pályaválasztásról beszélünk, hiszen 14 éves korban köteleződtek el egy hivatás mellett. Az előzőekben már említésre került a család hatása, ami az öt interjúalany közül az 1., a 6. és a 8. esetében egyértelműen megjelent a pályaválasztáskor. Esetükben egyedül a nyolcadik számúnál fedeztünk fel rászorultsági faktort (bár az 1. és a 6. interjúalany is alacsony társadalmi státuszú családból származott) a család anyagi helyzete miatt, amit az öntörvényű választást illetően nem éreztünk döntő faktornak. A sajátos élethelyzetet annál inkább.

A barátok, kortársak hatása az 1. és a 7. interjúalany esetében jelent meg, egészen konkrétan az osztálytársak személyében. Ők ketten – az 1. és a 7. interjúalany – a tanáraikat is megemlítik a döntés támogatói között. Pályájuk során mindvégig jelen volt az összetartó közösség, és ők napjainkban is kapcsolatot ápolnak a korábbi pályatársaikkal. Elmondások alapján főként az 1. és a 6. interjúalany kapcsán megállapítható, hogy a környezetükben kialakult egy összetartó közösség, amely a hivatásukat, az életfelfogásukat alapjaiban határozta meg, tehát esetükben elmondható, hogy valóban előnyt jelentett a korai

elköteleződés. Ez a fajta átörökített közösségtudat az 1. és a 6. interjúalany kapcsán a napjainkban is hatást gyakorol. A 7., a 8. és a 10. interjúalany esetében azonban nem találtunk erre utaló jeleket. Ennek értelmében ez az előfeltevésünk nem, vagy csak kisebb mértékben igazolódott.

Megfogalmazzuk, hogy a katonai kollégiumban induló fiatalok elhivatottsága is mélyebb formát ölthet. Ennek okán azt feltételeztük, hogy alacsonyabb közöttük a lemorzsolódás, illetve nagyobb erőfeszítéseket próbáltak tenni annak elkerülésére. Ilyen típusú erőfeszítésként tekintünk a rendvédelmi irányba történő tovább haladásra, vagy annak kísérletére, amelyet az elhívás jelenségével magyaráztunk (Wrzesniewski, A. et al., 1997; Bunderson – Thompson, 2009).

Ebből a szempontból kiemelkedik az 1. és 6. interjúalany életútja, akik katonai kollégiumba is jártak, katonai főiskolát végeztek, katonák lettek, majd a kényszerű leszerelést követően, hosszabb vagy rövidebb kitérőt követően szintén a rendvédelem felé vették az irányt. Bár a tíz interjúalany közül többen is voltak, akik rendvédelmi vonalon próbálkoztak, második előfeltevésünkben a korai pályaválasztókra, azaz a katonai kollégiumot megjáró interjúalanyokra helyeztük a fókuszot. Ennek értelmében ötből két interjúalanyról mondható el, hogy az elhivatottságnak a legmagasabb szintjét képviselte a pályája során. Ha mind a tíz vizsgált személy életútját vennénk alapul, akkor a 3. és az 5. interjúalany esetében is kiemelendő, hogy mindvégig kitartottak a rendvédelmi hivatásuk mellett, hiszen az 5. szolgálati nyugdíjba vonult, a 3. pedig a polgári védelemben folytatta szakmai tevékenységét. Ez annyiban árnyalja az eredményeket, hogy előfeltevésünket cáfolva, nem találtunk arra utaló eltérést, hogy a katonai kollégiumba járók között alacsonyabb volna a lemorzsolódás, vagy jobban kitartottak volna a hivatásuk mellett, hiszen az arányok a “kontrollcsoportban” is teljesen azonosak.

A korábbi kutatási eredményekhez képest eltérő eredményünk, hogy az a közösségtudat, amely a katonai nevelés során kialakult a növendékekben, nem volt minden esetben konvertálható az életút további állomásain, a katonai alakulatok közösségeiben.

III. Középiskolai képzésből katonai főiskolára

Bár a katonai kollégiumba járók esetében egyenes út vezetett a tiszti képzésbe, voltak olyanok is, akik főiskolai szintről indították a katonai pályafutásukat. Az ő esetükben újabb aspektust nyer a pályaválasztás kérdésköre. Annak ellenére, hogy az adott életkori szakasz már sokkal

inkább alkalmassá teszi a jelentkezőket a tudatos és felelősségteljes döntéshozatalra, úgy véltük, hogy a jelentkezők nem minden esetben rendelkeztek maradéktalanul a katonai pályával kapcsolatos információkkal. Előfordult, hogy a pályaválasztás nem egy önálló szabad döntés miatt, hanem valamilyen külső kényszer hatására valósult meg. Egyesek talán más területeken is képesek lettek volna magas szinten helyt állni, ezért talán nem volt kellően tudatos döntés a pályaválasztásuk. Másoknál éppen a valamivel szemben történő fellépés vezethetett a katonai pályaválasztás felé. Mindezekkel együtt azonban így is azt feltételeztük, hogy bizonyos típusú, például műszaki jellegű előtanulmányok megjelenésével számolhatunk a katonai felsőoktatásba történő jelentkezést megelőzően (Kanyóné, 2002).

Öten (az 1., a 6., a 7., a 8., a 10.) gimnáziumba és katonai kollégiumba jártak. Innen gyakorlatilag egyenes út vezetett a katonai főiskolára. Választásukat, döntésüket egy korábbi életkori szakaszban határozta meg valamilyen tényező.

Hárman (a 2., a 4., a 9.) műszaki szakközépiskolai előképzettséggel rendelkeztek, mielőtt katonai főiskolára jelentkeztek volna. Ők mindhárman műszaki tiszti szakirányon tanultak tovább, tehát egyértelműen fel tudták használni a szakközépiskolában tanultakat a katonai pályájuk során. Döntésüket szakirányú továbblépésként is aposztrofálhatjuk. Ugyanakkor mindhármuk esetében volt valamiféle hiánytényező a felsőfokú továbbtanulással kapcsolatos döntésük hátterében. A 2. interjúalany tanulmányi eredményei az utolsó tanévben leromlottak. A 4. nem érzett elhivatottságot az autószerelői pályával kapcsolatosan. A 9. bizonytalan volt a saját műszaki gyakorlati képességeiben. Mindhárman valamilyen hiátus következtében döntöttek egy könnyebbik útnak látszó pálya mellett, amelyet később el is hagytak.

Ketten (a 3. és az 5.) teljesen más területről érkeztek. A 3. interjúalany gimnáziumi elitképzésből (kényszerpálya), az 5. pedig mezőgazdasági szakközépiskolából, a szüleivel szemben tanúsított dacból lépett katonai pályára, bár mint azt már említettük, neki a bátyja is katonai pályán tanult, ami valamilyen hatással bíró tényezőként jelent meg a döntés meghozatalakor. Talán szakirányúként is értelmezhető ez a továbbtanulás, ha figyelembe vesszük, hogy az 5. interjúalany hadtápos lett, aminek van köze a mezőgazdasági ismeretekhez. A 3. és az 5. interjúalany is sportolt, ráadásul az 5. eredményes sportlövő volt. A fegyverek iránti vonzalma tehát már korábban kialakult. A 3. és az 5. interjúalany esetében megállapítható, hogy mindketten eredményes tanulmányokat folytattak és folytathattak volna más területen is. Kitartásukat és elhivatottságukat igazolja, hogy más irányú előzetes terveik ellenére egyikük sem hagyta el a pályát.

Az 1., a 2., és a 6. interjúalany a *felemelkedők* klaszter tagjaként komoly lehetőséget, sőt, hivatást látott a katonaságban, és később is mindhárman rendvédelmi szakirányban találták meg a helyüket.

Az 5. és a 8. interjúalany a képzés más-más pontján kapcsolódott a rendszerbe, mégis van közöttük hasonlóság az öntörvényűségük mentén. A 8. választása azonban – 5.-től némileg eltérő módon – kézenfekvőnek tűnt, hiszen katonai kollégista volt.

A 3. és a 7. interjúalany egyfajta kényszerpályaként vált katonává, bár a döntéseik háttérében teljesen eltérő okok, más típusú tényezők húzódtak. Ők kiemelkedő képességeik miatt mutatnak hasonlóságot, hiszen a 3. számára kényszerpálya volt a katonaság, de ezen a szintéren is helyt állt és magas szintű elvárásoknak volt képes megfelelni, A 7. pedig elhagyta a pályát, és a civil szektorban jutott egészen komoly távlatokba. Feltehetőleg mindketten többre voltak képesek annál, amit a kezdeti, katonai pályaválasztásuk mutat.

Kutatásunk eredményei a pályaaorientációval, pályaválasztással és életpályaépítéssel foglalkozó fejezetben bemutatott szakirodalom döntő megállapításaival szemben arra mutatnak rá, hogy a katonai pályaaorientáció, pályaválasztás és életpályaépítés koránt sem mozognak a korábbi művek által bemutatott, lineáris, célvű fejlődési pályán, noha a pálya kiemelkedően erős elköteleződést kíván. További kutatások szükségesek más katonai képzésben részesült célcsoportok retrospektív pályaaorientációs, pályaválasztási és életpályaépítési karrierjének vizsgálatára.

IV. A honvédelmi nevelés és a katonai pálya hatásai

A pálya hatásait tekintve különbségre számítottunk a katonai kollégiumba járó, valamint a szervezetbe később belépők között. Azt feltételeztük, hogy a korábban belépő, a pályát és annak működését már a középiskolás évek alatt megízlelő interjúalanyok, a főiskolát követően, alakulathoz kikerülve, kitartóbban próbáltak helyt állni mint a katonai kollégiumot meg nem járt társaik. A jelenséget, amelyet az elhívás fogalmával azonosíthatunk, magasabb általános, illetve munkára irányuló elégedettség érzés jellemez (Wrzesniewski, A. et al., 1997; Bunderson – Thompson, 2009).

A katonai pályán szerzett ismeretek és tapasztalatok konvertálhatóságát illetőleg pedig talán éppen hogy hátrányban lehetnek azok, akik már a korai éveikben elköteleződtek a katonai hivatás irányába, hiszen talán kevésbé sokrétűek az ismereteik. Már a középiskolás éveik alatt is katonai ismereteket szereztek, így a pályaaorientációjuk iránya beszabályozottnak

értékelhető. A korábban – vagy adott esetben a katonai hivatás gyakorlása közben – más szakmát tanuló interjúalanyok esetében sokkal markánsabban jelenik meg kérdésként a szolgálatteljesítéshez szükséges szaktudás civil szertorra történő konvertálhatósága, amely a kiáramlás veszélyét hordozza magában (Ronald D. et al., 2003).

Végül a hatások között említhető, a katonai hivatás jellemformáló hatása. Katonának lenni tartást biztosító hatású, de egyben megkívánja a gyors és helyes helyzetfelismerő képességet és a rugalmas alkalmazkodás képességét is. A katonának a legtöbb esetben találatkónynak kell lennie, miközben fegyelmezett, pontos és engedelmes is, amely képességek bizonyos helyzetekben elengedhetetlenek a megfelelő szintű összpontosításhoz (Varga, 2019). A *felemelkedők* klaszterbe tartozók (az 1., a 2. és a 6.) mindegyikéről megállapítható volt, hogy kitartott a katonai hivatása mellett, hiszen egyikük sem önszántából szerelt le. A körülmények kedvezőtlen irányú megváltozása és az ellehetetlenítés különféle módozatai miatt azonban váltásra kényszerültek.

Az 1. és a 6. interjúalanynak a katonai pályán maradását, a munkavégzés feltételeinek drasztikus megváltoztatásával tulajdonképpen ellehetetlenítették. A 2. interjúalany a számára nem megfelelő körülmények miatt szerelt le a katonaságtól. Mindhárom esetben kijelenthető, hogy külső tényezők hatására adták fel a hivatásukat. A katonai hivatást követően azonban – ha hosszabb-rövidebb kitérőt követően is – mindhárman rendvédelmi szervnél folytatták a pályafutásukat. Bár az 1. és a 6. interjúalany lényegében a nyugdíjas korukig rendőrök maradtak, a 2. interjúalany a rendőrségtől is leszerelt, és a polgári védelemtől vonult nyugállományba. Mindhárman rendvédelmi szervnél folytatták a pályájukat, amely további tanulmányok folytatását követelte tőlük, így az esetükben indokolt az elhívás jelenségét beazonosítottak tekinteni. Mindhármukra igaz, hogy többfajta, más típusú munkakör kipróbálását követően is valamilyen rendvédelmi hivatás felé orientálódtak. Különösen a 2. és a 6. interjúalany próbálkozott más területen, de míg előbbi polgárőrként, utóbbi rendőrként vonult nyugállományba.

A pályán szerzett tudás konvertálhatóságát tekintve szintúgy sikerként könyvelhető el a *felemelkedők* klaszter tagjainak szakmai életútja. A rendvédelmi pályán szerzett szaktudás felhasználhatósága, mind a rendőrségnél, mind a polgári védelemnél megkérdőjelezhetetlen. Bár az említett katonáknak műszaki végzettségük is volt, amelyet az 1. és a 6. a katonai főiskolán szerzett meg, ilyen irányba nem tettek lépést a későbbi pályafutásuk során. Más volt a helyzet a 2. esetében, aki mind a civil szektorba történő átlépése, mind a katonai pálya, és végül a polgári védelemnél folytatott tevékenysége során hasznát vette nemcsak a katonai

szaktudásának, hanem a civil középiskolában megszerzett útépitő szakképesítésnek is. Így, mivel a három interjúalanyunk mindegyike szakirányban folytatta tevékenységét, egyértelműen kijelenthető, hogy a hivatásuk során használt szaktudásukat képesek voltak konvertálni az újabb szakmájukra.

A katonai lét jellemformáló hatását tekintve az állandó változáshoz történő rugalmas alkalmazkodás és helyzetfelismerő képesség segítette az 1. és 2. interjúalanyt is abban, hogy időben tudtak váltani, és megfelelően hasznosították a meglévő képességeiket. Esetükben kiemelt szempont volt a munkakör mozgalmas jellege. Pályájukat számos egészségügyi problémával zárták le, amely izületi, érzékszervi és mentális értelemben is nyomot hagyott bennük, ami kapcsolódik más korábbi kutatási eredményekhez (Varga, 2019).

A 6. interjúalanyunk szintén többféle pozícióban kellett helytállnia, mielőtt a rendőrséghez került volna. A katonaságnál következetes jellemű, de alkalmazkodásra és döntéshozatalra egyaránt képes, emberséges parancsnok formálódott belőle. A becsület, a tartás és a tisztelet kísérték a jellemformálódását, és ezt a határozott és elhivatott jellemet sikerült felhasználnia az életének minden területén.

Kényszerpálya választók: a 3. és a 7. interjúalany

A 3. interjúalanyunk a katonai évek alatt szerzett tapasztalata az egyébként sem alacsony szintű tűrőképességét emelte további magaslatokba. Késleltetési képessége, valamint a folyamatban történő konstruktív gondolkodási stratégiaalkotása is a katonai pályán fejlődött olyan magaslatokba, hogy azt az életének más területein is kiválóan tudta hasznosítani. Tapasztalata szerint, ez a fajta adaptív képessége megtérül a gyakorlat során is, és olyan stabil alapot biztosít a számára, hogy hosszú távú terveket lehet rá építeni. Ahhoz azonban, hogy a jelleme ilyen mértékben megerősödjön, komoly áldozatok meghozatalára volt szükség. Bár az életének a korábbi szakaszában is határozott jellemű volt, a pályája során formálódott rugalmas felfogásának köszönhetően képes és hajlandó volt a megaláztatások eltűrésére is, majd ebből a megrázkódtatásból felállva, képes volt folytatni egy tudatosan megtervezett és felépített szakmai pályafutást. A katonaságnál szerzett szakmai kompetenciáit pedig egyenes úton vitte tovább a polgári védelemnél végzett munkájába (Varga, 2019).

A 7. interjúalanyunk kapcsán a repülés fennkölt, szigorú és precíz mivolta emelhető ki elsőszámú hozadékként. A repülés mint sajátos életforma a pontosság mellett komoly szakértelmet követel meg művelőjétől. A technika szakszerű kezelése magas szintű műszaki szaktudást vár el, hiszen egy ilyen technikai eszközt nem csupán működtetni, hanem karban

tartani és szervizelni is kell. Mivel a repülés nem egy magányos tevékenység, ezért magas szintű együttműködési képességet vár el a pilótától (Varga, 2019). Az együttműködés, a pontosság és a precíz munkavégzés a pénzügyi területen is kiemelt követelmény, a műszaki jártasság pedig a későbbi pozícióiban segítette a 7. interjúalany szakmai látókörének szélesítését. Mindezek mellett a repülési tevékenység tervezést, konstruktív látásmódot igényelt a pilótától, amely komplex módon tartalmazta a szervezettség, a körülmények kalkulációjának, számba vételének a különböző elemeit (Varga, 2019).

Bár 7. interjúalanyunk szerint ez a sok-sok tényező együttesen fejt ki a hatását a mai szakmai tevékenységére is, szakmai képességei, elhivatottsága az egész életét végigkísérve volt jelen a mindennapjaiban, amelyet a katonaság szervezeténél megkövetelt szigor inkább csak megszilárdított.

Noha a 7. interjúalany volt katonai kollégista is, elhivatottságot inkább a repülés iránt érzett semmint a fegyveres hivatás iránt. Mint a repülés művelője tudott értékes, az élet bármely más területén is hasznosítható tudás birtokába jutni.

Szabad pályaválasztók: a 4. és a 10. interjúalany

Ahogy a 4. interjúalany fogalmaz, számára a katonaság leginkább élettapasztalati hozadékkal szolgált. Érettséget, felelősségteljes döntéshozó képességet tulajdonít a katonai hivatásnak. Olyan testi és mentális tartás birtokába jutott általa, amelyre az élet minden területén képes támaszkodni. Mindezek mellett az analízáló és szintetizáló képességek megszerzését is a katonai hivatásnak tulajdonítja. Különösen a szervezetek felépítésének és működésének az erősségeit, valamint hiányosságait képes gyorsan és hatékonyan átlátni, a katonai szervezetenél elsajátított logikai elvek segítségével.

A 10. interjúalany életében a katonaságnál töltött évek leginkább a személyiségének a formálódásában mutatkoztak meg. Egy bizonytalan kisvárosi fiúból egy pontos, erős, fegyelmezett, következetes jellemű, jó kiállású felnőtt vált. Ez az erős személyiség pedig – noha szakmai kompetenciák konvertálásáról nem beszél – az életének minden más területén mint például a szakmai karrierjében vagy a magánéletében is hasznosnak bizonyult (Varga, 2019).

Az öntörvényű pályaválasztók: az 5. és a 8. interjúalany

Az 5. interjúalany különösen fontosnak találja a csapatpszichológusi tevékenységének a civil életbe történő áthelyezését. Ráadásul éppen azért éli meg sikerként ennek a dolognak a megvalósulását, mert ahogy fogalmaz: *“Mások a civil emberek.” (ötödik interjúalany)*

Pontosan azt a képességet sikerült civil területre konvertálnia, ami a fegyveres testületnél másként működött. Ugyanakkor ez a folyamat újabb és újabb fejlődést, találékonyságot és kitartó tanulást kívánt meg az 5. interjúalanytól, aki a kihívásoknak képzések segítségével próbált eleget tenni (Varga, 2019).

Az ADHD tünetegyüttese egy életen át elkíséri az egyént, amelyet az 5. interjúalany a katonai szervezetben megkövetelt szabályok segítségével tudott kezelni. A helyzethez való alkalmazkodásának segítségével hasznát vette a szabályoknak a beilleszkedés során, valamint a hierarchia és az egyes pozíciókat betöltő személyek elfogadása során is. A katonai szervezetnél működő szabályok segítik a hétköznapiak során is, mert ezen a téren is hasznosnak találta a tudatos beszabályozottságot. Az együttélésben és a mások elfogadásában, tolerálásában az a fajta alkalmazkodási képessége segítette, amelyet a katonai szervezetben elsajátított szabályok által vált elviselhetővé. Érzése szerint ennek a képességnek a hiánya korunk fiatal generációjánál jelen van, és ez társadalmi léptékű problémákat generál.

Az 5. interjúalany jelleme soha nem hordozta azokat a katonai személyiségjegyeket, amelyeket a szervezetben betöltött pozícióiban elvártak volna tőle. Ugyanakkor embersége és pedagógiai szemlélete megértésre talált mind a feletteseinek, mind pedig a beosztottainak a körében. Ebben a szigorú, és következetes szabályok által szegélyezett szemléletben nevelte gyermekeit is.

A 8. interjúalany a katonai kollégium hatásait abban látja, hogy már akkor megtanulta, hogy milyen egy erős, összeszokott csapat tagjának lenni, és lemondani akár a saját érdekeiről is. Együtműködési képessége is ebben a jellemformálódás szempontjából szenzitív periódusban fejlődött az élete további részében is hasznosítható szintre. A csapatban való gondolkodást, a tiszteletet szintén ebből az élethelyzetből tanulta, és végül az önállóságnak is itt érte el azt a szintjét, amire a későbbiek során is alapozni tudott (Varga, 2019).

Viszont, a katonai főiskola legfőbb hatása a 8. interjúalany számára szakmai irányultságú. Rendszert és rendszerességet kapott, amelyek stabil alapot biztosítottak a számára ahhoz, hogy leendő katonai, majd a későbbi civil munkakörében is, a szervezet egészének, illetve a működésének a szempontjait is be tudja emelni, és mérlegelni tudja a döntéseinek meghozatala alkalmával. A katonai vezetői képzés során megtanulta az önálló, a gyakorlat során is hasznosítható gondolkodást és döntéshozatalt. A felsőfokú tanulmányainak

tulajdonítja azt, hogy még viszontagságos viszonyok között is sikerült helyt állnia a katonai vezetői pozíciójában.

A hátránykompenzálók: a 9. interjúalany

Amikor a 9. interjúalanyt a katonai végzettségének és a hivatásban szerzett tapasztalatának a hasznosíthatóságáról kérdezzük, akkor megpróbálja egy kissé tágabb kontextusban értelmezni a kérdést. Megítélése szerint ugyanis, nem csak a katonai hivatás, és az abban szerzett kompetenciák és kudarcok segítették abban, hogy sikeres szakember váljon belőle, hanem a viszontagságokkal teli életének a többi tapasztalata is. E tapasztalatok segítségével ugyanis megtanulta, hogy minden nap újat hoz, minden apró eredményért meg kell küzdeni, és értékelni kell azokat. A katonai hivatástól pedig a csapatban és rendszerben való gondolkodáson túl, a bizonytalanság eltűrését és a rugalmas alkalmazkodás képességét kapta, amely szerinte az élet minden területén hasznosítható. 9. interjúalanyunk azonban nem bánta meg a katonai éveket. Nem csak azért, mert két diplomája van, és így két különböző professzióba nyerhetett betekintést, hanem azért is, mert megítélése szerint, valóban sok, értékes dolgot tanult belőle. Élettapasztalatával, és a katonai pályán szerzett tapasztalataival együtt pedig egy erős idegzetű, küzdeni képes, sikeres ember vált belőle.

Kutatásunk ebben a vonatkozásban úttörő volt, hiszen a hazai kutatások a pályaelhagyók két célcsoportját korábban még nem hasonlították össze. Jelentős új eredmény, hogy az adott célcsoporttól származó, visszatekintő szöveges adatbázison végzett elemzésünk szerint az egykori katonai középiskolások nagyjából kitartottak a rendvédelmi pálya mellett.

V. A leszerelés körülményei

Az interjúalanyok leszerelése különböző élethelyzetekben valósult meg. Ennek fényében válik világossá, hogy más-más módon reagáltak egy-egy újfajta döntési helyzetet előidéző kihívásra. Mennyire volt tudatos, vagy akár tudatosan előkészített ez a döntés? Milyen élethelyzetben került meghozatalra? Milyen mértékben volt külső kényszerűség által befolyásolt? Mekkora nyomást helyezett ez a döntés a meghozójára?

A leszerelés kapcsán elsősorban arra voltunk kíváncsiak, hogy az illető miért hagyta el a katonai hivatást. Az interjúk alapján a pályaelhagyók három csoportját találtuk.

A Tudatosan, önként változtatók csoportjára az volt a jellemző, hogy bár önmaga által hozott döntést, nem minden esetben jelenthető ki, hogy teljesen önszántából hagyta volna el a pályát. Ebbe a csoportba tartozik a 2., a 4., a 7., a 8., a 9. és a 10. interjúalany is, és mindegyikről elmondható, hogy nem láttak már perspektívát az akkori helyzetükben, és nem látták a számukra kielégítő előrelépési lehetőséget sem. Esetükben kijelenthető, hogy a szervezet megtartó ereje nem bizonyult elegendőnek. Ugyanakkor a 2. és a 4. interjúalany is elég erős elhivatottságot érzett, hiszen rendvédelmi vonalon folytatták pályájukat. Ezzel szemben a 7., a 8., a 9. és a 10. viszont a katonai szervezetben szerzett képességeit, illetve szaktudását felhasználva, azt a civil szektorban eredményesen hasznosítva találta meg a számításait.

Voltak azonban olyan interjúalanyok, akiknek ellehetetlenültek a munkavégzéshez szükséges feltételeik. *A kényszer hatására változtatók* csoportjára az volt a jellemző, hogy családos emberként komoly nyomásnak voltak kitéve a döntésük meghozatalakor, és kikényszerített oka volt a pályaelhagyásuknak. Ebbe a csoportba tartozik az 1. és a 6. interjúalany. Ráadásul az ő esetükben az is megállapítható, hogy kitartottak a rendvédelmi hivatásuk mellett és hivatásos rendőrként folytatták a pályájukat. Elhivatottságuk mindvégig megkérdőjelezhetetlen maradt, hiszen a rendőri pályán belül számos pozícióban bizonyították szakmai rátermettségüket.

A körülményekhez adaptálódók csoportjába az a két interjúalany tartozik, akik lényegében nem hagyták el a pályát. A 3. a szervezeti átalakulásokat követően a polgári védelemhez került, míg az 5. pedig szolgálati nyugdíjba vonult. Az ő esetükben szintén külső kényszer szülte ezt a döntést, amely a részükről egyáltalán nem volt tervezett. Itt tulajdonképpen nem is beszélhetünk döntésről, hiszen a történések általi sodródásnak lehettünk tanúi. Ugyanakkor velük kapcsolatban az is megállapítható, hogy nem csak az egyén elhivatottsága, hanem a szervezet megtartó ereje is kellően erősnek bizonyult ahhoz, hogy a megváltozott körülmények ellenére is kitartsanak pozíciójuk mellett. Megszerzett képességeikkel az új helyükön (a 3. esetében), illetve a megváltozott feltételek közepette (az 5. esetében) is képesek voltak helytállni.

Kutatásunk hazai vonatkozásban –tudomásunk szerint– először összpontosított a rendszerváltás után leszerelő katonák pályafutására, ami önmagában újszerű eredmény, új, önálló kezdeményezés az életpálya klaszterek kialakítása, amely további kutatások számára megfontolandó kiindulópontul szolgálhat.

VI. A rendszerváltás hatása az egyén életútjára, a leszerelésre

A leszerelés és a rendszerváltás kérdéskörét együtt kezeltük. Bár a vizsgált személyek leszerelésének esetében többször is megjelent a rendszerváltás mint közvetlenül vagy közvetve kiváltó ok, nem tekinthetünk rá általános kiváltó okként. Bár tényezőként minden esetben megjelent, és kifejtett valamilyen hatást, az egyéni értékrend és interpretáció segítségével sok tekintetben találunk eltérő egyéni válaszreakciókat. Ráadásul az egyén reakcióit olyan tényezők is befolyásolják mint az adott alakulatnál aktuálisan elfoglalt pozíció, az alakulat helye, azaz helyszíne és presztízse a katonai szervezeten belül. Nem mellékes a betöltött beosztás jelentőségteljes mivolta, valamint a pozícióban végzett tevékenységnek az eredményessége sem, amelyekkel kapcsolatban leginkább csak részleges, és jobbra szubjektív információk állnak a rendelkezésünkre.

Azt feltételeztük, hogy a rendszerváltásnak hatása volt a katonai pályára, vagy adott esetben a leszerelésre. Az életutak megismerését követően úgy ítéltük meg, hogy hat esetben volt hatása a rendszerváltásnak a katonai pálya elhagyására. Pontosabban fogalmazva, azt találtuk, hogy három esetben közvetlen, és megint három esetben pedig közvetett hatása volt. Mindezek mellett, négy esetben tűnt úgy, hogy a leszerelés és a rendszerváltás között nem található szoros összefüggés.

Csoportok a rendszerváltás leszerelésre gyakorolt hatása szerint:

Direkt hatás: az 1., a 6. és a 9. interjúalany esetében a rendszerváltásnak direkt hatását találtuk a leszereléssel összefüggésben. Bár egyik esetben sem lehet azt állítani, hogy azonnali elbocsátás valósult volna meg, a körülmények formálódása irányított módon fejtett ki hatást a pályaelhagyás döntéshelyzetében.

Közvetett hatás: a 2., a 7. és a 8. interjúalany a körülmények megváltozása miatt váltott. A rendszerváltás, illetve az az által bekövetkezett azonnali hatások még nem kényszerítették távozásra az érintetteket, de hosszabb távon olyan változásokat érzékeltek, amelyek már igen. Ők többnyire a szervezet erodálódását érzékelték, amely az általuk korábban megtapasztaltakhoz képest bizonyult kevésnek.

Nincs hatás: a 3., a 4., az 5. és a 10. interjúalany esetében úgy ítéltük meg, hogy nem a rendszerváltás miatt kellett leszerelniük, vagy nem is szereltek le. Igaz, hogy a 4. és a 10. interjúalany esetében lehet beszélni némi közvetett utóhatásról, hiszen az ő helyzetük is részben a rendszerváltás miatt változott, mivel pozíció szűnt meg (4. interjúalany) vagy a

közvetlen környezet formálódott át (10. interjúalany). Mindezek ellenére az interjúk során elhangzottak alapján úgy ítéltük meg, hogy nem ez volt a leszerelést kiváltó végső ok.

Kutatásunk újszerű eredményének tekintjük azt, hogy sikerült egyedi, önállóan megfogalmazott tipológiát alkotni a katonai pályafutás történelmi-politikai okokból bekövetkező krízisére adott válaszok vonatkozásában.

VII. Tanulmányok a katonai hivatás alatt, illetve azt követően

Az interjúalanyok további tanulmányokat folytattak. A tanulmányok esetében egyértelműen kijelenthető, hogy minden esetben hasznosíthatónak bizonyultak. Eltérők azonban az okok és a következmények, amelyek a tanulmányok folytatásához, valamint annak felhasználásához vezettek. A tanulmányok némely esetben összefüggésbe hozhatók a pálya elhagyásával. Ezek alapján az interjúalanyokat három csoportba soroltuk.

Kikényszerített módon továbbtanulók: Az első csoportba azok a katonák tartoznak, akik először váltottak, majd a váltást követően képezték magukat: az 1., a 2. és a 6. interjúalanyok mindhárman elvégezték a rendőrtiszti főiskolát és rendőrtisztek lettek. A 2. további képesítést szerzett, és a polgári védelemben folytatta a pályáját. Ők mindhárman kitarítottak a rendvédelmi hivatástudatuk mellett.

Belső indíttatású, váltást eredményező továbbtanulók: A csoport képviselői képezték magukat, majd utána vagy éppen a képzés közben váltottak: a 7., a 8., a 9. és a 10. interjúalanyok tartoznak ebbe a kategóriába. A 7. saját bevallása szerint nem azért tanult, mert váltani akart, de a váltásnál mégis jól jött a civil képesítés. Eredetileg a 8. sem csak azért tanult, hogy váltson, de a civil felsőfokú képesítés már mégis ezt a célt szolgálta. A 9. interjúalany egyértelműen kifelé tekintett a katonai pályáról, és tanulmányokat is ezért folytatott. A 10. tanulmányai inkább csak segítették a váltást, semmint tudatos módon szerveződtek volna. Négyőjük esetében kijelenthető, hogy nagyrészt a tanulmányok hatására tudtak pályát módosítani.

A szervezeti tanulás nyertesei: Őket a katonai szervezet képezte vagy ők maguk képeztették magukat, és utána váltottak: a 3., a 4. és az 5. a katonai szervezetnek a segítségével tanulhattak, és ennek megfelelően maradtak is a szervezetnél. Bár, míg a 3. így tudott tovább szolgálni a polgárőrségnél, a 4. és az 5. az események további folyamányaként így tudott váltani, és a megszerezett képesítés segítségével polgári hivatást folytatni.

Amikor csoportokban vagy típusokban gondolkodunk, akkor a tanulmányokkal kapcsolatban az a kérdés is megfogalmazódott bennünk, hogy az illető milyen típusú tanulmányokat folytatott a katonai szakképesítést követően. Megmaradt valamilyen rendvédelmi szervnél, vagy pedig teljesen más jellegű, civil szakmát sajátított el? Ez alapján, az 1., a 2., a 3. és a 6. interjúalany esetében a rendvédelmi szervek keretein belül megvalósuló, amolyan belső mobilitásról beszélhetünk. Az 1., a 2. és a 6. interjúalany a rendőri hivatást választotta, és ilyen szakirányban folytattak tanulmányokat is. A 3.-nak, a szervezet keretein belül megvalósuló képzéseken felül, nem kellett további tanulmányokat folytatnia akkor, amikor a katonai pályáról a polgári védelembe került át. A 4., az 5., a 7., a 8., a 9. és a 10. interjúalany esetében elmondható, hogy szakmai értelemben teljesen más irányt vettek, és a katonai hivatásukhoz nem, vagy csak közvetve kapcsolódó civil szakmákat sajátítottak el.

A tanulmányok azonban nem minden esetben köthetők a katonai hivatás tudatos elhagyási szándékához. A 4., az 5. és a 7. interjúalany esetében is kijelenthető, hogy az új szakképesítés megszerzése eredetileg nem függött össze a katonai pálya elhagyásának a szándékával, később mégis váltottak, ráadásul az újonnan megszerzett szakma irányába. A 8., a 9. és a 10. interjúalany esetén azonban már egy tudatos váltás gondolatának a megfogalmazódásáról beszélhetünk, amennyiben, az új típusú szakképesítés megszerzésének eldöntése mögött, egyben a katonai pálya elhagyására irányuló törekvés is megfogalmazódott.

Kutatásunk azon megállapítását tudományos újdonságértékűnek tartjuk, hogy a katonai hivatás alatt, illetve azt követően végzett tanulmányok minden esetben döntő módon járultak hozzá az életpálya eredményes alakulásához.

VIII. Munkaváltás

A pályaelhagyás kapcsán, azon túl, hogy mennyire tekinthető önálló döntésnek, lényegesnek tartottuk, hogy milyen típusú munkát keresett, illetve talált magának a katonai pályát követően az illető interjúalany. A munkaváltás során lényegesnek tartottuk annak a kérdésnek a figyelembevételét, hogy a váltás mennyiben hozható összefüggésbe a további tanulmányokkal. Nem egyedi eset, hogy egy-egy kényszerűségből fakadó döntés háttérben ott található a leszerelés mint az egyén szempontjából szintén nem előre betervezett életeseménybeli mozzanat. A tanulmányok, a leszerelés és a munkaváltás szempontjából meghatározó jelentőségűnek ítéltük azok egymásra hatását, sorrendiségét. A hivatás szempontjából elkötelezett katonatisztek munkaváltása során gyakori, hogy másik

rendvédelmi szervnél próbálkoznak. Előfeltevésünk szerint, minél hosszabb időszakot ölelt fel a katonai pályán eltöltött idő, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy váltás során az illető másik rendvédelmi szervezetnél próbálkozzon. Ennek értelmében a katonai kollégista létet meghatározó jelentőségűnek ítéltük, és azt feltételeztük, hogy akik az életüknek már egy ilyen korai szakaszában kapcsolatba kerültek a katonaság intézményével, nagyobb valószínűséggel próbálkoznak hasonló, rendvédelmi szervet keresni a váltás során. Feltételeztük, hogy ezen kérdések mentén az öt katonai kollégista és az öt nem katkós között különbség mutatkozik.

Négyen, (az 1., a 2., a 3. és a 6.) rendvédelmi irányba mentek tovább, amíg hatan, (a 4., az 5., a 7., a 8., a 9. és a 10.) civil pályára váltottak. A rendvédelmi pályára történő váltás esetén a leginkább zökkenőmentes átmenetről a 3. interjúalany esetében beszélhetünk, hiszen nem is önszántából váltott, nem lépett ki a katonai szervezetből, hanem maga a szervezeti felépítés változott meg 1990-ben, amikor a polgári védelem a honvédelmtől átkerült a belügyminisztérium fennhatóságába.

Az 1. interjúalanyunk látszólag szintén zökkenőmentesen sikerült a rendőrség kötelékébe átlépni. A 2. és a 6. esetében azonban a váltás nem volt ilyen gördülékeny, hiszen, ha kényszerűségből is, de más, civil területen is kipróbálták magukat. A 2. útépítő vállalatnál, a 6. pedig több területen is szerencsét próbált mielőtt sikerült átkerülniük a rendőrség kötelékébe. Később aztán a 2. a polgári védelemhez szerelt fel, és onnan vonult nyugdíjba. Ki hosszabb, ki rövidebb ideig szolgált a rendőrség kötelékében belül. Az 1., a 2., a 3. és a 6. interjúalanyok a meglévő kompetenciáikra építve próbáltak elhelyezkedni vagy esetleg tovább is tanultak ilyen területen. Mindent egybe vetve, a fentiek tükrében megállapítható, hogy egyikük sem önszántából váltott, illetve, hogy mind a négy interjúalany esetében elégedettség mutatkozott a rendvédelmi szervezetekhez történő sikeres váltás megvalósulását követően. Elemzésünk szempontjából fontosnak tartottuk megvizsgálni, hogy az interjúalanyok katonai kollégiumba jártak-e.

Azt találtuk, hogy öten, az 1., a 6., a 7., a 8. és a 10. interjúalany katonai kollégiumba jártak és a 2., a 3., a 4., az 5. és a 9. interjúalanyok pedig nem jártak „katkóba”. Ez pontosan fele-fele arányú megoszlást mutat. A rendvédelmi pályán továbbhaladók közül az 1. és a 6. jártak katonai kollégiumba, a 2. és a 3. pedig nem. Ebből az aspektusból vizsgálva a kérdést azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek fele járt, a másik fele pedig nem járt katonai kollégiumba.

Ha azonban a korábban katonai kollégiumba járók szemszögéből vizsgáljuk meg a kérdést, akkor látni fogjuk, hogy ketten (az 1. és a 6.) rendvédelmi, hárman (a 7., a 8. és a 10.) pedig civil irányba folytatták a szakmai pályafutásukat. Ez alapján az a feltételezésünk, hogy a katonai kollégiumot megjárt katonatisztek inkább próbálnak ragaszkodni a rendvédelmi hivatáshoz, nem látszik igazoltnak, hiszen a 40%-os arány a katonai kollégiumba nem járók között is fennáll, vagyis a rendvédelmi hivatástudat és a katonai kollégista lét között a tíz fős mintánkban nem találtunk összefüggést. Tehát a kutatás ebben a kérdésben statisztikai aspektusból nem mutatott összefüggést.

Munkánk azonban nem statisztikai alapú összefüggések, hanem tipizálható viselkedési mintázatok feltárására vállalkozott. Éppen a típusok megalkotása miatt érdekesek lehetnek a miértetek. Miért ragaszkodott, próbált kitartani valaki a rendvédelmi pályán? Főleg az, aki nem járt katonai kollégiumba? Aki járt katonai kollégiumba, az pedig miért hagyta “olyan könnyen” el a hivatását? A vizsgált alanyok főként a körülmények megváltozása miatt szembesültek a munkaváltás alternatívájával, amelyre eltérő módon reagáltak.

Csoportok, a váltásra, váltási kényszerre adott reakciók alapján:

Rendvédelmi szervnél próbálkozott: az 1. interjúalany

Először máshol, aztán rendvédelmi szervnél próbálkozott: a 2. és a 6. interjúalany

Az első csoportba azok a katonatisztek tartoznak, akik közvetett vagy közvetlen hatás következményeként szereltek le a katonaságtól, majd a szakmai képzésük és gyakorlatuk segítségével rendvédelmi pályán helyezkedtek el. Volt, aki azonnal ezen a területen próbálkozott, és arra is van példa, – a 2. és a 6. interjúalany esetében – hogy először más területre kényszerültek.

Már közben tanult és ilyen irányban próbálkozott: a 7., a 8., a 9. és a 10. interjúalany

A második csoportba azok a katonatisztek tartoznak, akik már a katonai pályafutásuk során, teljesen maguktól elkezdtek másfajta tanulmányokat folytatni, majd a későbbi leszerelésüket követően ebbe az irányba mozdultak. Különbséget kell tennünk azok között, akik tudatosan kezdtek tanulmányokat, miközben már a katonaságtól való leszerelésüket fontolgatták (a 8., a 9. és a 10.) és a közt, aki nem ilyen előre megfontolt szándékkal folytatott tanulmányokat (a 7.).

A szervezet által tanult és ebbe az irányba váltott: a 3., a 4. és az 5.

A harmadik csoportba azok a katonatisztek tartoznak, akik a szervezet segítségével folytathattak tanulmányokat, abban a reményben, hogy a megszerzett szakképzettségüket a későbbiek folyamán a szervezet keretein belül fogják hasznosítani. Ez a 3. interjúalany esetében meg is valósult, hiszen a szervezeti struktúra átalakulását követően polgárőrként szolgálhatott tovább. A 4. és az 5. interjúalany esetében végül civil irányba történő váltást az új képzés tette lehetővé, igaz egyikük esetében sem beszélhetünk önkéntes váltásról. A 4. interjúalany viszonylag rövid idővel a pszichológus diploma megszerzését követően váltott civil irányba, mivel a hadseregben már nem tartottak igényt a szolgálataira, és a büntetésvégrehajtás pedig nem nyerte el maradéktalanul a tetszését. Az 5. interjúalany egészen a szolgálati nyugdíjig kihúzta a szervezetnél, majd kényszerű váltásának köszönhetően civil praxisba kezdett, amely részben még napjainkban is működik.

Kutatásunk során arra a következtetésre jutottunk, hogy a katonai képzésben elsajátított, s később jól hasznosítható kompetenciák nem elsősorban szakismeretekből állnak, hanem olyan attitűdökből és magatartásmintákból, mint az alkalmazkodóképesség, a gyors és hatékony reagálás, az önfegyelem, az összerendezettség, melyeknek konvertálása lényegében minden életpálya esetében kimutatható volt.

8. 2. Konklúzió

A kutatás eredményeit az előzetes feltevéseink mentén a következőkben foglaljuk össze: Elsőként azt találtuk, hogy a katonai kollégiumot megjáró interjúalanyok közül az 1., a 6. és a 8. esetében is hatást gyakorolt a *családi háttér*. Ugyanakkor ez a hatás a *korai pályaválasztással* összefüggésben összességében *nem bizonyult döntő faktornak* a vizsgált interjúalanyok életútjában. Ez az eredmény pedig arra enged következtetni, amit a korábbi kutatások napjaink katonai pályaválasztásával kapcsolatban találtak, vagyis hogy korábban is eltérő motivációs tényezőkkel és meglehetősen vegyes társadalmi háttérváltozókkal rendelkező fiatalok választották a katonai hivatást.

A *katonai kollégium hatásait* nézve sem az *átörökített közösségtudat*, sem pedig az *elhívás jelensége* nem igazolódott a vizsgált interjúalanyok körében, mivel a katonai kollégiumban végzettek közül csak az 1. és a 6. interjúalanyok esetén találtunk erre utaló jegyeket. Az eredmények alapján feltételezhetjük, hogy a korszakot jellemző meghatározó társadalmi változások hatása felülmúlta az érett kor előtti tapasztalatok és élmények befolyásoló hatásának mértékét.

A nem katonai középiskolából tiszti továbbtanulást választó, 2., 4. és 9. interjúalany esetében megjelent a műszaki előképzettség, valamint a 2. és az 5. interjúalanyánál a sport is mint motivációs tényező. Ezen felül az 5. interjúalany esetében a családi hatások háttérben húzódó rejtett motivációs tényezőket találtunk. Bizonyos tényezőknek életre szóló hatásuk volt a vizsgált személyek esetében. Egy, a pályaválasztáskor meghatározó érdeklődés, vagy éppen döntést befolyásoló tényező olykor döntő mértékben határozta meg az életpályát, néha talán nem is szándékolt módon.

A katonai képzés során szerzett kompetenciák központi elemei az alkalmazkodóképesség, a gyors és hatékony reagálás, az önfegyelem, az összerendezettség és az együttműködőképesség. A honvédelmi nevelés és a katonai pálya hatásait, illetve a használható kompetenciák konvertálhatóságát minden vizsgált interjúalany esetén igazoltnak találtuk. A 3. interjúalany a további beosztásában egyértelműen tudta alkalmazni azokat. Az 1., a 2. és a 6. interjúalany esetében pedig, akik rendőrtisztek lettek szintén megállapítható, hogy az új hivatásuk során is fel tudták használni a katonaságnál szerzett kompetenciákat. A 4., az 5., a 7., a 8., a 9. és a 10. interjúalany esetében is megállapítható, hogy a katonai pályán szerzett kompetenciájukat értékesítették a civil munkájuk során is, hiszen bizonyos, a katonaságnál elsajátított képességek az új szakterületükön is előnyt jelentettek. A 4. és az 5. interjúalany a pszichológusi tapasztalatait, a 7., a 8., a 9. és a 10. pedig a műszaki szaktudását és tapasztalatát tudta konvertálni a civil szakmai tevékenységébe. A vizsgálati személyek életútja mind a tíz esetben nagymértékben összetett. Ennek az összetettségnek az alapjaként tekinthetünk a katonai hivatáshoz vezető útra, hiszen interjúalanyaink eltérő társadalmi körülményekkel rendelkeztek és különböző motivációs tényezők vezérelték őket. A későbbi tanulmányok szintén domináns faktorként hatottak az életpályára, és e két tényezőt úgymond keresztülmetszi a rendszerváltás társadalmi-politikai fordulata. Mindezek eredményeképp a pálya hatásai mellett az állandó és folyamatos változás tényezője jellemezte a vizsgált életutakat.

A leszerelés körülményei kapcsán a *Tudatosan, önként változtatók*: 2.,4.,7.,8.,9. és 10. interjúalany, a *Kényszer hatására változtatók*: 1. és 6. interjúalany és a *Körülményekhez adaptálódók*: 3. és 5. interjúalany csoportját találtuk. A leszerelés kényes eseménye kapcsán másféle csoportosítást is használhattunk volna. Egyes interjúalanyok esetén az interjúkészítés időpontjában is erős érzelmek törtek elő, míg másoknál egy anekdota semleges részeként jelent csupán meg ez fordulat, de bármelyik végletről legyen is szó, olyan jelentőségű volt, amely meghatározta életutat.

A *rendszer váltás* minden esetben hatást gyakorolt az interjúalanyok pályájára, vagy adott esetben a leszerelésre. *Direkt hatást* találtunk az 1., a 6., illetve a 9. interjúalanyánál. *Közvetett hatást* a 2., a 7. és 8. interjúalany esetében, és *nem találtunk hatást* a 3., a 4., az 5. és a 10. interjúalanyánál. A *váltásra nem kényszerülő* interjúalanyok (a 3. és az 5.) pályán maradása főként a kitartásuk és az elhivatottságuk eredménye volt. Objektivitás szempontjából a rendszer váltás hatásának a felgöngyölítése volt az interjú legképlékenyebb része. Mivel az idő és a további események távlatában nem minden részlet maradt meg tisztán, néha úgy tűnt, hogy az évek során bizonyos döntések, vagy éppen bizonyos krízisek másfajta színezetet kaptak. Utólag értelmezve az elmesélt történeteket érthető, hogy bizonyos részletekre néhányan nem kívántak kitérni, de olyan példa is akadt, ahol a krízis hatását még az interjúkészítés időpontjában is érzékeltük egy-egy érzelmi kitörés formájában.

A *tanulmányok* kapcsán, amelyet a *katonai hivatás alatt*, illetve azt követően folytattak az interjúalanyaink, a *kikényszerített módon továbbtanulók*: 1., 2., 6.; a *belső indíttatású, váltást eredményező továbbtanulók*: 7., 8., 9., 10.; a *szervezeti tanulás nyertesei*: 3., 4., 5. altípusait találtuk. A *leszereléssel összefüggésben* azt találtuk, hogy tudatos, a váltással összefüggésbe hozható tanulmányokat a 8., a 9. és a 10. interjúalany folytatott. Az eredmények kapcsán megfogalmazható, hogy a katonai tanulmányokat folytató, illetve katonatiszti pályán szolgálatot teljesítők között később is kiemelkedően magas hajlandóság mutatkozott a tanulásra. Tanulmányaik, illetve az azok által kiérdemelt szolgálatteljesítés során szerzett tapasztalataik, és megélt sikereik motiválóan hatottak az újabb kihívások teljesítésének az irányába.

A *munkaváltás* kapcsán nem igazolódott a korai pályaválasztás mint domináns faktor, hiszen a katonai kollégiumot megjárta interjúalanyok nagyobbik része váltott civil pályára. A pályát váltók közül *rendvédelmi irányba* az 1., a 2. és a 6. folytatott további tanulmányokat, *önálló tanulásba* a 7., a 8., a 9. és 10. interjúalany fogott, míg a *szervezet támogatásával* a 3., a 4. és az 5. interjúalany folytatott további eredményes, majd később munkaváltást eredményező tanulmányokat. A munkaváltás esetében szintén a megváltozott társadalmi, politikai körülmények hatásának dominanciájára gyanakszunk. A korai pályaválasztás esetében is egy határozott irányú és hatású döntésről volt szó, amelyet csak erősített a katonai nevelés jellemformáló hatása. A rendszer váltást követően választott elő érkező katonatisztek példája azt mutatja, hogy bármily nagy változást okozó döntésről legyen is szó, képesek voltak a megfelelő választásra.

A felállított típusok, a társadalmi hovatartozást alapul véve leginkább mégiscsak a pályaválasztásra adott válaszok mentén lettek kiválasztva, de további életútjukban már komoly eltérések vannak. A *felemelkedők* klaszter tagjai (az 1., a 2. és a 6. interjúalany) valóban sikeres életpályát futottak be, még ha végül – a szolgálati járadék életbe léptetése miatt – leszálló ágra is találhattunk példát. A *kényszerpálya választók* klaszterébe tartozó katonatisztek (a 3. és a 7. interjúalany) pályája végül egyértelműen sikerként értékelhető. Igaz, hogy a 3. interjúalany minden megpróbáltatás ellenére megmaradt a rendvédelmi szervek keretein belül, a 7. teljes mértékig a civil szektorban folytatta szakmai tevékenységét. A *Szabad pályaválasztók* klaszterbe tartozók egész életútja alatt jellemző maradt a szabadság, és a karriertörést követően is izgalmas, színes, változatos ívet írt le. Az *öntörvényű pályaválasztók*, minden sorsfordító döntés meghozatalakor a saját fejük után mentek, és döntéseik során mindvégig a saját belső parancsaiknak engedelmessé váltak. A *hátránykompenzálók* példája, minden nehézség ellenére is sikeres életutat járt be.

A kutatás eredménye, hogy az egyéni életutak önálló módon vagy tipizálható klaszterek, illetve csoportok mentén történő kezelése egyaránt kirajzolja a társadalmi karriereket. Igazolja, hogy a rendszerváltást megelőző időszakban katonai pályára lépett fiatalok életére nézve meghatározó hatást fejtett ki a pályaválasztás, valamint maga a katonai hivatás gyakorlása. Közös jellemzőjük, hogy jelentős szerepet töltöttek be az interjúalanyaink életében, és akár a képzés, akár a szolgálatteljesítés során számos lehetőséget kínáltak a résztvevőknek arra, hogy képességeiket kibontakoztathassák. A katonai oktatás-nevelés és a katonai pálya jelentős szerepet töltött be az identitásformálásban, az elkötelezettség kialakulásában, hatással volt a kapcsolatok kialakulására és a közösségépítő hatása is meghatározó volt. Az életutat befolyásoló hatása minden vizsgált esetben igazolódott, de ennek a hatásnak a mértéke nagyban függött a vizsgált személy szolgálat során megélt élményeitől, valamint az erre adott reakcióitól. E reakciók között sokféle egyéni magatartásmód jelent meg, melyek között tudatosságban és elhivatottságban is voltak különbségek, viszont azonosság mutatkozott abban, hogy minden vizsgált interjúalany képes volt továbblépni, és folytatni a pályafutását. A körülmények megváltozása ellenére, alkalmazkodási képességük és hajlandóságuk miatt, mind a tíz interjúalany esetében kijelenthető, hogy az életüket alapvetően meghatározó katonai hivatás során szerzett kompetenciákat sikerült tovább vinni, és felhasználni nemcsak az új munkakörnyezetben, de az élet más területein is. Megtanulták, hogy a változás állandó, amihez képesnek kell lenni

alkalmazkodni, ezért később már nem a korábbi családi minta és nem a katonai kollégium hatása maradt meghatározó, hanem az életük egésze során szerzett kompetenciák.

IRODALOM

- A Lenkey János Magyar Néphadsereg Középiskolai Katonai Kollégium*. Letöltés helye és ideje: <http://www.lenkey-sek.hu/katko.html>. (2012-04-09.)
- Bagdy, E. (1997). Mi a szupervízió, az önismereti munka és a pszichoterápia. *Pszichoterápia*, 6(6), 425-431.
- Bán, A. (2020). Katonaerkölcsi értékek érvényesülése a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégiumban végzett növendékek életében. *Hadtudomány*, 30(3), 67-76.
- Bausinger, H. (1988). Constructions of Life. In: *Hofer, T., & Niedermüller, P. (ed.): Life History as Cultural construction performance*. MTA.
- Bellin, M. D. C. M. D. (1918). The Physical Education of the Fighting Man: Method in Use in the National Military School of St. Cyr, France. *American Physical Education Review*, 23(1), 1-4. Published online: 2013-04-14. <https://doi.org/10.1080/23267224.1918.10650676>
- Benkő, T. (2010). *A rekonverzió, mint a professzionális haderő humánerőforrás gazdálkodásának egyik stratégiai kérdése*. (Ph.D. értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Kossuth Lajos Hadtudományi Kar. Hadtudományi Doktori Iskola.
- Berde, É., Sumné G. M., Szenes Gy., & Szilágyi K. (2005). *Életpálya-építési kompetenciaterület - szakmai koncepció*. Sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.
- Berk, U. (2018). Meaning of working and expectations: a research on professional soldier candidates in Turkey. *Defence and Peace Economics*, 29(5), 525-540.
- Bertram, C., Meierkord, A., & Day, L. (2018). *The cadet experience: understanding cadet outcomes*. Department for Education. <https://shorturl.at/AEGH2>

- Bertraux, D. (1981). From The Life –History Approach to the transformation of Sociological Practice. In. *Bertraux, D. (ed.): Biography and Society* (pp. 29-43). Sage.
- B. Müller, T. (2018). *Adatok a honvédelem területéről*. Képviselői Információs Szolgálat, 2018/7. Infotabló. <https://shorturl.at/bnxzK> (2024-01-14)
- Bocsi V. (2013). Munkaértékek a felsőoktatásban. In. *Darvai Tibor (szerk.) Felsőoktatás és munkaerőpiac* (pp. 67-85). Belvedere Meridionale Kiadó. DOI: [10.14232/belvbook.2013.58502](https://doi.org/10.14232/belvbook.2013.58502)
- Bocskor, Á. (2016). Pályakövetési vizsgálatok a szakképzésben. *Educatio*, 25(1), 70-83.
- Boda, M. (2018a). Az alapvető katonai erények mibenléte és helyük a hosszú 19. századi magyar hadtudományos gondolkodásban 1. rész – Az erények és a katonai erénylisták. *Hadtudomány*, 28(1), 38-47.
- Boda, M. (2018b). A katonai hivatás és a katonai hivatás története és elemei. *Hadtudomány*, 28(3-4), 135-155.
- Boddy, C.R. (2016), "Sample size for qualitative research", *Qualitative Market Research*, 19(4), 426-432. <https://doi.org/10.1108/QMR-06-2016-0053> (2023. 08. 18.)
- Borbély–Pecze, T. B. (szerk.), (2010). *Az életút-támogató pályorientáció rendszerének bevezetése Magyarországon 2008-2010*, TÁMOP 2.2.2. Foglalkoztatási és Szociális Hivatal.
- Borbély-Pecze, T. B., & Suhajda, Cs. J. (2015). Pályorientáció és tanárképzés. *Opus et Educatio*, 4(1), 62-75.
- Borbély-Pecze, T. B. (2016). Szakképzés és pályorientáció – tévutak és lehetőségek. *Educatio* 25(1). <https://folyoiratok.oh.gov.hu/educatio/szakkepzes-es-palyaorientacio-tevutak-es-lehetosegek> (2020. 11. 20.)
- Bögre, Zs. (2002). *Társadalmi – politikai változások hatása a vallásos identitás alakulására Magyarországon (1948-1990) – különös tekintettel 1948-1964 közötti időszakra*. (Ph.D. értekezés). Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. Szociológiai Ph.D. Program.

- Budavári-Takács, I. (2011). *Karriertervezés*. Szent István Egyetem. [Karriertervezés Dr. Budavári-Takács, Ildikó - PDF Free Download \(adoc.pub\)](#) (2023. 06. 19.)
- Bunderson, J. S., & Thompson, J. A. (2009). The Call of the Wild: Zookeepers, Callings and the Double-Edged Sword of Deeply Meaningful Work. *Administrative Science Quarterly*, 54(1), 32-57.
- Burk, J. (1993). Morris Janowitz and the Origins of Sociological Research on Armed Forces and Society. *Armed Forces & Society*. 19(4), 167-185.
- Creswell, J.W., & Creswell, J.D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: SAGE
- Czank, L., Kojanitz, L., & Vörös, M. (szerk.), (2011). *Katonai alapismeretek*. HM Zrínyi Nonprofit Kft Kiadó.
- Csepeli, Gy. (1997). *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó.
- Csepeli, Gy. (2001). *A szociálpszichológia vázlata*. József Műhely Kiadó.
- Cser, O. (2013). Biztonságunk egyik záloga a hatékony civil-katonai együttműködés. *Hadtudomány*, 23(3-4), 104-115.
- Csuka, Gy., & Banász, Zs. (2014). Lehetőségek és döntések – a felsőoktatási intézményválasztási szempontok változása. *Educatio* 23(4) 616-631.
- Detre, Z., & Tibenszky, Dr. F. K. (2011). Tisztjelölt hallgatók fizikai alkalmasság mérésének tapasztalatai és információtechnológiai támogatásának lehetőségei. *Hadtudományi szemle*, 4(4), 123-127.
- Dézsi, Zs. (2009). Az elektronikus tananyagok és a b-learning módszer alkalmazásának tapasztalatai a közösség néhány tagállamában, 2. rész. *Hadtudományi szemle* 2(4), 39-46.
- Dr. Szabó, P. (2012). Magyar honvédelmi alakulatok és a helyi társadalom kapcsolata a keleti hadműveleti területen 1943-1945. *Honvédségi szemle*, 140(4), 35–38.
- Dubecz, J. (2009). *Általános edzésmélt és módszertan*. Rectus Kft. Kiadó.

- Edmunds, T. (2006). What *are* armed forces for? The changing nature of military roles in Europe. *International Affairs*, 82(6) 1059–1075.
- ELGPN (2013). *Az élethosszig tartó pályaaorientációs szakpolitika fejlesztése: Európai Kézikönyv*. Nemzeti Munkaügyi Hivatal.
- Eliezer, U. B. (1997). Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm The Inverse Relation between Militarism and Praetorianism through the Example of Comparative. *Political Studies*, 30(6) 356-374.
- E. Vámos, Á., Pála, K., Puskás A., Rápli, Gy., & Farkas, L. (2006). Életpálya-építési kompetencterület Szakmai koncepció. Sulinova Kiadó, HEFOP 3.1.1. Intézkedés. <http://docplayer.hu/805640-Eletpalya-epites-kompetencterulet.html> (2022. 07. 29.)
- Feaver, P. D. (1996). The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control. *Armed Forces & Society*, 23(4), 149-178.
- Fehérvári, A. (2016). Szakképzés és pályaaorientáció – tévutak és lehetőségek. *Educatio*, 25(1), 59-69.
- Fekete, S. (1991). Segítő foglalkozások kockázatai – Helfer szindróma és burnout jelenség. *Psychiatria Hungarica*, 6(1), 17-29.
- Flick, U. (Ed.). (2013). *The SAGE handbook of qualitative data analysis*. Sage.
- Foot, P. (2001). European Military Education Today. *Baltic Defence Review*, 5(1), 12-31.
- Friedhelm, K.-S. (1972). The German Military Legal System. *Military Law Review*, 57(17), 17-26.
- Fritz, P. (2006). *Rekreáció mindenkinek I. rész. Mozgásos rekreáció*. Bába Kiadó.
- Fülek, A. (2011). A Budó általi nevelés, katonai személyiségfejlesztés I. *Hadtudományi szemle*. 4(2), 142-150.
- Fülek, A. (2011). A Budó általi nevelés, katonai személyiségfejlesztés II. *Hadtudományi szemle*. 4(3), 133-143.
- Gál, A. (1999). A hivatásos katona társadalmi szerepéről. *Hadtudomány* 9(3-4), 87-92.

- Gerő P. (2011). *Az élethelyzethez igazított E-tanulás (E-learning) alkalmazása a katonai felsőoktatás példáján.* (Ph.D. értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola.
- Ginzberg, E., Ginsburg, S.W., Axelrad, S., & Herma, J.L. (1951). *Occupational Choice: An Approach to a General Theory.* Columbia University Press.
- Glantz, D. M. (1998). Military training and education challenges in Poland, the Czech Republic, and Hungary. *The Journal of Slavic Military Studies*, 11(3), 1-55.
- Gribble, R., Goodwin, L., Oram, S., & Fear, N. (2019). 'Happy wife, happy soldier': How the relationship between military spouses and the military institution influences spouse well-being. In *The Politics of Military Families* (pp. 138-151). Routledge. ISBN9780429026492
- Griffith, J. (2011). *Contradictory and Complementary Identities of U.S. Army Reservists: A Historical Perspective.* *Armed Forces & Society* 37(4), 261-283. p.
- Hajdicsné, V. K. (2015). E-learning a honvédelmi és katonai képzésekben. In: Kozma T., Kiss V. Á., Jancsák Cs., & Kéri K. (szerk.) *Tanárképzés és oktatáskutatás* (pp. 294-304). Magyar Nevelés és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA).
- Hajdicsné, V. K. (2012). A Zalaegerszegi Középiskolai Honvéd Kollégium története (1985-1990). *Hadtudományi Szemle* 5(2), 294-304.
- Hammil, J. P., Segal, D. R., & Segal, M. W. (1995). Self Selection and Parental Socioeconomic Status as Determinants of the Values of West Point Cadets. *Armed Forces & Society*, 22(1), 103-116. (Fordította Dr. Hanzséros Márta)
- Hegy-Halmos, N. (2016). *Az iskolai pályaeorientáció szerepe és gyakorlata a hazai köznevelési intézményekben. A pedagógusok vélekedései a pályaeorientáció iskolai szerepéről.* Doktori (Ph.D.) értekezés, ELTE Neveléstudományi Doktori Iskola
- Hennink, M., & Kaiser, B. N. (2022). Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social science & medicine*, 292, Soc Sci Med. 2022 Jan;292:114523. doi: 10.1016/j.socscimed.2021.114523. Epub 2021 Nov 2. (2023. 08. 18.)

- Hetzmann, D. (2009). A CIMIC és a PSYOPS képesség fejlesztésének irányai. *Hadtudomány*, 19(3-4), 168-171.
- Himmer, P. (2016). Érték – értékek – értékeink. *Hadtudomány*, 2016. évi különszám, 27-36.
- Holló, J. (2003). Szocializációs és vezetői folyamatok a hadseregben. *Tudásmenedzsment*, 4(2), 27-34.
- Horváth, J. (1999). A külföldi katonai tanintézeti képzés múltja, jelene és jövője. In: *A külföldi katonai tanintézeti képzés szervezésének tapasztalatai* (pp. 7-12). Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály.
- Jancsák Cs., & Polgár Zs. (2010): Középiskolások továbbtanulási motivációi és jövőorientációi. *Új Ifjúsági Szemle*, 8(3), 27-34.
- Janowitz, M. (1974). Armed Forces and Society: An Interdisciplinary Journal. *Armed Forces & Society Fall*, 1(3-4), 1-144.
- Jobbágy, Z. alezredes (2010). A csapathagyományok és a katonai hagyományok közelítésében rejlő lehetőségek a Magyar Honvédség megtartó erejének növelése érdekében. *Seregszemle*, 8(1) 155-159.
- Jobbágy, Z., & Stummer, J. (2010). A Katonasuli programban rejlő lehetőségek a Magyar Honvédség utánpótlásának biztosításának érdekében. *Seregszemle*, 8(4), 102-108.
- Jobbágy, Z., & Stummer, J. (2016). Kihívások a Magyar Honvédség személyi állományának utánpótlásában. A katonai hivatás megítélése a fiatal generáció körében. *Hadtudomány: A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata*, 26(külszám), 155-165.
- József, I. (2009). *Fejlődépszichológia*. Kaposvári Egyetem. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/kaposvari_anyag/jozsef_istvan/a_pszichoszocilis_fejldselmlet.html (2020. 12. 07.)
- Juhász, Zs. (2009). A katonák fizikai alkalmasság vizsgálatával foglalkozó forrásmunkákról. *Hadtudomány*, 19(1-2), 113-118.

- Juhász, Zs. (2011). *A magyar katonák külföldi katonai szolgálatra történő fizikai alkalmasság-vizsgálatának tapasztalatai*. (Ph.D. értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Bolyai János Hadmérnöki Kar. Hadmérnöki Doktori Iskola.
- Kanyó, L. (2002). A honvédtiszti pályát választó, katonai vezető szakos hallgatók rekrutációja. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem <http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/9864/Teljes%20sz%c3%b6veg%21?sequence=1&isAllowed=y> (2020. 11. 20.)
- Kenderfi, M. (2011). *Pályaorientáció*. Szent István Egyetem https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_palyaorientacio/index.html (2020. 11. 23.)
- Kenderfi, M. (2012). A pályaorientáció folyamatának korszerű értelmezése. In Szilágyi, K.(szerk.). *A pályaorientáció szerepe a társadalmi integrációban*. ELTE TáTK, 2012, <http://files.moremariann.webnode.hu/200000082-80d8e81d29/Tan%C3%A1csad%C3%A1s%20elm%C3%A9lete%20elektronikus%20k%C3%B6nyv.pdf> (2020. 11. 21.)
- Kiss, L. (2013). Az oktatás helye a monarchiabeli Magyarország politikai színterén. In Karlovitz, J. T., & Torgyik, J. (szerk.). *Vzdelávanie, Výskum A Metodológia* (pp. 37-47). HBM Kormányhivatal Munkaügyi Központja Berettyóújfalui Kirendeltség. ISBN 978-80-971251-1-0 Published online: 2016-05-25. www.irisro.org/pedagogia2013januar/0104KissLaszlo.pdf
- Knausz I. (2022). Az oktatás tartalma. In Falus I., & Szűcs I. *A didaktika kézikönyve - Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz* (pp. 260-269) Akadémiai Kiadó.
- Kocsis, Zs. (2020). Munkahelyi közösségek. In: Pusztai, G. (szerk.) *Nevelésszociológia: Elméletek, közösségek, kontextusok*. (pp. 285-302) Debreceni Egyetemi Kiadó
- Kolossa, L. (2009a). A haderőátalakítás emberi oldala. *Hadtudományi szemle*, 2(4), 52-58.
- Kolossa, L. (2009b). *A Magyar Honvédség karriermodellje*. (Ph.D. értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem. Katonai Kossuth Lajos Hadtudományi Kar. Hadtudományi Doktori Iskola.

- Kolossa, L. (2009c). Az egyéni képességek szerepe a haderő megújulásában. *Hadtudományi szemle* 2(4), 61-68.
- Kovács, K. (2015). *A sportolás mint támogató faktor a felsőoktatásban*. CHERD.
- Kozma, T. (1999). *Bevezetés a nevelésszociológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
- Krebs, R. R. (2004). A School for the Nation? How Military Service Does Not Build Nations, and How It Might. *International Security* 28(4), 85-124.
- Krebs, R. R. (2009). *The Citizen-Soldier Tradition in the United States: Has Its Demise Been Greatly Exaggerated?* *Armed Forces & Society*, 36(4), 153-174.
- Krizbai, J. (2018). A katonai hivatás és az önkéntes haderő értékei. *Hadtudomány*, 28(3-4), 127-134.
- Lengyel, J., & Török, T. (2012). 11-12. évfolyamos szegedi gimnazisták továbbtanulási elképzelései. *Iskolakultúra*, 12(10), 58-75.
- Lengyel, Zs. (2008). A katonai pályaszocializáció néhány sajátosságáról. *Hadtudományi Szemle*, 1.(1), 69-74.
http://epa.oszk.hu/02400/02463/00001/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2008_1_069-074.pdf (2020. 11. 25.)
- Leyland, T. (2007). Principles of Physiologic Conditioning. *Crossfit Journal*, 59(7), 1-5.
http://library.crossfit.com/free/pdf/59_07_Physiologic_Cond.pdf (2015-07-26).
- Liskó, I. (1998). A pályaválasztás folyamata. *Iskolakultúra* 10(9), 22-41.
- Madarász, T. (2012a). „Csak az jöjjön katonának...!” A Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Szakközépiskola és Kollégium átalakulási folyamata mögött húzódó történések. In: *Juhász Erika – Chrappán Magdolna (szerk.) Tanulás és művelődés* (pp. 159-165). Debreceni Egyetem TEK BTK Neveléstudományok Intézete, KultúrÁsz Közhasznú Egyesület.
- Madarász, T. (2012b). *A Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Szakközépiskola és Kollégium átalakulási folyamata*. (Tézisdolgozat). Debreceni Egyetem Interdiszciplináris

Társadalom- és Bölcsészettudományi Doktori Iskola, Neveléstudományi Doktori Program.

Madarász, T. (2013a). Honvédelmi nevelés a Gábor Dénes Elektronikai Műszaki Szakközépiskola és Kollégiumban. *Társadalom és Honvédelem*, 17(3-4), 288–294.

Madarász, T. (2013b). Időszerű katonapedagógiai kérdések. *Képzés és Gyakorlat*, 11(1-4), 147-161.

Madarász, T. (2014a). Military Education: construction of social connection through education of home defense. *Létünk*, 44(3), 66-80.

Madarász, T. (2015a). A honvédelmi nevelés pedagógiai oldala a Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégiumban – gyakorlati tapasztalatok. *Educatio*, 24(2), 148-154.

Madarász, T. (2015c). Katonasuli és honvédelmi nevelés – Kapcsolat a társadalommal. In: *Kozma, T., Kiss, V. Á., Jancsák, Cs., & Kéri, K. (szerk.) Tanárképzés és oktatáskutatás* (pp. 686-696). HERA Évkönyvek II. Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete.

Martinkó, J. (1996). *Katonai középiskolák az ezeréves magyar iskola történetében*. Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ.

Martinkó, J. (1998). *Cőgerek és katkósok*. Petit Real.

Mezei, T. (2010). A Magyar Köztársaság biztonságpolitikai helyzete. In: *Biztonságpolitikai prognózis 2015-ig* (pp. 357-372). BHKKA.

Mező, F. (2007). *Az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS)*. Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézet. www.zmne.hu/kulso/mhtt/.../2007/3/2007_3_6.html (2012-04-08).

Miklós, Z. (2004a). Katonai nevelés és képzés az osztrák-magyar kiegyezésig (1867). *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum*, 8(4). www.znme.hu/Forum/04negyedik/forum.htm (2016-06-12.)

Miklós, Z. (2004b). Katonai nevelés és képzés az osztrák-magyar kiegyezéstől az I. világháború végéig (1867-1918). *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum*, 8(5). www.znme.hu/Forum/04otodik/kiegyezes.htm (2016-05-05.)

- Miklós, Z. (2005a). Katonai nevelés és képzés az I. világháború végétől a második világháború végéig (1918-1945). *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum*, 9(1). www.znme.hu/Forum/05elso/neveles.htm (2016-04-15.)
- Miklós, Z. (2005b). Katonai oktatás és nevelés a szocializmus rendszerében (1945-1990). *Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum*, 9(2). www.znme.hu/Forum/05masodik/neveles.htm (2016-07-21.)
- Miklós, Z. (2007). Tanítás, tanulás a Ludovika Akadémián. *Neveléstörténet, 2007. évf.* (1-2). www.kodolanyi.hu/nevelsetortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=35&rid=1&id=260 (2016-04-16.)
- MKIK GVI (2014). *Hol szeretnék továbbtanulni? Harminc magyarországi gimnáziumban tanulók körében végzett adatfelvétel eredményei.* MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet. https://gvi.hu/files/researches/10/gimi_2014_elemzes_140722.pdf (2020. 11. 23.)
- MKIK GVI (2019). *Általános iskolások pályaválasztása.* MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet. https://gvi.hu/files/researches/577/palyaorientacio_2019_elemzes_honlapra.pdf (2020. 11. 22.)
- Móré, M. (é. n.): *A tanácsadás elmélete.* Debreceni Egyetem. <https://shorturl.at/hiot1> (2024. 01. 12.)
- Moon, G., Twigg, L., & Horwood, J. (2010). *The societal impact of cadet forces.* A report prepared for the Council for Reserved Forces' and Cadet's Associations. London: The Council of RFCA. <https://shorturl.at/jpCEP>
- Nagy, A. (2019). Középfokú katonai nevelés Magyarországon a kiegyezéstől 1945-ig – a fegyelmező hatalom és a totális intézmény jellemzőinek vizsgálata. (PhD értekezés) Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola
- Nagy, J. (2010). A személyiség kompetenciái és operációs rendszere. *Iskolakultúra*, 20(7-8), 3-21.

- Négyesi, I. (2001). A távoktatás helye és szerepe a felnőttoktatásban a katonai képzés tükrében. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények*, 9(1), 151-165.
- Nemeskürty, I. (1967). *Tűnődések történelemről, irodalomról*. Magvető Kiadó.
- Nemeskürty, I. (1985). *Befejezett múlt. A pécsi katonaiskola. Esszégyűjtemény*. Magvető Kiadó.
- Ottlik, G. (1959). *Iskola a határon*. Magvető Kiadó.
- Pallay, K. (2021). *Karrierépítés és mobilitási döntés. A Balassi Intézet egykori kárpátaljai hallgatóinak tanulmányi pályafutása, munkaerőpiaci és társadalmi beágyazódása a végleges letelepedés tükrében*. (Ph.D. értekezés). Debreceni Egyetem. Bölcsészettudományi Doktori Kar. Humán Tudományok Doktori Iskola.
- Papula, L. (2013). *A katonai pályaválasztást befolyásoló tényezők empirikus vizsgálata*. Doktori értekezés. Nemzeti Közszerződési Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola <https://shorturl.at/qwAXZ> (2024. 01. 12.)
- Páskuné, K. J. (2015). *A pályaaorientáció pszichológiai alapjai. Kézikönyv 28 órás készségfejlesztő tréninghez pedagógusok számára*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Pintér, I. ny. ezredes (2014). Az érzelmi tudatosság fejlesztésének stratégiája a Magyar Honvédségben. *Honvédségi Szemle*, 142(4), 76-86.
- Poliakov, R. I., (2011). The Barracks Subculture of Military School Students. *Russian Education & Society*, 53(2), 3-11. Published online: 2014-12-08. <https://doi.org/10.2753/RES1060-9393530201>
- Popenta, M. I. (2014). "Education-Training-Instruction" In the Romanian Army commanding officers military education. Conceptual clarification. *Land Forces Academy Review*, 19(1), 17.
- Prince, W. (1939). The Day in a Military School (Where the teacher's word is law). *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 13(6), 352-353. Published online: 21 Sept. 2015.

- R. Bögös Zs., & V. Dávid M. (2003). Pályaválasztási feladatok az általános és középiskolában. In: V. Dávid M. (szerk): *Pályaválasztási információk az iskolában* (pp. 5-17). B.A.Z. Megyei Munkaügyi Központ.
- Ráskay, P. (1994). *Középiskolai Honvéd nevelő- és képzőintézetek 1918-1945*. Magyar Hagyományörző Egyesület.
- Ráskay, P. (1998). Katonai Középiskolák a két világháború között. *Iskolakultúra*, 8(4), 61–67.
- Rogal, S. J. (2009). *The American Pre-College Military School: A History and Comprehensive Catalog of Institutions*. McFarland.
<https://books.google.hu/books?isbn=078645329X> (2020. 03. 12.)
- Rókusfalvy, P. (1969). *Pályaválasztás, pályaválasztási érettség*. Tankönyvkiadó.
- Ronald D. F., James H., & Mark E. T., (2003). *RAND Research Brief. How does deployment affect retention of military personnel?* RAND Corporation.
DOI:<https://doi.org/10.7249/RB7557>
- Shane, E. PhD, Maldonado, N. L. PhD, Lacey, C. H. PhD, & Thompson, Steve D. PhD. (2008). Military [Boarding School Perspectives of Parental Choice: A Qualitative Inquiry](#). *Journal of School Choice*, 2(2), 179-198.
- Siposné, K. K., & B. Kalavszky, Gy. (2011). *A Ludovika*. HM Zrínyi Média Közhasznú Nonprofit Kft.
- Siposné, K. K., & B. Kalavszky, Gy. (2013). *A Ludovika*. HM Zrínyi Kiadó Nonprofit Kft.
- Siposné, K. K., & B. Kalavszky Gy. (2018). *A Ludovika egykor és most*. Budapest: HM Zrínyi Kiadó Nonprofit Kft.
- Siposné, K. K. Ezredes (2021). A NATO 2030 jelentés – Stratégiai prioritások új megközelítésben. *Honvédségi Szemle*, 149(4), 3-16.
- Soeters, J., Winslow, D., & Weibull, A. (2006). Military Culture Part IV. In. Handbook of the sociology of the military. Handbooks of Sociology and Social Research, (pp. 237-254). Springer. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-319-71602-2#toc> (2024. 01. 15)

- Soeters, L. J. (1997). Value Orientations in Military Academies: A Thirteen Country Study. *Armed Forces & Society Fall*, 24(1), 7-32.
- Sombart, W. (1942). *Háború és kapitalizmus*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
- Stöckert-Kozák, A. (2014). *Élethosszig tartó tanulás*. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-kozneveles/elethosszig-tarto-tanulas> (2020. 12. 05)
- Stummer, J. (2011). *A honvédelmi ágazat ifjúságpolitikai koncepciójának marketingszemléletű bemutatása a KatonaSuli programon keresztül*. (diplomadolgozat). Gödöllő, Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar Marketing Intézet.
- Stummer J. (2019). *A Magyar Honvédség személyi állománya utánpótlás biztosításának lehetőségei a köz- és felsőoktatásban tanulók körében*. Doktori (PhD.) értekezés. https://szie.hu/sites/default/files/stummer_judit_ertekezes.pdf (2020. 11. 30.)
- Suhajda, Cs. J. (2017). *A pályaaorientációs tevékenység változása és megvalósulása a köznevelésben a rendszerváltástól napjainkig különös tekintettel az információs folyamatokra*. Doktori (Ph.D.) értekezés. Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Suhajda, Cs. J. (szerk.) (2004). *Pályaaorientáció. Tanári Kézikönyv*. Nemzeti Szakképzési Intézet Szakiskolai fejlesztési program.
- Super, D. E. (1984). Önmegvalósítás munkában és szabadidőben. In: *Ritoókné, Á. M. – Gillemontné, T. M. (szerk): Pályalélektan szöveggyűjtemény*, (pp. 237-254). Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szabó, M. (1993). *A történelmi tudat formálása a két világháború közötti honvéd reáliskolai nevelőintézetekben, Ludovika Akadémia előkészítő iskoláiban*. (Kandidátusi értekezés). Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- Szárász, Gy. (1999). A nemzetközi kapcsolattartás szabályai. In: *A külföldi katonai tanintézeti képzés szervezésének tapasztalatai*. Honvédelmi Minisztérium Oktatási és Tudományszervező Főosztály.

- Szenes, Z. (2015). Tudomány és korszerű haderő. *Magyar tudomány*, 15(2), 194-201.
- Szilágyi, K. (1993). Az önismeret fejlesztésének lehetőségei az iskolában. In: Gál J. (szerk.) *Országos Pályaválasztási Konferencia* (pp. 79-86). Vas Megyei Pedagógiai Intézet.
- Szilágyi, K. (2003). *Munka-, pályatanácsadás mint professzió*. Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft.
- Szilágyi, K., Hajdu, A., & Budai, G. (2004). *Pályaorientáció*. Nemzeti Szakképzési Intézet.
- Szvircev, T. (2011). *The Transformation of Switzerland's Militia Armed Forces and the Role of the Citizen in Uniform*. *Armed Forces & Society*, 37(4), 239-260.
- Terziev, V., & Madanski, V. (2017). Entry opportunities in the Bulgarian military-educational system. Available at SSRN 3245315. (2023. 08. 28.)
- Tódor, I. (2020). A racionális döntésméletek és az iskolai pályafutás. In: Pusztai, G. (szerk.) *Nevelésszociológia: Elméletek, közösségek, kontextusok*. (pp. 55-75) Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Tóthné, I. E. (2010). Társadalmi kapcsolatok lehetősége a MH 5. Bocskai István Lövészdandárnál. *Seregszemle*. 8(4), 108-112.
- Tóth, J. (2011). A szerződéses katonák kondicionális képességfejlesztésének lehetőségei. *Hadtudományi szemle*, 4(1), 104-116.
- Trousdale, W. (2007). *Military High schools in America*. Left Coast Press Inc. <https://books.google.hu/books?isbn=1598741179>
- Tunac, K. D., Astor, R. A., Gilreath, T. D., Benbenishty, R., & Esqueda, M. C. (2014). School Climate Perceptions Among Students in Military -Connected Schools: A Comparison of Military and Nonmilitary Students in the Same Schools. *Military Behavioral Health*, 2(1), 3 – 13.
- Urych, I. (2016). Military class in Poland—experiences and perspectives. *Security and Defence Quarterly*, 11(2), 110-132.

- Urych, I. (2018). About civilian military education in secondary schools in Poland. Axiological aspects of the functioning of military class students based on an analysis of the results of own studies. *Journal of Defense Resources Management (JoDRM)*, 9(2), 109-134.
- Vámos, D. (1989). *A képzettség vására: közgazdasági szempontok az oktatásszervezésben.* Akadémiai Kiadó
- Vámos, D. (2000). A munkapiacra diplomával. *Educatio*, 9(1) 62-78.
- Varga, A. (2011). *A katonai pálya és a honvédelemhez való viszony szociológiai kérdései a középiskolás korosztály körében.* (Ph.D. értekezés). Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola.
- Varga, A. (2012). Az ifjúság, mint potenciális utánpótlás bázis. *Társadalom és honvédelem. Katonaszociológiai különszám, 16(1-2)*, 590-609.
- Varga, A. (2010). Egy középiskolai korosztály vélekedése a honvédségről és személyi állományáról. *Hadtudományi Szemle*, 3(4), 50-57.
- Varga, A. (2011a). *A katonai pálya és a honvédelemhez való viszony szociológiai kérdései a középiskolás korosztály körében.* (Ph.D. értekezés). Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar Hadtudományi Doktori Iskola.
- Varga, A. (2011b). A Katonai alapismeretek tantárgy bevezetésének néhány kérdése. *Történelemtanítás. Online történelemdidaktikai folyóirat*, 46(2), 151-164.
- Varga, A. (2012a). Kérdések és válaszok a Katonasuli-programról. *Honvédségi Szemle*, 140(6), 50-53.
- Varga, Cs. (2011). Civil-katonai együttműködés és civil-katonai koordináció az Európai Unióban. *Hadtudomány*, 4(3), 119-125.
- Varga, T. (2019). Gondolatok a katonai értékek változásáról az oktatás-képzés kiképzés terén. *Hadtudományi szemle*, 12(3), 209-216.

Vigelsoe, A., Gram, M., Wiuff, C., Andersen, J. L. Helge, J. W., & Dela, F. (2015). Six weeks' aerobic retraining after two weeks' immobilization restores leg lean mass and aerobic capacity but does not fully rehabilitate leg strength in young and older men. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 47(6), 552-560.

Völgyesy, P. (1976). *A pályaválasztási döntés előkészítése*. Tankönyvkiadó.

Wilson, K. B., Smith, N. L., Lee, A. L., & Stevenson, M. A. (2013). When the Army Post is the Campus: Understanding the Social and Academic Integration of Soldiers Attending College. *Journal of College Student Development*, 54(6), 628-642.

Wrzesniewski, A., McCauley, C., Rozin, P., & Schwartz, B. (1997). Jobs, Careers and Callings: *People's Relations to their Work*. *Journal of Research in Personality*, 31(1), 21-33.

Zakar, A. (1988). *Pályaválasztási elméletek*. Tankönyvkiadó.

Törvények, szabályozások, rendeletek

2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar honvédségről

23/2018. (VII. 19.) HM utasítás a honvédelmi miniszter által alapított Béni Balogh Ádám középiskolai ösztöndíj, a Lippai Balázs esélyegyenlőségi ösztöndíj és a honvédelmi tárca gondoskodási körébe tartozó árvák tanulmányi ösztöndíja pályáztatásának és odaítélésének rendjéről

A hazafias- és honvédelmi nevelés - Honvéd Kadét Program (kadetprogram.hu) (2023.09.22.)

HM 56/78. parancs honvéd kollégium létesítéséről

Honvédelmi Kötelék versenykiírás [Microsoft Word - Honvédelmi Kötelék országos döntő - versenykiírás.docx \(honvedelem.hu\)](#) (2023.06.21.)

MELLÉKLET

Korszak	Átfogó témakör (dimenzió)	Bevezető kérdés	Résztémakör (indikátor)	Példakérdés
1. Neveltetés a gyermekkori családban és kisiskolás korban	Szociodemográfiai, történeti kontextus	Kérem, meséljen a gyermekkoráról!	születés ideje	Mikor született?
			nevelkedés helye	Hol nevelkedett gyermekkorában?
			család összetétele, referenciaszemélyek	Kikkel lakott egy háztartásban gyerekkorában?
			családi légkör, körülmények	Kérem, meséljen a családjáról! Hogyan éltek akkoriban? (ha nem mondja) Milyen volt a viszony a családtagok között?
	Szülők, család iskolázottsága	Milyen szerepet játszott a családban az iskola?	iskolai végzettség	Hogyan jellemezné szülei viszonyát az iskolához?
			Szokások	Mivel töltötték a szabadidejüket a család tagjai?
			következmény-dimenzió	Mennyire befolyásolta a család életét a kor szelleme?
				Tudna példát mondani arra, hogy milyen elvárások voltak a családban az iskolával kapcsolatban?
			saját értékelés	Hogyan közvetítették ezt?
	Mit jelentett ez?			
	Vallásos neveltetés	Mit gondol, vallásosan nevelték otthon? Meséljen azokról az emlékeiről, amik ehhez kapcsolódnak!	elvárások	Voltak a vallással kapcsolatban olyan elvárások a családjában, amelyeknek meg kellett felelni?
				(ha voltak) Hogyan érintették ezek Önt?
			formális kötődés	Megkeresztelték Önt?
				Milyen gyakran jártak templomba gyerekkorában?
intézményes vallási	Járt Ön hittanra? Hol? Templomban, iskolában?			

			neveltetés (hittan, templom, óvoda)	Járt Ön egyházi óvodába/iskolába? (ha igen) Hogyan emlékszik vissza erre?
A helyi társadalom és az ehhez kötődő viszony a 70-80-as években	Milyen környezetben élt a család? Kapcsolat a katonai léttel?		személyes élmények gyermekkorban	Hogyan emlékszik vissza a család környezetére?
				Milyen társadalmi közegekből verbuválódott a család ismerősi, baráti köre? Volt-e valamilyen katona ismerőse a család bármelyik tagjának?
			a család értékrendszere, informális kapcsolatai	Hogyan viszonyult a családjuk az 1990 előtti szocialista rendszerhez?
				Volt valamilyen személyes élménye gyermekkorában a katonai léttel kapcsolatban?
			reflektivitás	Beszélgettek iskolával, tanulással kapcsolatos témákról a szüleivel?
				Beszéltek a szülők a saját iskolai élményeikről?
Katona a családon belül	Volt-e katona a családon belül? (Ha igen) milyen rokoni szál kötötte össze vele?			
	Milyen állásponton volt a család a katonai hivatással kapcsolatban? Volt-e hatással ez a katonasághoz fűződő viszonyára? Ha igen, milyennel?			
2. Pályaválasztást megelőző, azt meghatározó	Személyes tehetség (adottságok, képességek)	Miben volt sikeres, eredményes az általános iskolás éveiben?	személyes tehetség	Hogyan emlékszik vissza, miben volt tehetséges ekkoriban?
				Ki vette észre a környezetében, hogy tehetséges az adott dologban? Milyen módon derült fény erre?
			személyes tehetségfejlesztés	Volt-e bármilyen jellegű egyéni tevékenysége, amellyel ezt a tehetségét fenntartani, fejleszteni próbálta?
				A család mennyiben támogatta tehetségének kibontakoztatásában?

Intézményes keretek	Milyen általános iskolába járt?	formális/intézményes nevelés	Milyen volt az intézmény légköre?
			Volt-e kedvenc tanára?
			Volt-e kedvenc tantárgya?
			Tudta-e használni a tehetségét az iskolában? Hogyan, mikor és milyen formában?
			Volt-e kedvenc elfoglaltsága?
			Milyen közösségi élményekben volt része? Járt-e szakkörre, különórára, fakultációra, edzésre, nyári táborba, stb.?
			Mennyire önként, szívesen tette ezt akkoriban? Mit szeretett bennük, mit nem?
			Milyen kapcsolata volt az osztályfőnökével?
			Milyen kapcsolata volt az iskola igazgatójával?
			Milyen kapcsolata volt a szaktanárokkal?
Társas és informális környezet	Mivel töltötte a szabadidejét? Milyenek voltak a kortársi kapcsolatai?	iskola	Hogyan érezte magát az iskolában? Mennyire szívesen járt?
			Mennyit, tudott az osztálytársairól, családjukról, élethelyzetükről?
			Milyen hatása volt az iskolának a katonai pályorientációban?
			Beszélt-e erről a tanáraival? Hogyan vélekedtek?
		barátok	Hol ismerkedett össze a barátaival?
			Milyen tevékenységeket végeztek a barátaival közösen?
			Barátai körében mennyire volt jellemző a nyitottság a katonai hivatás felé?
			Beszélgettek ezzel kapcsolatos témákról?
		család és tágabb környezet	Milyen közös családi programokon vettek részt akkoriban?
			Volt olyan személy a környezetében, aki meghatározó hatást gyakorolt a katonai pályaválasztására ebben az időszakban?
			Emlékei szerint milyen volt akkoriban a környezetében élők

				megítélése a katonai hivatással kapcsolatosan.
				Kinek/minek tulajdonítja a katonai pályaorientációt?
3. Katonai középiskolai évek	Honvédelmi nevelés a katonai középiskolai évek alatt	Hogyan élte meg a katonai középiskolai éveket?	Az intézmény feltételrendszere és	Katonai középiskola vagy kollégium?
				Tanulmányi szerződés (vállalások és kötelezettségek)?
				Az intézmény infrastruktúrája, környezeti és egyéb körülmények?
				Milyen volt az intézmény kapcsolatrendszere?
				Hierarchia, szervezeti kultúra, normák, értékek közvetítése?
				Napirend, ruházat és egyéb szimbólumok?
				Milyen költségekkel járt ez a fajta középiskola?
				Milyen kötelezettségekkel járt honvéd középiskolásnak/katkósnak lenni?
				Milyen volt a viszony a külvilág civil értékrendjével?
			Az intézmény szereplőinek bemutatása	Milyen volt a kapcsolata az osztályfőnökével?
				Milyen volt a kapcsolata a többi pedagógussal, katonával?
				Milyen volt a kapcsolata az igazgatóval?
				Milyen volt a kapcsolata az osztálytársaival, kortársaival?
				Voltak-e meghatározó személyes élményei, amelyekre ma is emlékszik?
				Volt-e még olyan személy, akit meghatározó jelentőségűnek gondol? Ki az és miért?
			Tanulmányi eredményesség, sikerek, továbbtanulás	Volt-e kedvenc tantárgya?
				Volt-e kedvenc tanára? Miért?
				Intézményen belüli szakkörök, foglalkozások?
Volt-e sajátos érdeklődési köre?				

			Voltak-e honvédelmi versenyek, megmérettetések, amelyeken Ön is részt vett?	
Honvédelmi nevelés a katonai középiskolai évek alatt	Internátus jelleg a katonai nevelés során.		Jelentett-e bármilyen előnyt a középiskolai katonai tanulmány a katonai felsőoktatásba történő továbbtanulásnál?	
			Milyen okok álltak a katonai továbbtanulás mögött?	
			Voltak-e más továbbtanulási elképzelései a középiskola után?	
			A bentlakásos jelleg sajátos következményei	Volt-e kimenőjük a hétköznapijaink során? Mivel töltötték el?
		Voltak-e a szabadidő eltöltésére egyéb lehetőségek? Melyek voltak ezek?		
		Milyen felnőtt kontroll mellett valósult meg a szabadidő eltöltése?		
		Voltak-e a bentlakásos jellegnek sajátos következményei (erősebb összetartás, bezártság érzése, kontrolláltabb időtöltés, szabályozott napirend, stb.)?		
		Jutott-e idő egyéni érdeklődésre, hobbira? (Ha igen) Mi volt a hobbija?		
		Volt-e lehetőség intézményen kívüli kortárskapcsolatok teremtésére, fenntartására?		
		A katonai jelleg sajátos hatásai, következményei		Milyen katonai szabályok jelentek meg a nevelés során?
				Mennyire jellemezte nevelésüket a szabálykövetés, a fegyelem és a pontosság?
				Használtak-e éles lőfegyvereket?
			Mennyire ismerte, szerette a lőfegyvereket?	
Mikor viseltek egyenruhát a tanév során? Milyet?				
Mekkora hangsúlyt kapott a fizikai erőnlét fejlesztése a nevelésük során?				
Volt-e reggeli torna, gyakorlatozás, körletszemle, sorakozó, haditorna és egyéb versenyek, megmérettetések?				
Elvárások és viselkedésminták a különböző szituációkban? Konkrét, személyes történetek, narratívák?				

				Melyek voltak a legkedveltebb, melyek a leghasznosabb és melyek a legtraumatikusabb részek?	
				Hogyan élte meg akkor? Most hogyan látja?	
				Miben volt még sajátos ez a nevelési forma? Miben nyilvánult meg (tartalom, arculat, légkör, hangulata, stb.)?	
				Mit és miként tudott hasznosítani az elsajátított normákból, értékekből?	
4. Rendszerváltás, mint sorsforduló az egyén életében és felsőfokú tanulmányok	Életesemények és rendszerváltás	Milyen módon befolyásolta a mindennapi életét a rendszerváltás?		Hogyan élte meg ezt a társadalmi-politikai fordulatot?	
				Milyen élethelyzetben volt akkor (életkor, életfeltételek, munkahely, státusz, beosztás, rendfokozat, stb.)?	
				Milyen hatással volt a rendszerváltás ezekre?	
	Rendszerváltás hatása a hivatásra	Milyen módon hatott a katonai hivatására a rendszerváltás? Katonai felsőoktatási évek?		személyes és szervezeti/intézményes hatások	Hogyan hatott a katonai hivatáshoz való viszonyára?
					Hogyan hatott a katonai szervezethez kötődő viszonyára?
					Milyen módon befolyásolta a felsőfokú katonai tanulmányokat/a katonai hivatást a rendszerváltás?
					Ön mennyire érezte meghatározónak a saját pályája szempontjából ezt a politikai fordulatot?
					Milyen pályakép élt Önben akkoriban?
					Volt-e bármilyen személyes élménye a történetekkel kapcsolatosan?
				katonai felsőoktatás	Miben volt más, mint a katkó?
					Milyen szakon tanult?
					Hol voltak a képzés hangsúlyai (tanulmányok, fizikai fejlesztés, katonai szaktudás, stb.)?
					Milyen feltételekkel és kötelezettségekkel járt?
					A hierarchikus légkör vagy a kollegialitás jellemezte inkább?
A tanulmányok jellege? Tantárgyak, eredmények, hasznosíthatóság?					

				Milyen szabályok, kötelek jellemezték az intézmény életét? Mennyi szabadidejük volt?	
				Mivel töltötte a szabadidejét?	
				Volt-e kiemelkedő eredménye valamiben?	
				Voltak-e konfliktusok? Fel tud idézni valamilyen konfliktusos szituációt?	
				Volt-e bármi egyéb, amiről nem esett szó?	
5. Munkahely és családalapítás	Munkába állás katonai munkakörben	Milyenek a körülményekkel találkozott a munkába álláskor?	A katonai munkakör sajátosságai	Milyen beosztással, rendfokozattal rendelkezett? Milyen feladatkörrel bízták meg?	
				Hogyan helyezkedett el a szervezeti hierarchiában?	
				Hierarchikus vagy inkább kollegiális viszonyok jellemezték az alakulatot?	
				(Ha az előbbi.) Mennyire volt merev ez a hierarchia?	
				Voltak-e kiképzések, kiküldetések, vezénylések?	
				Voltak-e veszélyes szituációk a munkavégzése során? Milyen jellegűek?	
				Van-e bármi, amiről még nem esett szó?	
				Személyes élethelyzet a munkavégzés során	Életkor, családi helyzet, gyerekek, a család/egyén gazdasági helyzete, politikai helyzet, stb.?
				A civil munkakör és továbbtanulás sajátosságai	Mi volt az oka a váltásnak? Belső döntés vagy külső nyomás hatására cselekedett így?
					Milyen munkakörbe került? Miért az adott szakterületet választotta?
				Folytatott-e még további tanulmányokat?	
				Mi volt az oka a döntésnek? Mi volt a célja vele?	
				Voltak-e kapcsolódási pontok a katonai hivatással?	

				Milyen munkakör: feladatok, kihívások, lehetőségek jelentkeztek? Hogy sikerült beilleszkedni? Hogyan sikerült a katonai szakmai tudását adaptálnia az új munkakörben? Szakmai sikerek, elhivatottság, eredmények az új munkakörben? Mintaszemélyek jelentősége? Volt-e bármi egyéb, amiről nem esett szó?
6. Magánélet, párválasztás és családalapítás	Párkapcsolat, családalapítás	Meséljen a párkapcsolati életéről! Mikor kezdődött? Hogyan alakult?	párkapcsolat, családalapítás	Hogyan és mikor kezdődött a párkapcsolata? A párkapcsolatai hatással voltak valamilyen módon a pályaválasztására? A pályához, hivatáshoz való viszonya fejtett ki bármilyen hatást a párkapcsolatára? Összeházasodtak? Tervezték gyermeket a házasságuk előtt, azt követően?
	A gyermekes család élete	Önnek vannak gyermekei? (Ha igen): Milyen módon nevelik/nevelték őt/őket?	gyermeknevelés	Hány gyermeke született? (ha van gyereke) Kérem, meséljen róluk! Milyen értékek átadását tekintik fontosnak a gyermekük nevelése során? (Keresztény értékek, szigor, rend, fegyelem, önfegyelem, stb.) Vannak-e terveik a gyermekük továbbtanulásával, pályaválasztásával kapcsolatban? Ha igen: milyen tervekről van szó? Volt még más olyan fordulópont az életében, amelyről nem beszéltünk? Volt-e bármi egyéb, amiről nem esett szó?
7. Jelenleg	Jelenlegi	Milyenek a mostani	Életesemények a	Jelenleg kikkel él egy háztartásban? Milyen a viszonya velük?

**életkörülmények és
tervek**

életkörülményei? Hogyan él most?

közelmúltban

Mivel foglalkozik most? (ha nem mondja magától)
Tanul/dolgozik/otthon van gyerekekkel/nyugdíjas stb.?

A közelmúltban történt olyan nagy horderejű esemény, amely
jelentős befolyással volt életére?

Milyen hatása, következménye volt?

Most van-e bármilyen hobbija? Vannak-e további tervei az
élet bármely területén?

TARTALMI KIVONAT

A kutatás célja a katonai oktatás-nevelés hosszútávú hatásainak, különösképpen a képzés során szerzett kompetenciák konvertálhatóságának vizsgálatához való hozzájárulás. Nemzetközi és hazai viszonylatban is ritkaság a katonai középiskolákban végzett tanulók longitudinális vizsgálata, noha ezt a katonai iskolákkal foglalkozó kutatók kifejezetten fontosnak tartják (Moon et al., 2010; Bertram et al., 2018).

Az értekezésünkben arra vállalkoztunk, hogy kvalitatív adatgyűjtési és adatelemzési eljárás során az interjúalanyok elbeszélései alapján feltárjuk a korábbi kutatások és más, a szakirodalomban megfogalmazódott általános tendenciák háttérében húzódó, ugyanakkor jelen célcsoport esetében eddig még nem vizsgált jelenséget, a katonai nevelés hozzáadott értékét.

Hazánkban a hadsereg az államszervezet meghatározó része volt, tagjai pedig hagyományosan a társadalom jelentős szegmensét képezték. Az 1989-90-es rendszerváltást megelőzően a katonaság két fontos egysége a reguláris – sorozott – és az oktatási rendszer különböző szintjein képzett, hivatásos állományból tevődött össze. Az oktatási rendszer segítségével pallérozódott fiatalok a középiskolai képzés során (vagy anélkül), majd pedig a katonatiszti főiskolák valamelyikén juthattak hozzá a katonai hivatáshoz szükséges kompetenciákhoz. A képzések a katonaság égisze alatt valósultak meg, ami garanciát biztosított a végzősök elhelyezkedésére nézve is. A biztosnak hitt pálya azonban a demokratikus fordulatot követően számos bizonytalanságot hordozó területté vált. A haderő fokozatos csökkentésével a szocialista néphadsereg által kiképzett katonatiszti állomány egy részének szakmai karrierje veszélybe került. Vajon milyen lehetőségei adódtak az érintett katonatiszteknek a pályán maradásra? Ha el kellett hagyniuk a hivatásukat, akkor milyen utak nyíltak előttük a szakmai boldoguláshoz? Vajon a katonai képzés során szerzett kompetenciák, a tudás konvertálhatóságának a képessége mennyiben határozta meg az egyéni életutakat?

A katonai pályát választó fiatalok többsége már az általános iskolás éveiben is vonzódik ehhez a hivatáshoz (Kanyóné, 2002). Egy másik részük azonban csak jóval később, a középiskola vége felé közeledve kezd el érdeklődni iránta (Papuláné, 2013). A korai azonosulás és mintakövetés háttérében gyakran családi vagy más közeli rokon által hordozott minta, gyermekkori könyv- vagy filmélmények állhatnak. Ilyen esetekben a fiatal általában vonzalmat érez bizonyos külső identitásjegyekhez (egyenruha, fegyverek) is (Kanyóné, 2002; Varga 2011; 2012). A rendszerváltást megelőzően azonban a pálya választásakor különösen

hangsúlyos objektív tényező volt a pálya szociális hozadéka, hiszen segítségével a katonai pálya társadalmi mobilitási tényezőként funkcionált (Martinkó, 1996; Kozma, 1999).

A rendszerváltást követően a hadsereg fokozatosan indult el a haderőátalakítás útján, amely jelenséget a vizsgált korszakban leginkább a hadsereg létszámának drasztikus csökkentése jellemzett. Kvalitatív kutatásunk módszertani alapját életútinterjúk nyújtották. A mélyinterjú típusú megkérdezés interjúalanyainak felkutatásához hólabda módszer segítségével fogtunk hozzá, melynek eredményeként szám szerint tíz hasonló katonatiszti életútra bukkantunk. A több órás interjúkból aztán többszáz oldalnyi nyers szöveganyag formálódott, amelynek problémaorientált leszűkítése, elrendezése majd analizálása valósult meg.

Interjúalanyaink életútjának elemzése során hasonlóságok és eltérések egyaránt kimutathatók. Egyik legfontosabb közös pontnak azt találtuk, hogy a katonai nevelés, illetve a katonai szolgálat során megszerzett kompetenciákat az interjúalanyok a katonaságon kívül is tudták hasznosítani, ezért a karriertörésük több esetben egy új szakmai út kezdetét is jelentette. A pályafutások eltéréseit klaszterek kialakításával tettük szemléletessé.

A kutatás eredményei segítségével megbizonyosodhattunk arról, hogy a vizsgált interjúalanyok életében meghatározó jelentőségű volt a katonai pálya választása, valamint maga a katonai hivatás gyakorlása is. A szakmai karriernek nagyobb hányadában okozott törést a rendszerváltás, ugyanakkor a kihívásokra adott válaszok szempontjából minden vizsgált interjúalany esetében meghatározó jelentősége volt a további tanulmányok folytatásának is.

Tárgyszavak: életút, élettörténet, pályaválasztás, katonai kollégium, katonai szolgálat, hivatás, katonai hivatás

ABSTRACT

The aim of the research is to contribute to the examination of the long term effects of military education especially the convertibility of the competencies acquired during the training. Longitudinal studies of students graduating from military high schools are rare both internationally and domestically, although researchers dealing with military schools consider this to be especially important (Moon et al., 2010; Bertram et al., 2018).

In our dissertation, we undertook to reveal the added value of military education in the background previous research and other general trends expressed in the literature, , but which has not yet been investigated in the case of the present target group, based on the narratives of the interviewees during a qualitative data collection and data analysis procedure.

In our country, the army was a defining part of the state organization, and its members traditionally formed a significant segment of society. Before the regime change of 1989-90, two important units of the military were composed of regular - conscripted - and professional staff trained at different levels of the education system. With the help of the education system, the young people who gained experience during secondary school education (or without it) and then at one of the military officer colleges were able to acquire the competencies necessary for a military career. The trainings were carried out under the auspices of the military, which also guaranteed the employment of the graduates. However, after the democratic revolution, the path that was believed to be secure became an area with many uncertainties. With the gradual reduction of the armed forces, the professional careers of a part of the military officers trained by the Socialist People's Army were endangered. What opportunities did the military officers concerned have to stay on the field? If they had to leave their profession, what paths were open to them for professional success? To what extent did the competences acquired during military training, the ability to convert knowledge, determine individual life paths?

The majority of young people who choose a military career are already attracted to this profession in their elementary school years (Kanyóné, 2002). However, another part of them only becomes interested in it much later, towards the end of high school (Papuláné, 2013). The background of early identification and pattern following can often be a pattern carried by family or other close relatives, childhood book or film experiences. In such cases, the young person usually feels an attraction to certain external signs of identity (uniform, weapons) (Kanyóné, 2002; Varga 2011; 2012). Before the change of regime, however, the social benefit

of the career was a particularly important objective factor when choosing a career, as the military career functioned as a social mobility factor with its help (Martinkó, 1996; Kozma, 1999).

After the regime change, the army gradually embarked on the path of force transformation, a phenomenon that was mostly characterized by the drastic reduction of the army's personnel during the examined period. The methodological basis of our qualitative research was provided by life course interviews. We used the snowball method to search for the interviewees of the indept interview type survey, as a result of which we found ten similar life paths of military officers. Hundreds of pages of raw text material were then formed from several hours of interviews, which were narrowed down, aranged and then analyzed in a problem-oriented manner.

When analyzing the life paths of our interviewees, both similarities and differences can be detected. As one of the most important common points, we found that the competencies acquired during military education and military service could be used by the interviewees outside the military, so in several cases their career break marked the beginning of a new professional path. We illustrated the differences in careers by creating clusters.

With the help of the results of the research, we were able to make sure that the choice of a military career, as well as the exercise of the military profession itself, were of decisive importance in the lives of the examined interviews. The system change caused a break in the majority of professional careers, but at the same time, in terms of responses to the challenges, the continuation of further studies was also of decisive importance in the case of all examined interviews.

Keywords: life path, life story, career choice, military college, military service, profession, military profession